

UNIVERZA V LJUBLJANI

BIOTEHNIŠKA FAKULTETA

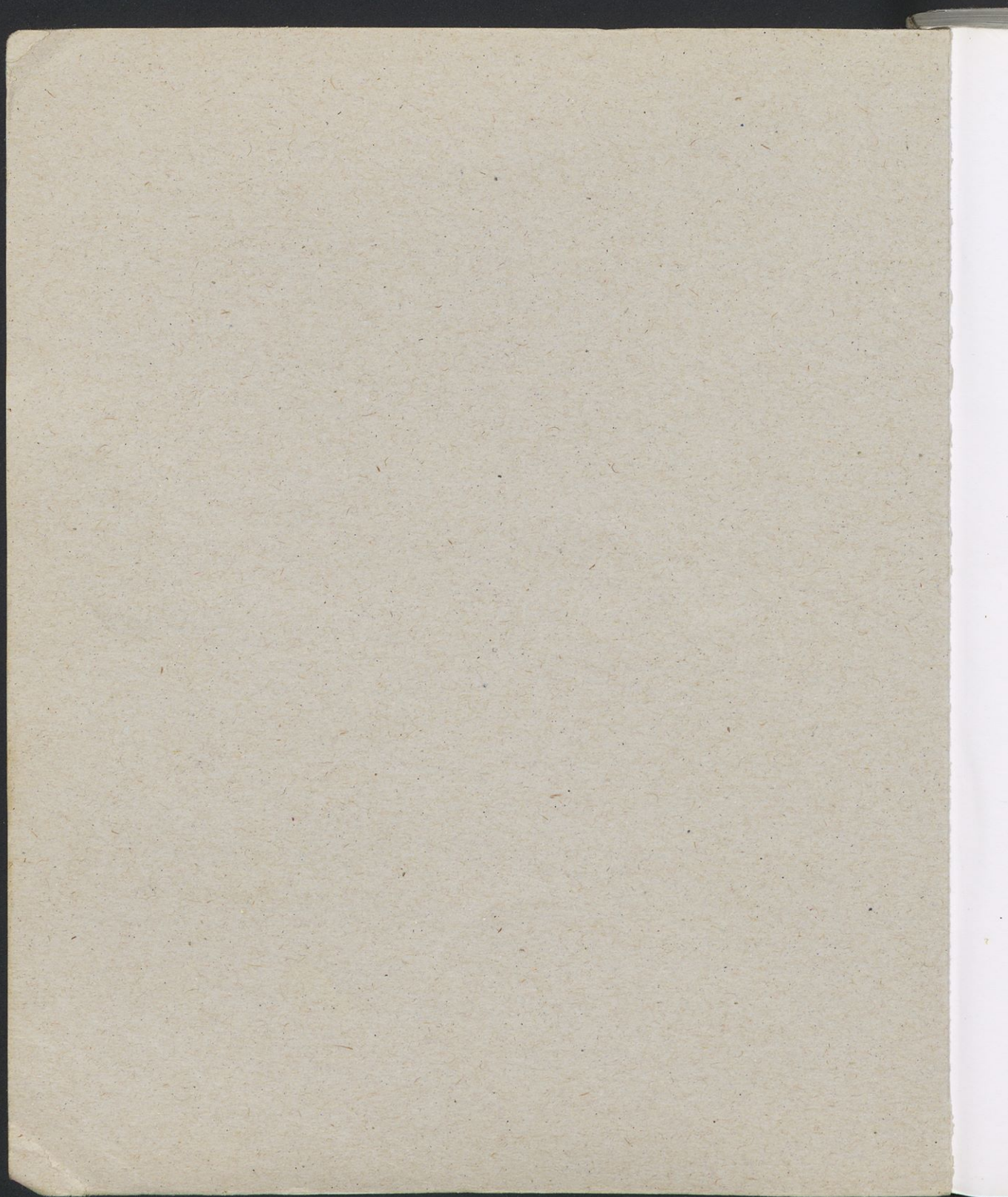
Oddelek za agronomijo

Prof.dr. KATJA VADNAL

AGRARNA AGRARNA

EKONOMIKA EKONOMIKA

OSNOVE, TRG, DRŽAVA

2 125

Univerza v Ljubljani

Biotehniška fakulteta

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA

Oddelek za kmetijsko ekonomiko
Agrarna ekonomika : osnove, trg, država / Katja Vadnal. - 1. izd. - Ljubljana : Biotehniška fakulteta, Oddelek za kmetijsko ekonomijo, 2003

ISBN 961-6275-10-0

Katja VADNAL

123001664

AGRARNA EKONOMIKA

Lektoriranje:
Prof. Aleksa Rajč-Blažič

Oblikovanje: Franci K. Kramarj
Tisk: FORMA 1, Vrhopolje 56, 1251 Moravče

Založba: Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani
Naklada: 500 izvodov

LJUBLJANA 2003

V skladu s sklepom Senata Oddeleka za kmetijsko ekonomijo, z dne 19.2.2003, se univerzitetni učbenik Agrarna ekonomika: Osnove, trg, država, katerega avtorica je prof. dr. Katja Vadnal, za Biotehniški fakulteti uporablja kot predpisano učno gradivo.

Izdan Biotehniške fakultete
Prof. dr. Joža Resnik, f. r.

CIP-Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana

338.43.01(075.8)

VADNAL, Katja

Agrarna ekonomika : osnove, trg, država / Katja Vadnal. - 1. izd. – Ljubljana : Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo, 2003

ISBN 961-6275-10-0

122001664

Recenzija:

Prof. dr. Jernej Turk, Kmetijska fakulteta, Univerza v Mariboru

Doc. dr. Andrej Udovč, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani

Lektoriranje:

Prof. Alenka Raič-Blažič

Oblikovanje: Franci Kramarič

Tisk: FORMA 1, Vrhopolje 56, 1251 Moravče

Založba: Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani

Naklada: 500 izvodov

V skladu s sklepom Senata Oddelka za agronomijo, z dne 19.2.2003, se univerzitetni učbenik Agrarna ekonomika. Osnove, trg, država, katerega avtorica je prof. dr. Katja Vadnal, na Biotehniški fakulteti uporablja kot predpisano učno gradivo.

Dekan Biotehniške fakultete
Prof. dr. Jože Resnik, l. r.

VSEBINA

Predgovor

PRVI DEL: RAZVOJ IN METODA AGRARNE EKONOMIKE
1.1 RAZVOJ AGRARNE EKONOMIKE

DISCIPLINE

1.1.1 Poroklo imena

1.1.2 Razvoj agrarne ekonomike

1.2 DEFINICIJA AGRARNE EKONOMIKE

1.3 AGRARNOEKONOMSKO RAZISKOVANJE

UNIVERZA V LJUBLJANI

BIOTEHNIŠKA FAKULTETA

Oddelek za agronomijo

DRUGI DEL: OSNOVE AGRARNE EKONOMIKE
2.1 KMETIŠTVO IN PODEŽELJE

2.1.1 Kmetištvo

2.1.2 PODEŽELJE

2.2 PRVNI KMETIŠKI POSLOVANJE

2.2.1 Narava

2.2.2 PODEŽELJE

AGRARNA EKONOMIKA

Osnove, trg, država

LJUBLJANA, 2003

571299

CIP-Kataložni zapis o publikaciji
Narodna inštitucija za knjžničarstvo Ljubljana

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
Oddelek za agronomijo

ISBN 961-6271-19-9

Katja VADNAL

12300164

AGRA

Recenzija:
Prof. dr. ...
Doc. dr. ...

Lektoriranje:
Prof. Alenka ...

Oblikovanje: ...

Tisk: FORMA 1, Vojkova 24, 1000 Ljubljana

Zaloznik: Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani
Naklada: 500 izvodov

10.10.2005

© 200517119

Osnove, trg, država

LJUBLJANA, 2005

V skladu s sklepom šolskega Oddečka za agronomijo, z dne 19.7.2003, se univerzitetni učbenik
Agrarna ekonomika: Osnove, trg, država, katerega avtorica je prof. dr. Katja Vadnal, na
Biotehniški fakulteti uporablja kot predpisano učno gradivo.

Dekan Biotehniške fakultete
Prof. dr. Jože Renik, l. r.

a

VSEBINA

Predgovor	9
PRVI DEL: RAZVOJ IN METODA AGRARNE EKONOMIKE	11
1.1 RAZVOJ AGRARNE EKONOMIKE KOT ZNANSTVENE DISCIPLINE	12
1.1.1 <i>Poreklo imena</i>	12
1.1.2 <i>Razvoj agrarne ekonomike</i>	13
1.2 DEFINICIJA AGRARNE EKONOMIKE	16
1.3 AGRARNOEKONOMSKO RAZISKOVANJE	17
DRUGI DEL: OSNOVE AGRARNE EKONOMIKE	23
2.1 KMETIJSTVO IN PODEŽELJE	24
2.1.1 <i>Kmetijstvo, kaj je to?</i>	24
2.1.2 <i>Podeželje</i>	29
2.2 PRVINE KMETIJSKEGA PRIDELOVANJA	31
2.2.1 <i>Naravni viri</i>	31
2.2.2 <i>Delo</i>	32
2.2.3 <i>Izdelane prvine pridelovanja</i>	35
2.2.4 <i>Proizvodna funkcija</i>	37
2.2.5 <i>Biotehniški napredek</i>	40
2.3 ZAKON REDKOSTI	41
2.3.1 <i>Redkost prvin pridelovanja in pridelkov</i>	41
2.3.2 <i>Krivulja različnih proizvodnih možnosti</i>	42
2.4 VRSTE KMETIJSKIH GOSPODARSTEV	46
2.4.1 <i>Kmetijsko gospodarstvo</i>	46
2.4.2 <i>Kmetijska gospodarska družba</i>	46
2.4.3 <i>Zadruga</i>	50
2.4.4 <i>Kmetija</i>	53
2.4.5 <i>Velikost kmetijskega gospodarstva</i>	55
TRETJI DEL: KMETIJSKI TRG	59
3.1 VLOGA TRGA PRI URAVNAVANJU GOSPODARSTVA	60
3.1.1 <i>Trg</i>	60
3.1.2 <i>Sestava trga</i>	61
3.2 PONUDBA KMETIJSKEGA PRIDELKA	65
3.2.1 <i>Sprememba obsega ponudbe in sprememba ponudbe kmetijskega pridelka</i>	70
3.2.2 <i>Skupna ali agregatna ponudba pridelka</i>	72
3.3 POVPRASEVANJE PO KMETIJSKEM PRIDELKU	75

3.3.1 <i>Sprememba obsega povpraševanja in sprememba povpraševanja po kmetijskem pridelku</i>	78
3.3.2 <i>Skupno ali agregatno povpraševanje po pridelku</i>	79
3.4 TRŽNO RAVNOTEŽJE	82
3.4.1 <i>Sprememba tržnega ravnotežja</i>	83
3.5 KMETIJSKI PROBLEM	85
3.5.1 <i>Prilagodljivost pridelovalca na spremembe na trgu</i>	87
3.5.2 <i>Cenovna elastičnost ponudbe pri rasti in padanju cen pridelka</i>	89
3.5.3 <i>Kmetijsko trženje</i>	91
3.5.3.1 <i>Sistem kmetijskega trženja</i>	91
3.5.3.2 <i>Področja in nosilci kmetijskega trženja</i>	94
3.5.3.3 <i>Tržni problem slovenskega kmetijstva</i>	97
3.6 TRŽNA NAPAKA	99
ČETRTE DEL: DRŽAVA	101
4.1 VLOGA DRŽAVE PRI URAVNAVANJU GOSPODARSTVA	102
4.1.1 <i>Kratek pregled razvoja poseganja države v tržno gospodarstvo</i>	102
4.1.2 <i>Položaj države v gospodarskih in socialnih razmerjih</i>	102
4.1.3 <i>Makroekonomski oziroma narodnogospodarski cilji</i>	104
4.1.4 <i>Ukrepi države pri uravnavanju gospodarstva</i>	109
4.1.5 <i>Javne finance</i>	110
4.2 DAVČNI SISTEM	111
4.2.1 <i>Davek, davčni zavezanec in davčna stopnja</i>	111
4.2.2 <i>Vrste davkov</i>	112
4.2.3 <i>Davek od kmetijstva</i>	116
4.2.4 <i>Davčna politika</i>	118
4.3 DENAR IN DENARNA POLITIKA	118
4.3.1 <i>Denar</i>	118
4.3.2 <i>Trg denarja</i>	121
4.3.3 <i>Denarni ali monetarni sistem</i>	125
4.3.3.1 <i>Centralna banka kot denarna ustanova</i>	126
4.3.3.2 <i>Denarna politika</i>	127
4.3.3.3 <i>Poslovna banka kot denarna ustanova</i>	130
4.4 ZUNANJETRGOVINSKA POLITIKA	133
4.4.1 <i>Mednarodna trgovina</i>	133
4.4.2 <i>Izvozna ponudba in uvozno povpraševanje</i>	136
4.4.3 <i>Pozitivni učinki zunanje trgovine</i>	139
4.4.4 <i>Zunanjetrgovinska politika</i>	140
4.4.5 <i>Ukrepi zunanjetrgovinske politike</i>	144

4.4.6 Svetovna trgovinska organizacija	149
PETI DEL: JAVNO USMERJANJE KMETIJSKEGA RAZVOJA	155
5.1 KMETIJSTVO V GOSPODARSKEM RAZVOJU	156
5.1.1 Vloga kmetijstva v gospodarstvu	156
5.1.2 Pridelovanje živeža	158
5.1.3 Pridelovanje surovin	167
5.1.4 Delovne moči	167
5.1.4.1 Agrarna prenaseljenost v teoriji gospodarskega razvoja	168
5.1.5 Zasnova večnamenskega kmetijstva	169
5.2 KMETIJSKA POLITIKA	170
5.2.1 Tipi kmetijske politike	170
5.2.2 Oblikovanje kmetijske politike	171
5.2.3 Sestavine kmetijske politike	172
5.3 PREGLED SISTEMA UKREPOV ZA URAVNAVANJE DOHODKA KMETIJSKIH GOSPODARSTEV	185
5.3.1 Primerjalen, tudi primeren oziroma pariteten dohodek	185
5.3.2 Neposredna podpora dohodka kmetijskega gospodarstva	186
5.3.2.1 Ukrepi za ustalitev cene kmetijskih pridelkov	186
5.3.2.2 Ukrepi za podporo tržne cene pridelka	188
5.3.3 Posredne podpore dohodka kmetijskega gospodarstva	197
5.3.3.1 Ukrepi za zniževanje stroškov pridelovanja in reje	198
5.3.3.2 Ukrepi za zmanjšanje tveganj	202
5.3.4 Naložbe	206
5.3.5 Podpore s ponudbo javnih dobrin	210
5.4 USMERJANJE TRAJNOSTNEGA RAZVOJA KMETIJSTVA	212
5.4.1 Razmerje med usmerjanjem kmetijstva in varovanjem naravnega okolja	212
5.4.2 Ukrepi za varovanje naravnega okolja	216
5.4.3 Kazalniki trajnostnega razvoja	221
Slovstvo	226
Stvarno kazalo	235

PREDGOVOR

Učbenik je namenjen študentkam in študentom univerzitetnega študija Agronomije in Zootehnike, ki se v prvem oziroma drugem letniku študija prvič srečajo s področjem agrarne ekonomike. Pri predmetih Agrarna ekonomika in Uvod v agrarno ekonomiko zasledujemo naslednje vzgojno izobraževalne smotre:

1. uvajanje v gospodarske vidike kmetijstva
2. motiviranje in spodbujanje k celovitemu obravnavanju problemov pridelovanja in reje
3. spoznavanje temeljnih ekonomskih pojmov in pojavov
4. razumevanje vzvodov in dejavnikov gospodarskega razvoja ter razvoja kmetijstva
5. uporaba pridobljenih znanj pri analizi kmetijskih gospodarskih značilnosti in gospodarskih razmer v kmetijstvu
6. usposabljanje za iskanje ustreznih ekonomskih in kmetijskopoličnih rešitev.

Učbenik je razdeljen na 5 zaključenih, vendar medsebojno povezanih delov:

1. Razvoj in metoda agrarne ekonomike
2. Osnove agrarne ekonomike
3. Kmetijski trg
4. Država
5. Javno usmerjanje kmetijskega razvoja.

Učbenik v prvem delu obravnava poreklo imena znanstvene discipline, ki je predmet proučevanja. Podaja pregled njenega dosedanjega razvoja in opozori na osebe, ki so ga zaznamovale. Opredeli vsebino agrarne ekonomike in ključna področja njenega raziskovanja. Seznani s potmi, po katerih lahko pridemo do novih agrarnoekonomskih spoznanj, in načeli, ki jih moramo pri tem spoštovati.

Drugi del je namenjen agrarnoekonomskim osnovam. Seznani z različnimi pristopi, ki jih je mogoče uporabiti pri opredeljevanju kmetijstva. Poskuša ugotoviti, kakšna je zveza med kmetijstvom in podeželjem. Pregleda prvine kmetijskega pridelovanja, jih poveže v produkcijsko funkcijo, ki jo uporabi za pojasnjevanje razvoja kmetijstva. Obravnava zakon redkosti in njegove gospodarske posledice. Členi in opiše osnovne oblike in značilnosti kmetijskih gospodarskih družb, kmetijskih zadrug in kmetij.

V tretjem delu obravnava učbenik delovanje tržnih sil. Seznani z dejavniki, ki določajo ponudbo in povpraševanje. Razloži mehanizme oblikovanja tržnega ravnotežja. Opozori na t.i. kmetijski problem, ki je posledica dolgoročnega zniževanja kmetijskih cen. Na koncu razloži tržno napako in pojasni njeno vlogo pri gospodarjenju v kmetijstvu.

Četrti del je namenjen seznanjanju z vlogo države pri uravnavanju gospodarstva in z osnovnimi ukrepi, ki jih ima pri tem na voljo. Obravnava davčni in denarni sistem ter ukrepe davčne in denarne politike. Ker je za razumevanje dosedanjega razvoja kmetijstva zelo pomembno poznavanje zunanjetrgovinske politike, je v tem delu podan podrobnejši pregled njenih zasnov in ukrepov, kot tudi mednarodnih vladnih organizacij, ki se ukvarjajo z zunanjetrgovinskimi problemi sodobnega sveta.

Zadnji, peti del učbenika razpravlja o vlogi kmetijstva v gospodarskem razvoju in posebno pozornost nameni prehranski varnosti. Pregleda kmetijsko politiko kot poseben sistem javnega usmerjanja kmetijskega razvoja. Opiše najpomembnejše ukrepe kmetijske politike in jih oceni predvsem z vidika njihovega vpliva na učinkovitost dejavnosti. Na koncu obravnava osnovne zasnove in ukrepe na področju trajnostnega razvoja kmetijstva.

Učbenik dopolnjuje delovni zvezek z enakim naslovom, *Agrarna ekonomika. Osnove trg, država*, ki je namenjen utrjevanju znanja o osnovah agrarne ekonomike, o delovanju tržnega mehanizma, o delovanju države na področju gospodarstva in o javnem usmerjanju kmetijskega razvoja.

Namen obeh študijskih pripomočkov je omogočiti študentki in študentu, da čim lažje in čim hitreje, vendar temeljito, obvladata »šolsko« znanje. S tem si pridobita orodja in čas za samostojno raziskovalno delo na področju agrarnoekonomskih problemov, ki ju še posebej zanimajo.

Učbenik, tak kot je, kaže na pot, ki sem jo prehodila kot visokošolska učiteljica, in ki ni nič drugačna od poti, ki jo prehodi vsak od nas. Kugel, ameriški raziskovalec je ugotovil, da gre univerzitetni učitelj v svojem razvoju skozi več faz: od faze »preživetja« (ko je prvič v predavalnici in si želi le, da ga študentje ne bi iz nje odnesli) prek faze »usmerjenosti v vsebino« (ko skuša čimbolj verno podajati sistem spoznanj svoje vede in med predavanjem bolj misli na svoje kolege, kot na študente) v fazo »usmerjenosti v študente«. Te vidi najprej kot »sprejemnike« (ki nimajo neomejenih zmožnosti sprejemanja; 90-minutna predavanja brez odmora daleč presegajo kapaciteto spomina in koncentracije, vsakih 20 minut bi bilo treba vnesti določeno spremembo), nato kot »aktivne udeležence«, ki tudi razmišljajo in vprašajo, in končno kot »samostojne iskalce znanja«, ki jih je v osamosvajanju sistematično podpreti (Marentič-Požarnik, 2000).

PRVI DEL

RAZVOJ IN METODA AGRARNE EKONOMIKE

1.1 Razvoj agrarne ekonomike kot znanstvene discipline

1.2 Definicija agrarne ekonomike

1.3 Agrarnoekonomsko raziskovanje

V tem delu si bomo ogledali, od kod ime znanstvene discipline, ki jo proučujemo. Pregledali bomo njen dosednji razvoj in opozorili na osebe, ki so ga zaznamovale. Opredelili bomo njeno vsebino in ključna področja raziskovanja. Seznanili se bomo s potmi, po katerih lahko pridemo do novih agrarno ekonomskih spoznanj, in z načeli, ki jih moramo pri tem spoštovati.

1.1 RAZVOJ AGRARNE EKONOMIKE KOT ZNANSTVENE DISCIPLINE

1.1.1 Poreklo imena

Če malo pobrskamo po Slovenskem etimološkem slovarju (Snoj, 1997), nam bo ime predmeta in tudi znanstvene discipline, s katero pojasnujemo gospodarske vidike kmetijstva, postalo bolj prijazno. Ime je izpeljano iz dveh besed: *agronomija* in *ekonomija*.

Agronomija Beseda agronomija je v sodobne jezike prišla iz stare grščine. Starogrška beseda *agronomos* je imela naslednje pomene: poljski, vaški, na vasi živeč, kmet in tisti, ki ima polje. Beseda je zloženka dveh besed:

- iz besede *agros* - polje
- in izpeljanke iz *nemo* - delim, imam (v oblasti), vladam.

Agronom je strokovnjak za kmetijstvo. Beseda je k nam prišla prek nemške besede *Agronom* in francoske besede *agronome*.

Ekonomija Beseda ekonomija je v sodobne jezike prišla iz stare grščine. Grška beseda *oikonomia* je pomenila gospodarstvo ali gospodinjstvo. Beseda je zloženka dveh besed:

- iz besede *oikos* - hiša
- in izpeljanke iz *nemo* - delim, imam (v oblasti), vladam.

Prvotni pomen zloženke je torej vladanje hiši, tj. gospodarstvo. Beseda je k nam prišla prek nemške besede *Ökonomie*, francoske besede *économie* ali angleške besede *economy*.

Starogrško besedo *oikos* - hiša si ekonomija deli še z ekologijo. Gospodarjenje v naši hiši učinkuje tudi na njeno okolje, gospodarsko in naravno.

Ekologija Beseda ekologija je za potrebe sodobne znanosti po pravilih grškega besedotvorja v 19. stoletju zložena

- iz starogrške besede *oikos* - hiša
- in izpeljanke iz *logos* - beseda, govor, pripoved.

S poimenovanjem je mišljena znanost o gospodarjenju v naravi. Tako je ekologija veda o odnosih med organizmi v naravnem okolju. Beseda je k nam prišla prek nemške besede *Ökologie*, francoske besede *écologie* ali angleške besede *ecology*.

Današnje zloženke s končnico *-nomija* pomenijo predvsem »pravila o tem, kar izraža prvi člen zloženke«. Vse so izpeljane iz grških zloženek z drugim členom *-nomos*, ki označujejo delujočo osebo, tistega in takšnega, ki ima v oblasti to, kar označuje prvi člen zloženke (npr. agro-nomos - poljski, vaški, na vasi živeč, tisti, ki ima polje). Starogrški *-nomos* je izpeljanka iz glagola *nemo* - delim, vladam, imam, pasem.

Današnje zloženke s končnico *-logija* pomenijo znanost o (pedologija, geologija, meteorologija, itd.). Starogrška *-logia* je izpeljana iz besede *logos* - beseda, govor, pripoved, govorica, trditev, literatura, pamet, razum in podobno.

1.1.2 Razvoj agrarne ekonomike

Za začetnike agrarnoekonomskega raziskovanja štejemo kameraliste, ki so delovali v prvi polovici 18. stoletja. Kameralisti so bili v glavnem profesorji nekaterih univerz v Nemčiji (Halle in Frankfurt na Maini), v Avstriji (Dunaj), v Italiji (Neapelj) in v Skandinaviji (Upsala). Ukvarjali so se s politično ekonomijo, ekonomsko politiko in kmetijskimi znanostmi. Njihova dela segajo na področja kmetijske zakonodaje, tehnologije, naravoslovnih osnov kmetijstva, računovodstva in knjigovodstva ter upravljanja s kmetijskim obratom. Vendar pa je bil njihov vpliv bolj skromen, saj so v tem času prevladovali fiziokrati.

Kameralisti

Fiziokrati, ki so v 18. stoletju delovali predvsem v Franciji, so učili, da vir bogastva ni zlato, temveč proizvodnja. Prepričani so bili, da je produkcija dar narave in da je produktivno le delo z naravo. Tako so bili zanje produktivni le kmetje, medtem ko so bili zanje trgovci neproduktiven, sterilen družbeni sloj. Fiziokrati so menili, da družbi in naravi vladajo iste naravne sile, ki jih je potrebno spoznati in se jim prilagoditi. Filozofijo naravnega reda, ki je bila temelj njihovega delovanja, so povzeli v načelo: pustite, da gredo stvari svojo pot (*laissez faire, laissez passer*). V skladu s filozofijo naravnega reda so na prvo mesto postavili zadovoljevanje lastnih interesov, brez vmešavanja države.

Fiziokrati

Fiziokrati so proučevali veleposestva v Angliji in Franciji. Na podlagi študija kmetijskih obratov je Francois Quesnay izdelal ekonomske tablice, v katerih je členil gospodarska razmerja med vložki in učinki (input-output

razmerja). Opredelil je tudi splošna vodila o gospodarskem vodenju agrarne države, kar ga uvršča med pionirje kmetijske politike.

Drugi pomemben predstavnik fiziokratov je bil Anne Robert Jaques, ki je na podlagi proučevanja produkcijske funkcije definiral zakon o upadajočih donosih. Zakon o upadajočih donosih ponazarja razmerja med zaporednimi vlaganji enega spremenljivega vložka in obsegom pridelka, če so vsi drugi vložki nespremenjeni. Če se povečujejo vložki enega spremenljivega (variabilnega) vložka, vlaganja drugih pa se ne spremenijo, se bo obseg pridelka najprej naraščajoče in nato pojemajoče povečeval vse do največjega (maksimalnega) obsega pridelka. Pri nadaljnjih vlaganjih pa se bo obseg pridelka zmanjševal.

**Artur Young,
začetnik
evropske
agrarne
ekonomike**

V krog fiziokratov sodi tudi začetnik evropske agrarne ekonomike Artur Young (1741-1820), ki se je ukvarjal z ekonomiko kmetijskega obrata, s kmetijsko politiko in s kmetijsko geografijo.

Na področju ekonomike kmetijskega obrata je obravnaval naslednje teme:

- ekonomska velikost: da bo dosegla največji dobiček, mora biti kmetija prave velikosti; pri tem je pomembno razmerje med kapitalom in zemljo
- načrtovanje: razmerje med zmogljivostmi in dobičkom
- evidentiranje poslovnih dogodkov: knjigovodstvo in računovodstvo.

Na področju kmetijske politike je proučeval:

- razmerje med gospodarsko svobodo in nadzorovanjem; predlagal je ustanavljanje poldržavnih organizacij za pospeševanje kmetijstva in nadzor nad trgovino z žiti.
- s kmetijsko geografijo je želel pridobiti nova spoznanja, ki omogočajo umeščanje kmetijskih problemov v prostor.

Prvi agrarni ekonomisti, ki so delovali v 18. stoletju, so kmetijske gospodarske probleme svojega časa obravnavali v povezavi z zelo različnimi področji: politično ekonomijo, politiko, vodenjem posestva, tehnologijo, naravoslovnimi znanostmi in podobno. Zato to obdobje poimenujemo enciklopedična faza razvoja agrarne ekonomike.

Enciklopedični fazi je sledila agronomska, ki je značilna za razvoj agrarne ekonomike v 19. stoletju. Agrarni ekonomisti tega časa so bili po osnovni

izobrazbi agronomi. Zato so jih prvenstveno zanimali tehnološki vidiki kmetovanja, pri tem pa niso zanemarjali njegovih gospodarskih vidikov. Glavni predstavnik tega razvojnega obdobja agrarne ekonomike je Albrecht Daniel Thaer (1752-1828), ki je poskušal povezati različna področja kmetijskih znanosti. Pri tem je pomembno mesto pripisal tudi agrarni ekonomiki.

Thaer, ki ga imajo v Nemčiji za očeta znanstvenega kmetijstva, se je sistematično ukvarjal z racionalnim kmetovanjem. Proučeval je angleško kmetijstvo, kar mu je pomagalo pri znanstveni utemeljitvi racionalnega kmetijstva. Po njegovem vsebuje koncept racionalnega kmetovanja naslednje problemske sklope:

- cilj podjetnika
- upravljanje s prvinami pridelovanja
- razmerje med lastnino in upravljanjem oziroma upravljanje s premoženjem
- struktura pridelovanja na obratu
- knjigovodstvo
- načrtovanje.

Drugi zanimiv agrarni ekonomist tega časa je Johan Heinrich von Thünen (1783-1850), ki je razvil teorijo intenzivnosti in lokacije.

Agrarna ekonomika tedanjega časa se je, kljub svoji agronomski usmerjenosti, odzivala na nove razmere, v katerih se je v tem času znašlo kmetijstvo zahodne Evrope. V evropska pristanišča so začeli prihajati prvi parniki, polni ameriškega žita. Na stari celini je med pridelovalci nastal pravi preplah. Žitni trgovci z novci so pričeli kupčije sklepati v pristaniščih in ne več na poljih, kajti cene čezmorskih žit so bile nižje od domačih. Na žita usmerjeno evropsko kmetijstvo se je prvič, vendar ne zadnjič, znašlo v zagati. Kaj mu je početi v novo nastalih razmerah, je postalo vprašanje dneva. Ustrezno rešitev so predstavljali t.i. Thünenovi krogi. Thünen je v presojo o izbiri sistema kmetovanja in njegovi razmestitvi vnesel trg. Komparativne prednosti, opredeljene z dejavniki narave, so postale relativne prednosti, opredeljene s tržno ceno in oddaljenostjo od trga.

Utemeljitev racionalnega kmetijstva

Teorija intenzivnosti in lokacije

Z družbenimi posledicami Tünenove teorije intenzivnosti in lokacije se je intenzivno ukvarjal Vilhelm G.F. Roscher (1817-1894). Ker je želel dobiti sintetičen in jasen vpogled v integracijske tendence teoretičnih in praktičnih vidikov socialne ekonomije kmetijstva, ki so bili značilne za konec 19. in začetek 20. stoletja, se je lotil temeljitega pregleda kmetijske zakonodaje. S tem je postavil temeljni kamen socialne ekonomike oziroma kmetijske politike. Roscher tako šteje za utemeljitelja te veje sodobne agrarne ekonomike.

Neoklasična ekonomika

Agrarno ekonomiko 20. stoletja označuje neoklasična ekonomika, ki je najprej podlaga agrarno ekonomskih raziskovanj v ZDA, nato pa še v Evropi. K razvoju agrarnoekonomske vede je ta šola prispevala predvsem kvantitativne ekonomske modele, ki so pojasnjevali delovanje kmetijstva v tržnem gospodarstvu.

Neoklasična ekonomika, katere pionir je Alfred Marshall (1842-1924), izhaja iz predpostavke o racionalnem človekovem obnašanju, ki se ravna po tržnih signalih in zaupa nevidni roki trga. Zanima jo predvsem problem ravnotežja v narodnem gospodarstvu. Če v gospodarstvu obstaja določen obseg blaga, proizvodne tehnike in razvit trg, potem lahko vedno odkrijemo razmerja med cenami (relativne cene), ki izdelovalcem in kupcem zagotavljajo ravnotežen položaj. Ravnotežje je doseženo, ko nihče ni pripravljen spremeniti in popraviti svojega tržnega položaja. Ko je ravnotežje doseženo, so izenačeni tudi posamični individualni in splošni družbeni interesi. Splošni družbeni interes je mogoče doseči na popolnoma demokratičen način: s svobodno igro ponudbe in povpraševanja na trgu.

Institucionalna ekonomika

Konec 20. stoletja se agrarnoekonomsko raziskovanje vključuje v tok nove institucionalne ekonomike. Ta izhaja iz trikotne strukture gospodarstva, ki jo sestavljajo materialno-tehnična infrastruktura, izražena v prevladujoči družbeni produkcijski funkciji, socialna struktura in superstruktura oziroma sociopolitična struktura. Metoda analiza institucionalne ekonomike temelji na vedenjski teoriji (kratkoročno) in na evolucijski teoriji (dolgoročno) ter upošteva tako prevladujoče (dominacijske) kot določujoče (determinacijske) dejavnike, ki zaokroženo in protislovno-konfliktno oblikujejo neka konkretna stanja

1.2 DEFINICIJA AGRARNE EKONOMIKE

Splošna definicija

Agrarno ekonomiko, ki bi jo lahko poimenovali tudi nauk o kmetijskem gospodarjenju, lahko opredelimo kot samostojno znanstveno disciplino, ki na znanstven način išče odgovore na ključna gospodarska vprašanja kaj,

kako, kje, kdaj in za koga pridelovati kulturne rastline in rediti domače živali.

Sodobno agrarno ekonomiko sestavljajo naslednja ožja področja:

- kmetijska poslovna ekonomika
- kmetijsko podjetništvo
- kmetijska politika
- kmetijsko trženje
- kmetijsko združništvo
- kmetijsko svetovanje
- ruralna sociologija
- kmetijska geografija
- kmetijska zgodovina.

**Področja
sodobne
agrarne
ekonomike**

Za celoten razvoj agrarne ekonomike je značilno, da išče pravo mero med širjenjem in poglobljanjem znanj ter njihovo ponovno združevanje v zaokrožen spoznavni sistem. Zato jo lahko definiramo na dva načina. Prvi pristop izhaja iz celovitosti ekonomskih razmerij in sestav (socio-ekonomska definicija). Drugi pristop poudarja predvsem problem omejenosti razpoložljivih kmetijskih virov in njihovega razmeščanja (instrumentalna definicija).

Agrarna ekonomika je veda o ekonomskih odnosih v kmetijsko-živilskem reprodukcijskem procesu oziroma o ekonomski strukturi pridelovanja, predelovanja, razpečevanja in porabi kmetijskih pridelkov.

**Socio-ekonomska
definicija**

Agrarna ekonomika je družbena znanost, ki raziskuje razmeščanje (alokacijo) redkih virov med njihove konkurenčne alternativne rabe v pridelovanju, predelovanju, razpečevanju in porabi kmetijskih pridelkov.

**Instrumentalna
definicija**

1.3 AGRARNOEKONOMSKO RAZISKOVANJE

Agrarnoekonomsko raziskovanje je bilo vse do sredine 20. stoletja opisno oziroma deskriptivno. Raziskovalci so opazovali, opisovali in primerjali posamezne pojave, ne da bi poskušali poiskati vzroke zanje in analizirati

njihove medsebojne odnose ter njihove posledice. Od tedaj najprej se agrarnoekonomsko raziskovanje, opremljeno s kvantitativni metodami analize, ukvarja predvsem z ugotavljanjem vzročno - posledičnih vezi in soodvisnosti med pojavi, kar povečuje pojasnjevalno sposobnost agrarne ekonomike kot znanstvene discipline.

Načela raziskovanja

Agrarno ekonomsko raziskovanje lahko kot vsako drugo raziskovanje opredelimo kot pot do novih spoznanj. Zato zanj veljajo splošna načela raziskovalnega dela. Agrarnoekonomsko raziskovanje mora biti:

1. nesporno, kar pomeni, da moramo zbirati informacije v skladu z raziskovalnim ciljem
2. zanesljivo, kar pomeni natančnost pri zbiranju podatkov
3. reprezentativno, kar pomeni, da mora vzorec, na katerem izpeljemo raziskavo, ustrezati značilnostim celotne populacije
4. sistematično, kar pomeni smotno sosledje raziskovalnih postopkov.

Raziskovalni koraki

Agrarnoekonomsko raziskavo izpeljemo v šestih korakih:

1. opredelitev raziskovalnega cilja
2. opredelitev izhodiščnih podmen
3. opredelitev tipa raziskave
4. izvedbeni načrt raziskave
5. ureditev in analiza raziskovalnega problema
6. sklepne ugotovitve.

Cilj raziskovanja

Cilj raziskovanja si zastavimo v skladu s problemom, ki nas tare in ga želimo rešiti. Možne cilje agrarnoekonomskega raziskovanja tako delimo v dve veliki skupini:

- spoznavni ali znanstveni cilji
- uporabni ali pragmatični cilji.

Preglednica 1.1: Cilji agrarnoekonomskega raziskovanja

Cilji	Vsebina
Spoznavni cilji • Opisovanje • Razvrščanje • Obrazložitev • Predvidevanje	Nova spoznanja • Opisovanje ali deskriptivno raziskovanje daje pregled spoznanj in metod na področju obravnavane materije • Z razvrščanjem oziroma klasifikacijo dobimo boljši vpogled v obravnavano materijo in jo lahko uredimo • Ugotavljanje povezanosti oziroma vzročno-posledičnih vezi med opazovanimi pojavi • Napovedovanje pojavov
Uporabni cilji	Koristi od raziskave in uporabniki, ki se z raziskavo lahko okoristijo

Spoznavni cilji so namenjeni oblikovanju novih spoznanj in znanj, ki povečajo zmožnost napovedovanja razvoja pojava, ki ga opazujemo. Spoznavni cilji so npr. iskanje odgovorov na vprašanja, kaj povzroča dolgoročno zniževanje kmetijskih cen oziroma kmetijski problem, koliko prevladujoči družbeni vrednostni sistem vpliva na reševanje razvojnih problemov kmetijstva in podobno. Uporabni cilji so namenjeni reševanju konkretnih agrarnoekonomskih problemov: kako znižati negativne in povečati pozitivne učinke vstopa Slovenije v Evropsko unijo, kako kmetom zagotoviti višje dohodke, kako usmerjati razvoj kmetijske sestave in podobno.

Podobno kot cilje raziskovanja lahko členimo tudi izhodiščne podmene oziroma hipoteze:

1. hipoteze z deskriptivno vsebino so trditve oziroma podmene o obstoju, pogostosti, intenzivnosti in trajanju pojava
2. hipoteze s tipološko vsebino so trditve oziroma podmene o določeni klasifikaciji oziroma tipologiji opazovanega pojava
3. hipoteze z eksplikativno vsebino so trditve oziroma podmene, ki izražajo odnose med pojavi.

Agrarnoekonomske raziskave lahko členimo v tri značilne skupine, ki se razlikujejo tako po ciljeh kot po hipotezah ter metodah raziskovanja:

- preiskovalna, tudi tipalna oziroma eksplorativna raziskava

**Raziskovalne
podmene**

Tipi raziskav

- opisna ali deskriptivna raziskava
- vzročna ali kavzalna raziskava.

Preiskovalno ali eksplorativno raziskovanje uporabimo tedaj, ko želimo pridobiti osnovna spoznanja o splošni naravi nekega problema, ker imamo premalo predhodnega znanja, na katerem bi lahko gradili. Raziskovalne metode so enostavne, prilagodljive, in v glavnem kvalitativne, raziskovalne domneve ohlapne ali pa jih sploh ni. V tem primeru raziskovalec začne svoje delo brez neke vnaprejšnje predstave o tem, kaj bi lahko odkril. Ta tip raziskave omogoča zaznavanje raziskovalnih problemov ter njihovo razvrščanje po pomenu in teži. Opisno ali deskriptivno raziskovanje omogoči natančen posnetek stanja. Cilj raziskovanja je natančno določen, hipoteze pa bolj ohlapno. Vzročno ali kavzalno raziskovanje uporabimo, kadar je potrebno dokazati vzročnost med pojavi. Pri vzročnem raziskovanju so raziskovalni cilji in hipoteze natančno določeni in specifični, postopki dokazovanja pa zahtevni, saj je potrebno uporabiti splete kvalitativnih in kvantitativnih metod raziskovanja.

Izvedbeni načrt raziskave

Z izvedbenim načrtom raziskave moramo določiti raziskovalne postopke, vire podatkov, kraj in čas raziskovanja ter stroške raziskave.

V agrarnoekonomskem raziskovanju se vedno bolj uveljavljajo metodski spleti, ki povezujejo opisne in vzročno - posledične raziskovalne pristope, raziskovanja na podlagi sekundarnih in primarnih podatkov, raziskovalne postopke naravoslovnih in družboslovnih znanosti, ki jih zaokrožajo v ekonometrične modele. Ekonometrični model je vedno poenostavljena in selektivna abstraktna slika dejanskih agrarnoekonomskih razmerij. Osnovna naloga modela je, da izboljša razumevanje o gospodarskih dogajanjih v kmetijstvu in omogoči napovedovanje njegovega razvoja. Jedro ekonometričnega modela sestavljajo agrarno ekonomske teorije in podatki.

Po virih podatkov, ki jih bomo uporabili, delimo agrarnoekonomska raziskovanja v dva osnovna tipa: raziskovanje na podlagi primarnih in raziskovanje na podlagi sekundarnih podatkov. Pri raziskovanju na podlagi primarnih podatkov potrebne podatke zberemo sami skladno s ciljem raziskovanja. Pri raziskovanju na podlagi sekundarnih podatkov uporabljamo sekundarne vire podatkov oziroma podatke, ki so bili zbrani z drugim namenom, jih pa lahko koristno uporabimo pri naši raziskavi (podatki, zbrani s popisi prebivalstva, s popisi kmetijstva itd.).

Preglednica 1.2: Načrt agrarnoekonomske raziskave

Koraki	Vsebina
Raziskovalna metoda	zgodovinska metoda, metoda monografije, metoda opazovanja, anketna metoda, metoda poizkusa itd.
Viri podatkov	knjigovodstvo in druga notranja evidenca kmetij, podatki državnih statističnih uradov in drugih javnih podatkovnih baz, vprašalniki, merilni aparati itd.
Metoda analize podatkov	analiza sestave, analiza časovnih vrst, regresijska analiza, proizvodnje funkcije, linearno programiranje, ekonometrični modeli
Raziskovalno poročilo	pisno, usklajeno z raziskovalnim ciljem in načrtom, dokumentirano
Stroški raziskave	predračun, viri financiranja, obračun

Rezultate raziskovalnega dela moramo urediti, obdelati in predstaviti v skladu z raziskovalnimi cilji, ki smo si jih zastavili, z raziskovalnimi metodami, ki smo jih izbrali in z raziskovalnimi podmenami, ki smo jih privzeli. Na podlagi tako urejenih rezultatov raziskovanja podamo kratke in jasne sklepne ugotovitve in jih primerjamo z izhodiščnimi cilji in podmenami.

Rezultate raziskovalnega dela lahko predstavimo na več načinov:

- z govorno ali pisano besedo v besedilu
- z besedo in števili v preglednici
- slikovno v sliki
- s simboli v matematičnih obrazcih.

Način predstavitve je odvisen od raziskovalnega problema, od želja raziskovalca in od ciljne javnosti, ki ji je predstavitev namenjena.

Agrarna ekonomika še ni razvila svojega enotnega izrazja. Agrarni ekonomisti se velikokrat ne strinjajo o natančnem, poklicnem poimenovanju uporabljenih pojmov in o primernosti uporabljenih izrazov. Zato moramo vse pojme, ki jih uporabimo, natančno opredeliti in ustrezno poimenovati. Slovence bremeni še dodatna težava. Številnih strokovnih izrazov še nismo ustrezno poslovenili. Tudi v primeru, ko imamo za pojav lepo slovensko

**Agrarnoekonomsko
izrazje**

besedo, radi uporabimo tujko (npr. agrarna struktura namesto kmetijska sestava, monetarna politika namesto denarna politika).

DRUGI DEL

OSNOVE AGRARNE EKONOMIKE

2.1 Kmetijstvo in podeželje

2.2 Prvine kmetijskega pridelovanja

2.3 Zakon redkosti

2.4 Vrste kmetijskih gospodarstev

V tem delu se bomo seznanili z različnimi pristopi, ki jih je mogoče uporabiti pri opredeljevanju kmetijstva. Poskušali bomo ugotoviti, kakšna je zveza med kmetijstvom in podeželjem. Pregledali bomo prvine kmetijskega pridelovanja in jih povezali v produkcijsko funkcijo, ki jo bomo uporabili pri pojasnjevanju razvoja kmetijstva. Opozorili bomo na brezmejnost človeških želja in omejenost možnosti za njihovo zadovoljevanje, s čimer bomo uvedli in razložili zakon redkosti. Na koncu bomo pregledali osnovne oblike in značilnosti kmetijskih gospodarskih družb, kmetijskih zadrug in kmetij.

2.1 KMETIJSTVO IN PODEŽELJE

2.1.1 Kmetijstvo, kaj je to?

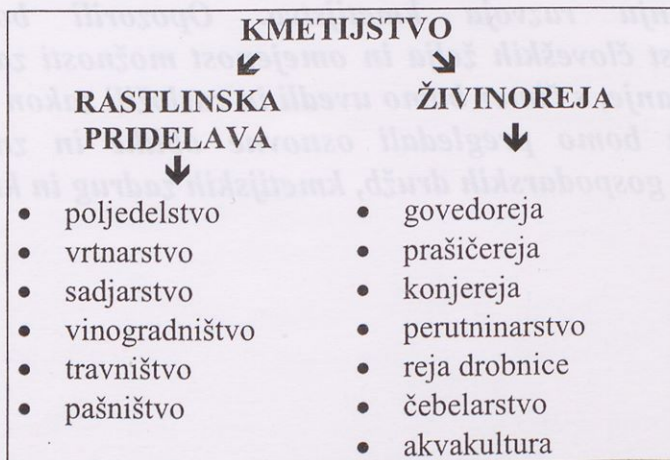
Kmetijstvo je najstarejša gospodarska dejavnost. Njeni začetki segajo v davno zgodovino, ko so ljudje pričeli saditi zrnje in gomolje rastlin in udomačevati živali, da bi zagotovili zanesljivejši vir prehrane, pa tudi obleke, obutve in drugih za preživetje potrebnih izdelkov.

Preglednica 2.1: Sestava kmetijske proizvodnje, Slovenija, 1995, % (SURS)

	Bruto kmetijska proizvodnja	Neto kmetijska proizvodnja
Živinoreja	47	62
Poljedelstvo	44	26
Vinogradništvo	5	6
Sadjarstvo	5	6

Splošna definicija kmetijstva

V razvoju človeškega rodu in njegovih gospodarskih zmožnosti ter zmogljivosti so se od kmetijstva ločile in popolnoma osamosvojile številne gospodarske dejavnosti, kot sta npr. tekstilna in obutvena industrija. Vendar je kmetijstvo še vedno edina gospodarska dejavnost, s katero si ljudje pridelujemo živež. Zato bi lahko dejali, da je kmetijstvo gospodarska dejavnost, ki se ukvarja s pridelovanjem gojenih rastlin in reja domačih živali, da bi bilo neposredno ali posredno zadoščeno človekovim potrebam. Ta opredelitev odgovori le na dve, z vidika agrarne ekonomike pomembni vprašanji: kaj in za koga pridelujemo oziroma redimo.

Slika 2.1: Sestava kmetijstva po dejavnostih

Dolga zgodovina kmetijstva in pestrost njegovih sodobnih oblik sta razloga, da kmetijstva danes ni moči več enotno opredeliti. Zato je v rabi več različnih opredelitev, ki žele odgovoriti tudi na vprašanje, kako pridelujemo. Pri tem se razlikujejo po tem, kateri od pridelovalnih prvin pripisujejo osrednji pomen. Glede na to lahko opredelitve kmetijstva delimo v tri velike skupine:

1. opredelitve, ki poudarjajo predvsem naravoslovne vidike: agrikultura
2. opredelitve, ki poudarjajo družbene in gospodarske vidike: poslovno kmetijstvo
3. opredelitve, ki povezujejo naravoslovne, družbene in gospodarske vidike: sonaravno kmetijstvo.

Agrikultura je gospodarska dejavnost, katere naloga je, da na podlagi dela in ustreznih bioloških zakonitosti z gojenimi rastlinami in domačimi živalmi v največji možni meri izrablja kozmične, atmosferske in zemeljske energije za pridelovanje rastlinskih in živalskih pridelkov, potrebnih človeku. Dejavniki agrikulture so vsi tisti dejavniki, ki kmetijsko pridelovanje pogojujejo in delujejo nanj. Delijo se v dve skupini:

Agrikultura

1. abiotični dejavniki:

- klimatski z vsemi elementi klime (zrak, svetloba, toplota, padavine itd.)
- edafski z vsemi lastnostmi zemljišča in njegovega okolja

2. biotični dejavniki:

- gojena rastlina
- domača žival
- človek.

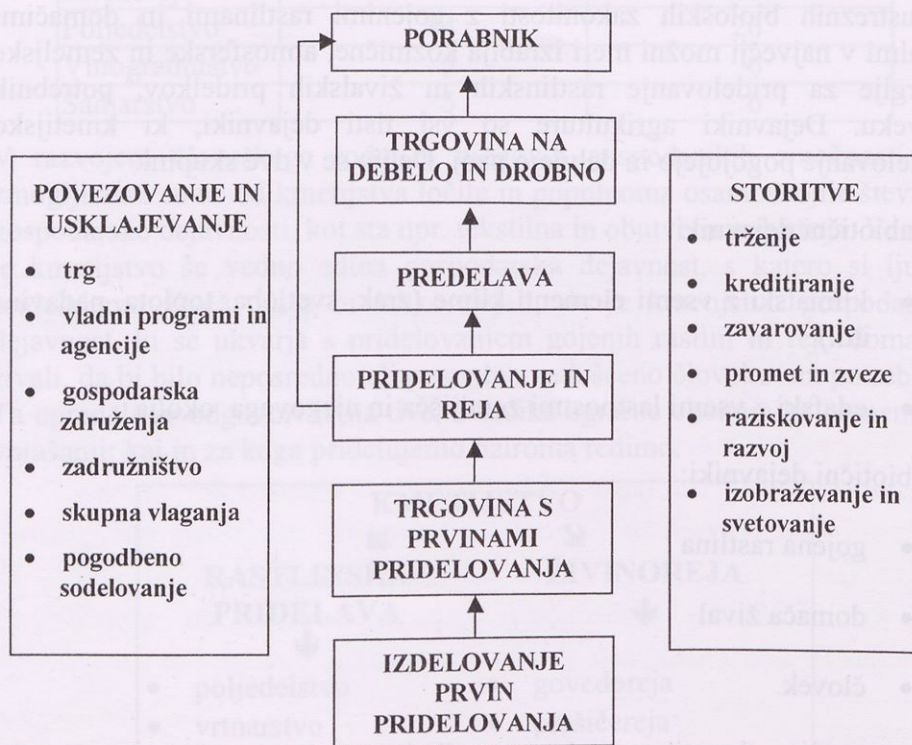
Razumevanje kmetijstva kot agrikulture je usmerjeno izrazito naravoslovno.

Poslovno kmetijstvo Poslovno kmetijstvo je sistem gospodarskih in tehnoloških razmerij, ki ga sestavljajo trije medsebojno povezani in soodvisni podsistemi:

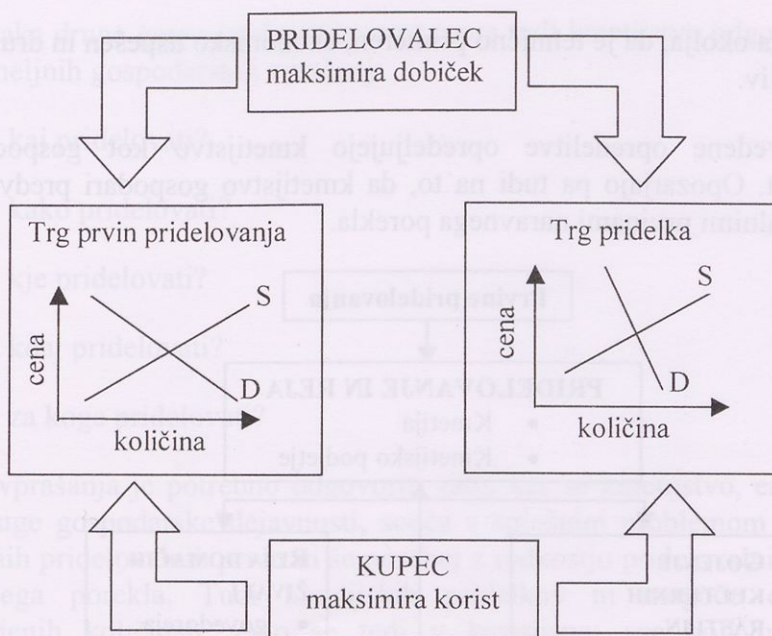
1. kmetijske pridelovalne prvine v obliki kapitala
2. pridelovanje in reja
3. trženje.

Cilj pridelovanja je maksimiranje gospodarske koristi oziroma dobička.

Tako razumevanje kmetijstva je doma predvsem v Združenih državah Amerike, Kanadi, Avstraliji, Novi Zelandiji oziroma v visoko razvitih državah, ki se tudi pri razvoju kmetijstva bolj opirajo na trg kot pa na državo.

Slika 2.2: Sistem poslovnega kmetijstva

Slika 2.3: Krožni tok gospodarjenja v poslovnem kmetijstvu

Trajnostni razvoj kmetijstva in podeželja je sistem upravljanja in ohranjanja naravnih virov ter uravnavanja tehnološke in institucionalne spremembe na način, ki zagotavlja zadostno in nemoteno zadovoljevanje potreb sedanjih in prihodnjih generacij.

Za trajnostni razvoj kmetijstva je značilno, da ohranja zemljišča, vode in rastlinske ter živalske genske vire, ne degradira naravnega okolja, je tehnološko primeren, gospodarsko sposoben in družbeno sprejemljiv.

Na podlagi gornjih definicij smo poskušali razviti lastno definicijo kmetijstva, ki naj pokaže naš pogled na kmetijstvo. Kmetijstvo razumemo kot sonaravno kmetijstvo. Sonaravno kmetijstvo je gospodarska dejavnost, ki z rabo abiotičnih, edafskih in biotičnih dejavnikov trajno obnavlja pridelovanje rastlin in rejo živali, da bi bilo zadoščeno človekovim osnovnim potrebam ob najmanjših negativnih zunanjih učinkih na naravno okolje. Sonaravno kmetijstvo temelji na sodobni miselnosti gospodarjenja po načelu trajnosti. V skladu s tem načelom naj bo upravljanje in vodenje tehnologije ter organizacije pridelovanja in reje izpeljano tako, da bodo ohranjeni osnovni naravni viri pri trajnem zadovoljevanju potreb sedanjih ter prihodnjih generacij. Razvoj kmetijstva mora potekati tako, da ohranja zemljišča, vode, rastline in živalske genske vire, da ne degradira

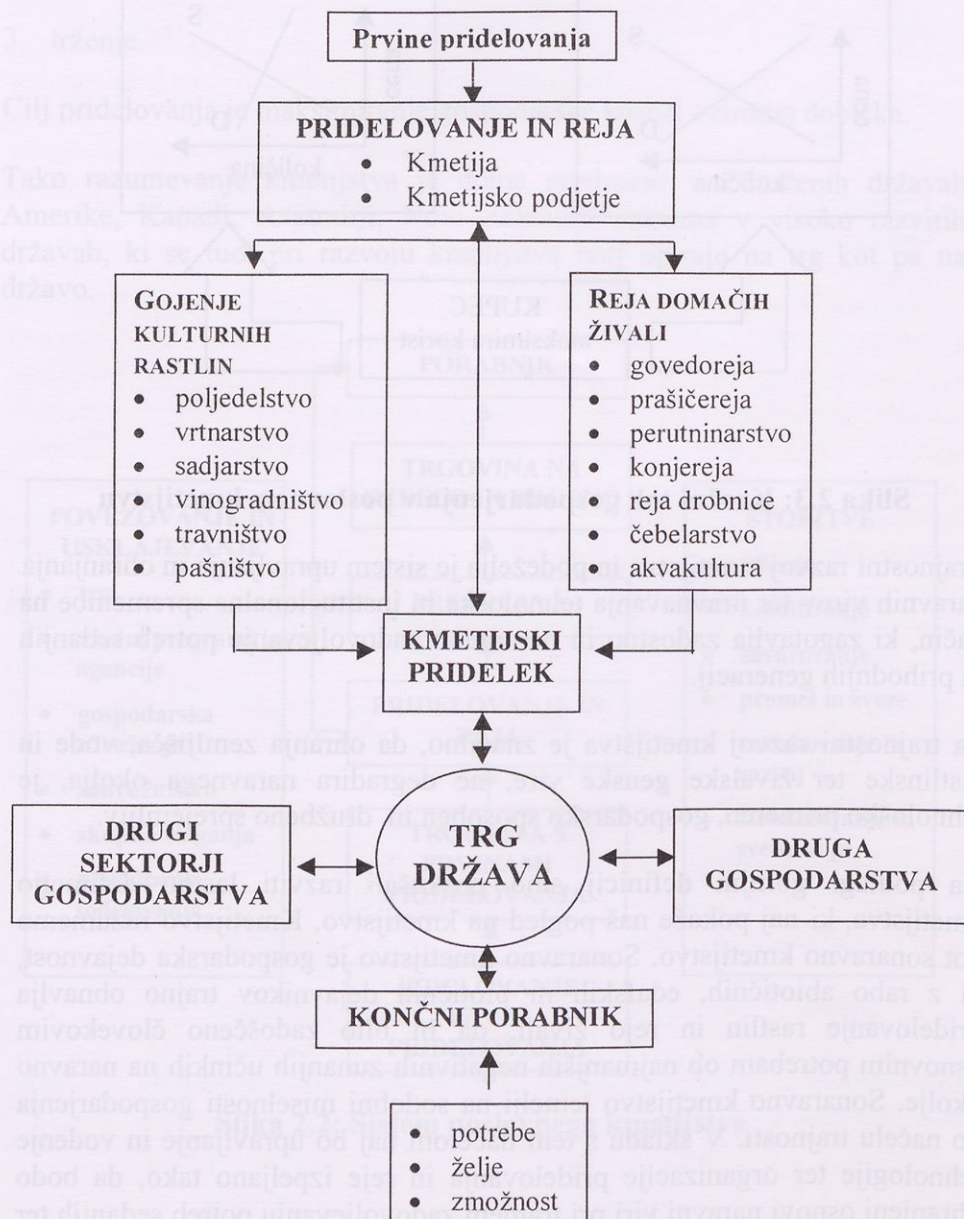
**Trajnostni razvoj
kmetijstva in
podeželja**

**Sonaravno
kmetijstvo**

Kmetijstvo kot gospodarski sistem

naravnega okolja, da je tehnično primeren, ekonomsko uspešen in družbeno sprejemljiv.

Vse navedene opredelitve opredeljujejo kmetijstvo kot gospodarsko dejavnost. Opozarjajo pa tudi na to, da kmetijstvo gospodari predvsem s pridelovalnimi prvinami naravnega porekla.

Slika 2.4: Kmetijstvo kot gospodarski sistem

Kot vsaka druga gospodarska dejavnost mora tudi kmetijstvo odgovoriti na pet temeljnih gospodarskih vprašanj:

Temeljna gospodarska vprašanja

- kaj pridelovati?
- kako pridelovati?
- kje pridelovati?
- kdaj pridelovati?
- za koga pridelovati?

Na ta vprašanja je potrebno odgovoriti zato, ker se kmetijstvo, enako kot vse druge gospodarske dejavnosti, sooča s splošnim problemom redkosti izdelanih pridelovalnih prvin in še posebej z redkostjo pridelovalnih dobrin naravnega porekla. Tudi kmetijskih pridelkov ni mogoče dobiti v neomejenih količinah. Zato se tudi v kmetijstvu vse bolj uveljavlja trajnostni razvoj.

2.1.2 Podeželje

Podeželje je v bistvu zamotan pojem. Pri iskanju odgovorov na vprašanje, kaj oziroma kje je podeželje, je potrebno izhajati in treh njegovih ključnih sestavin: prostorske, časovne in tematske.

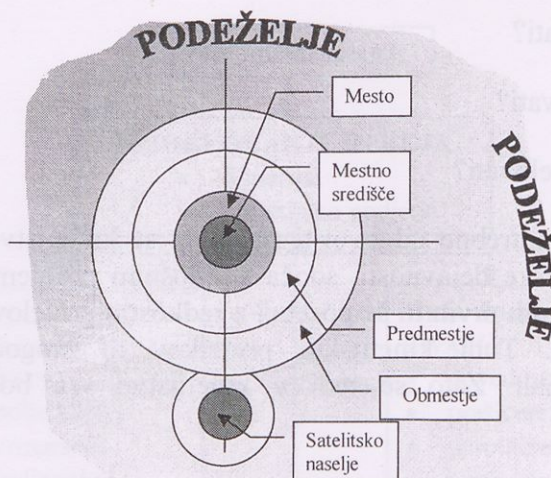
Podeželje kot ne-mesto

Podeželje je območje s posebnimi fizičnimi značilnostmi, pri katerih se razlikuje od mesta. Zato je podeželje pogosto opredeljeno kot ne-mesto.

Podeželje označuje območja zunaj mest, katerih značilne poteze so:

- manjša gostota prebivalstva, prevlada kmetijske in gozdarske dejavnosti v pokrajinski podobi (čeprav to še ne pomeni prevlade kmečkega prebivalstva)
- navezanost precejšnjega dela nekmetijskih dejavnosti na kmetijsko pridelavo in kmečko prebivalstvo
- počasnejša prebivalstvena rast in (ali) zaradi poudarjenega izseljevanja celo upadanje števila prebivalcev
- preprostejša socialna slojevitost

- tesnejše vezi med ljudmi
- večja tradicionalnost in praviloma
- manjša naselja z nižjimi stopnjami centralnosti.

Slika 2.5: Podeželje kot ne-mesto (Inštitut za geografijo, 1993 cit. po Barbič, 1995)

Najpomembnejši dejavnosti na podeželju sta kmetijstvo in gozdarjenje, ki sta tudi najpomembnejša dejavnika oblikovanja kulturne krajine. Obenem je podeželje čedalje bolj dragocen prostor za bivanje, delo in rekreacijo. To kaže, da je podeželje dinamična kategorija, katere socialne in ekonomske determinante se v času spreminjajo.

Opredelitev podeželja kot ne-mesta pa lahko zavaja, saj lahko v podeželje sodijo tudi mesta. Tako lahko podeželje pokriva območja z razpršenimi dejavnostmi in vključuje vasi, mesta, regionalna središča in industrijska podeželska območja. V Evropski uniji štejejo za podeželje tista območja, kjer živi manj kot 100 ljudi na 1km².

Ruralni kazalniki

K natančnejšemu opredeljevanju podeželja naj bi prispevali kazalniki opredeljevanja podeželja oziroma ruralni kazalniki, katerih naloga je opisovanje in proučevanje območja ter priprava podlag za načrtovanje in odločanje.

Preglednica 2.2: Matrika ruralnih kazalnikov (OECD, 1994)

Prebivalstvo in migracije	Socialna blaginja in enakost
gostota	dohodek
spremembe	stanovanje
sestave	izobrazba
gospodinjstva	zdravje
skupnosti	varnost
Ekonomska sestava in uspešnost	Naravno okolje in privlačnost
delovne moči	topografija in klima
zaposlenost	tla, voda, biološka pestrost
sektorska sestava	habitati in krajine
storilnost	naselja
naložbe	kulturna dediščina

Matrika ruralnih kazalnikov želi zajeti dinamiko sodobnih prostorskih procesov, v katero je zajeto tudi podeželje. Med njihove osnovne značilnosti sodijo razširitev območja dnevnih migracij okrog zaposlitvenih centrov, zmanjšanje števila ruralnega prebivalstva in njegovo osredotočenje v majhnih mestih, javno spodbujanje in (so)financiranje razvoja lokalnih dejavnosti in njihovih zaposlitvenih možnosti, javne in zasebne naložbe v socialno (npr. izobraževanje, zdravstvo) in gospodarsko infrastrukturo (npr. transport, informacijske tehnologije) in podobno.

2.2 PRVINE KMETIJSKEGA PRIDELOVANJA

Prvine kmetijskega pridelovanja so:

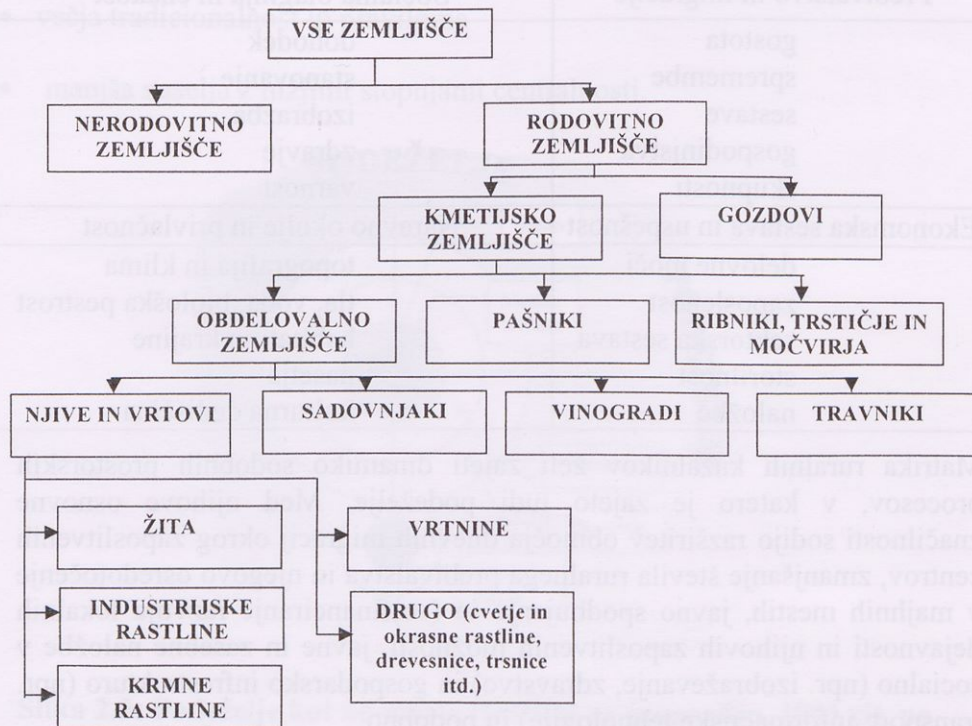
- naravni viri: rodovitnost tal, relief, klima, voda, vegetacija itd.
- delo: fizične in umske lastnosti ljudi
- izdelane prvine: stroji, zgradbe, izboljšave v rodovitnosti tal itd.
- druge prvine: biotehnični napredek, podjetništvo, informacije.

2.2.1 Naravni viri

Naravne vire, ki vstopajo v sistem kmetovanja kot prvine pridelovanja, velikokrat poimenujemo kar »zemlja«, čeprav je kmetijsko zemljišče le eden od naravnih virov, ki jih izrabljamo v kmetijstvu. Uradni popis

**Kmetijsko
zemljišče**

zemljišč na določenem območju, glede na obliko, obseg, kakovost, rabo (kulturo) in posestništvo, se imenuje kataster.

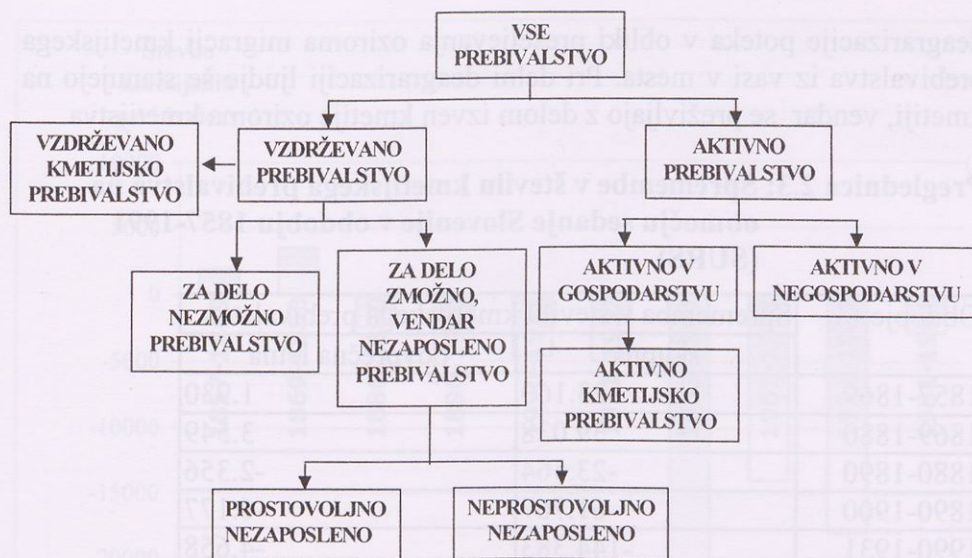

Slika 2.6: Zemljiške kategorije

2.2.2 Delo

Delovna moč

V kolikšni meri bo mogoče izrabiti naravne vire kot prvine pridelovanja je odvisno predvsem od števila razpoložljivih delovnih moči, stopnje njihove zaposlenosti in storilnosti. Delovna moč je pogojna enota, s pomočjo katere merimo dejansko razpoložljiv sklad dela. V kmetijstvu jo zelo pogosto uporabljamo, ker moramo opredeliti različne vrste aktivnosti posameznih članov kmečkega gospodinjstva v kmetijski dejavnosti (npr. gospodinja, otroci) na kmetijah oziroma različne ravni njihove delovne sposobnosti. Tako npr. delo oseb, ki so starejše od 65 let, običajno opredelimo s faktorjem 0,3 od polnovredne delovne moči, delo gospodinj (ki delajo v kmetijstvu poleg svojega rednega gospodinjanskega dela) s faktorjem 0,5 in podobno.

Slika 2.7: Gospodarska sestava prebivalstva

Aktivni prebivalec je oseba, ki opravlja poklic in za svoje delo prejema dohodek v denarju ali naravi in tista, ki poklica ne opravlja, ker išče zaposlitev ali pa je delo prekinila. Aktivno prebivalstvo sestavljajo tako zaposleni in brezposelni. Zaposleni so tisti, ki opravljajo kakršno koli plačano delo, brezposelni pa so tisti, ki nimajo zaposlitve, jo pa aktivno iščejo.

Aktivno prebivalstvo

V kmetijstvu je pogosto v rabi pojem delovni kontingent. Delovni kontingent sestavljajo moški, stari od 15 do 64 let in ženske, stare od 15 do 59 let. Tako v kmečkih gospodinjstvih sodijo med aktivne osebe tudi pomagajoči družinski člani, ki so starejši od 15 let in ne obiskujejo šole.

Delovni kontingent

Vzdrževana oseba je oseba, ki nima lastnih sredstev za preživljanje in jo zato preživljajo starši, sorodniki ali drugi.

Vzdrževano prebivalstvo

Deagrarizacija je proces zmanjševanje števila kmetijskega prebivalstva zaradi zaposlovanja v nekmetijskih dejavnostih in zaradi preseljevanja iz vasi v mesta. Glede na način zapuščanja kmetijstva ima deagrarizacija dve obliki. Prva oblika je neposredno zaposlovanje kmetijskih delovnih moči v drugih dejavnostih. Druga oblika deagrarizacije, lahko bi ji rekli tudi odložena deagrarizacija, je šolanje kmečke mladine za nekmetijske poklice. Po intenzivnosti je deagrarizacija lahko popolna, ko ljudje opustijo kmetovanje in zapustijo tudi kmetijo kot mesto prebivanja. Ta oblika

Deagrarizacija

deagrarizacije poteka v obliki preseljevanja oziroma migracij kmetijskega prebivalstva iz vasi v mesta. Pri delni deagrarizaciji ljudje še stanujejo na kmetiji, vendar se preživljajo z delom izven kmetije oziroma kmetijstva.

Preglednica 2.3: Spremembe v številu kmetijskega prebivalstva na območju sedanje Slovenije v obdobju 1857-1991 (SURS)

Obdobje	Sprememba v številu kmetijskega prebivalstva	
	skupna	povprečna letna
1857-1869	23.160	1.930
1869-1880	39.038	3.549
1880-1890	-23.564	-2.356
1890-1900	-61.767	-6.177
1900-1931	-144.383	-4.658
1931-1953	-110.533	-5.024
1953-1961	-211.608	-26.451
1961-1971	-139.472	-13.947
1971-1981	-179.667	-17.967
1981-1991	-27.942	-2.794

Obseg deagrarizacije

Obseg deagrarizacije izračunamo po naslednjem obrazcu:

$$\Sigma A_{0,t} = (Y_{at} - Y_{a0}) + X_a(0,t) \pm M_a(0,t)$$

kjer je:

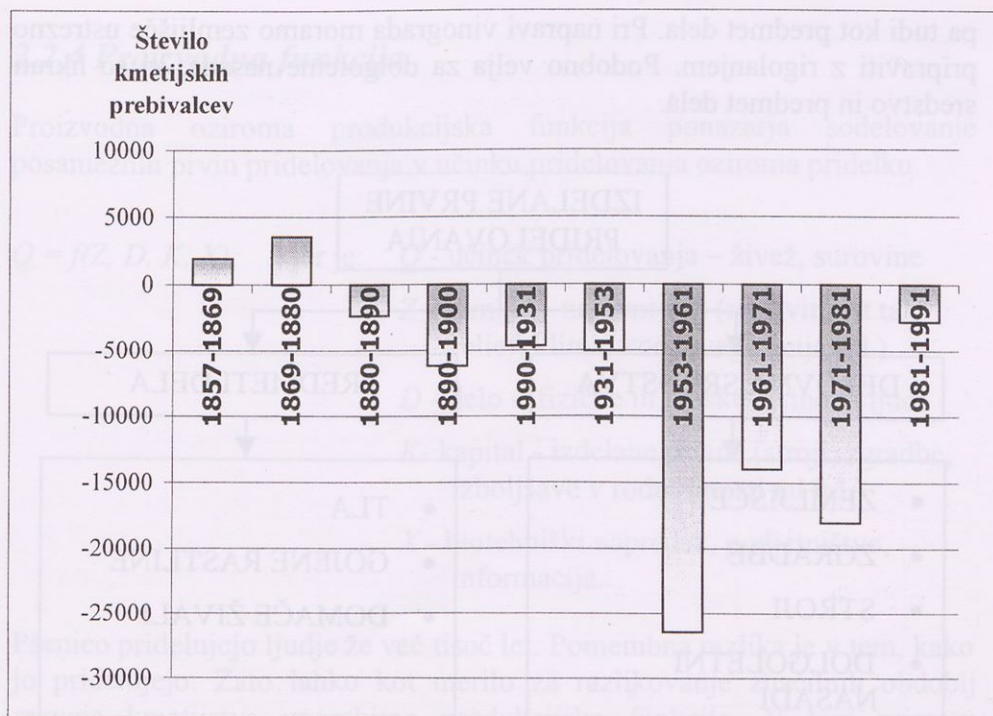
$\Sigma A_{0,t}$ - obseg deagrarizacije

Y_{at} - število kmetijskega prebivalstva na koncu obdobja at

Y_{a0} - število kmetijskega prebivalstva na začetku obdobja $a0$

$X_a(0,t)$ - naravni prirastek kmetijskega prebivalstva v obdobju $a0 \rightarrow at$

$M_a(0,t)$ - geografski migracijski saldo kmetijskega prebivalstva v obdobju $a0 \rightarrow at$

Slika 2.8: Povprečna letna sprememba števila kmetijskega prebivalstva na območju sedanje Slovenije, 1857 - 1991

2.2.3 Izdelane prvine pridelovanja

Izdelane prvine pridelovanja povečujejo moč in učinek dela človeka, ki svoje fizične in umske sposobnosti vlaga v pridelovanje. Delimo jih v dve skupini: v delovna sredstva in v predmete dela.

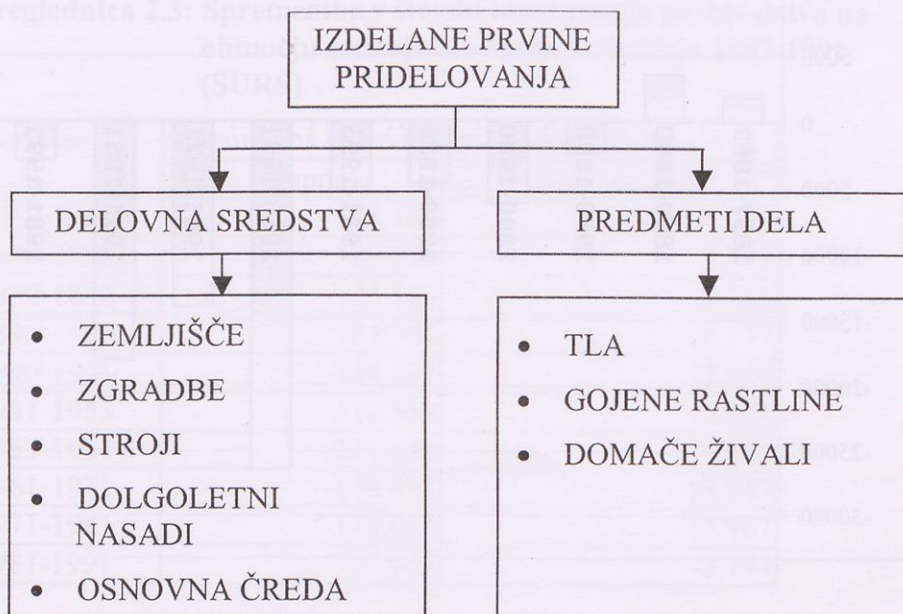
Sredstva za delo oziroma delovna sredstva v procesu pridelovanja oziroma reje ne spremenijo svoje oblike, snovno ne prehajajo v nov pridelek in se obrabljajo le postopoma. Med delovna sredstva sodijo kmetijsko zemljišče (njive, vrtovi), kmetijske zgradbe (hlevi, kanali, dovozne poti, električni vodi itd.), kmetijski stroji (traktor, obračalnik, molzni stroj itd.), dolgoletni nasadi (sadovnjaki, hmeljišča, vinogradi) in osnovna čreda (plemenska in delovna živina).

Sredstva za delo

Predmeti dela so stvari, ki jih človek v procesu pridelovanja oziroma reje spreminja in prilagaja svojim potrebam. Razmejitev med delovnimi sredstvi in predmeti dela v kmetijstvu ni tako enostavna in nedvoumna kot v industriji. Kmetijsko zemljišče lahko obravnavamo kot delovno sredstvo,

Predmeti dela

pa tudi kot predmet dela. Pri napravi vinograda moramo zemljišče ustrezno pripraviti z rigolanjem. Podobno velja za dolgoletne nasade, ki so hkrati sredstvo in predmet dela.

Slika 2.9: Delovna sredstva in predmeti dela v kmetijstvu

Del sredstev za delo in predmetov dela v kmetijstvu izvira iz drugih dejavnosti, predvsem iz industrije, pomemben del pa je kmetijskega porekla. Zmožnost samoobnavljanja je bila v zgodovini velikokrat podlaga za avtarkijo kmetij in kmetijstva oziroma za njihovo samozadostnost in izločenost iz splošnih gospodarskih tokov. Za sodobno kmetijstvo je značilno, da se je »izdelovanje« delovnih sredstev in predmetov dela kmetijskega porekla osamosvojilo v posebne kmetijske dejavnosti (semenarstvo, drevesničarstvo, trstničarstvo itd.).

2.2.4 Proizvodna funkcija

Proizvodna oziroma produkcijska funkcija ponazarja sodelovanje posameznih prvin pridelovanja v učinku pridelovanja oziroma pridelku.

$Q = f(Z, D, K, X)$; kjer je: Q - učinek pridelovanja – živež, surovine

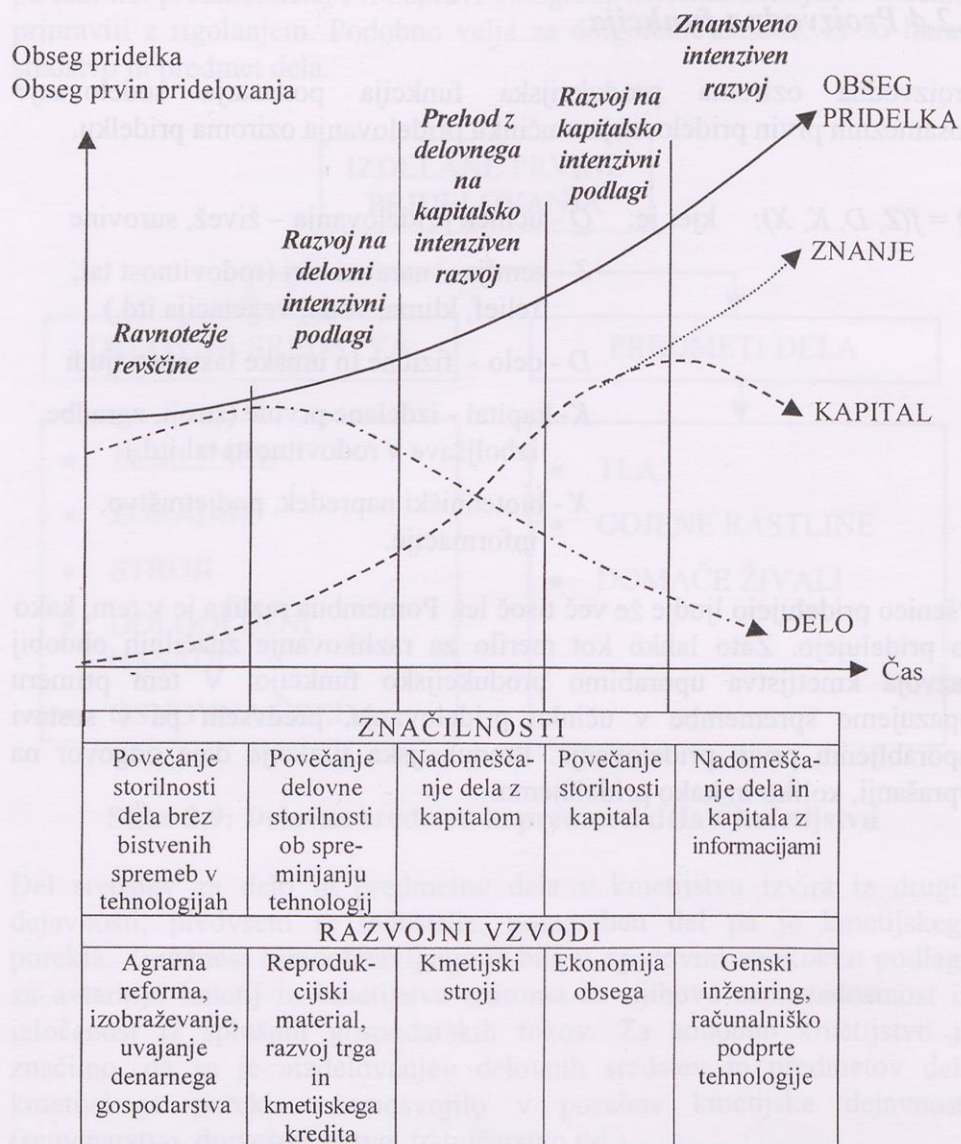
Z - zemlja - naravni viri (rodovitnost tal, relief, klima, voda, vegetacija itd.)

D - delo - fizične in umske lastnosti ljudi

K - kapital - izdelane prvine (stroji, zgradbe, izboljšave v rodovitnosti tal itd.)

X - biotehniški napredek, podjetništvo, informacije.

Pšenico pridelujejo ljudje že več tisoč let. Pomembna razlika je v tem, kako jo pridelujejo. Zato lahko kot merilo za razlikovanje značilnih obdobj razvoja kmetijstva uporabimo produkcijsko funkcijo. V tem primeru opazujemo spremembe v učinku pridelovanja, predvsem pa v sestavi uporabljenih prvin pridelovanja. Produkcijska funkcija daje odgovor na vprašanje, koliko in kako pridelujemo.

Slika 2.10: Razvojna obdobja kmetijstva glede na sestavo proizvodne funkcije

Gospodarsko uspešnost pridelovanja merimo tako, da primerjamo učinek gospodarjenja s sredstvi, ki smo jih za ta učinek porabili:

Gospodarska uspešnost

$$\text{Gospodarska uspešnost pridelovanja} = \frac{\text{učinek gospodarjenja}}{\text{sredstva za doseganje učinka gospodarjenja}}$$

Osnovni kazalniki gospodarske uspešnosti pridelovanja so:

- storilnost ali produktivnost
- gospodarnost ali ekonomičnost
- dobičkonosnost ali rentabilnost.

Storilnost ali produktivnost pridelovanja kaže razmerje med obsegom pridelka in vloženim delom. Obseg pridelka, ki ga pridelamo na enoto vloženega dela, naj bi bil čim večji.

Storilnost

$$\text{Storilnost ali produktivnost} = \frac{\text{obseg pridelka}}{\text{delo}}$$

Gospodarnost ali ekonomičnost kaže razmerje med tem, koliko smo za pridelek iztržili in stroški, ki smo jih imeli s pridelovanjem pridelka. Pri tem velja, da naj bi na enoto stroškov dosegli čim večji obseg pridelka, saj na tržno ceno ne moremo vplivati.

Gospodarnost

$$\text{Gospodarnost ali ekonomičnost} = \frac{\text{prihodek}}{\text{stroški}}$$

$$\text{Prihodek} = \text{obseg prodanega pridelka} * \text{tržna cena}$$

$$\text{Stroški} = \text{obseg uporabljenih prvin pridelovanja} * \text{tržna cena uporabljenih prvin pridelovanja}$$

Dobičkonosnost ali rentabilnost kaže, koliko smo zaslužili glede na vložena sredstva. Ta kazalnik kaže donosnost oziroma obrestovanje v pridelovanje vloženih sredstev.

Dobičkonosnost

$$\text{Dobičkonosnost ali rentabilnost} = \frac{\text{dobiček}}{\text{vložena sredstva}}$$

$$\text{Dobiček} = \text{prihodek} - \text{stroški}$$

V dejavnosti, ki ima večjo dobičkonosnost, se vložena sredstva bolje obrestujejo. Zato je taka dejavnost bolj privlačna za vlagatelje in razpolaga z več sredstvi za naložbe in razvoj.

2.2.5 Biotehniški napredek

Biotehniški napredek spreminja pridelovanje oziroma rejo na dva načina:

1. izboljšuje prvine pridelovanja in povečuje njihovo učinkovitost
2. omogoča razvoj novih pridelkov in novih različic že znanih pridelkov.

Tip biotehniškega napredka

Tip biotehniškega napredka je odvisen od razmerja med spremembami biotehniške opremljenosti (ΔBTO) in delovne storilnosti (ΔDS).

$$\text{Tip biotehniškega napredka} = \frac{\text{sprememba v biotehniški opremljenosti}}{\text{sprememba v delovni storilnosti}} = \frac{(\Delta BTO)}{(\Delta DS)}$$

Preglednica 2.4: Tipi biotehniškega napredka

Tipi biotehniškega napredka	Razmerje med spremembo biotehniške opremljenosti in spremembo delovne storilnosti
Delovno-varčevalen	$\Delta BTO/BTO > \Delta DS/DS$
Kapitalsko-varčevalen	$\Delta BTO/BTO < \Delta DS/DS$
Nevtralen	$\Delta BTO/BTO = \Delta DS/DS$

Za delovno-varčevalen tip biotehniškega napredka je značilna zamenjava (substitucija) dela z drugimi prvinami pridelovanja. Za kapitalsko-varčevalen tip biotehniškega napredka je značilno, da kapital nadomeščajo druge prvine pridelovanja.

Stopnja intenzivnosti pridelovanja

Stopnja intenzivnosti pridelovanja kaže raven vlaganj prvin pridelovanja na enoto zmogljivosti pridelovanja (hektar kmetijskega zemljišča, glavo velike živine itd.). Če se vlaganje prvin pridelovanja na enoto zmogljivosti pridelovanja povečuje, gre za intenziviranje pridelovanja. Če pa se vlaganje prvin pridelovanja na enoto zmogljivosti pridelovanja zmanjšuje, imamo opraviti z ekstenziviranjem pridelovanja.

Delovno intenzivno pridelovanje zahteva veliko delovnih moči na enoto zmogljivosti. Tak način pridelovanja je primeren v razmerah, ko je na voljo veliko delovnih moči, saj povečuje možnosti zaposlovanja. Med delovno intenzivne kmetijske panoge sodi vrtnarstvo. Delovno intenzivno je tudi organsko kmetijstvo, saj je pri tem načinu pridelovanja uporaba drugih prvin pridelovanja zelo omejena ali pa celo prepovedana. Konvencionalno kmetijstvo je sopomenka (sinonim) za kapitalsko intenzivno pridelovanje, ki temelji na izdelanih prvinah pridelovanja (kmetijski stroji, rudninska

gnojila, kemična sredstva za varstvo rastlin). Za sodobno kmetijstvo v razvitih tržnih gospodarstvih je značilna visoka znanstvena in informacijska intenzivnost.

Pri reševanju gospodarskih problemov sledimo t.i. mini-maks načelu: s kar najmanj sredstvi dosegati kar največje učinke. Pri tem imamo na razpolago dve možnosti:

1. z razpoložljivimi prvinami pridelovanja dosegati največji učinek pridelovanja (obseg pridelka, prihodek, dobiček)
2. doseganje želenega učinka pridelovanja z najmanjšo porabo prvin pridelovanja (z najmanjšimi potroški, z najnižjimi stroški).

**Splošno načelo
gospodarske
smotrnosti
oziroma
racionalnosti**

2.3 ZAKON REDKOSTI

2.3.1 Redkost prvin pridelovanja in pridelkov

Zasnova redkosti temelji na preprosti resnici, da so človeške želje brez meja, možnosti za njihovo zadovoljevanje pa so omejene. V skladu s tem preprostim izhodiščem opredelimo tudi zakon redkosti. Zakon redkosti pove, da so dobrine redke zato, ker ni dovolj virov, da bi pridelali in izdelali vse, kar bi bili ljudje pripravljeni porabiti.

Zakon redkosti

Nekdaj so zemljišča in vode veljali za proste oziroma neekonomske dobrine. Zanje je veljalo, da jih je na razpolago dovolj, da pokrijejo vse potrebe.

Proste ali neekonomske dobrine so tiste, katerih brezplačna naravna ponudba je večja od povpraševanja po njih:

**Neekonomska
dobrina**

$cena = 0 \rightarrow \text{naravna ponudba} > \text{povpraševanje}$

Danes so zemljišča in vode že ekonomske dobrine. Enako velja tudi za vse druge prvine pridelovanja in pridelke. Uvrščajo se med ekonomske dobrine, ker je njihova količina omejena glede na potrebe. Gre praviloma za relativno redke dobrine. Relativno redke zato, ker odražajo razmerje med razpoložljivo količino dobrine in človeškimi potrebami.

Redke ali ekonomske dobrine so tiste, katerih brezplačna naravna ponudba je manjša od povpraševanja po njih:

**Ekonomska
dobrina**

$cena = 0 \rightarrow \text{naravna ponudba} < \text{povpraševanje}$

Lastninski sistem

Vsak posameznik in vse družbe se soočajo s problemom redkosti: razpoložljivi viri ne zadoščajo potrebam in željam ljudi. Zato se srečujejo s problemom alokacije oziroma razmeščanja prvin pridelovanja in pridelkov.

Ker so razpoložljivi viri redki, mora vsaka družba izbirati med različnimi možnostmi, načini in nameni pridelovanja. Lastnina izraža odnose med ljudmi v razmerah, ko si lahko posameznik ali družbena skupina pridobi izključujočo pravico do razpolaganja z redkimi prvinami gospodarjenja in do prilaščanja učinkov njihove rabe.

Funkcije lastnine so:

- upravljanje
- nadzorovanje
- prilaščanje
- tveganje.

Iz funkcij lastnine so izpeljana tudi vprašanja, s pomočjo katerih lahko analiziramo lastniški sistem:

- kdo upravlja gospodarjenje?
- kdo in na kakšen način nadzira gospodarjenje?
- kdo si prilašča učinke gospodarjenja?
- kdo prevzema negativne učinke gospodarjenja?

Gospodarski sistem Slovenije temelji na zasebni lastnini, ki jo dopolnjujeta združna in javna lastnina, in na svobodi gospodarske pobude. Zasebna lastnina in svoboda gospodarske pobude sta nujna predpogoja za razvoj tržnega gospodarstva.

2.3.2 Krivulja različnih proizvodnih možnosti

Ker so prvine pridelovanja redke, moramo izbirati, kako jih bomo uporabili. Kaj in koliko bomo lahko pridelali z razpoložljivimi prvinami, ponazarja krivulja različnih proizvodnih možnosti.

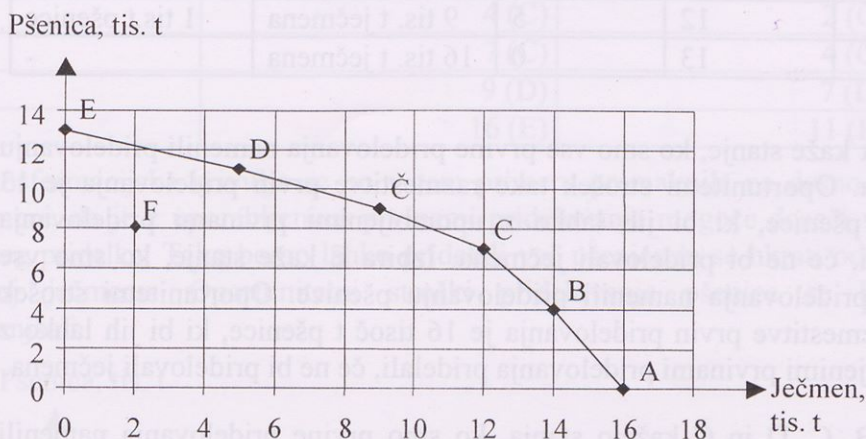
Transformacijska krivulja

Krivulja različnih proizvodnih možnosti oziroma transformacijska krivulja ponazarja učinkovito gospodarjenje, ki zaposluje vse razpoložljive prvine pridelovanja. Kaže vse možne količine dobrin, ki jih kmetijstvo ali

gospodarstvo v celoti lahko pridelava ali izdela z učinkovito rabo vseh razpoložljivih prvin.

Preglednica 2.5: Pridelovalne možnosti pšenice in ječmena

Izbira	Pšenica, tisoč t	Ječmen, tisoč t
A	0	16
B	4	14
C	7	12
Č	9	9
D	12	5
E	13	0

Slika 2.11: Transformacijska krivulja pridelovanja pšenice in ječmena

Izbira A kaže, da smo vse razpoložljive prvine pridelovanja namenili le pridelovanju ječmena, medtem ko izbira E kaže, da smo vse razpoložljive prvine pridelovanja namenili pridelovanju pšenice. Izbire B, C, Č in D, ki leže na transformacijski krivulji, ponazarjajo različne kombinacije pridelovanja ječmena in pšenice ob polni zaposlitvi vseh razpoložljivih prvin pridelovanja.

Točka F kaže, da vse prvine pridelovanja niso polno zaposlene. V tem primeru bi lahko pridelali več ječmena in več pšenice. Namesto da bi ob 2 tisoč t ječmena pridelali nekaj več kot 12 tisoč t pšenice, jo pridelamo le 8 tisoč t. Točka F kaže, da gospodarimo pod svojimi pridelovalnimi zmoglostmi oziroma da je naše pridelovanje gospodarsko neučinkovito.

Stroški izgubljenih možnosti

Strošek izgubljenih možnosti ali strošek izbire oziroma oportunitetni strošek določa najvišje vrednotena različica, ki smo jo opustili, da bi pridelali želeni pridelek. Oportunitetni strošek pridelovanja pšenice izrazimo v našem primeru s količino (vrednostjo) ječmena, ki ga nismo pridelali, ker smo prvine pridelovanja namenili tudi pridelovanju pšenice.

Preglednica 2.6: Oportunitetni stroški pridelovanja pšenice in ječmena

Izbira	Pšenica, tis. t	Ječmen, tis. t	Oportunitetni stroški pridelovanja	
			pšenice	ječmena
A	0	16	-	13 tis. t pšenice
B	4	14	2 tis. t ječmena	9 tis. t pšenice
C	7	12	4 tis. t ječmena	6 tis. t pšenice
Č	9	9	7 tis. t ječmena	4 tis. t pšenice
D	12	5	9 tis. t ječmena	1 tis. t pšenice
E	13	0	16 tis. t ječmena	-

Izbira A kaže stanje, ko smo vse prvine pridelovanja namenili pridelovanju ječmena. Oportunitetni strošek take razmestitve prvin pridelovanja je 13 tisoč t pšenice, ki bi jih lahko z uporabljenimi prvinami pridelovanja pridelali, če ne bi pridelovali ječmena. Izbira E kaže stanje, ko smo vse prvine pridelovanja namenili pridelovanju pšenice. Oportunitetni strošek take razmestitve prvin pridelovanja je 16 tisoč t pšenice, ki bi jih lahko z uporabljenimi prvinami pridelovanja pridelali, če ne bi pridelovali ječmena.

Izbire B, C, D in Č kažejo stanja, ko smo prvine pridelovanja namenili pridelovanju pšenice in ječmena. Izbira B kaže stanje, ko smo razpoložljive prvine pridelovanja razmestili tako, da pridelamo 4 tisoč t pšenice in 14 tisoč t ječmena. V tem primeru je oportunitetni strošek 4 tisoč t pšenice, ki smo jih pridelali, 2 tisoč t ječmena, oportunitetni strošek 14 tisoč t ječmena, ki smo jih pridelali, pa je 9 tisoč t pšenice. Oportunitetni strošek pridelovanja 7 tisoč t pšenice je 4 tisoč t ječmena, oportunitetni strošek pridelovanja 12 tisoč t ječmena pa 6 tisoč t pšenice (izbira C). Oportunitetni strošek pridelovanja 9 tisoč t pšenice je 7 tisoč t ječmena, oportunitetni strošek pridelovanja 9 tisoč t ječmena pa 4 tisoč t pšenice (izbira Č). Oportunitetni strošek pridelovanja 12 tisoč t pšenice je 9 tisoč t ječmena, oportunitetni strošek pridelovanja 5 tisoč t ječmena pa 1 tisoč t pšenice (izbira D).

Ali bomo pridelovali pšenico ali ječmen, se v razmerah tržnega gospodarstva odločamo predvsem na podlagi razmer na trgu. Če bomo s pšenico zaslužili več, bomo sejali to poljščino. Če je tržna cena ječmena

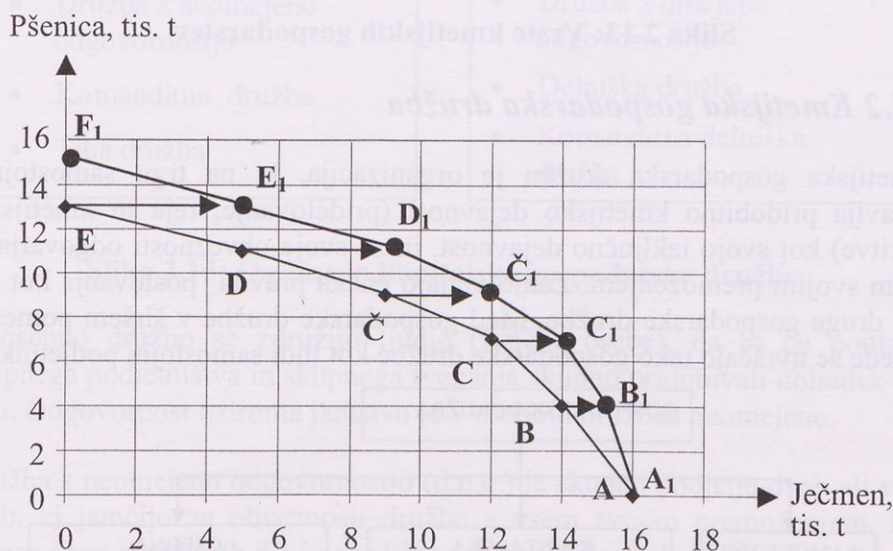
bolj ugodna, bomo opustili pridelovanje pšenice in pridelovali samo še ječmen. Tudi pri tem, kako bomo pridelovali, se ravnamo po tržnih cenah prvin pridelovanja. Opustili bomo dražje in jih nadomestili s cenejšimi, upoštevaje biotehnološke zahteve pridelovanja oziroma reje.

Preglednica 2.7: Oportunitetni stroški pridelovanja pšenice ob uvedbi bolj storilnega kultivarja

Pridelek pšenice, tisoč t	Oportunitetni stroški pridelovanja pšenice, v tis. t ječmena	
	pred uvedbo bolj storilnega kultivarja	po uvedbi bolj storilnega kultivarja
0	- (A)	- (A ₁)
4	2 (B)	1 (B ₁)
7	4 (C)	2 (C ₁)
9	7 (Č)	4 (Č ₁)
11	9 (D)	7 (D ₁)
13	16 (E)	11 (E ₁)

Premiki krivulje proizvodnih možnosti

Transformacijska krivulja se bo v tem primeru premaknila na desno, kar pomeni, da je z uporabljenimi prvinami pridelovanja mogoče doseči večji obseg pridelka. Tako bomo lahko pridelali več pšenice in se hkrati odrekli manj ječmenu. Oportunitetni stroški pridelovanja pšenice se bodo zmanjšali.

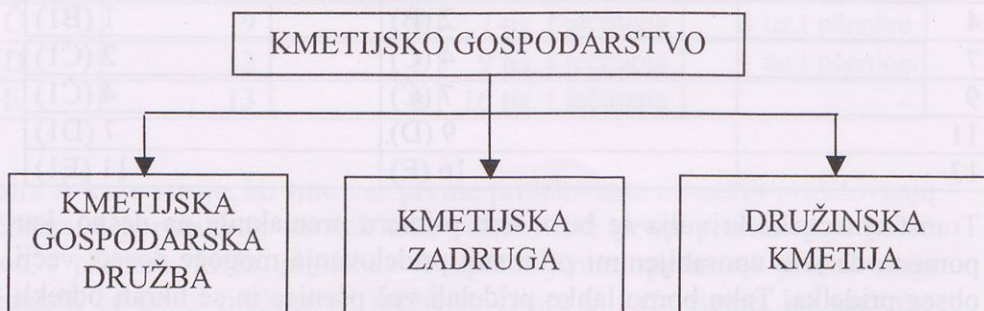
Slika 2.12: Uvajanje bolj storilnega kultivarja pšenice

Pred uvedbo bolj storilnega kultivarja pšenice smo več pšenice lahko pridelali le tako, da smo se odrekli večjim količinam ječmena.

2.4 VRSTE KMETIJSKIH GOSPODARSTEV

2.4.1 Kmetijsko gospodarstvo

Pridelovanje in reja potekata v različnih organizacijskih oblikah oziroma na različnih kmetijskih gospodarstvih. Kmetijsko gospodarstvo je organizacijsko in poslovno zaokrožena gospodarska celota, ki ima enotno vodstvo in se ukvarja s kmetijsko dejavnostjo.

Slika 2.13: Vrste kmetijskih gospodarstev

2.4.2 Kmetijska gospodarska družba

Kmetijska gospodarska družba je organizacija, ki na trgu samostojno opravlja pridobitno kmetijsko dejavnost (pridelovanje, reja in kmetijske storitve) kot svojo izključno dejavnost, in za svoje obveznosti odgovarja z vsem svojim premoženjem. Zanj veljajo enaka pravila poslovanja kot za vse druge gospodarske družbe. Med gospodarske družbe v širšem pomenu besede se uvrščajo tako gospodarske družbe kot tudi samostojni podjetniki.

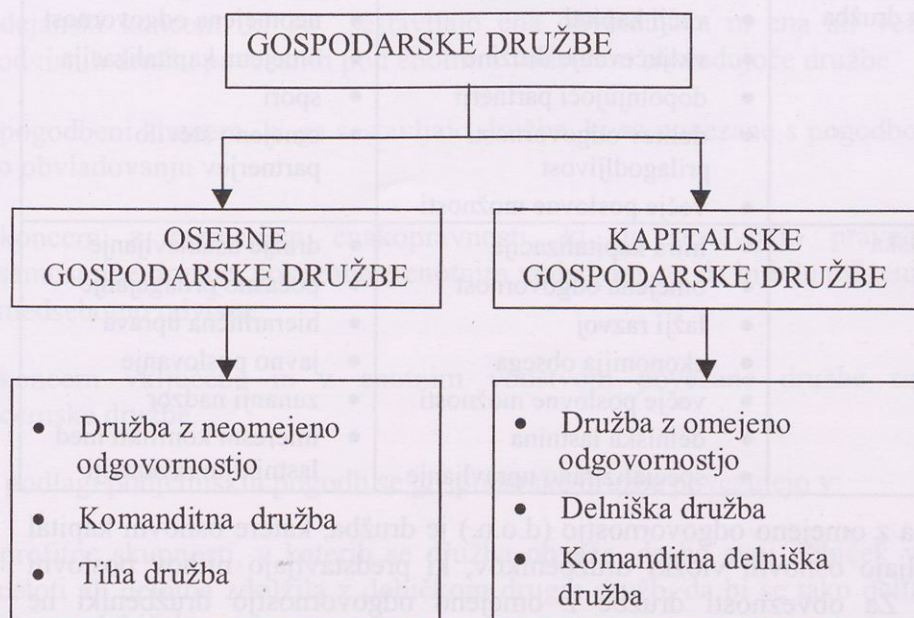

Slika 2.14: Vrste gospodarskih družb

Samostojni podjetnik je oseba, ki na trgu samostojno opravlja pridobitno dejavnost kot svojo izključno dejavnost in za svoje obveznosti odgovarja z vsem svojim premoženjem. Kmet postane samostojni podjetnik, če se po svoji volji prikladi kot samostojni podjetnik - posameznik in se kot tak vpiše v register gospodarskih družb. **Samostojni podjetnik**

Gospodarske družbe se dele v dve veliki skupini:

1. osebne družbe
2. kapitalske družbe.

Slika 2.15: Osebne in kapitalske gospodarske družbe

V osebno družbo se združijo ljudje (fizične osebe), da bi na podlagi skupnega podjetništva in skupnega tveganja skupno pridobivali dohodek na trgu. Odgovornost oziroma jamstvo je v osebnih družbah neomejeno. **Osebna družba**

Družba z neomejeno odgovornostjo (d.n.o.) je skupno podjetje dveh ali več oseb, ki jamčijo za obveznosti družbe z vsem svojim premoženjem. Za komanditno družbo (k.d.) je značilno, da vsaj eden od družbenikov, ki se imenuje komplementar, jamči z vsem svojim premoženjem in vsaj eden od družbenikov, ki se imenuje komanditist, za poslovanje družbe ne jamči. Za tiho družbo (t.d.) je značilen tako imenovani tihi družbenik. To je

Kapitalska družba

družbenik, ki v imenu, pod katerim družba posluje (v firmi), ne želi biti imenovan, si pa s premoženjskim vložkom v podjetje nekoga drugega, ki je nosilec tihe družbe, pridobi pravico do udeležbe na dobičku.

V kapitalskih družbah je neposredni pravni in ekonomski nosilec kapitala podjetje. V kapitalski družbi organiziranje, upravljanje in nadzorovanje omogoča kapital. Od tod tudi njeno ime. Podjetje v imenu lastnikov upravljajo menedžerji.

Preglednica 2.8: Prednosti in pomanjkljivosti različnih oblik kmetijskih gospodarskih družb

OBLIKA	PREDNOSTI	SLABOSTI
Osebn družba	• večji kapital • vključevanje družine • dopolnjujoči partnerji • delitev odgovornosti prilagodljivost • večje poslovne možnosti	• neomejena odgovornost • omejena kapitalizacija • spori • omejeno število partnerjev
Kapitalska družba	• hitra kapitalizacija • omejena odgovornost • lažji razvoj • ekonomija obsega • večje poslovne možnosti • delniška lastnina • specializirano upravljanje	• dražje ustanavljanje • počasno prilagajanje • hierarhična uprava • javno poslovanje • zunanji nadzor • interesni konflikti med lastniki in ravnatelji

Družba z omejeno odgovornostjo (d.o.o.) je družba, katere osnovni kapital sestavljajo osnovni vložki družbenikov, ki predstavljajo njihov poslovni delež. Za obveznosti družbe z omejeno odgovornostjo družbeniki ne odgovarjajo. Za poslovne deleže družba ne more izdati vrednostnih papirjev. Delniška družba (d.d.) je družba, ki ima osnovni kapital (osnovno glavnico) razdeljen na delnice. Delniška družba odgovarja upnikom za svoje obveznosti z vsem svojim premoženjem. Delničarji za obveznosti družbe upnikom ne odgovarjajo. Komanditna delniška družba (k.d.d.) je družba, pri kateri najmanj en družbenik odgovarja za obveznosti družbe z vsem svojim premoženjem (komplementar), komanditni delničarji, ki imajo delež v osnovnem kapitalu, pa za obveznosti družbe do upnikov ne odgovarjajo.

Povezane družbe

Med gospodarskimi družbami se lahko oblikujejo različna razmerja, v katerih nastajajo t.i. povezane družbe. Povezane družbe so sicer pravno samostojne družbe, vendar so medsebojno povezane na različne načine:

- ena družba ima v drugi družbi večinski delež; prva je družba z večinskim deležem, druga pa družba v večinski lasti
- ena družba je odvisna od druge; prva je odvisna družba, druga pa obvladujoča družba
- povezovanje družb v koncern
- povezovanje s podjetniškimi pogodbami.

Glede na način, kako se gospodarske družbe povezujejo v koncern, razlikujemo:

- dejanski koncern, ki ga sestavljajo ena obvladujoča in ena ali več odvisnih družb, povezanih pod enotnim vodstvom obvladujoče družbe
- pogodbeni koncern, ki ga sestavljajo družbe, ki so povezane s pogodbo o obvladovanju
- koncern z razmerjem enakopravnosti, ki ga sestavljajo pravno samostojne družbe, povezane z enotnim vodstvom, ne da bi bile pri tem medsebojno odvisne.

V koncern vključene in z enotnim vodstvom povezane družbe so koncernske družbe.

Na podlagi podjetniških pogodb se gospodarske družbe povezujejo v:

- profitne skupnosti, v katerih se družba obveže, da bo svoj dobiček v celoti ali deloma združila z dobičkom drugih družb, da bi se tako delil skupni dobiček
- družba se s pogodbo o delnem prenosu dobička obveže, da del svojega dobička ali dobiček svojih posameznih obratov v celoti ali delno prenese na drugo družbo
- družba se s pogodbo o zakupu obrata ali s pogodbo o prepustitvi obrata obveže, da obrat svoje družbe da v zakup ali ga kako drugače prepusti drugi družbi.

Posebna oblika gospodarskega povezovanja je tudi gospodarsko interesno združenje (GIZ). V tem primeru je cilj združevanja pospeševanje pridobitne dejavnosti članov ter povečanje njihove učinkovitosti, izboljšanje in povečevanje njenih rezultatov. Gospodarsko interesno

Začetek zadružništva

združenje lahko ustanovita dve ali več fizičnih oziroma pravnih oseb s pogodbo.

2.4.3 Zadruga

Zadruga se kot organizacijska oblika gospodarjenja pojavi v drugi polovici 19. stoletja, v času intenzivnega propadanja predkapitalističnih oblik gospodarjenja, ki jih izpodriva kapitalistična proizvodnja velikega obsega. Tako je to čas, ko so evropski obrtniki vse bolj pod udarom masovne industrijske proizvodnje in si poskušajo z medsebojnim povezovanjem in sodelovanjem izboljšati svoj gospodarski položaj.

Kot prva zadruga šteje zadruga rochdalskih pionirjev, ki so jo 1844. leta ustanovili brezposelni tkalci v angleškem mestu Rochdale. V organizacijo in delovanje zadruga, ki je temeljila na zadružnih vrednotah, so vgradili načelo ristorna - načelo gmotne zainteresiranosti članov za poslovanje zadruga. Pri delitvi dobička zadruga je vsak zadružnik sodeloval glede na to, koliko je prispeval k njegovemu ustvarjanju.

Za prvo slovensko zadrugo šteje Društvo za denarno pomoč obrtnikom in rokodelcem, ki je bilo ustanovljeno v Ljubljani 1856. leta. Kmetijsko zadružništvo se je pričelo razvijati konec 19. stoletja. Prve kmetijske zadruga so bile kreditne zadruga Raiffeisenovega tipa (Krekove posojilnice in hranilnice), ki so jim sledile nabavno-prodajne (blagovne) zadruga, mlekarske, sadjarske, vinarske in druge splošne in specializirane zadruga, ki so se financirale z denarjem, ki so ga akumulirale kreditne zadruga.

Preglednica 2.9: Zadruga v Sloveniji, 31.12. 1998 (SURs)

Dejavnost	Število organizacij
Kmetijstvo	174
Trgovina in popravila avtomobilov	65
Predelovalne dejavnosti	61
Gradbeništvo	32
Ribištvo	3
Oskrba z elektriko in plinom	3
Skupaj	519

Dvojnost zadruga

Zadruga je samostojno združenje oseb, ki se prostovoljno združujejo, da bi uresničili svoje gospodarske, družbene in kulturne potrebe ter hotenja s pomočjo podjetja, ki je v skupni lasti in ki ga demokratično nadzorujejo.

Preglednica 2.10: Sistem zadružnih vrednot in načel

Zadružne vrednote oziroma splošne ideje zadružnega gibanja	Zadružna načela ali pravila pri upravljanju zadrug
1. Samopomoč, solidarnost	• združevanje za vzajemno pomoč • gospodarsko napredovanje člana • enakost • demokratično upravljanje in nadzorovanje
2. Gospodarjenje	• gospodarska učinkovitost
3. Svoboda	• prostovoljnost združevanja • avtonomija
4. Enakost	• primerna in pravična delitev rezultatov gospodarjenja
5. Nesebičnost (altruizem)	• neomejeno včlanjevanje • nedeljiv rezervni zadružni sklad
6. Družbeni napredek	• pospeševanje izobraževanja

V zadrugi se prepletajo elementi podjetništva in elementi združevanja ljudi, ki podobno mislijo. Zadrugo v njeni podjetniški funkciji označujeta gospodarska korist kot motiv združevanja in gospodarska uspešnost v konkurenčnem poslovnem okolju. Zadrugo kot združenje enako mislečih ljudi označujejo zadružne vrednote, ki so podlaga zadružni demokraciji in načelom delovanja zadruge oziroma zadružnim načelom.

Zadruge temeljijo na vrednotah samopomoči, demokracije, enakosti, pravičnosti in solidarnosti. Zadružniki verjamejo v etične vrednote poštenosti, odprtosti, družbene odgovornosti in skrbi za druge. V skladu s tem svojim prepričanjem zadruge tudi upravljajo. Zadružne vrednote so vodilo za definiranje zadružnih načel, na katerih temelji upravljanje zadrug. Ker zadružna načela poleg zadružnih vrednot, ki so trajne, odražajo tudi gospodarsko okolje, ki se spreminja, se spreminjajo tudi izvedbene oblike zadružnih načel. Ker pa njihovo bistvo ostaja nespremenjeno, jih lahko povzamemo v sedem ključnih načel.

Zadružne vrednote

1. načelo: prostovoljnost in odprtost včlanjevanja

Zadruge so prostovoljne organizacije, ki so odprte za vse ljudi, ki lahko izkoristijo njihove storitve in so pripravljeni sprejeti odgovornosti ne glede na spol, družbeni položaj, raso, politično in versko prepričanje.

Zadružna načela

2. načelo: demokratični nadzor članstva

Zadruga je demokratična organizacija, ki jo vodijo in upravljajo njeni člani. Pri sprejemanju odločitev velja pravilo »en član - en glas«.

3. načelo: ekonomsko sodelovanje člana

Člani so v prispevkih k združenemu kapitalu in pri njegovem nadzorovanju izenačeni. Če sploh, prejemajo za vpisani kapital, ki je pogoj za članstvo, omejeno nadomestilo. Člani usmerjajo presežke za naslednje namene: za razvoj zadruga, v korist članov glede na obseg njihovega sodelovanja z zadrugo, za podporo drugih aktivnosti, za katere se odločijo člani.

4. načelo: samostojnost in neodvisnost

Zadruga so samostojne organizacije samopomoči, ki jih organizirajo člani. Dogovore z drugimi organizacijami (vključno z vladami) ali pridobivanje kapitala iz zunanjih virov opravijo na način in pod pogoji, ki zagotavljajo demokratičen nadzor članov in ohranjajo združno neodvisnost.

5. načelo: izobraževanje, usposabljanje in obveščanje

Zadruga skrbijo za izobraževanje in usposabljanje članov, izvoljenih predstavnikov, ravnateljev in zaposlenih, tako da lahko učinkovito prispevajo k razvoju svojih zadrug. Obveščajo širšo javnost, predvsem mladino in mnenjske voditelje, o naravi zadrug in o priložnostih, ki jih nudijo.

6. načelo: sodelovanje med zadrugami

Zadruga najbolj učinkovito služijo svojim članom in krepijo združno gibanje s sodelovanjem v lokalnih, nacionalnih, regionalnih in mednarodnih sestavah.

7. načelo: skrb za skupnost

Ob tem, da zadruga skrbijo za zadovoljevanje potreb in želja članov, morajo skrbeti tudi za trajnostni razvoj širše skupnosti.

Vrste zadrug Zadruga delimo v tri velike skupine:

- potrošniške
- kreditne

- proizvajalne
 - * popolne
 - * nepopolne.

Potrošniške zadruge so značilne za mesta. V njih se združujejo potrošniki, da bi do potrebnega blaga (tudi storitev) prišli pod čim bolj ugodnimi pogoji.

Kmetijske zadruge so bodisi kreditne bodisi proizvajalne. Gospodarska korist, zaradi katere se kmetje združujejo v kreditne zadruge, je pridobivanje kreditov pod ugodnimi pogoji. V proizvajalne zadruge se kmetje združujejo z namenom, da bi bolje pridelovali in prodajali oziroma bolj učinkovito izrabili delovna sredstva in druge prvine pridelovanja. Za popolne proizvajalne zadruge je značilno, da kmetje združijo celotno svojo dejavnost (kibuci, kolhozi, kmečke delovne zadruge). V nepopolne kmetijske zadruge združujejo kmetje le del svojih gospodarskih aktivnosti. Tako npr. nabavno-prodajne oziroma blagovne zadruge skrbijo za nakup reprodukcijskega materiala za potrebe svojih članov in za prodajo pridelkov, ki so jih člani pridelali, predelovalne zadruge skrbijo za skupno predelavo pridelka (mlekarske zadruge, vinarske zadruge itd.).

Kmetijske zadruge

2.4.4 Kmetija

Kmetija, tudi kmečko gospodarstvo ali družinska kmetija, je kmetijsko gospodarstvo, ki ga praviloma upravlja in se z njim preživlja ena družina. Kmetija tako združuje gospodinjstvo in gospodarstvo.

Družinska kmetija

Kmečka gospodarstva se delijo po deležu dohodka oz. zaposlenosti (čisto, mešano, dopolnilno), po proizvodni usmeritvi (žitno, krmno, sadjarsko, prašičerejsko, kombinirano), po obsegu dohodka oz. vrednosti končne proizvodnje in po velikosti posesti (veliko, srednje, majhno).

Preglednica 2.11: Tipi kmetij

Sodilo	Tipi
Delež dohodka do kmetijstva Delež zaposlenosti v kmetijstvu	• čista • mešana • dopolnilna • ostarela
Proizvodna usmeritev	• specializirana • kombinirana

**Socio-ekonomski
tipi kmetij**

Čista kmetija je kmetija, ki ves ali pretežni del dohodka pridobiva iz kmetovanja na kmetiji oziroma kjer so vse razpoložljive delovne moči v celoti ali pretežno zaposlene v kmetijski proizvodnji na kmetiji.

Mešana kmetija je kmetija, ki del dohodka pridobiva iz kmetovanja na kmetiji, del pa iz drugih virov oziroma kjer je del razpoložljivih delovnih moči zaposlen v kmetijski proizvodnji na kmetiji, del pa izven kmetije.

Dopolnilna kmetija je kmetija, ki manjši del dohodka pridobiva iz kmetovanja na kmetiji oziroma kjer je manjši del razpoložljivih delovnih moči zaposlenih v kmetijski proizvodnji na kmetiji.

Ostarela kmetija je kmetija brez aktivnih delovnih moči, kar pomeni da so vsi na kmetiji starejši od 65 let.

**Specializirana
oziroma
kombinirana
kmetija**

Specializirane kmetije so tiste, ki se ukvarjajo samo z eno kmetijsko panogo ali pa samo z enim pridelkom (poljedelska kmetija, vrtnarska kmetija, vinogradniška kmetija, sadjarska kmetija, kmetija, usmerjena v prirejo mleka, kmetija, usmerjena v pitanje itd.). V Sloveniji so najpogostejše kmetije, ki se ukvarjajo z več kmetijskimi panogami. Običajno se živinoreja kombinira s poljedelstvom, vrtnarstvom, sadjarstvom ali vinogradništvom.

Preglednica 2.12: Socio-ekonomska sestava kmetij, Slovenija, 1960, 1969, 1981 in 1991 (SURs)

	1960	1969	1981	1991
	število v tis.			
Vse	194	180	192	156
Čiste	96	80	22	19
Mešane	84	80	52	58
Dopolnilne	11	15	116	79
Ostarele	3	5	2	1
	sestava v % (vse = 100)			
Čiste	49,48	44,44	11,46	12,18
Mešane	43,30	44,44	27,08	37,18
Dopolnilne	5,67	8,33	60,42	50,64
Ostarele	1,55	2,78	1,04	0,64

Preglednica 2.13: Primerjava osnovnih oblik kmetijskih gospodarstev

	Osebna družba	Kapitalska družba	Zadruga	Družinska kmetija
Oblika lastnine	zasebna	prvenstveno zasebna, lahko tudi javna ali zadružna	zadružna	zasebna
Poslovni cilj	dobiček	dobiček	gospodarska korist članov	prihodek
Upravljalec	družbenik	menedžer v imenu lastnikov	član	družina
Poslovni partnerji	tretje osebe	tretje osebe	prvenstveno člani, lahko tudi tretje osebe	tretje osebe
Velikost oziroma obseg poslovanja	manjši	velik	manjši	majhen

2.4.5 Velikost kmetijskega gospodarstva

Velikost kmetijskega gospodarstva lahko izrazimo s obsegom prvin pridelovanja, predvsem obsegom kmetijskih zemljišč, ki jih gospodarstvo uporablja, ali z obsegom oziroma vrednostjo pridelanega. V razvitih tržnih gospodarstvih velikost kmetijskega gospodarstva merijo z vrednostjo prodaje.

Kolikšna je najprimernejša velikost kmetijskega gospodarstva, merjena z obsegom uporabljenega kmetijskega zemljišča, je odvisno od učinka (ekonomije) obsega. **Učinek obsega**

Spodnja preglednica prikazuje učinek obsega pridelovanja na primeru pridelka, pri pridelovanju katerega sta poraba kapitala in dela v stanem razmerju 1 : 5.

Preglednica 2.14: Učinek obsega pridelovanja

Poraba v urah		Količina pridelka, t	Verižni indeks		
strojev	dela		porabe strojev	porabe dela	količine pridelka, t
1	5	10	-	-	-
2	10	30	200	200	300
3	15	60	150	150	200
4	20	80	133	133	133
5	25	88	125	125	110

Ko se poraba strojev poveča z 1 ure na 2 uri in poraba dela s 5 ur na 10 ur, se obseg pridelka poveča z 10 t na 30 t. V tem primeru se poraba strojnih ur in ur dela podvoji, obseg pridelka pa potroji. Opraviti imamo z naraščajočim učinkom oziroma ekonomijo obsega pridelovanja. Enako velja v primeru, ko se poraba strojnih ur poveča z 2 ur na 3 ure in poraba ur dela z 10 na 15 ur. V tem primeru se poraba strojnih ur in ur dela poveča za polovico, obseg pridelka pa se podvoji. Ko povečamo porabo strojnih ur in ur dela za tretjino, strojnih s 3 ur na 4 ure in dela s 15 na 20 ur, se tudi pridelek poveča za tretjino, s 60 t na 80 t. V tem primeru ne prihaja do učinka oziroma ekonomije obsega. Če pa povečamo porabo strojnih ur in ur dela za četrtno, strojev s 4 ur na 5 ur in dela z 20 na 25 ur, se obseg pridelka poveča le za 10 %, z 80 t na 88 t. Ker se obseg pridelka poveča manj, kot se je povečala poraba prvin pridelovanja, se pridelovalec sooči z upadajočim učinkom obsega.

Če je za pridelovanje določenega pridelka značilen naraščajoči učinek obsega pridelovanja, je bolj smotno, da ga prideluje eno veliko posestvo kot pa več manjših posestev. Vendar se tudi tako posestvo z naraščanjem obsega pridelka prične soočati z upadajočim učinkom obsega. Kadar je za pridelovanje značilen nespremenjen oziroma stalen učinek obsega pridelovanja, velikost posestva ne vpliva na učinkovitost pridelovanja.

Gospodarska moč kmetije Da bi ugotovili, kolikšna je gospodarska moč kmetije, ni dovolj, da opazujemo samo obseg uporabljenega kmetijskega zemljišča. Ugotoviti moramo tudi, koliko kmetija pridelava oziroma koliko kmetija prodaja.

V Evropski zvezi merijo velikost kmetije na dva načina:

- z obsegom uporabljenega kmetijskega zemljišča
- z evropsko enoto velikosti (*ESU – European size unit*).

Evropska enota velikosti = ESU =
= standardizirano bruto pokritje = vrednost proizvodnje – nekateri
variabilni stroški

Preglednica 2.15: Kmetije po gospodarski moči, Evropska zveza – 12 članic, 1994/1995 (Eurostat)

	Število	Število		Povprečno uporabljeno kmetijsko zemljišča, ha	Povprečni dohodek na družinsko delovno moč, tis. ECU
	ESU*	v tisoč	sestava v %		
Majhna	do 8	938	31,1	7,7	3,9
Srednje majhna	8-16	519	17,2	14,4	7,4
Srednje velika	16-40	991	32,9	31,5	14,4
Velika	40-100	444	14,7	58,6	26,1
Zelo velika	nad 100	123	4,1	105,5	37,5
Skupaj		3015	100,0	28,1	15,6

*1 ESU = standardizirano bruto pokritje v višini 1200 ECU, po stalnih cenah 1990

Tipologija kmetijskih gospodarstev, ki jih uporablja Ministrstvo ZDA za kmetijstvo, temelji na kombinaciji obsega prodaje in različnih soci-ekonomskih značilnosti kmetije.

Preglednica 2.16: Tipologija kmetij v ZDA, 2001 (Ministrstvo ZDA za kmetijstvo)

Tip kmetije	Merilo
Majhna družinska kmetija	vrednost prodaje manjša od 250.000 USD
Druge kmetije	
kmetija z omejenimi viri	majhna kmetija, z vrednostjo prodaje manjšo od 100.000 USD, z vrednostjo premoženja manjšo od 150.000 USD in z dohodkom gospodinjstva manjšim od 20.000 USD, ne glede na zaposlitev gospodarja
kmetija upokojencev	majhna kmetija, katere gospodar je upokojenec
kmetija kot mesto stanovanja oziroma kot izraz življenjskega sloga	majhna kmetija, katere gospodar je zaposlen izven kmetije
poklicna kmetija	majhna kmetija, katere gospodar dela na kmetiji
kmetija s majhno prodajo	vrednost prodaje manjša od 100.000 USD
kmetija z večjo prodajo	vrednost prodaje od 100.000 do 249.999 USD
Velike družinske kmetije	vrednost prodaje od 250.000 do 499.999 USD
Zelo velike družinske kmetije	vrednost prodaje večja od 500.000 USD
Ne-družinske kmetije – kmetijske gospodarske družbe in zadrage	

Velike in zelo velike družinske kmetije in pa kmetijske gospodarske družbe ter zadrage imajo v skupnem številu kmetijskih gospodarstev v ZDA 8 % delež. V skupni vrednosti kmetijske proizvodnje ZDA pa je njihov delež 61 %.

TRETJI DEL

KMETIJSKI TRG

3.1 Vloga trga pri uravnavanju gospodarstva

3.2 Ponudba kmetijskega pridelka

3.3 Povpraševanje po kmetijskem pridelku

3.4 Tržno ravnotežje

3.5 Kmetijski problem

3.6 Tržna napaka

V tem delu se bomo seznanili z delovanjem tržnih sil. Ogledali si bomo, kateri dejavniki določajo ponudbo in kateri povpraševanje ter kdaj je na trgu doseženo tržno ravnotežje. Seznanili se bomo z mehanizmom spreminjanja tržnega ravnotežja in s tem tudi ravnotežne cene ter ravnotežnega obsega ponudbe in povpraševanja. Opozorili bomo na t.i. kmetijski problem, ki je posledica dolgoročnega zniževanja kmetijskih cen. Na koncu si bomo ogledali primere, ko tržne sile ne omogočajo doseganja največje gospodarske učinkovitosti in imamo opraviti s tržno napako.

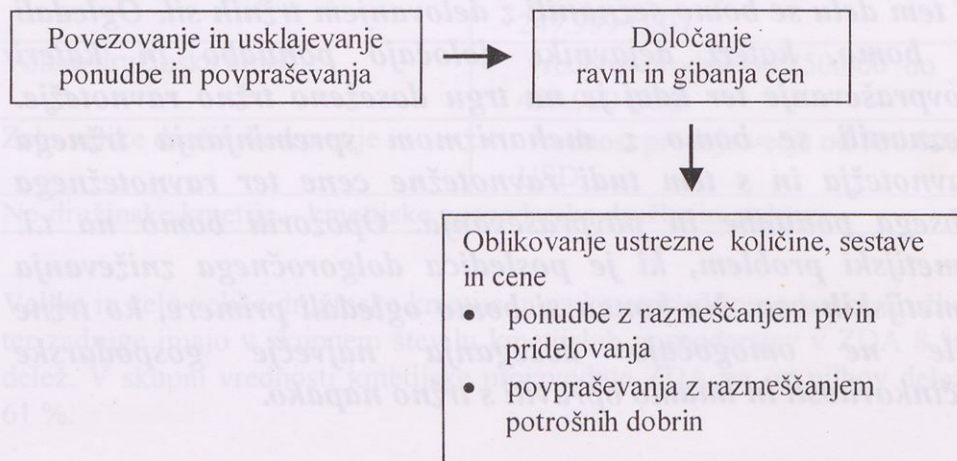
3.1 VLOGA TRGA PRI URAVNAVANJU GOSPODARSTVA

3.1.1 Trg

Trg Trg je gospodarsko področje srečevanja ponudbe in povpraševanja. Na trgu se srečujejo pridelovalci in kupci, ki so pripravljeni in zmožni pridelok bodisi prodati bodisi kupiti. Na ta način trg povezuje ponudbo in povpraševanje, ki sta ključna vzvoda delovanja tržnega mehanizma. Kaj, kje, kako, kdaj in za koga bomo pridelovali, je odvisno od trga. Zato trg uravnava razmeščanje pridelovalcev po prostoru, času in dejavnostih. Pridelovalci, ki bolj učinkovito gospodarijo, si na trgu zaslužijo večje dobičke. Tako trg nagraduje učinkovite in kaznuje neučinkovite, loči dobre od slabih.

Tržno uravnavanje gospodarstva

Trg uravnava gospodarstvo tako, da povezuje in usklajuje ponudbo ter povpraševanje. Na ta način določa tržne cene, po katerih se pri svojih tržnih odločitvah ravna tako pridelovalci kot kupci kmetijskega pridelka. Tako trg razmešča prvine pridelovanja med različne rabe in s tem oblikuje ustrezne količine, sestave in cene ponudbe dobrin in storitev. Trg razmešča tudi potrošne dobrine med potrošnike, ki zadovoljujejo svoje potrebe na podlagi razpoložljivih denarnih sredstev, cen dobrin, potreb in želja ter razpoložljive ponudbe.

Slika 3.1: Vloga trga pri uravnavanju gospodarstva

Velikost trga kaže tržni potencial, ki je zmnožek števila potencialnih porabnikov pridelka in največje možne porabe pridelka na porabnika. Trg je tem večji, čim večje so stopnja družbene delitve dela, učinkovitost prometa, gibljivost prvin pridelovanja in hitrost pretoka informacij.

Velikost trga

3.1.2 Sestava trga

Odnose med prodajalci, odnose med kupci in odnose med prodajalci pridelka in njegovimi kupci kaže sestava oziroma struktura trga.

Konkurenca

Preglednica 3.1: Sestava trga

Merilo	Popolna konkurenca	Monopolistična konkurenca	Oligopol	Monopol
Število prodajalcev in kupcev	zelo veliko	veliko	številni	eden
Pridelki	enaki	različni	enaki	enaki
Vstop na trg in izstop s trga	brez ovir	oviran	oviran	zaprt
Vpliv posamičnega prodajalca na ceno	nikakršen	delen, omejen z nadomestki	pomemben	popoln
Vpliv posamičnega kupca na ceno	nikakršen	delen	pomemben	nikakršen

Na sestavo kmetijskega trga delujejo številni dejavniki, ki jih lahko členimo v štiri skupine:

Intenzivnost konkurence

- konkurenca med sedanjimi ponudniki
- nastop novih ponudnikov
- nadomestki
- pogajalska moč kupcev oziroma dobaviteljev.

Konkurenca med sedanjimi ponudniki bo tem večja, čim večje je število poslovnih subjektov, ki nastopajo na istem trgu. Konkurenca narašča tudi obratno sorazmerno s stopnjo rasti dejavnosti. Čim nižja je stopnja rasti dejavnosti, tem večja bo konkurenca. Konkurenca je velika tudi v dejavnostih, ki imajo visoke fiksne stroške in visoke stroške vzdrževanja zalog pridelkov. Tudi v dejavnostih, katerih ponudba ni diferencirana, kjer se pridelek enega ponudnika v ničemer ne razlikuje od pridelka drugih

ponudnikov, je konkurenca velika. Podobno velja tudi v primeru, ko je težko opustiti dejavnost (npr. nizki oportunitetni stroški.).

Konkurenca na trgu pridelka je odvisna tudi od tega, koliko je ta trg privlačen za nove ponudnike. Pri tem so pomembni ekonomija obsega, zvestoba kupcev obstoječim ponudnikom, obseg kapitala, ki je potreben za začetek dejavnosti, dostop do tržnih poti, administrativne ovire in podobno.

Pomemben dejavnik konkurence na kmetijskih trgih so tudi nadomestki. Čim več je nadomestkov, tem večja je konkurenca na trgu. Na intenzivnost konkurence v tem primeru vplivata predvsem razmerje med ceno in kakovostjo pridelka in njegovega nadomestka oziroma nadomestkov.

Pogajalska moč kupcev oziroma ponudnikov je odvisna od deleža kupca v celotni prodaji ponudnika in od deleža pridelka v celotnem nakupu kupca, od pomena pridelka za kakovost končnega izdelka, od stroškov in težav kupca pri prehodu na drugega dobavitelja, od možnosti, da kupec začne sam pridelovati pridelek in od informiranosti kupcev ter ponudnikov o razmerah na trgu.

Preglednica 3.2: Oblike sestave trga (Shepherd, 1990)

Oblika	Značilnosti	Primer
Monopol	Eno podjetje ima 100 % tržni delež	Dejavnosti v javni lasti (pošta, železnice, energetika)
Dominantno podjetje	Eno podjetje ima 40 % tržni delež; ni bližnjega tekmeca	Letalski prevozi (nacionalni trgi); izdajanje časopisov (lokalni trgi)
Tesen oligopol	Skupni tržni delež vodilnih štirih podjetij je med 60 % in 100 %; kartelno dogovarjanje je pogosto	Proizvodnja barvnih kovin; bančništvo; založništvo
Ohlapen oligopol	Skupni tržni delež vodilnih štirih podjetij je med 60 % in 100 %; kartelno dogovarjanje skoraj ni možno	Pohištvena industrija; orodjarstvo
Monopolistična konkurenca	Večje število ponudnikov, katerih posamezni tržni delež ne presega 10 %	Trgovina na drobno; tekstilna industrija
Čista konkurenca	Na trgu je več kot 50 ponudnikov; vsi imajo majhne tržne deleže	Kmetijstvo

Trgi večine kmetijskih pridelkov so zelo blizu popolnoma konkurenčnemu trgu. Število prodajalcev in kupcev je veliko, pridelki so še vedno pretežno enaki, saj se zelje, ki ga ponuja en pridelovalec, ne razlikuje od zelja, ki ga prodaja njegov sosed. Posamični prodajalec in posamični kupec ne moreta

vplivati na tržno ceno. Tudi pri vstopu na trg in izstopu iz njega, kljub ukrepom kmetijske politike, ni kakih večjih ovir.

Tržno osredotočenje oziroma koncentracija poteka na dva načina:

- horizontalno
- vertikalno

Tržna koncentracija

Horizontalna koncentracija poteka na podlagi povezovanja podjetij z enako dejavnostjo. Njene oblike so združevanje podjetij, skupna vlaganja in tržne zveze. Horizontalna koncentracija omogoča boljši nadzor nad ponudbo, boljšo ekonomijo obsega v prodaji in večjo tržno moč.

Horizontalna koncentracija

Vertikalna koncentracija poteka na podlagi povezovanja podjetij, ki opravljajo eno ali več zaporednih funkcij na tržni poti pridelka. Poteka v obliki pogodbenega sodelovanja ali pa prevzema. Vertikalna koncentracija povečuje trženjsko učinkovitost in tržno moč podjetij.

Vertikalna koncentracija

V procesih vertikalne koncentracije nastajajo t.i. konglomerati, ki se dele v tri značilne skupine:

- pridelčno-izdelčni konglomerati: podjetje se širi v druge dejavnosti in proizvaja več, medsebojno povezanih pridelkov oziroma izdelkov (npr. reja perutnine, klanje in pakiranje perutninskega mesa, peka piščancev in izdelovanje pekarskih izdelkov)
- tržni konglomerati: prodaja pridelka-izdelka na dveh različnih oddaljenih trgih oziroma območjih (npr. v dveh oddaljenih mestih)
- čisti konglomerati: podjetje, ki se ukvarja z različnimi neodvisnimi dejavnostmi.

Koncentracija meri stopnjo tržne dominacije. Odvisna je od števila podjetij in njihove relativne velikosti. Merimo jo na tri načine:

Merila koncentracije

- s stopnjo koncentracije
- s Herfindahl-Hirschmanovim indeksom
- z Ginijevim indeksom koncentracije.

Stopnja koncentracije kaže delež trga, ki ga obvladuje določeno število največjih podjetij: 4, 8 ali 20 podjetij.

$S_k = TD_1 + TD_2 + \dots + TD_n$ kjer je:

S_k - stopnja koncentracije

TD - tržni delež podjetja

n - število opazovanih podjetij.

Stopnja koncentracije (S_k)

Herfindahl-Hirschmanov indeks (HHI)

Prednosti stopnje koncentracije sta, da jo je lahko razumeti in izračunati. Njene pomanjkljivosti pa so predvsem v tem, da kaže le del celotne distribucije tržne moči in ne upošteva relativne velikosti podjetij. Primerna je v razmerah, ko je majhno število ponudnikov in lahko sestavo dejavnosti dovolj dobro pojasnimo z nekaj večjimi podjetji.

Herfindahl-Hirschmanov indeks (*HHI*) meri koncentracijo z vsoto kvadratov tržnih deležev podjetij, izraženih v odstotkih od celotne prodaje.

$$HHI = \sum_{i=1}^n TD_i^2$$

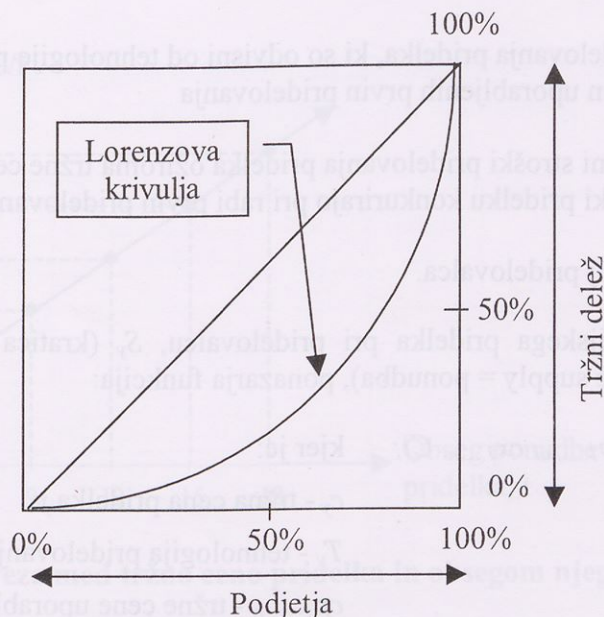
kjer je:
HHI - Herfindahl-Hirschmanov indeks
TD - tržni delež posameznega podjetja
n - število podjetij v dejavnosti.

Prednosti te metode so v tem, da upošteva vsa podjetja v dejavnosti, je pa zelo zahtevna glede pridobivanja potrebnih podatkov.

Ginijev koeficient koncentracije (*I_G*)

Koncentracijo lahko merimo tudi na osnovi Lorenzove krivulje. Kot merilo koncentracije uporabimo odnos površine tržnega deleža med diagonalo in Lorenzovo krivuljo in površino celotnega kvadrata.

Ginijev koeficient koncentracije leži med nič (popolna razpršenost, ni koncentracije) in 1 (popolna koncentracija oziroma en sam ponudnik). Pomanjkljivost te metode je v tem, da je ni moč uporabiti, če je na trgu manjše število po tržnem deležu izenačenih podjetij.

Slika 3.2: Lorenzova krivulja

Ginijev koeficient koncentracije (I_G) meri neenakost distribucije glede na hipotetično distribucijo enakih podjetij

$$I_G = 1 - \sum_{p=1}^n (TD_{p-1} + TD_p) * x_p \quad \text{kjer je:}$$

I_G - Ginijev koeficient koncentracije

x_p - sestava ponudnikov v dejavnosti

TD_p - kumulativa tržnega deleža

n - število ponudnikov v dejavnosti

x_p in TD_p so izraženi kot koeficienti in ne v odstotkih in $TD_0 = 0$

3.2 PONUDBA KMETIJSKEGA PRIDELKA

Ponudba je obseg pridelka, ki ga je pridelovalec pri dani tržni ceni pripravljen in zmožen ponuditi na trgu.

Ponudba

Dejavniki, ki določajo, koliko kmetijskega pridelka bo pridelovalec ponudil na trg, so:

**Dejavniki
ponudbe**

- tržna cena pridelka

- stroški pridelovanja pridelka, ki so odvisni od tehnologije pridelovanja in tržnih cen uporabljenih prvin pridelovanja
- oportunitetni stroški pridelovanja pridelka oziroma tržne cene drugih pridelkov, ki pridelku konkurirajo pri rabi prvin pridelovanja
- poslovni cilj pridelovalca.

Ponudbo kmetijskega pridelka pri pridelovalcu, S_y (kratica S izvira iz angleške besede supply = ponudba), ponazarja funkcija:

$$S_y = f(c_y, T_y, cp_{1, \dots, n}, cx_{1, \dots, n}, C); \quad \text{kjer je:}$$

c_y - tržna cena pridelka y

T_y - tehnologija pridelovanja pridelka y

$cp_{1, \dots, n}$ - tržne cene uporabljenih prvin pridelovanja

$cx_{1, \dots, n}$ - oportunitetni stroški pridelovanja pridelka y

C - poslovni cilj pridelovalca

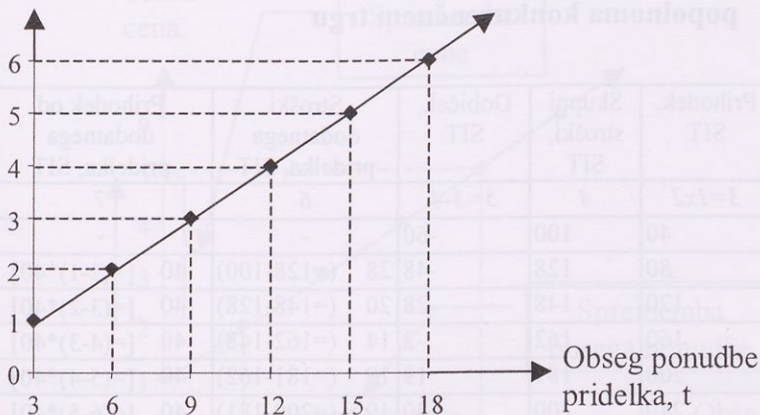
Splošni zakon ponudbe

Splošni zakon ponudbe pove, da je zveza med tržno ceno pridelka in obsegom njegove ponudbe sorazmerna, *ceteris paribus* oziroma ob sicer nespremenjenih razmerah. Predpostavka *ceteris paribus* pomeni, da se spreminja samo tržna cena pridelka, ne pa tudi drugi dejavniki ponudbe (stroški pridelovanja, oportunitetni stroški pridelovanja, poslovni cilji pridelovalca).

Preglednica 3.3: Tržna cena pridelka y in obseg njegove ponudbe

Tržna cena pridelka c_y , SIT/t	Obseg ponudbe pridelka S_y , t
1	3
2	6
3	9
4	12
5	15
6	18

Tržna cena
pridelka, SIT/t

Slika 3.3: Zveza med tržno ceno pridelka in obsegom njegove ponudbe

Z naraščanjem tržne cene pridelka se povečuje tudi obseg njegove ponudbe, ceteris paribus. Z zniževanjem tržne cene pridelka se zmanjšuje tudi obseg njegove ponudbe, ceteris paribus.

$$S_y = f(c_y), \quad df/dc_y > 0; \quad \text{kjer je:}$$

S_y - obseg ponudbe pridelka y

c_y - tržna cena pridelka y .

Splošni zakon ponudbe velja pri naslednjih pogojih:

1. trg mora biti popolnoma konkurenčen
2. poslovni cilj pridelovalca mora biti maksimiranje dobička.

Rastoča cena spodbudi pridelovalca, da poveča obseg ponudbe pridelka, ker mu omogoča dobičkonosno pridelovanje dodatnih enot pridelka in celoten dobiček. Zato bo povečeval obseg ponudbe pridelka, vse dokler bo njegova tržna cena večja od stroškov dodatnih enot pridelka. Največji dobiček bo dosegel, ko bodo stroški pridelovanja dodatne enote pridelka enaki tržni ceni pridelka.

**Prilagajanje
razmeram na
trgu**

Preglednica 3.4: Prihodek, stroški in dobiček tržnega pridelovalca na popolnoma konkurenčnem trgu

Pridelek, t	Tržna cena pridelka, SIT/t	Prihodek, SIT	Skupni stroški, SIT	Dobiček, SIT	Stroški dodatnega pridelka, SIT	Prihodek od dodatnega pridelka, SIT
1	2	3=1x2	4	5=3-4	6	7
1	40	40	100	-60	-	-
2	40	80	128	-48	28 (=128-100)	40 [(2-1)*40]
3	40	120	148	-28	20 (=148-128)	40 [(3-2)*40]
4	40	160	162	-2	14 (=162-148)	40 [(4-3)*40]
5	40	200	181	19	19 (=181-162)	40 [(5-4)*40]
6	40	240	200	40	19 (=200-181)	40 [(6-5)*40]
7	40	280	225	55	25 (=225-200)	40 [(7-6)*40]
8	40	320	254	66	29 (=254-225)	40 [(8-7)*40]
9	40	360	292	68	38 (=292-254)	40 [(9-8)*40]
10	40	400	350	50	58 (=350-292)	40 [(10-9)*40]
11	40	440	435	5	85 (=435-340)	40 [(11-10)*40]

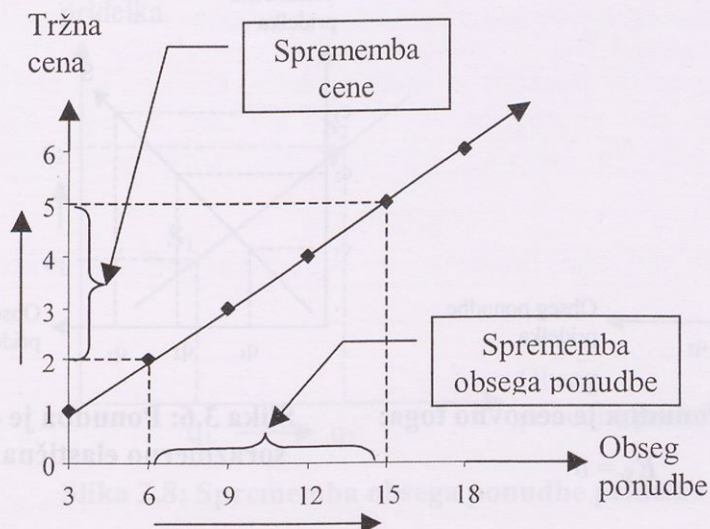
Na popolnoma konkurenčnem trgu posamezni pridelovalec ne more vplivati na višino tržne cene. V našem primeru bo lahko svoj pridelek prodal le po 40 SIT/t ne glede na to, kolikšni so njegovi stroški pridelovanja. Če hoče uspešno gospodariti, mora stroške svojega pridelovanja prilagoditi obstoječi tržni ceni. Največji dobiček bo pridelovalec v danih razmerah pridelovanja in ob dani tržni ceni dosegel, če bo pridelal 9 t pridelka. Pri tolikšnem obsegu pridelka je razlika med prihodkom od prodaje pridelka in stroški njegovega pridelovanja največja, stroški pridelovanja dodatnega pridelka (38 SIT) pa so približno enaki prihodkom od njegove prodaje (40 SIT= 1 t * 40 SIT/t).

**Cenovna
elastičnost
ponudbe**

Cenovna elastičnost ponudbe, E_{Sc} , kaže, kako intenzivno se pridelovalec z obsegom svoje ponudbe odziva na spremembe v tržni ceni pridelka. Izračunamo jo po naslednjem obrazcu:

$$E_{Sc} = \frac{\text{sprememba količine ponudbe } S_y}{\text{sprememba cene } c_y}$$

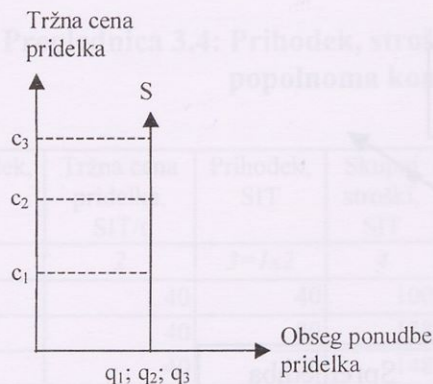
$$E_{Sc} = \lim_{\Delta c_y \rightarrow 0} \frac{\frac{\Delta S_y}{S_y}}{\frac{\Delta c_y}{c_y}} = \frac{c_y * \Delta S_y}{S_y * \Delta c_y}$$

Slika 3.4: Cenovna elastičnost ponudbe

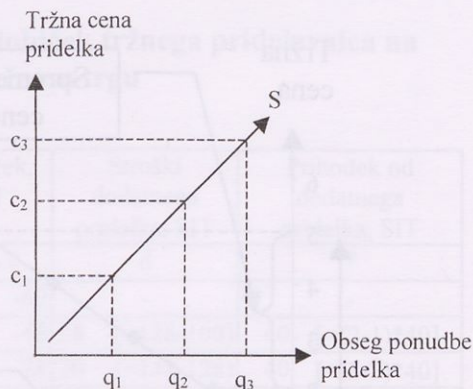
Cenovna elastičnost ponudbe kaže, za koliko se spremeni obseg ponudbe pridelka, če se spremeni njegova cena. Če ostane obseg ponudbe pridelka nespremenjen, čeprav se je cena pridelka spremenila, je ponudba cenovno toga ($E_{Sc}=0$). Če se obseg pridelka spremeni za toliko, za kolikor se je spremenila cena pridelka, je ponudba cenovno sorazmerno elastična. ($E_{Sc}=1$). Če se ob zelo majhni spremembi cene pridelka, obseg njegove ponudbe zelo spremeni, je ponudba cenovno popolnoma elastična ($E_{Sc}=\infty$).

Vrednosti E_{Sc}

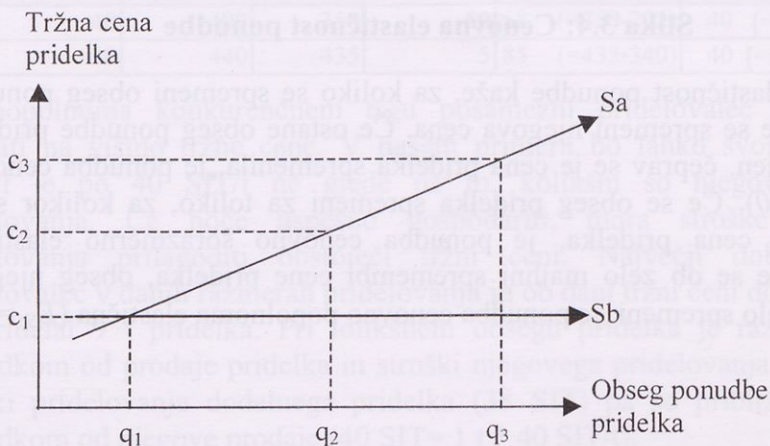

Slika 3.5: Ponudba je cenovno toga:

$$E_{Sc} = 0$$

Slika 3.6: Ponudba je cenovno sorazmerno elastična: $E_{Sc} = 1$

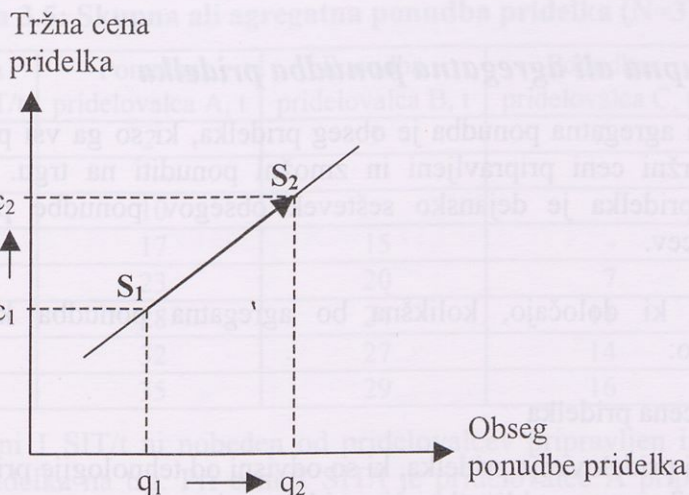

Slika 3.7: Cenovno zelo elastična ponudba: $E_{Sc} > 1$ (S_a) in cenovno popolnoma elastična ponudba: $E_{Sc} = \infty$ (S_b)

3.2.1 Sprememba obsega ponudbe in sprememba ponudbe kmetijskega pridelka

Sprememba obsega ponudbe

Sprememba obsega ponudbe pridelka je posledica spremembe njegove tržne cene. Vsi drugi dejavniki ponudbe ostanejo nespremenjeni.

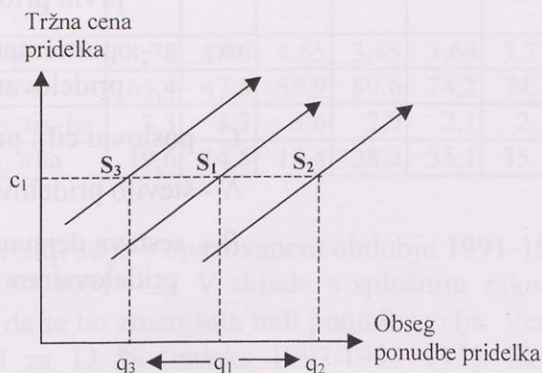

Slika 3.8: Sprememba obsega ponudbe pridelka

Sprememba ponudbe pridelka je posledica sprememb v drugih dejavnikih ponudbe: v tehnologiji pridelovanja, v cenah prvin pridelovanja, v oportunitetnih stroških pridelovanja in v poslovnem cilju pridelovalca. Sprememba v teh dejavnikih ponudbe povzroči premik krivulje ponudbe. Oblikuje se nova krivulja ponudbe pridelka.

Sprememba ponudbe

Premik krivulje S_1 v položaj S_2 , ko je pridelovalec pri enaki tržni ceni pripravljen in zmožen ponuditi več pridelka, je posledica bolj storilne tehnologije pridelovanja, zniževanja stroškov pridelovanja, ker se zmanjšajo davki ali obrestne mere na kredite in podobno. Premik krivulje S_1 v položaj S_3 pomeni, da je pridelovalec pri enaki tržni ceni pripravljen in zmožen ponuditi manj pridelka. Vzroki so lahko naravne ujme, ki uničijo pridelek, uvajanje manj storilnih tehnologij (ekstenziviranje pridelovanja, ekološko pridelovanje), povečanje cene nafte in podobno.

Slika 3.9: Sprememba ponudbe pridelka

3.2.2 Skupna ali agregatna ponudba pridelka

Skupna ali agregatna ponudba je obseg pridelka, ki so ga vsi pridelovalci pri dani tržni ceni pripravljeni in zmožni ponuditi na trgu. Agregatna ponudba pridelka je dejansko seštevek obsegov ponudbe posameznih pridelovalcev.

Dejavniki agregatne ponudbe

Dejavniki, ki določajo, kolikšna bo agregatna ponudba kmetijskega pridelka, so:

- tržna cena pridelka
- stroški pridelovanja pridelka, ki so odvisni od tehnologije pridelovanja in tržnih cen uporabljenih prvin pridelovanja
- oportunitetni stroški pridelovanja pridelka oziroma tržne cene drugih pridelkov, ki pridelku konkurirajo pri rabi prvin pridelovanja
- poslovni cilji pridelovalcev
- število pridelovalcev
- sestava dejavnosti po velikosti pridelovalcev.

Agregatno ponudbo kmetijskega pridelka SA_y , ponazarja funkcija:

$SA_y = f(c_y, T_y, cp_{1, \dots, n}, cx_{1, \dots, n}, C, N, R)$; kjer je:

c_y - tržna cena pridelka y

T_y - tehnologija pridelovanja pridelka y

$cp_{1, \dots, n}$ - tržne cene uporabljenih prvin pridelovanja

$cx_{1, \dots, n}$ - oportunitetni stroški pridelovanja pridelka y

C - poslovni cilji pridelovalcev

N - število pridelovalcev

R - sestava dejavnosti po velikosti pridelovalcev

Preglednica 3.5: Skupna ali agregatna ponudba pridelka (N=3)

Tržna cena pridelka, SIT/t	Ponudba pridelovalca A, t	Ponudba pridelovalca B, t	Ponudba pridelovalca C, t	Skupna ponudba, t
1	2	3	4	5=2+3+4
1	-	-	-	-
2	10	-	-	10
3	17	15	-	32
4	23	20	7	50
5	28	24	11	63
6	32	27	14	73
7	35	29	16	80

Pri tržni ceni 1 SIT/t ni nobeden od pridelovalcev pripravljen in zmožen ponuditi pridelka na trg. Pri ceni 2 SIT/t je pridelovalec A pripravljen in zmožen ponuditi na trg 10 t pridelka, medtem ko pridelovalcema B in C ta cena še ne ustreza. Pridelovalec B bo začel pridelke ponujati šele pri ceni 3 SIT/t, pridelovalec C pa pri 4 SIT/t. Pridelovalec A bo, skladno s splošnim zakonom ponudbe, z rastočo ceno ves čas povečeval obseg ponudbe svojega pridelka, ker mu tržna cena pokrije stroške pridelovanja dodatnih enot pridelka.

Podobno velja, če se tržna cena pridelka znižuje. Ko se tržna cena zniža s 7 SIT/t na 4 SIT/t, vsi pridelovalci ponujajo pridelek, vendar zmanjšujejo obseg ponudbe. Ko se cena zniža s 4 SIT/t na 3 SIT/t, pridelovalec C pridelka ne bo več ponujal. Pridelovalec B bo ravnal enako pri padcu cene s 3 SIT/t na 2 SIT/t, pridelovalec A pa pri padcu cene s 2 SIT/t na 1 SIT/t, ker je tržna cena nižja od stroškov pridelovanja enote pridelka.

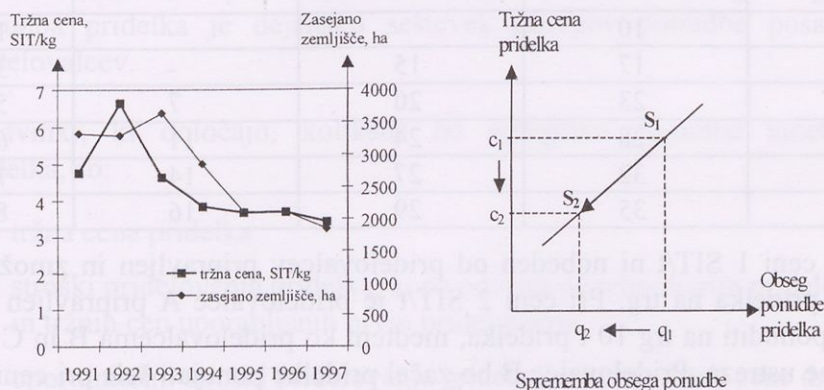
Preglednica 3.6: Gibanje realne cene in pridelka zelja, Slovenija, 1991-1997

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	Indeks 1997/1991
Realna cena, SIT/kg	4,78	6,66	4,65	3,85	3,66	3,71	3,43	72
Skupni pridelek, tis. t	65,4	47,8	55,9	80,6	74,2	74,1	73,6	113
Zasejana zemljišča, tis. ha	3,3	3,3	3,6	2,9	2,1	2,1	1,8	55
Hektarski pridelek, t/ha	19,6	14,5	15,4	28,2	35,1	35,1	39,9	203

**Agregatna
ponudba
zelja v
Sloveniji**

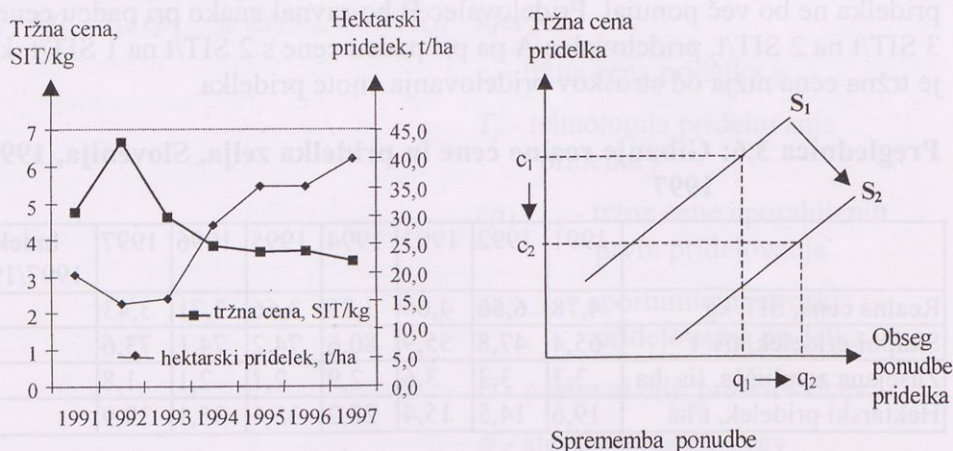
Cena zelja v Sloveniji se je v opazovanem obdobju 1991-1997 zmanjšala za 28 % (indeks 1997/1991=72). V skladu s splošnim zakonom ponudbe je bilo pričakovati, da se bo zmanjšala tudi ponudba zelja. Vendar se je skupni pridelek povečal za 13 % (indeks 1997/1991=113). Skupni pridelek je rezultat dveh dejavnikov: zasejanega zemljišča in hektarskega pridelka. Za

vsakega od opazovanih dejavnikov ponudbe sta v opazovanem obdobju značilni nasprotni smeri gibanja. Zasejana zemljišča so se skoraj prepolovila (indeks 1997/1991=55), hektarski pridelek pa se je podvojil (indeks 1997/1991=203).

Slika 3.10: Gibanje cene zelja in zemljišč pod zeljem, Slovenija, 1991-1997

Tržni pridelovalec se pri tem, kaj, koliko in kako bi prideloval, odloča glede na tržne cene. Slovenski pridelovalci zelja so se na padajočo ceno zelja odzvali v skladu s splošnim zakonom ponudbe: z zeljem je bilo vsako leto zasejano manj zemljišč. Prišlo je do spremembe obsega ponudbe.

Slika 3.11: Gibanje cene zelja in hektarskega pridelka zelja, Slovenija, 1991-1997

Pridelovalci, ki pridelovanja zelja niso opustili, so se na padajočo ceno odzvali z bolj storilno tehnologijo. Hektarski pridelek se je podvojil, kar je omogočalo zniževanje stroškov na enoto pridelka na raven, ki jo je zahtevala tržna cena. Prišlo je do spremembe v ponudbi.

3.3 POVPRASEVANJE PO KMETIJSKEM PRIDELKU

Povpraševanje je obseg pridelka, ki ga je kupec pripravljen in zmožen na trgu kupiti. Povpraševanje po kmetijskem pridelku, D_y (kratica D izvira iz angleške besede demand = povpraševanje), ponazarja funkcija:

$$D_y = f(c_y, c_{1...n}, d, o),$$

kjer je:

- c_y - tržna cena pridelka y
- $c_{1...n}$ - tržne cene drugih dobrin, po katerih povprašujemo
- d - dohodek
- o - okusi in nagnjenja.

Povpraševanje določata dve skupini dejavnikov:

- ekonomski: tržna cena pridelka, tržne cene drugih dobrin, po katerih povprašujemo, dohodek
- osebni in družbeni dejavniki: potrebe, želje, okusi in nagnjenja.

Splošni zakon povpraševanja pove, da je zveza med tržno ceno pridelka in obsegom povpraševanja po njem obratno sorazmerna, *ceteris paribus* oziroma ob sicer nespremenjenih razmerah. Predpostavka *ceteris paribus* pomeni, da se spreminja samo tržna cena pridelka, ne pa tudi drugi dejavniki povpraševanja (cene drugih potrošnih dobrin, dohodek kupca, njegovi okusi in nagnjenja).

Z naraščanjem tržne cene pridelka se zmanjšuje obseg povpraševanja po njem in z zniževanjem tržne cene pridelka se povečuje obseg povpraševanja po njem, *ceteris paribus*.

$$D_y = f(c_y), \quad df/dc_y < 0;$$

kjer je:

- D_y - obseg povpraševanja po pridelku y
- c_y - tržna cena pridelka y .

Povpraševanje

**Dejavniki
povpraševanja**

**Splošni zakon
povpraševanja**

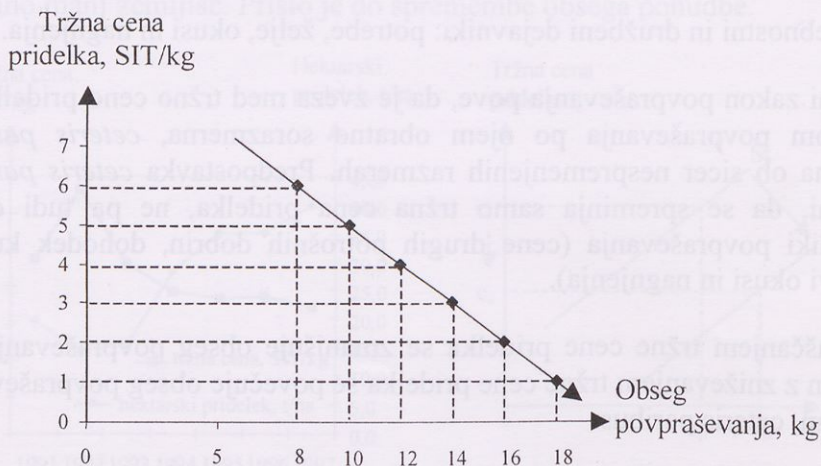
Splošni zakon povpraševanja pojasnimo:

- z učinkom nadomeščanja (substitucije)
- z učinkom realnega dohodka.

Učinek nadomeščanja temelji na hotenju kupcev, da dražje blago nadomestijo s cenejšim, ceteris paribus. Učinek realnega dohodka se nanaša na dejstvo, da se realen dohodek kupca zmanjša, če se povečajo cene blaga, ki ga kupuje.

Preglednica 3.7: Tržna cena pridelka in povpraševanje po njem

Tržna cena pridelka c_v , SIT/kg	Obseg povpraševanja po pridelku D_v , kg
1	18
2	16
3	14
4	12
5	10
6	8

Slika 3.12: Splošni zakon povpraševanja

Cenovna elastičnost povpraševanja E_{Dc} kaže, za koliko se spremeni količina povpraševanja po pridelku, če se spremeni njegova cena.

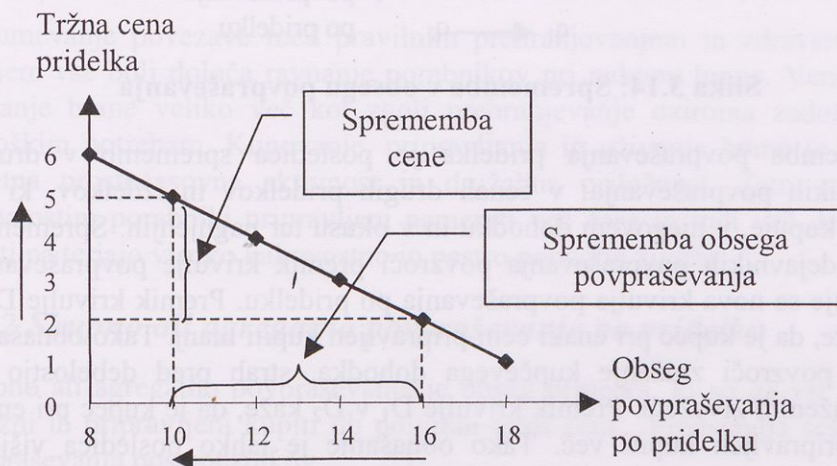
Cenovna elastičnost povpraševanja

$$E_{Dc} = \frac{\text{sprememba količine povpraševanja } D_y}{\text{sprememba cene } c_y}$$

$$E_{Dc} = \lim_{\Delta c_y \rightarrow 0} \frac{\frac{\Delta D_y}{D_y}}{\frac{\Delta c_y}{c_y}} = \frac{c_y * dD_y}{D_y * dc_y}$$

Ker je razmerje med ceno pridelka in količino povpraševanja po njem obratno sorazmerno, se vrednosti E_{Dc} gibljejo med nič in minus neskončno, $0 \leq E_{Dc} \leq -\infty$.

Povpraševanje je cenovno togo, če je $E_{Dc} = 0$. Povpraševanje je cenovno sorazmerno elastično, če je $E_{Dc} = -1$. Povpraševanje je cenovno neskončno elastično, če je $E_{Dc} = -\infty$.

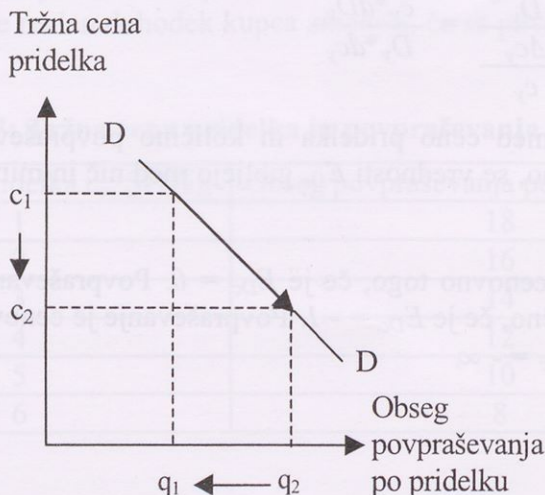

Slika 3.13: Sprememba tržne cene pridelka in sprememba obsega povpraševanja po njem

3.3.1 Sprememba obsega povpraševanja in sprememba povpraševanja po kmetijskem pridelku

Sprememba obsega povpraševanja

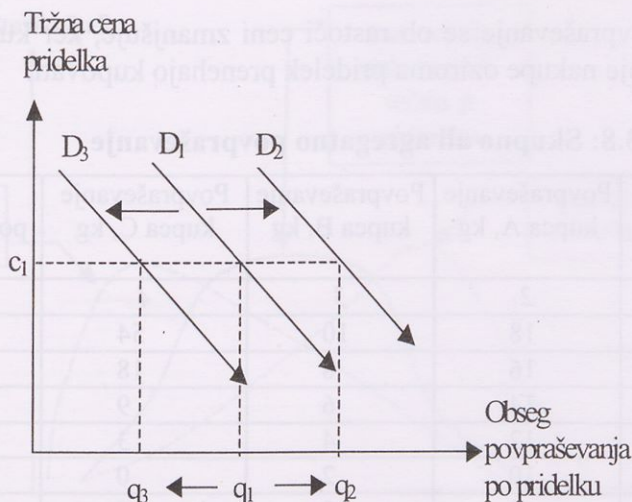
Sprememba obsega povpraševanja pridelka je posledica spremembe njegove tržne cene, ceteris paribus. Kupec se obnaša racionalno, skladno s splošnim zakonom povpraševanja: pri nižji ceni bo kupil več pridelka, pri višji pa manj, ob sicer nespremenjenih razmerah.

Slika 3.14: Spremembe v obsegu povpraševanja

Sprememba povpraševanja

Sprememba povpraševanja pridelka je posledica sprememb v drugih dejavnikih povpraševanja: v cenah drugih pridelkov in izdelkov, ki jih kupec kupuje, v njegovem dohodku in v okusu ter nagnjenjih. Sprememba v teh dejavnikih povpraševanja povzroči premik krivulje povpraševanja. Oblikuje se nova krivulja povpraševanja po pridelku. Premik krivulje D_1 v D_3 kaže, da je kupec pri enaki ceni pripravljen kupiti manj. Tako obnašanje lahko povzroči znižanje kupčevega dohodka, strah pred debelostjo ali onesnaženim živežem. Premik krivulje D_1 v D_2 kaže, da je kupec pri enaki ceni pripravljen kupiti več. Tako obnašanje je lahko posledica višjega dohodka kupca, skrbi za zdravo prehrano ali pa prilagajanja modnemu trendu.

Slika 3.15: Spremembe povpraševanja

V razvitih tržnih gospodarstvih se povpraševanje po kmetijskih pridelkih in živilih spreminja predvsem zaradi sprememb v osebnostnih in družbenih dejavnikih. Med njimi so najbolj vplivni: običaji, skrb za zdravje in prosti čas.

Razumevanje povezave med pravilnim prehranjevanjem in zdravstvenim stanjem vse bolj določa ravnanje porabnikov pri nakupu hrane. Vendar je uživanje hrane veliko več kot zgolj prehranjevanje oziroma zadoščanje biološkim potrebam. Kupovanje, pripravljanje in uživanje hrane je lahko prijetna prostočasovna aktivnost in družabna priložnost. Zato so tem dejavnostim porabniki pripravljeni nameniti več časa in tudi več denarja, hkrati pa terjajo visoko kakovostno in pestro ponudbo živeža.

3.3.2 Skupno ali agregatno povpraševanje po pridelku

Skupno ali agregatno povpraševanje je obseg pridelka, ki so ga vsi kupci zmožni in pripravljeni kupiti ob poljubni tržni ceni. Predstavlja seštevek povpraševanja posameznikov.

**Agregatno
povpraševanje**

Pri tržni ceni 1 SIT/kg so vsi trije kupci pripravljeni in zmožni kupiti pridelek. Pri ceni 2 SIT/kg bodo vsi trije kupci kupili manj pridelka. Kupec A bo kupil 11 % manj pridelka. Kupec B se na dvig cene odzove bolj intenzivno. Pripravljen je kupiti četrtnino manj pridelka, kot ga je kupoval pri ceni 1 SIT/kg. Na spremembo cene je najbolj občutljiv kupec C. Ta pridelka po ceni 5 SIT/kg ni pripravljen oziroma zmožen kupiti. Pri ceni 6 SIT/kg tudi kupec B ni več pripravljen ali zmožen kupovati pridelka.

Agregatno povpraševanje se ob rastoči ceni zmanjšuje, ker kupci pridelka zmanjšajo svoje nakupe oziroma pridelek prenehajo kupovati.

Preglednica 3.8: Skupno ali agregatno povpraševanje

Tržna cena pridelka, SIT/kg	Povpraševanje kupca A, kg	Povpraševanje kupca B, kg	Povpraševanje kupca C, kg	Skupno povpraševanje, kg
<i>I</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5=2+3+4</i>
1	18	10	54	82
2	16	8	18	42
3	14	6	9	29
4	12	4	3	19
5	10	2	0	12
6	8	0	0	8

Podobno velja, če se tržna cena pridelka znižuje. Ko se tržna cena zniža s 6 SIT/kg na 5 SIT/kg, kupec A poveča svoj nakup, pridelek pa prične kupovati tudi kupec B. Ko se tržna cena zniža s 5 SIT/kg na 4 SIT/kg, kupec A in kupec B povečata svoje nakupe, pridelek pa prične kupovati tudi kupec C. Agregatno povpraševanje se ob padajoči ceni povečuje, ker kupci pridelka povečajo svoje nakupe in ker začno pridelek kupovati tudi novi kupci.

Dejavniki agregatnega povpraševanja

Dejavniki, ki določajo agregatno povpraševanje, DA_y , so vsi tisti dejavniki, ki določajo povpraševanje posameznega kupca, in še število kupcev ter narodnogospodarska delitev dohodka.

$DA_y = f(c_y, c_{1...n}, d, o, k_n, r_d)$; kjer je: c_y - tržna cena pridelka

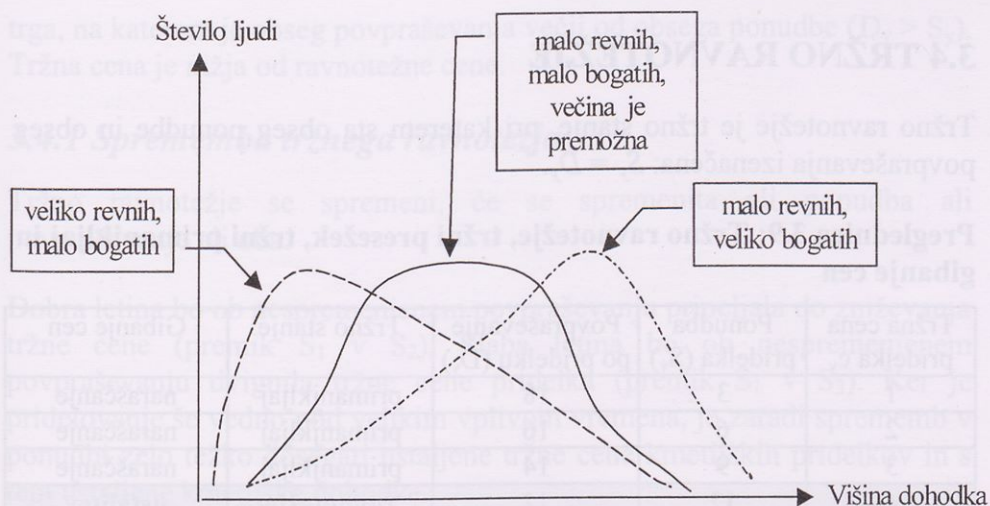
$c_{1...n}$ - tržne cene drugih dobrin,
po katerih povprašujemo

d - dohodek

o - okusi in nagnjenja

k_n - število kupcev

r_d - delitev dohodka.

Slika 3.16: Različni narodnogospodarski načini delitve dohodka med prebivalstvo

Čim številčnejše je prebivalstvo, tem večje je povpraševanje po živežu ob sicer nespremenjenih razmerah. Agregatno povpraševanje je odvisno tudi od gospodarske sestave prebivalstva. Večji delež nekmetijskega prebivalstva ima za posledico večje povpraševanje po kmetijskih pridelkih. Pri tem ne gre samo za količino. Dohodek je v nekmetijskih dejavnostih praviloma višji kot v kmetijstvu, kar vpliva na večjo kupno moč in večje plačilno sposobno povpraševanje po kmetijskih pridelkih. Z naraščanjem dohodka se spreminjajo tudi okusi in želje, kar vpliva na spremembe v sestavi povpraševanja glede na blagovne skupine. Repo in korenje nadomestijo šparglji in redkvice.

Kakšen in kolikšen bo vpliv naraščanja dohodka na povpraševanje po hrani, je odvisno od sistema njegove delitve. Če je delitev dohodka enakomerna, bo naraščanje dohodka pospeševalo spremembe v obsegu in sestavi povpraševanja po hrani. Pri neenakomerni delitvi dohodka bodo učinki rasti dohodka na povpraševanje po hrani neznatni.

Povpraševanje je praviloma obratno sorazmerno s stopnjo neenakosti v narodnogospodarski delitvi dohodka. Povpraševanje se bo ob naraščajoči neenakosti v delitvi dohodka zmanjševalo. Če se neenakost v delitvi dohodka zmanjšuje, se bo povpraševanje povečevalo.

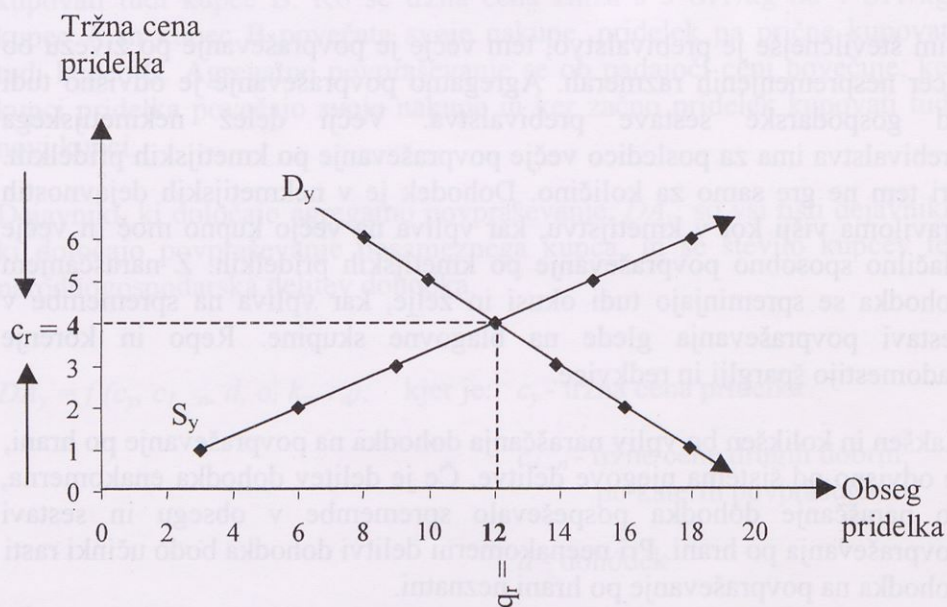
3.4 TRŽNO RAVNOTEŽJE

Tržno ravnotežje

Tržno ravnotežje je tržno stanje, pri katerem sta obseg ponudbe in obseg povpraševanja izenačena: $S_y = D_y$.

Preglednica 3.9: Tržno ravnotežje, tržni presežek, tržni primanjkljaj in gibanje cen

Tržna cena pridelka c_y	Ponudba pridelka (S_y)	Povpraševanje po pridelku (D_y)	Tržno stanje	Gibanje cen
1	3	18	primanjkljaj	naraščanje
2	6	16	primanjkljaj	naraščanje
3	9	14	primanjkljaj	naraščanje
4	12	12	ravnotežje	ustalitev
5	15	10	presežek	zniževanje
6	18	8	presežek	zniževanje

Slika 3.17: Tržno ravnotežje

Prodajalci so zmožni in pripravljeni pri dani ceni ponuditi natanko tolikšen obseg pridelka, kot so ga kupci pri tej ceni zmožni in pripravljeni kupiti. Cena, pri kateri sta ponudba in povpraševanje enaka, je ravnotežna cena, c_r .

Tržni primanjkljaj in presežek

Tržni presežek ali presežna ponudba je stanje trga, na katerem je obseg ponudbe večji od obsega povpraševanja ($S_y > D_y$). Tržna cena je višja od ravnotežne cene. Tržni primanjkljaj ali presežno povpraševanje je stanje

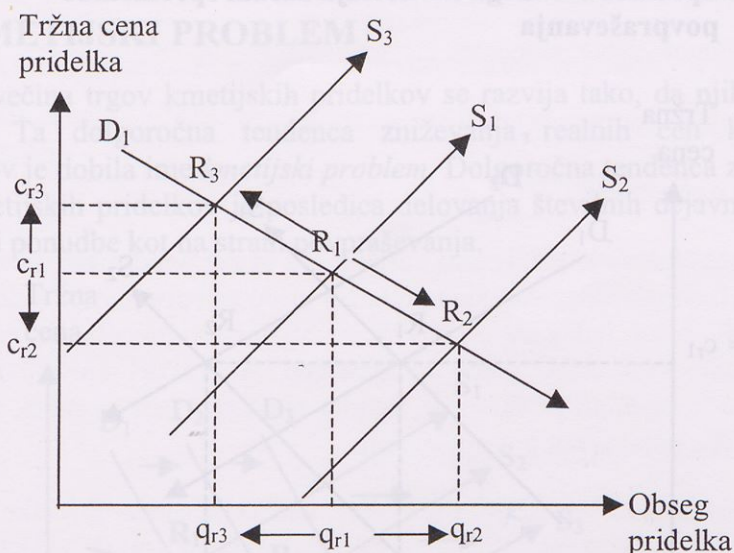
trga, na katerem je obseg povpraševanja večji od obsega ponudbe ($D_y > S_y$). Tržna cena je nižja od ravnotežne cene.

3.4.1 Sprememba tržnega ravnotežja

Tržno ravnotežje se spremeni, če se spremenita ali ponudba ali povpraševanje ali oba.

Dobra letina bo ob nespremenjenem povpraševanju pripeljala do zniževanja tržne cene (premik S_1 v S_2). Slaba letina bo ob nespremenjenem povpraševanju dvignila tržne cene pridelka (premik S_1 v S_3). Ker je pridelovanje še vedno pod velikim vplivom vremena, je zaradi sprememb v ponudbi zelo težko dosegati ustajene tržne cene kmetijskih pridelkov in s tem ustajene kmetijske dohodke.

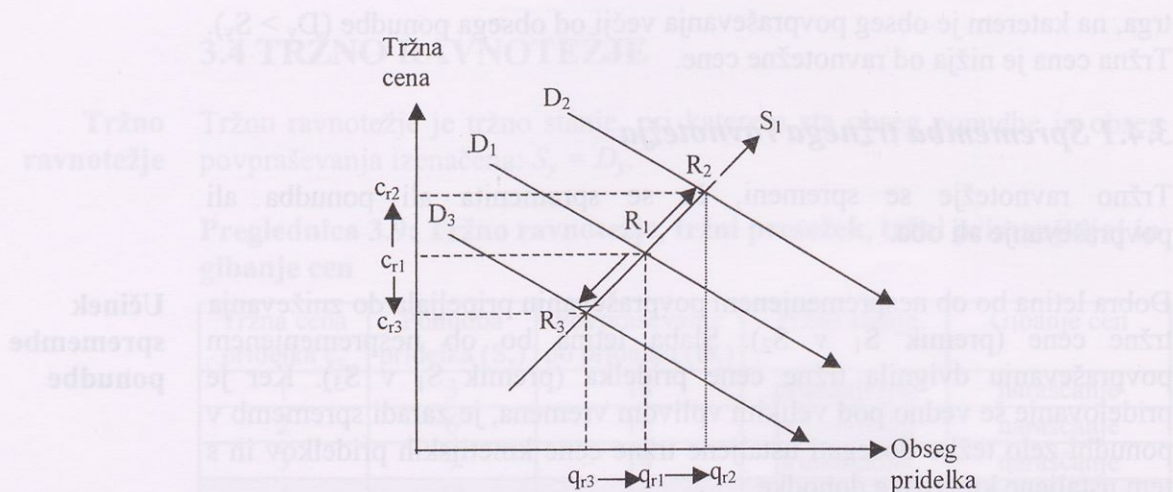
**Učinek
spremembe
ponudbe**

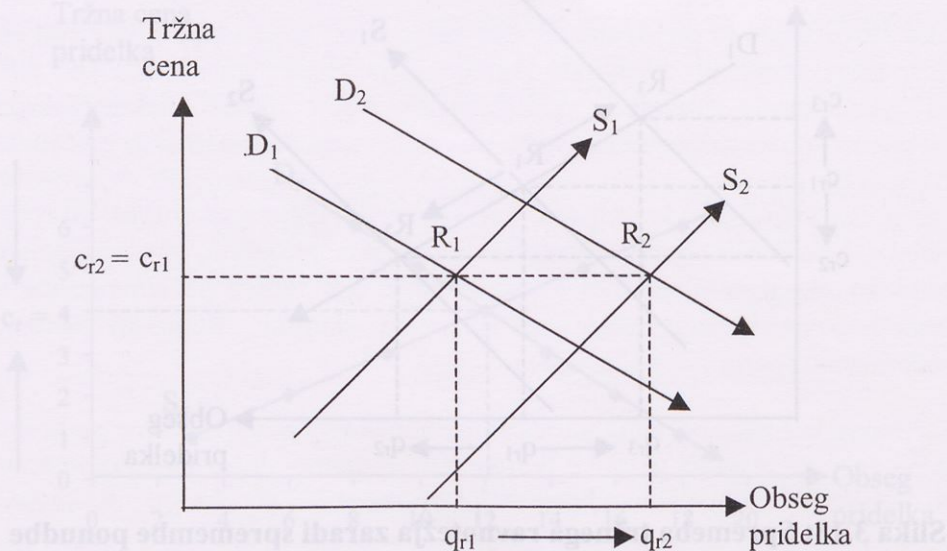
Slika 3.18: Sprememba tržnega ravnotežja zaradi spremembe ponudbe

Večja priljubljenost pridelka, ki ga ponazarja premik krivulje povpraševanja (premik D_1 v D_2), bo ob nespremenjeni ponudbi pripeljala do rasti tržne cene. Zato se pridelovalci in njihova združenja, lahko pa tudi država s svojo politiko, z različnimi programi promocije prizadevajo, da bi razvili zvestobo kupcev njihovem pridelku. Strah, ki ga je med porabnike govejega mesa, zasejala bolezen »norih krav«, je imel nasproten učinek. Povpraševanje po govejem mesu se je zelo zmanjšalo, tržne cene pa močno padle (premik D_1 v D_3).

**Učinek
spremembe
povpraševanja**

Slika 3.19: Sprememba tržnega ravnotežja zaradi spremembe povpraševanja

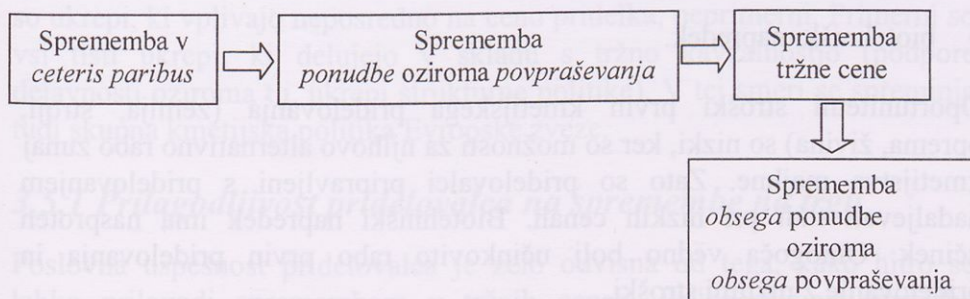

Slika 3.20: Sprememba tržnega ravnotežja zaradi spremembe ponudbe in spremembe povpraševanja

Tržna kavzalnost

Stabilno tržno ceno, ki je najpogostejši kmetijskopolitični cilj, je mogoče dosegati le z ustreznimi hkratnimi spremembami ponudbe in povpraševanja oziroma v skladu s tržno kavzalnostjo. Enako velja za kmetijskopolitično želeno ciljno tržno ceno. To je mogoče doseči, ne da bi prišlo do tržnih

presežkov ali primanjkljajev, z ukrepi, ki so v skladu s tržno kavzalnostjo. V tem primeru bo zelena tržna cena rezultat sprememb v ponudbi oziroma v povpraševanju.

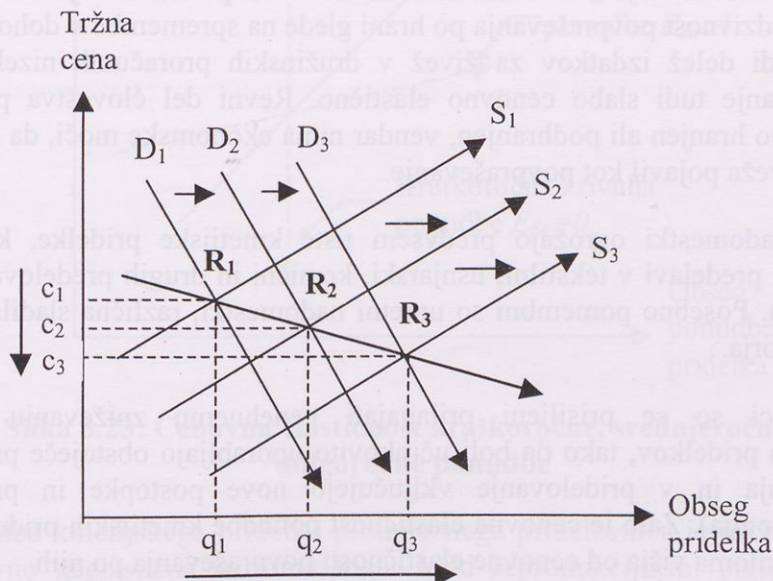

Slika 3.21: Tržna kavzalnost

3.5 KMETIJSKI PROBLEM

Velika večina trgov kmetijskih pridelkov se razvija tako, da njihove cene padajo. Ta dolgoročna tendenca zniževanja realnih cen kmetijskih pridelkov je dobila ime *kmetijski problem*. Dolgoročna tendenca zniževanja cen kmetijskih pridelkov je posledica delovanja številnih dejavnikov tako na strani ponudbe kot na strani povpraševanja.

Dolgoročno zmanjševanje kmetijskih cen

Slika 3.22: Razvoj trga kmetijskega pridelka ali kmetijski problem

Vzroki na strani ponudbe

Na strani ponudbe imata pomemben vpliv dve skupini dejavnikov:

- nizki oportunitetni stroški prvin kmetijskega pridelovanja.
- biotehniški napredek.

Oportunitetni stroški prvin kmetijskega pridelovanja (zemlja, stroji, oprema, živina) so nizki, ker so možnosti za njihovo alternativno rabo zunaj kmetijstva majhne. Zato so pridelovalci pripravljeni s pridelovanjem nadaljevati tudi pri nizkih cenah. Biotehniški napredek ima nasproten učinek. Omogoča vedno bolj učinkovito rabo prvin pridelovanja in pridelovanje z nižjimi stroški.

Vzroki na strani povpraševanja

Na strani povpraševanja prispevajo h kmetijskemu problemu trije sklopi dejavnikov:

- fiziološke omejitve pri porabi živeža
- ekonomske omejitve pri dostopu na trg živeža
- umetni nadomestki.

Bogati del človeštva je z živežem zasičen. Za ta del porabnikov je značilna skromna odzivnost povpraševanja po hrani glede na spremembe v dohodku. Ker je tudi delež izdatkov za živež v družinskih proračunih nizek, je povpraševanje tudi slabo cenovno elastično. Revni del človeštva pa je lačen, slabo hranjen ali podhranjen, vendar nima ekonomske moči, da bi se na trgu živeža pojavil kot povpraševanje.

Umetni nadomestki ogrožajo predvsem tiste kmetijske pridelke, ki so namenjeni predelavi v tekstilni, usnjarski, kemični in drugih predelovalnih industrijah. Posebno pomembni so umetni nadomestki, različna sladila, na trgu sladkorja.

Pridelovalci so se prisiljeni prilagajati nenehnemu zniževanju cen kmetijskih pridelkov, tako da bolj učinkovito uporabljajo obstoječe prvine pridelovanja in v pridelovanje vključujejo nove postopke in prvine (biotehnologija). Zato je cenovna elastičnost ponudbe kmetijskih pridelkov danes praviloma višja od cenovne elastičnosti povpraševanja po njih.

Agrarni protekcionizem

Reševanje kmetijskega problema je v središču kmetijske politike kot javne razvojne politike. Pri tem uporablja ukrepe t.i. agrarnega protekcionizma.

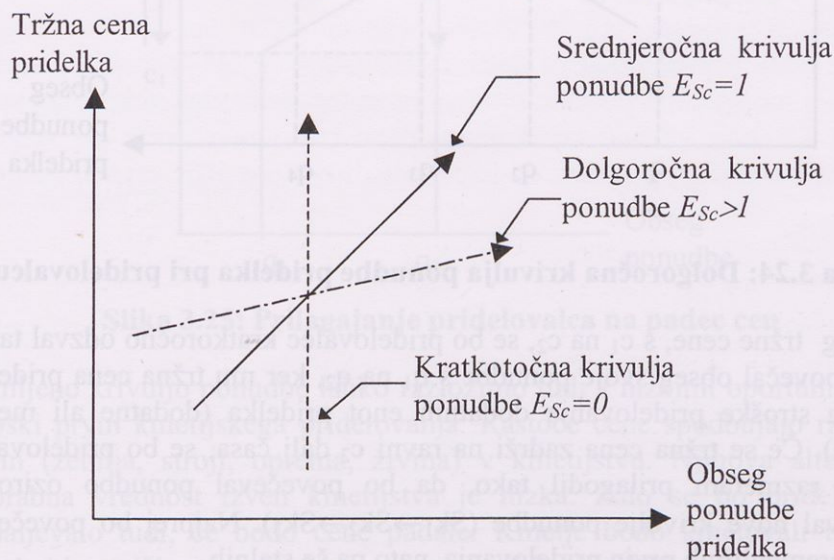
Agrarni protekcionizem je splet kmetijsko političnih ukrepov, s katerimi država posebej podpira kmetijstvo. Ker danes velja, da naj država s svojim ukrepanjem ohranja in povečuje odzivnost gospodarstva na ekonomske spremembe in ohranja ter povečuje gibčnost gospodarstva, tudi kmetijstva, so ukrepi, ki vplivajo neposredno na ceno pridelka, neprimerni. Primerni so vsi tisti ukrepi, ki delujejo v skladu s tržno kavezalnostjo (podpore dejavnosti oziroma t.i. ukrepi strukturne politike). V tej smeri se spreminja tudi skupna kmetijska politika Evropske zveze.

3.5.1 Prilagodljivost pridelovalca na spremembe na trgu

Poslovna uspešnost pridelovalca je zelo odvisna od tega, kako hitro se lahko prilagodi spremembam v tržnih cenah. Prilagodljivost ponudbe kmetijskega pridelka je odvisna od:

Prilagodljivost ponudbe

- bioloških zakonitosti rasti in razvoja gojenih rastlin in domačih živali
- razmerja med stalnimi in spremenljivimi prvinami pridelovanja.

Slika 3.23: Cenovna elastičnost kratkoročne, srednjeročne in dolgoročne ponudbe

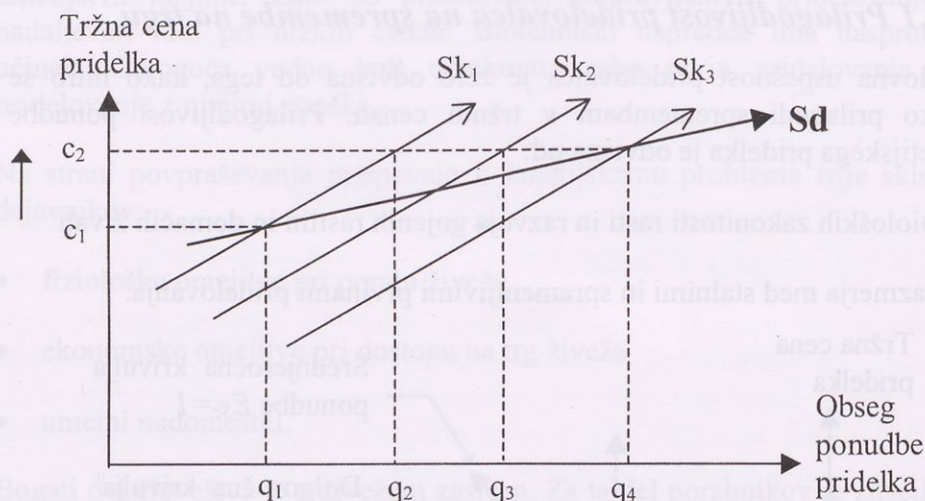
Ponudba kmetijskega pridelka posameznega pridelovalca je na kratek rok cenovno neelastična oziroma toga. Med reprodukcijskim ciklom lahko pridelovalci pri uravnavanju ponudbe storijo le malo. Razmeram na trgu se lahko prilagodijo šele ob snovanju novega reprodukcijskega ciklusa.

Kratkoročna prilagodljivost ponudbe

Srednjeročna prilagodljivost ponudbe

V srednjeročnem obdobju je ponudba kmetijskega pridelka cenovno že bolj elastična oziroma manj toga. Vendar so tudi v tem primeru možnosti prilagajanja razmeram na trgu skromne. Amortizacijske dobe osnovnih kmetijskih sredstev (večletni nasadi, kmetijske zgradbe, stroji in naprave itd.) so dolge. Preden se ne amortizirajo, jih ni moči opustiti ali zamenjati brez večjih stroškov. Zato je dolgoročna cenovna elastičnost ponudbe pridelka pri pridelovalcu večja od srednjeročne.

Dolgoročna prilagodljivost ponudbe

Slika 3.24: Dolgoročna krivulja ponudbe pridelka pri pridelovalcu

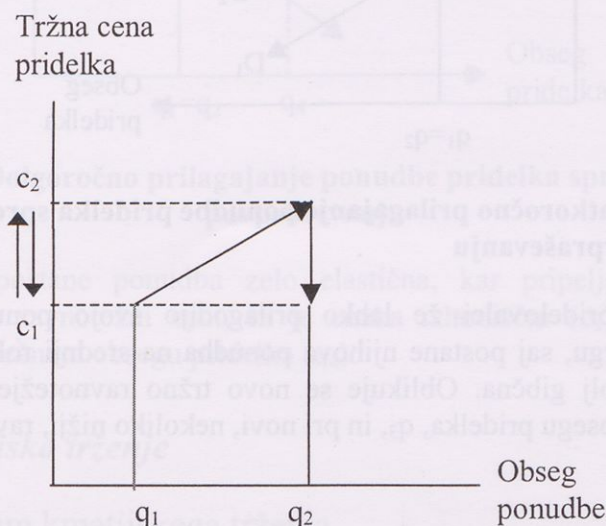
Na dvig tržne cene, s *c₁* na *c₂*, se bo pridelovalec kratkoročno odzval tako, da bo povečal obseg svoje ponudbe s *q₁* na *q₂*, ker mu tržna cena pridelka pokriva stroške pridelovanja dodatnih enot pridelka (dodatne ali mejne stroške). Če se tržna cena zadrži na ravni *c₂* dalj časa, se bo pridelovalec novim razmeram prilagodil tako, da bo povečeval ponudbo oziroma oblikoval nove krivulje ponudbe (*Sk₁→Sk₂→Sk₃*). Najprej bo povečeval rabo spremenljivih prvin pridelovanja, nato pa še stalnih.

Kratkoročne krivulje ponudbe *Sk₁*, *Sk₂*, *Sk₃* upoštevajo le spremembe v spremenljivih prvinah pridelovanja (rudninska gnojila, sredstva za varstvo rastlin). Dolgoročna krivulja *Sd* je tako posledica sprememb v rabi spremenljivih (rudninska gnojila, sredstva za varstvo rastlin itd.) in stalnih (zemljišča, večletni nasadi, stavbe itd.) prvin pridelovanja.

3.5.2 Cenovna elastičnost ponudbe pri rasti in padanju cen pridelka

Dolgoročna rast tržne cene kmetijskega pridelka spodbudi pridelovalca k uvajanju nove tehnike oziroma novih stalnih prvin pridelovanja. Če temu sledi padec tržne cene, se bo pridelovalec novemu stanju prilagodil le z rabo spremenljivih prvin pridelovanja. Zato ima krivulja ponudbe v tem primeru obliko lomljene črte. Ko po daljšem obdobju rasti tržnih cen pride do njihovega padca, se jim pridelovalec ne more prilagoditi na mah. Zato je ponudba kratkoročno cenovno toga.

**Kratkoročno
toga ponudba**

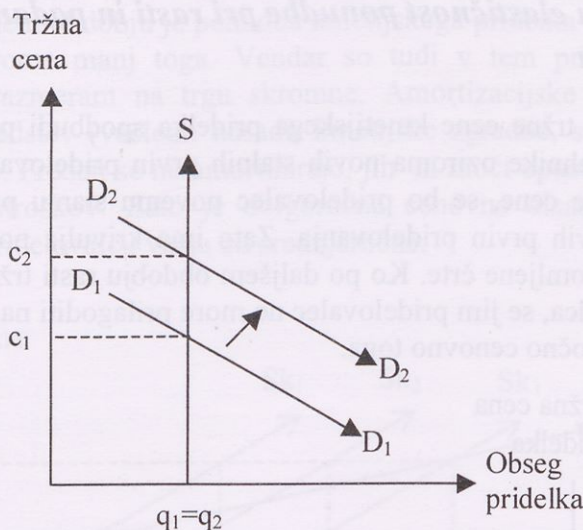

Slika 3.25: Prilagajanje pridelovalca na padec cen

Lomljeno krivuljo ponudbe lahko razložimo tudi z nizkimi oportunitetnimi stroški prvin kmetijskega pridelovanja. Rastoče cene spodbujajo rabo teh prvin (zemlja, stroji, oprema, živina) v kmetijstvu. Njihova alternativa uporabna vrednost izven kmetijstva je nizka. Zato se bo pridelovanje nadaljevalo tudi, če bodo cene padale. Kmetje bodo kmetovali tudi pri cenah, ki so nižje od tistih, ki so jih spodbudile k pridelovanju.

Ker je kratkoročna ponudba kmetijskega pridelka toga, se tržno ravnotežje spreminja predvsem pod vplivom dejavnikov povpraševanja. Vegetarijanski način prehrane močno spodbudi povpraševanje po sadju. Povpraševanje po sadju se spremeni z D_1 na D_2 . Pidelovalci se taki spremembi ne morejo prilagoditi kar na mah. Zato se novo tržno ravnotežje oblikuje pri višji ceni, c_2 .

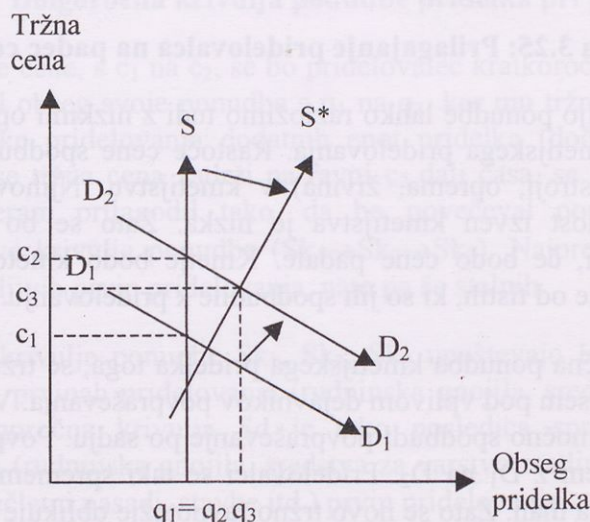
**Vpliv
povpraševanja**

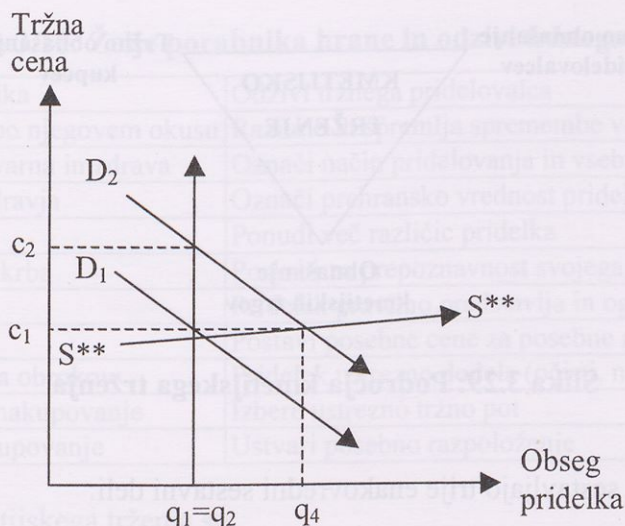
Slika 3.26: Kratkoročno prilagajanje ponudbe pridelka spremembam v povpraševanju

**Cenovna
elastičnost
ponudbe se s
časom povečuje**

Srednjeročno pridelovalci že lahko prilagodijo svojo ponudbo novim razmeram na trgu, saj postane njihova ponudba na srednji rok, ki jo kaže krivulja S^* , bolj gibčna. Oblikuje se novo tržno ravnotežje pri večjem ravnotežnem obsegu pridelka, q_3 , in pri novi, nekoliko nižji, ravnotežni ceni c_3 .

Slika 3.27: Srednjeročno prilagajanje ponudbe pridelka spremembam v povpraševanju

Slika 3.28: Dolgoročno prilagajanje ponudbe pridelka spremembam v povpraševanju

Dolgoročno postane ponudba zelo elastična, kar pripelje do tržnega ravnotežja ob ravnotežni ceni, ki je enaka izhodiščni (c_1) ob bistveno večjem ravnotežnem obsegu pridelka (q_4).

3.5.3 Kmetijsko trženje

3.5.3.1 Sistem kmetijskega trženja

Kmetijsko trženje razumemo kot splet dejavnosti, ki so potrebne za učinkovito pot pridelka od pridelovalca do končnega kupca – od njive do mize. Pridelovalec na donosen način zadovoljuje porabnikove želje in potrebe, tako da prave pridelke dostavi pravim porabnikom na primernem mestu in v primernem času, po primerni ceni ter ob primernem obveščanju. »Ljubi porabnika in ne pridelek!« je vodilo pridelovalca, ki pridelovanje uravnava v skladu s tržno miselnostjo.

**Kmetijsko
trženje**

Področja kmetijskega trženja

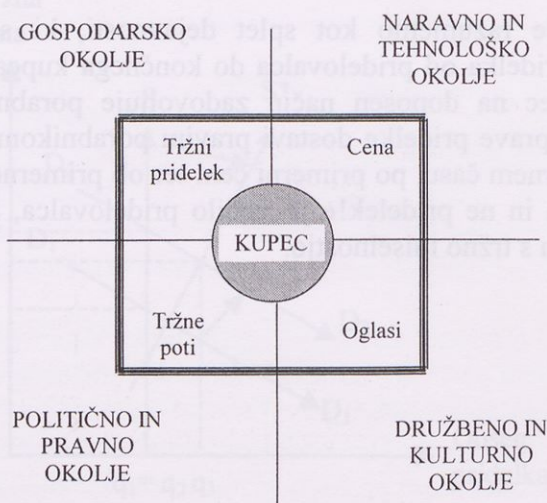
Slika 3.29: Področja kmetijskega trženja

Sistem kmetijskega trženja

Sistem trženja sestavljajo trije enakovredni sestavni deli:

- porabnikove potrebe in želje
- poslovni cilji pridelovalca
- okolje trženja.

V središču sistema trženja je potrošnik s svojimi potrebami in željami. Na podlagi teh potreb in želja pridelovalec izoblikuje politiko trženja. Pri tem upošteva svoje pridelovalne zmožnosti in želene poslovne cilje. Hkrati mora upoštevati tudi številne dejavnike naravnega in tehnološkega, gospodarskega, politično-pravnega in socio-kulturnega okolja.

Slika 3.30: Sistem kmetijskega trženja in njegovo okolje

Preglednica 3.10: Želje porabnika hrane in odzivi tržnega pridelovalca

Želje porabnika	Odzivi tržnega pridelovalca
Hrana, ki je po njegovem okusu	Razume in spremlja spremembe v okusih
Hrana, ki je varna in zdrava	Označi način pridelovanja in vsebnost pridelka
Varovanje zdravja	Označi prehransko vrednost pridelka
Spremembe	Ponudi več različic pridelka
Zanesljiva oskrba	Poskrbi za prepoznavnost svojega pridelka
Obveščenost	Pridelek pravilno predstavlja in oglašuje
Varčevanje	Postavi posebne cene za posebne nakupe
Hitra priprava obrokov	Pridelek ustrezno dodela (očisti, nareže itd.)
Nezamudno nakupovanje	Izbere ustrezno tržno pot
Zabavno nakupovanje	Ustvari posebno razpoloženje

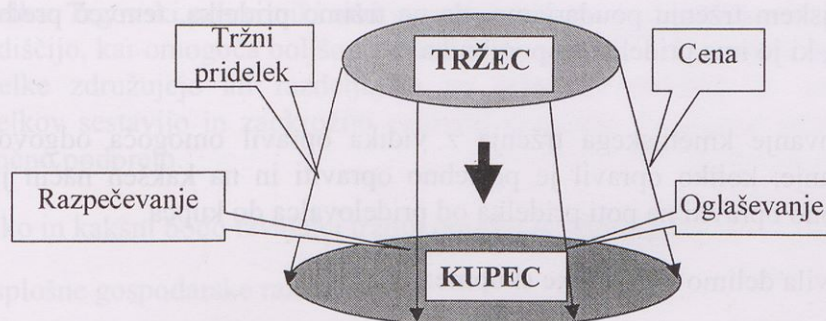
Naloge kmetijskega trženja so:

1. ugotavljanje porabnikovih potreb
2. razvoj strategij za zadovoljevanje porabnikovih potreb
3. ocena porabnikovega odziva na tržne strategije
4. oblikovanje in razvoj poslovnega poslanstva in poslovnih ciljev
5. ugotavljanje tržnih možnosti in tveganj
6. oblikovanje konkurenčnih prednosti.

**Naloge
kmetijskega
trženja**

Orodja trženja so tržni pridelek, cena, tržne poti in oglaševanje. Orodja trženja so združena v tržni splet, s katerim pridelovalec oblikuje svoje konkurenčne prednosti.

**Orodja
trženja**

Slika 3.31: Tržni splet

Preglednica 3.11: Orodja trženja in njihove temeljne sestavine

Orodje	Sestavine
Tržni pridelek	nesnovne značilnosti, snovne lastnosti, videz, slog, znamka, pakiranje, jamstvo, vračanje
Cena	višina, popusti, plačilni pogoji
Razpečevanje	tržne poti, pokrivanje območja, oprema, promet
Oglaševanje	oglaševanje, pospeševanje prodaje

Poslovna zasnova

Vse več je kmetij in kmetijskih podjetij, ki svoje poslovanje temeljijo na trženjskih poslovnih zasnovah in svoje pridelovanje uravnavajo v skladu s potrebami in zahtevami kupcev. Za k trženju usmerjene poslovne zasnove je značilno, da so porabnikove potrebe in želje v njenem središču in da pridelovalec kuje dobiček na podlagi zadovoljevanja porabnikovih potreb. Pri tem uporablja trženje kot poslovno miselnost in poslovno veščino. V razmerah, ko je ponudba večja od povpraševanja, je tako poslovanje najmanj tvegano.

3.5.3.2 Področja in nosilci kmetijskega trženja

Kmetijsko trženje lahko opazujemo s treh zornih kotov: z vidika pridelka, z vidika opravil in z vidika izvajalcev opravil.

Pridelek

Opazovanje kmetijskega trženja z vidika pridelka zajema vse postopke in storitve, ki spremljajo tok pridelka od pridelovalca do končnega kupca, ne glede na to, ali gre za pridelek, ki je namenjen neposredno končnemu kupcu, ali pa za pridelek, ki je namenjen predelovanju. Pri tem je glavni poudarek na razvoju koristi, ki jo ima pridelek za končnega kupca. Pri kmetijskem trženju poudarjamo, da ne tržimo pridelka, temveč predvsem korist, ki jo ima pridelek za porabnika.

Opravila

Opazovanje kmetijskega trženja z vidika opravil omogoča odgovor na vprašanje, koliko opravil je potrebno opraviti in na kakšen način jih je potrebno opraviti na poti pridelka od pridelovalca do kupca.

Opravila delimo v tri velike skupine:

- opravila povezana z menjavo: nakup oziroma odkup, prodaja
- fizična opravila: skladiščenje, transport, predelava

- pomožna opravila: standardizacija, financiranje, prevzemanje tveganja, tržne informacije.

Opravila, povezana z menjavo, se nanašajo na prenos lastništva. Po čem je pridelek, je osrednje vprašanje pri teh opravilih. Fizična opravila so povezana z vprašanji, kdaj, kje in kaj tržiti. Skladiščenje in transport omogočata dostavo pridelka na pravo mesto ob pravem času. Predelava preoblikuje pridelke v obliko, ki jo kupec želi. Pomožna opravila sestavljajo predvsem različne storitve, ki prihranijo pridelovalcem, kupcem in trgovcem veliko časa in zmanjšajo njihova tržna tveganja. Na ta način prispevajo k nemotenemu opravljanju opravil, povezanih z menjavo in fizično potjo pridelka.

Ko opazujemo kmetijsko trženje z vidika izvajalcev opravil, nas zanima, kdo opravila izvaja, koliko je izvajalcev, kako so organizirani in podobno. Poleg pridelovalcev vstopajo v sistem kmetijskega trženja še:

Izvajalci opravil

- trgovci na debelo in drobno
- trgovski zastopniki
- trgovski posredniki
- predelovalci.

Trgovci na debelo in drobno pridelek kupijo, ga imajo v lasti in ga preprodajo bodisi velikim porabnikom (trgovina na debelo) bodisi končnemu kupcu (trgovina na drobno). Trgovski zastopniki (poslovni agenti, brokerji in predstavniki pridelovalcev) iščejo kupce pridelka in sklepajo prodajne posle, sami pa se ne ukvarjajo z nakupom in prodajo pridelka. Trgovski posredniki nudijo pridelovalcem različne storitve. Blago skladiščijo, kar omogoča boljšo časovno in prostorsko razporeditev prodaje. Pridelke združujejo ali razdeljujejo na primerne pošiljke. Iz več vrst pridelkov sestavijo in zaokrožijo celovito ponudbo. Trgovanje lahko tudi finančno podprejo.

Koliko in kakšni bodo izvajalci tržnih opravil je odvisno od:

- splošne gospodarske razvitosti
- razvitost kmetijstva in tržnega pridelovanja
- razmestitve in koncentracije pridelovanja in predelovanja
- razmestitve in koncentracije kupcev.

Povezovanje opravil in njihovih izvajalcev

V sistemu kmetijskega trženja poteka vodoravno, navpično in večsmerno povezovanje opravil in njihovih izvajalcev. Vodoravno povezovanje (horizontalna integracija) je povezovanje na isti ravni trženja (npr. pridelovalne skupnosti oziroma tržne organizacije pridelovalcev). Razlogi za vodoravno povezovanje so težnje po zmanjšanju konkurence, večjemu tržnemu deležu in večji ekonomiji obsega. Navpično povezovanje (vertikalna integracija) je povezovanje zaporednih ravni trženja (povezovanje pridelovanja in predelovanja). Razlogi za vertikalno povezovanje so doseganje večje pogajalske moči, manjših poslovnih tveganj in nižjih stroškov poslovanja zaradi večje učinkovitosti. Večsmerno povezovanje združuje vodoravno in navpično povezovanje pod skupno upravljanje. Rezultat večsmernega povezovanja so »grozdi«. Motivi za tovrstno povezovanje so zmanjšanje tržnih tveganj in lažji dostop do kapitala.

Tržni cilji

Za razumevanje in izrabo vzvodov učinkovitosti kmetijskega trženja je pomembna tudi analiza medsebojnih razmerij med udeleženci kmetijskega trženja. Pri tem je v ospredju predvsem razporeditev tržne moči in pa sposobnost prilaganja spremembam na trgu.

Preglednica 3.12: Tržni cilji porabnikov, kmetij in gospodarskih družb

Tržni cilji porabnika	Tržni cilji kmetij	Tržni cilji gospodarskih družb
• Zadovoljiti osebne okuse in nagnjenja • Doživeti spremembo • Najti zanesljive pridelke • Najti varne pridelke • Izboljšati zdravstveno stanje • Porabiti manj časa za pripravo hrane • Prihraniti denar • Vedeti za vse razpoložljive pridelke • Zabavati se • Prihraniti pri nakupovalnem času	• Dostop do informacij o ponudbi, povpraševanju in tržnih cenah • Sklenitev pogodbe o odkupu po določeni ceni že pred žetvijo • Nemoten dostop do trga in nemotena prodaja pridelka • Takojšen prevzem pridelka v skladišču • Ustrezne metode določanja značilnosti in kakovosti pridelka • Ustrezna cena za pridelek pri danih pogojih ponudbe in povpraševanja • Takojšnje plačilo pridelka	• Identifikacija in prepoznavnost podjetja • Povečanje obsega poslovanja • Razvoj ustreznega financiranja • Identifikacija tržnega povpraševanja • Identifikacija tržnih segmentov • Informacija o ponudbi in povpraševanju na trgu • Dobiček • Tržne inovacije

3.5.3.3 Tržni problem slovenskega kmetijstva

Slovenski trg kmetijskega pridelka se po svoji sestavi močno približuje popolnoma konkurenčnemu trgu:

- število prodajalcev in kupcev je zelo veliko
- pridelki so homogeni
- posamični pridelovalec in posamični kupec ne moreta vplivati na ceno.

V kmetijskem poslovnem odločitvenem spletu še vedno prevladujejo pridelovalno-prodajne sestavine (stroški pridelovanja, kakovost pridelka), med dejavniki konkurenčnosti pa splošne ter osnovne prvine, kar zmanjšuje njegovo tržno učinkovitost. Primanjkljaji v tržni učinkovitosti izvirajo tudi iz omejitev pri vstopu na trg.

Ena od bridkih izkušenj tranzicijskega odpiranja nacionalnih kmetijskih trgov, tudi slovenskega, je bila izguba domačega kmetijsko-živilskega trga. Domači porabniki, ki so bili bolj navajeni razdeljevanja kot trgovanja, so se izjemno živahno in naklonjeno odzvali na nove ponudnike. Domače ponudnike, zagledane same vase in v svoje probleme, je tako obnašanje neprijetno presenetilo. Izgubi domačega trga se kmetje lahko učinkovito zoperstavijo le z razvojem tržnega potenciala domačih kmetijskih pridelkov.

Tržni potencial kmetijskega pridelka določajo štirje sklopi dejavnikov:

1. razmere na področju prvin pridelovanja oz. razpoložljivost virov, ki so potrebni za konkurenčnost
2. razmere na področju povpraševanja
3. razmere na področju povezanih in podpornih dejavnosti ter njihova konkurenčnost
4. tržna sestava in tekmovalnost ter razvojne strategije kmetij in podjetij.

Problem razdrobljene slovenske sestave pridelovanja ima dve razsežnosti. Prva se nanaša na probleme ekonomije obsega, ki je v takih razmerah ni moči uporabiti pri povečevanju stroškovne učinkovitosti pridelovanja. Drugi vidik se nanaša na probleme osredotočenja po obsegu majhnih in po asortimentu pestrih posamičnih ponudb v primerno veliko in sestavljeno ponudbo skupine, območja in dejavnosti v celoti, kar zmanjšuje tržno učinkovitost.

Povezovanje
opravi in
njihovih
izvajalcev

Problem tržne neučinkovitosti slovenskih kmetijskih pridelkov se kaže tudi kot problem stroškovne neučinkovitosti pri pospravnih dejavnostih (skladičenje, pakiranje) in pri podpornih dejavnostih (financiranje, zavarovanje). Zaradi nerazvitosti in neučinkovitosti pospravnih in storitvenih dejavnosti, ki sooblikujejo ponudbo, se kažejo tudi primanjkljaji v kakovosti ponudbe in tržnih akcij. Vse večji tržni delež si tako pridobivajo dobavitelji, predvsem tuji, ki svojo konkurenčno prednost gradijo na razvojnih in posebnih prvinah.

Tržni cilji

Splošne in osnovne prvine (podedovane ali naložbeno nezahtevne) so v kmetijstvu in nanj vezane dejavnosti še vedno pomembne, vendar se njihov pomen tudi na tem področju gospodarjenja zmanjšuje. Zaradi liberalizacije mednarodnega trgovanja so vse lažje dostopne, njihova ponudba se povečuje in njihova donosnost zmanjšuje (problem kmetijskih dohodkov). Z njimi je opredeljena enostavna konkurenca, ki pa danes ne pomeni več nikakršnega razvojnega vzvoda.

Povečanje konkurenčne sposobnosti in hkrati tržnega potenciala kmetijskih pridelkov terjata prehod na splet razvojnih in specifičnih prvin (moderna komunikacijska infrastruktura, visoko izobražena delovna sila, raziskovalne in razvojne ustanove). Na njih temelji osnovno tržno orodje: razlikovanje pridelovalnih postopkov in pridelkov. Tako se tudi slovensko kmetijstvo sooča s sodobnim paradoksom: če želi povečati svoj tržni potencial mora zanemariti svoje relativno obilne osnovne prvine in intenzivirati rabo razvitih, relativno redkih prvin.

Ker je slovenski kmetijski trg skoraj konkurenčen, daje vtis t.i. neurejenega trga. Med slovenskim kmetom in njegovim tržnim okoljem obstaja informacijski prepad, ki mu ne omogoča realističnih presoj o stanju na trgu, o dejanskih in potencialnih konkurentih in o lastni konkurenčnosti. Tudi zato je tržna praksa slovenskih kmetov pretežno pasivna, tržni splet pa zožen na pridelek in ceno. Pri tem je ravno politika cene največji problem. Ker ni nikakršnega osrednjega trga in tudi ne ustreznega javnega informacijskega sistema, so pridelovalci in ponudniki prepuščeni sami sebi. Prodajno-nakupna cena se oblikuje po sistemu približkov oziroma napak in popravkov. Čeprav ta cena odraža tržne razmere in pogajalsko moč pridelovalcev in trgovcev, se oboji čutijo ogoljufani, saj niso nagrajeni za tveganje, ki je lastno takemu sistemu odkrivanja cene. Ker so ti postopki tudi dolgotrajni, se zmanjšuje učinkovitost trženja in povečuje cena trgovske storitve.

Ker je kmetijski trg skoraj konkurenčen, so kmetje pravilom prevzemniki cen, saj s svojimi posamičnimi odločitvami ne morejo vplivati na tržno

ceno. Njihova pogajalska moč je manjša od pogajalske moči kupcev. Na slovenskem trgu pridelkov se, po tranzicijskem vzponu zasebne trgovine na drobno, ponovno uveljavljajo velike nacionalne in tudi nadnacionalne trgovske družbe. S pomočjo pogodb o odkupu sicer zmanjšujejo kmetova poslovna tveganja in pripomorejo k stabilnejšim poslovnim razmeram, vendar si hkrati s tem tudi pridobivajo nadzor nad kmeti in nad kmetijstvom v celoti, ki ga usmerjajo v skladu s svojimi cilji.

Kmetje si poskušajo svoj tržni položaj izboljšati s kolektivnimi tržnimi akcijami, s katerimi poskušajo povečati svojo tržno moč (zadruga, pridelovalne skupnosti, društva pridelovalcev itd.). Pri tem se soočajo z naslednjimi problemi:

- del kmetov se v take akcije ne želi vključiti, ker zaradi svojega težkega gospodarskega položaja nimajo pravega motiva za kakršnokoli delovanje
- del kmetov se odloči za vlogo prostega strelca, ki se ne želi odreči niti delčka svojih koristi, četudi bi se s tem povečala korist skupine oz. vseh kmetov (upravljanje s ponudbo, generična promocija itd.)
- do konfliktov med koristmi posameznega kmeta in interesi kmetov kot skupine lahko pride tudi v primeru, če so cene na trgu visoke, saj spodbujajo posameznike k povečevanju ponudbe, zaradi česar se tržne cene začno zniževati
- v primeru visokih cen se okrepi konkurenca med kmeti tudi na trgu prvin pridelovanja, predvsem zemlje, katerih cene zato naraščajo, medtem ko se zaradi konkurence na trgu pridelkov cene le-teh znižujejo oziroma približujejo lastni ceni.

3.6 TRŽNA NAPAKA

O tržni napaki govorimo tedaj, ko delovanje trga ne maksimira gospodarske učinkovitosti. S tem se oblikuje gospodarski prostor za ukrepanje države, ki s sredstvi, ki so ji na razpolago, poskuša nadomestiti primanjkljaje v učinkovitosti razmeščanja prvin in rezultatov gospodarjenja. Do tržne napake lahko pride v treh primerih:

- v dejavnostih, kjer je ekonomija obsega zelo pomembna, bo trg obvladovalo majhno število zelo učinkovitih pridelovalcev, kar pomeni, da gre za monopolizacijo dejavnosti

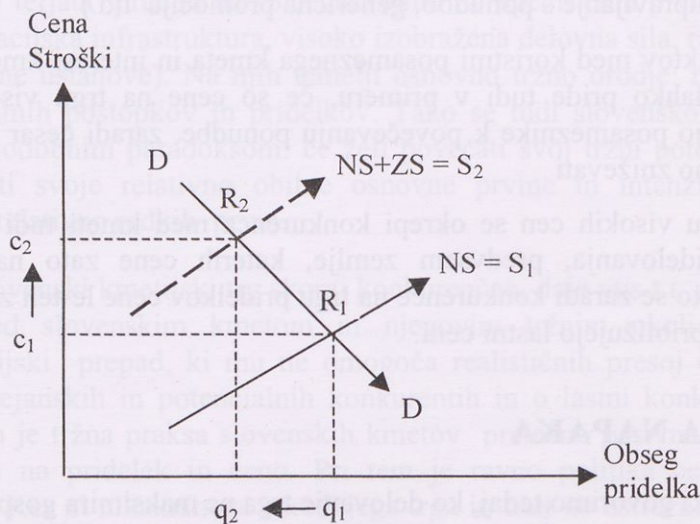
**Pojav tržne
napake**

- v primeru dobrin, ki so podvržene načelu neekskluzivnosti, ker nikogar ni mogoče izključiti iz njihove rabe
- trg upošteva le zasebne ali privatne stroške, ki jih pridelovalec tudi plača, medtem ko zunanje stroške pridelovanja plača družba.

Zunanji učinki oziroma eksternalije

Zunanji učinki pridelovanja nastanejo v primeru, če pridelovanje enega učinkuje na pridelovanje, porabo ali blaginjo drugega. Ti učinki so lahko pozitivni ali negativni. Med prve lahko prištevamo učinke kmetovanja k ohranjanju kulturne podobe krajine, k drugim pa učinke kmetovanja na naravno okolje.

Tržni pridelovalec, katerega ponudba je prikazana s premico NS, je gospodarsko uspešen: pri povpraševanju DD lahko proda celotno pridelano količino q_1 po ceni c_1 . Trg mu v celoti prizna vse njegove zasebne, notranje stroške pridelovanja. Zunanjih učinkov $[(NS+ZS) - NS]$, ki jih s svojim kmetovanjem povzroča naravnemu okolju, trg ni zmožen oceniti. Od tod tudi njihovo ime: zunanji stroški oziroma eksternalije.

Slika 3.32: Celotni, notranji in zunanji stroški pridelovanja

Če mora tržni pridelovalec v stroške svojega pridelovanja všteti tako notranje kot tudi zunanje stroške, se bo spremenila njegova ponudba s S_1 na S_2 . Cena njegove ponudbe se dvigne s c_1 na c_2 . V skladu s splošnim zakonom povpraševanja se v tem primeru zmanjša obseg povpraševanja po pridelku s q_1 na q_2 . Pridelovalec lahko pri ceni c_2 proda le q_2 pridelka. Oblikuje se novo tržno ravnotežje R_2 .

ČETRTE DEL

DRŽAVA

4.1 Vloga države pri uravnavanju gospodarstva

4.2 Davčni sistem

4.3 Denar in denarna politika

4.4 Zunanjetrgovinska politika

V tem delu si bomo ogledali, kakšna je vloga države pri uravnavanju gospodarstva, kako in s kakšnimi ukrepi te svoje naloge izvaja. Seznanili se bomo z davčnim in denarnim sistemom ter ukrepi davčne in denarne politike. Zaradi pomena zunanjetrgovinske politike za razumevanje dosedanjega razvoja svetovnega in domačega kmetijstva, si bomo podrobneje ogledali zunanjetrgovinsko politiko, kot tudi mednarodne vladne organizacije, ki se z njo ukvarjajo.

4.1 VLOGA DRŽAVE PRI URAVNAVANJU GOSPODARSTVA

4.1.1 *Kratek pregled razvoja poseganja države v tržno gospodarstvo*

Zgodovina poseganja države v gospodarstvo

Zgodovino poseganja sodobnih razvitih držav v gospodarstvo delimo v nekaj tipičnih obdobjih. V 19. stoletju in v prvi polovici 20. stoletja je država skrbela za varnost podjetniškega okolja in podjetniškega poslovanja. Za ta čas je značilno tudi javno financiranje naložb v izgradnjo prometne infrastrukture in v pospešen razvoj javnega izobraževanja. Velika gospodarska kriza je prinesla spoznanje o nevarnosti tržne napake ter utemeljila potrebo po aktivnejši vlogi države pri uravnavanju gospodarskih tokov. V obdobju po 2. svetovni vojni se je vse do "naftnih šokov" v sedemdesetih krepila t.i. država blaginje, ki je hkrati pospeševala gospodarsko rast in družbeno blaginjo. Država tega časa je skrbela za splošno blaginjo in razvijala lastno gospodarsko dejavnost, pri kateri je delovala kot samostojen podjetnik. Izkušnja države blaginje je prinesla spoznanje o vladni napaki. Pokazalo se je, da tudi država ne more zagotoviti učinkovitega razmeščanja prvin in rezultatov gospodarjenja. To in recesija, ki je spremljala osemdeseta leta, sta ponovno spodbudila države, da svoje ukrepanje osredotočijo na gospodarsko učinkovitost in gospodarsko rast. Za ta čas so značilne privatizacije javnega gospodarskega sektorja in zmanjševanje javne porabe. Danes velja, da naj država kot organizirana družba s svojim ukrepanjem ohranja in povečuje odzivnost gospodarstva na ekonomske spremembe in ohranja ter povečuje gibčnost gospodarstva.

4.1.2 *Položaj države v gospodarskih in socialnih razmerjih*

Država Z vidika gospodarskih in socialnih razmerij lahko državo opazujemo s treh zornih kotov:

- država kot nepodjetniška organizacija
- država kot podjetniška organizacija
- država kot usmerjevalka gospodarstva.

Državo kot nepodjetniško organizacijo sestavljata dva podsistema:

- država v ožjem smislu ali ožja država
- socialno zavarovanje.

**Država kot
nepodjetniška
organizacija**

Državo v ožjem smislu predstavljajo državni in upravni organi ter telesa, ki skrbijo za delovanje države oziroma za upravo, za njeno obrambo in javni red. Ukvarjajo se tudi s pospeševanjem gospodarskega razvoja, tehničnega napredka itd. Sem sodijo tudi šolstvo, zdravstvo, kultura in šport ter druge t.i. družbene dejavnosti. Te naloge opravlja država za posameznika brezplačno ali po ceni, ki je nižja od celotnih stroškov izdelka ali storitve. V sistem socialnega zavarovanja sodijo širše skupine potreb, ki jih določi ali financira država.

Državo kot podjetniško organizacijo sestavljajo:

1. gospodarske družbe v javni lasti oziroma javna podjetja
2. javne finančne organizacije.

**Država kot
podjetniška
organizacija**

Javna podjetja so podjetja, katerih lastnik je država. Poslujejo kot vsa druga podjetja. Za svoje izdelke ali storitve zaračunajo ceno, ki jo določa država kot lastnik podjetja. Ta je lahko nižja, enaka ali višja od celotnih podjetniških stroškov.

Javne finančne organizacije so centralna banka, druge bančne, zavarovalne in podobne organizacije, ki so v državni lasti ali pod državnim nadzorom. Te organizacije delujejo na trgu finančnih sredstev in naložb, vendar pod pogoji, ki jih določa država.

Država kot organizirana družba s svojim ukrepanjem ohranja in povečuje odzivnost gospodarstva na ekonomske spremembe in ohranja ter povečuje gibčnost gospodarstva v primeru, ko tržni mehanizem ne zagotavlja maksimiranja učinkovitosti.

**Država kot
usmerjevalka
gospodarstva**

Republika Slovenija kot socialna država v skladu s svojo Ustavo:

- ustvarja možnosti za zaposlovanje in za delo
- zagotavlja pogoje za nemoteno in učinkovito uresničevanja gospodarskih, socialnih in ekoloških funkcij lastnine

- zagotavlja svobodo gospodarske pobude, ki se ne sme izvajati v nasprotju z javno koristjo.
- zagotavlja delavcem sodelovanje (soodločanje) v gospodarskih in drugih organizacijah, sindikalno svobodo in pravico do stavke
- določa posebne pogoje za smotrno uporabo zemljišč in posebno varstvo kmetijskih zemljišč
- skrbi za gospodarski, kulturni in socialni napredek prebivalstva na gorskih in hribovitih območjih.
- skrbi za zdravo življenjsko okolje, tako da določa pogoje in načine za opravljanje gospodarskih in drugih dejavnosti.
- skrbi, skupaj z lokalnimi skupnostmi, za ohranjanje naravne in kulturne dediščine.

4.1.3 Makroekonomski oziroma narodnogospodarski cilji

Splošni narodnogospodarski oziroma makroekonomski cilji, ki jih zasleduje država, so:

- rast bruto domačega proizvoda
- polna zaposlenost
- nizka (ničelna) inflacija.

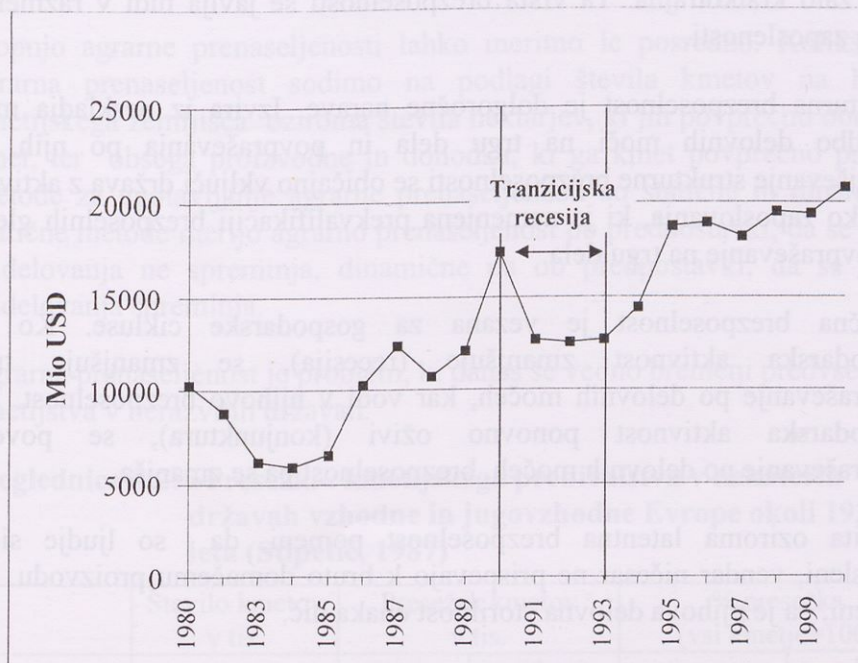
**Bruto domači
proizvod**

Preglednica 4.1: Izračun bruto domačega proizvoda

1	Proizvodnja
2	Vmesna poraba
3 = 1 – 2	Dodana vrednost
4	Neto davki na proizvodnjo in uvoz
5 = 3 + 4	Bruto domači proizvod

Proizvodnja (bruto vrednost proizvodnje) je seštevek vseh proizvodov in storitev proizvodnih enot v enem letu, ne glede na to ali so bili prodani ali pa so na zalogi. Vmesna poraba je vrednost proizvodov in storitev, ki jih posamezni proizvajalec kupi in porabi z namenom, da proizvede druge proizvode in storitve. Dodana vrednost je bruto vrednost proizvodnje, zmanjšana za vmesno porabo. Bruto domači proizvod je dodana vrednost

vseh domačih proizvodnih enot, povečana za davke in zmanjšana za subvencije

Slika 4.1: Bruto domači proizvod Slovenije, 1980 - 2000

Brezposelnost pomeni, da vsi aktivni prebivalci niso polno zaposleni. Merimo jo s stopnjo brezposelnosti, ki nam kaže razmerje med številom aktivnega prebivalstva in številom brezposelnih oseb.

$$\text{Stopnja brezposelnosti} = \frac{\text{brezposelni}}{\text{aktivni}} * 100$$

Brezposelnost nastopa v štirih oblikah:

- prostovoljna ali frikcijska
- strukturna
- ciklična
- prikrita ali latentna.

Brezposelnost

Vrste brezposelnosti

**Prostovoljna
brezposelnost**

Prostovoljna brezposelnost, kot pove že samo ime, je posledica prostovoljnih odločitev ljudi. Predstavlja obdobje med dvema zaposlitvama in je zato kratkotrajna. Ta vrsta brezposelnosti se javlja tudi v razmerah polne zaposlenosti.

**Strukturna
brezposelnost**

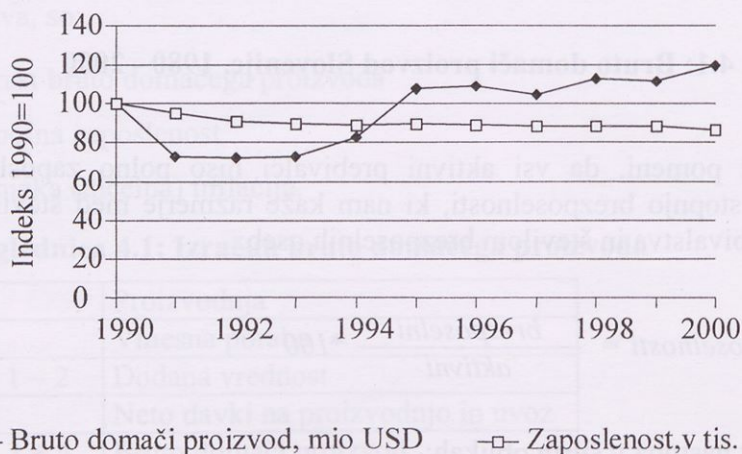
Strukturna brezposelnost je dolgoročne narave. Izvira iz neskladja med ponudbo delovnih moči na trgu dela in povpraševanja po njih. V zmanjševanje strukturne brezposelnosti se običajno vključi država z aktivno politiko zaposlovanja, ki je namenjena prekvalifikaciji brezposelnih glede na povpraševanje na trgu dela.

**Ciklična
brezposelnost**

Ciklična brezposelnost je vezana za gospodarske cikle. Ko se gospodarska aktivnost zmanjšuje (recesija), se zmanjšuje tudi povpraševanje po delovnih močeh, kar vodi v njihovo brezposelnost. Ko gospodarska aktivnost ponovno oživi (konjunktura), se poveča povpraševanje po delovnih močeh, brezposelnost pa se zmanjša.

**Prikirna
brezposelnost**

Prikrita oziroma latentna brezposelnost pomeni, da so ljudje sicer zaposleni, vendar ničesar ne prispevajo k bruto domačemu proizvodu. To pomeni, da je njihova delovna storilnost enaka nič.

Slika 4.2: Gibanje BDP in števila zaposlenih, Slovenija, 1990-2000

**Agrarna
prenaseljenost**

Tipična oblika prikrite ali latentne brezposelnosti je agrarna prenaseljenost. V razmerah agrarne prenaseljenosti del kmetijskega prebivalstva, ki sicer opravlja kmetijska dela, ne prispeva k povečanju obsega proizvodnje. Njegova mejna oziroma dodatna storilnost dela je enaka nič. Agrarna prenaseljenost je lahko stalna ali pa le sezonska. Do sezonske agrarne prenaseljenosti prihaja zunaj glavne sezone kmetijskih del. O potencialni

agrarni prenaseljenosti govorimo v primeru uvajanja delovno varčnih postopkov pridelovanja in reje v sistem kmetovanja ob nespremenjenem številu delovnih moči.

Stopnjo agrarne prenaseljenosti lahko merimo le posredno. Kolikšna je agrarna prenaseljenost sodimo na podlagi števila kmetov na hektar kmetijskega zemljišča oziroma števila hektarjev, ki jih povprečno obdeluje kmet, ter obsega proizvodne in dohodka, ki ga kmet povprečno pridelja. Metode za ugotavljanje agrarne prenaseljenosti so statične in dinamične. Statične metode merijo agrarno prenaseljenost ob predpostavki, da se način pridelovanja ne spreminja, dinamične pa ob predpostavki, da se način pridelovanja spreminja.

Agrarna prenaseljenost je problem, ki danes še vedno bremeni predvsem kmetijstva v nerazvitih državah.

Preglednica 4.2: »Presežki« kmetijskega prebivalstva v nekaterih državah vzhodne in jugovzhodne Evrope okoli 1930. leta (Stipetič, 1987)

	Število kmetov v tis.	Presežek kmetov v tis.		% presežka (vsi kmetje=100)	
		a	b	a	b
Albanija	800	622	522	77,7	65,3
Bolgarija	4.088	2.176	1.460	53,0	35,7
Čehoslovaška	4.812	226	564	-4,7	-11,7
Grčija	2.829	1.424	828	50,3	29,3
Madžarska	4.472	1.001	130	22,4	2,9
Italija	17.953	1.859	-2.654	27,1	-14,8
Poljska	19.347	9.922	5.694	51,3	29,4
Portugalska	2.954	1.386	-704	46,9	-23,8
Romunija	13.069	6.271	3.014	51,4	23,1
Španija	11.864	1.417	-9.544	11,9	-44,4
Jugoslavija	10.629	6.532	4.122	61,5	38,8

Legenda:

- Vsi kmetje v vzhodni in jugovzhodni Evropi dosežajo produktivnost povprečnega zahodnoevropskega kmeta na ha obdelovalnega ekvivalenta.
- Vsi kmetje v vzhodni in jugovzhodni Evropi dosežajo produktivnost povprečnega francoskega kmeta na ha obdelovalnega ekvivalenta.

**Metode za
ugotavljanje
agrarne
prenaseljenosti**

Preglednica 4.3: Dejavniki, ki vplivajo na spremembe v agrarni prenaseljenosti

Agrarna prenaseljenost se povečuje	Agrarna prenaseljenost se zmanjšuje
Počasne spremembe	
• zmanjševanje obsega zemljišč • povečevanje števila delovnih moči • prevlada poljedelstva	• obseg zemljišč se povečuje • število delovnih moči se zmanjšuje • uvajanje živinoreje, vinogradništva, sadjarstva in vrtnarstva
Zmerne spremembe	
• zniževanje hektarskih pridelkov • sestava pridelovanja se spreminja v korist ekstenzivnih kultur • obseg pridelovanja stagnira ali nazaduje • ukinjanje dopolnilnih dejavnosti na kmetijah	• povečevanje hektarskih pridelkov • sestava pridelovanja se spreminja v korist intenzivnih kultur • obseg pridelovanja se povečuje • uvajanje dopolnilnih dejavnosti na kmetijah
Hitre spremembe	
• mehanizacija kmetijskih del • novi načini pridelovanja	• eksodus kmetijskega prebivalstva

Inflacija

Inflacija je ime za splošno rast cen na drobno. Ko gre za splošno zniževanje cen, gre za deflacijo. Inflacija ima dve skupini negativnih učinkov:

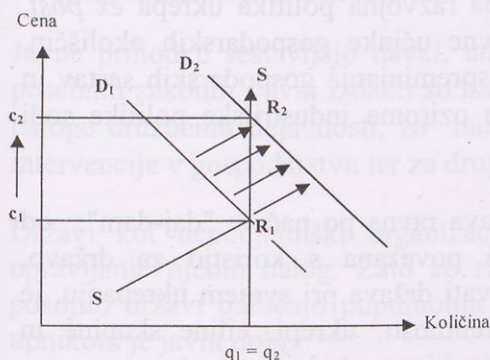
1. spodbuja spreminjanje denarja v blago
2. prihaja do prerazdelitve dohodkov in premoženja.

V razmerah inflacije ljudje veliko kupujejo (spreminjajo denarja v blago), saj je denar vedno manj vreden in zanj vedno manj dobijo. Zato se zmanjšuje varčevanje. V razmerah inflacije dobivajo pridelovalci napačne cenovne signale, kar vodi v napačne poslovne odločitve o pridelovanju oziroma rabi prvin pridelovanja.

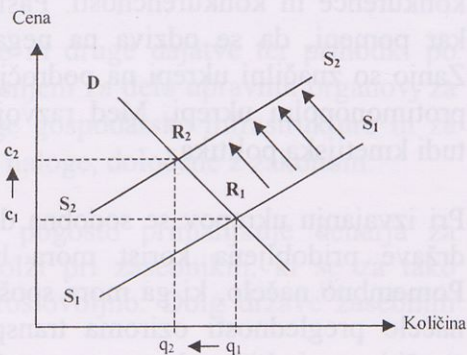
Prerazdelitev dohodkov in premoženja poteka na dveh ravneh. Prva raven so razmerja med dolžniki in upniki. V razmerah inflacije pridobijo dolžniki, izgubijo pa upniki. Druga raven je prerazdelitev med državo in davkoplačevalci. V razmerah inflacije pridobi država na škodo davkoplačevalcev.

V razmerah inflacije je potrebno nominalne vrednosti spreminjati v realne s pomočjo:

- indeksacije plač, pokojnin in drugih prejemkov ter kreditov in dolgov (rast v skladu z rastjo inflacije)
- devizne klavzule (nominalni zneski se denominirajo v tuji valuti).

Slika 4.3: Inflacija povpraševanja

Slika 4.4: Stroškovna inflacija

Vrste inflacije

Inflacija povpraševanja je rezultat povečanega agregatnega povpraševanja ob nespremenjeni ponudbi oziroma v razmerah, ko so vsi viri polno zaposleni. Denarja je več, kot je blaga. Dejanski bruto domači proizvod je enak potencialnemu.

Inflacija povpraševanja

Stroškovna inflacija se pojavi v razmerah, kadar prihaja do zmanjšanja agregatne ponudbe zaradi povečanja stroškov ob sorazmerno visoki brezposelnosti in nizki stopnji izkoriščenosti virov.

Stroškovna inflacija

4.1.4 Ukrepi države pri uravnavanju gospodarstva

Pri uresničevanju narodnogospodarskih ciljev ima država na razpolago dva sklopa ukrepov:

- davčno - denarni splet, ki ga sestavljata davčna in denarna politika
- ukrepe razvojne oziroma industrijske politike.

Z davčno-denarnim spletom lahko država pomembno vpliva na gibanje treh najpomembnejših gospodarskih agregatov, ki kažejo zdravje gospodarstva: proizvodnjo, zaposlenost in inflacijo.

Davčno-denarni splet

Razvojna politika dejavnosti

Razvojna ali industrijska politika je oblika načrtnega javnega uravnavanja razvoja posameznih dejavnosti na način, ki omogoča, da se razpoložljive prvine gospodarjenja (delo, kapital, zemlja, podjetništvo) kar najbolj učinkovito prilagajajo spremembam v okoliščinah gospodarjenja. Razvojna politika je lahko aktivna ali pasivna. Za aktivno razvojno politiko je značilno, da ukrepa vnaprej. Zanj so značilni ukrepi za pospeševanje konkurence in konkurenčnosti. Pasivna razvojna politika ukrepa *ex post*, kar pomeni, da se odziva na negativne učinke gospodarskih okoliščin. Zanj so značilni ukrepi na področju spreminjanja gospodarskih sestav in protimonopolni ukrepi. Med razvojne oziroma industrijske politike sodi tudi kmetijska politika.

Načela ukrepanja

Pri izvajanju ukrepov se sodobna država ravna po načelu "daj-dam": od države pridobljena korist mora biti povezana s koristjo za državo. Pomembno načelo, ki ga mora spoštovati država pri svojem ukrepanju, je načelo preglednosti oziroma transparentnosti: ukrepi, ciljne skupine in stroški morajo biti nedvoumno opredeljeni in pregledni.

4.1.5 Javne finance

Javne finance so namenjene financiranju države in lokalnih skupnosti. Sestavljajo jih javni prihodki in javni izdatki.

Preglednica 4.4: Finančni tokovi javnih prihodkov in javnih izdatkov

Finančni tokovi javnih prihodkov	Finančni tokovi javnih izdatkov
• davki, ki jih država pobira od davčnih zavezancev na podlagi državne prisile	• tekoči in investicijski stroški javnih dobrin in brezplačnih storitev družbenih dejavnosti
• prihodki od lastne poslovne dejavnosti javnega sektorja • javni dolg	• gospodarske podpore zasebnemu sektorju

Javna poraba

Javna poraba v Sloveniji zajema financiranje nalog, ki jih po zakonu opravljajo Republika Slovenija in občine. Določena je z naslednjimi akti Državnega zbora:

- proračunskim memorandumom
- državnim proračunom
- zaključnim računom proračuna
- nacionalnimi programi na področju družbenih dejavnosti in gospodarske infrastrukture.

Javne prihodke sestavljajo davki, takse in druge dajatve ter prihodki po posebnih zakonih. Javni izdatki so namenjeni za delo upravnih organov, za naloge družbenih dejavnosti, za naloge gospodarske infrastrukture in za intervencije v gospodarstvu ter za druge naloge, določene z zakonom.

Državi kot nepodjetniški organizaciji pogosto primanjkuje denarja za opravljanje njenih nalog. Zato se zadolži pri zasebnikih, ki se za tako posojilo državi odločajo popolnoma prostovoljno. Dolg države zasebnim upnikom je javni dolg.

Javni dolg

4.2 DAVČNI SISTEM

Davčni sistem opredeljujejo naslednje sestavine:

- davek
- davčni zavezanec
- davčna stopnja
- davčna politika.

4.2.1 Davek, davčni zavezanec in davčna stopnja

Davek je obvezna dajatev, namenjena pokrivanju javnih finančnih potreb in uresničevanju drugih javnih ciljev. Znesek davka izračunamo po naslednjem obrazcu:

Davek

$T = T * X$; kje je: T - znesek davka
 t - davčna stopnja
 X - davčna osnova

Davčni zavezanec je fizična ali pravna oseba, ki ji davčni predpisi nalagajo plačilo davka, kar zmanjša njegov realni razpoložljivi dohodek.

Davčni zavezanec

Osnovne značilnosti davka so:

- davek je obvezna dajatev: če se davčni zavezanec upira plačilu davka, ga država s svojimi sredstvi prisile primora, da izpolni svojo davčno obveznost
- davčni zavezanec za plačani davek ne dobi od države nikakršnega neposrednega vračila oziroma koristi
- cilji in učinki davka so fiskalni (zbiranje sredstev za pokrivanje javnih izdatkov) in nefiskalni (premeščanje, prerazdelitev in ustalitev dohodkov pravnih in fizičnih oseb).

Davčna osnova Davčna osnova je finančna ali fizična količina, natančno določena z davčnimi predpisi. Od njene velikosti je, ob uporabi predpisane davčne stopnje, odvisen znesek davčne obveznosti.

Davčna stopnja Davčna stopnja kaže, kolikšen odstotek davčne osnove mora davčni zavezanec plačati kot davek:

$$t = T/X; \quad \text{kje je: } t - \text{davčna stopnja} \\ T - \text{znesek davka} \\ X - \text{davčna osnova}$$

4.2.2 Vrste davkov

Davke lahko členimo po davčnem zavezancu, davčni osnovi in davčni stopnji.

Preglednica 4.5: Vrste davka po davčnem zavezancu in davčni osnovi

Davčni zavezanec	Vrsta davka	Davki
Davčni zavezanec ni znan vnaprej	Posredni oziroma indirektni davek	• uvozni davki in dajatve • prometni davki in trošarine • davki od plačilnih list • drugi posredni davki in pristojbine
Davčni zavezanec je znan vnaprej	Neposredni oziroma direktni davek	• dohodnine gospodinjstev in nepodjetij • dohodnine pravnih oseb • premoženjski davki

Preglednica 4.6: Vrste davka po davčni stopnji

Davčna stopnja	Vrsta davka
Davčna stopnja narašča enako kot davčna osnova	Proporcionalni davek
Davčna stopnja narašča hitreje od davčne osnove	Progresivni davek
Davčna stopnja narašča počasneje od davčne osnove	Degresivni davek

Preglednica 4.7: Osnovni davki v Sloveniji, 2000

Davek	Davčni zavezanec	Davčna osnova	Davčna stopnja
Davek na dobiček-podjetniški davek	pravna oseba	dobiček	25%
Dohodnina-osebni davek	fizična oseba	dohodek	17% - 50%
Davek na dodano vrednost-prometni davek	oseba, ki samostojno opravlja dejavnost	promet blaga in storitev	19% in 8%
Trošarina-akciza	proizvajalec ali uvoznik	alkoholne pijače bencin; cigarete	SIT na enoto količine; % od drobno prodajne cene

Tipični tržni tok pridelka od pridelovalca do končnega kupca sestavljajo:

pridelava → predelava → trgovina na debelo → trgovina na drobno → kupec

Glede na to, ali je pridelek obdavčen s prometnim davkom v eni ali v več fazah tržnega toka, delimo splošne prometne davke v:

- enofazne prometne davke
- večfazne prometne davke.

V primeru enofaznega splošnega prometnega davka je obdavčena ena od faz tržnega toka. Zato je tudi cena pridelka le enkrat davčno zvišana.

**Prometni
davek**

V primeru večfaznega splošnega prometnega davka je obdavčenih več ali vse sestavine tržnega toka. Zato je cena pridelka ustrezno davčno večkratno zvišana. V primeru kosmatega oziroma bruto večfaznega prometnega davka je davčna osnova prodajna cena posamezne faze tržnega toka, ki vsebuje vse davke, ki so bili plačani v vseh prehodnih fazah (v pridelavi, predelavi, trgovini na debelo in v trgovini na drobno). Skupna kosmata trošarina za pridelek bo, ob določeni davčni stopnji, tem višja, čim več je faz tržnega toka. Cena pridelka v vsaki od naslednjih faz tržnega toka pridelka vključuje že obdavčene osnove in tudi vse davke, ki so bili plačani v vseh prehodnih fazah. V primeru čistega oziroma neto prometnega davka je davčna osnova le dodana vrednost, ki si jo pridelek pridobi v posamezni fazi. Od tod tudi njegovo ime: davek na dodano vrednost.

**Davek na
dodano
vrednost
(DDV)**

Davek na dodano vrednosti je način obdavčevanja prometa blaga in storitev (prometni davek). Obračunava se v vsaki fazi prometa blaga ali storitev, od prvih nabav v proizvodnji do končnega porabnika. Ob vsaki nabavi izdelka ali storitve morajo kupci, ne glede na to, ali kupujejo izdelek za opravljanje dejavnosti ali za lastno porabo, plačati davek na dodano vrednost. Vendar lahko kupci, ki opravljajo dejavnost, breme plačila davka z odbitkom vstopnega DDV prenesejo na kupce svojih izdelkov in storitev, vse do končnega porabnika.

Davčna osnova za DDV je vsak promet blaga in storitev, ki ga opravi davčni zavezanec v okviru opravljanja svoje dejavnosti v državi za plačilo. Davčni zavezanec je vsaka oseba, ki samostojno opravlja dejavnost.

Preglednica 4.8: Shema postopnega obračuna davka na dodano vrednost (DDV) od rejca živali do kupca čevljev v SIT (Davek..., 1999)

Faza proizvodnje	Neto nabavna vrednost	Vstopni DDV	Neto prodajna cena	Izstopni DDV	DDV, nakazan državi
1. Rejec živali - prodaja surove kože	0	0	5.000	950	950
2. Strojarij - kupi surove kože - prodaja strojene kože	5.000	950	8.000	1.520	(1520-950) 570
3. Čevljar - kupi strojene kože - prodaja čevlje	8.000	1.520	15.000	2.850	(2.850-1.520) 1.330
4. Kupec čevljev	15000	2850	-	-	
Skupaj					2.850

Strojar kupi surove kože od rejca živali, ki ni za potrebe reje nabavljal ničesar. Strojar plača rejcu 5.950 SIT: 5.000 SIT za kože in 950 SIT DDV (= $5.000 * 19\%$ davčna stopnja). Rejec mora 950 SIT prejetega DDV odvesti državi. Strojar proda kože čevljarju. Proda jih po ceni, ki mu pokrije stroške izdelovanja čevljev, tj. po 8.000 SIT (kože 5.000 in 3.000 drugi stroški izdelovanja). Ta cena ne vključuje vstopnega DDV, ki ga je plačal ob nabavi kož. K tako oblikovani ceni priračuna predpisani izstopni DDV. Ker je DDV prihodek države, bi moral strojar izstopni DDV, tako kot rejec živali, nakazati državi. Vendar nakaže državi le razliko med svojim izstopnim in vstopnim davkom. To pomeni, da mu čevljar, ki kupi kože, dejansko povrne vstopni DDV – 950 SIT, ki ga je državi plačal rejec. S tem se celotno breme plačila DDV prenese na kupca strojenih kož, država pa tako postopno pobira del DDV na dodano vrednost v vsaki fazi proizvodnje do končnega izdelka. Čevljar nato proda čevlje končnemu porabniku. Ravna enako kot njegov predhodnik. Čevlje proda po ceni, ki pokrije stroške brez vstopnega DDV, k taki ceni pa kupcu priračuna še predpisani DDV. Državi nakaže le razliko med izstopnim in vstopnim DDV, celotni znesek izstopnega DDV pa seveda plača kupec. Ker ta čevlje potrebuje zase in jih ne proda naprej, je končni kupec dejanski plačnik celotnega DDV. DDV za davčnega zavezanca ni ne strošek in ne prihodek (Davek..., 1999).

Prednosti davka na dodano vrednost pred drugimi oblikami prometnega davka so v tem, da spodbuja davčne zavezance k plačevanju davkov. Ker davčni zavezanec odšteje že plačani davek na vhodne materiale, si tako lahko pomembno zniža stroške. Druga njegova prednost je v tem, da zaradi delnih plačil na stopnjah pred končno porabo povečuje preglednost davčnega sistema, otežuje davčne goljufije in olajšuje odkrivanje utaj davkov.

Preglednica 4.9: Stopnja davka na dodano vrednost v članicah Evropske unije in v Sloveniji, 2000 (Eurostat, DURS)

Država	Splošna	Znižana	Država	Splošna	Znižana
Avstrija	20,0	10,0	Irska	21,0	12,5
Belgija	21,0	12,0	Italija	20,0	16,0
Danska	25,0	-	Luksemburg	15,0	6,0
Nemčija	16,0	7,0	Nizozemska	17,5	6,0
Finska	22,0	17,0	Portugalska	17,0	5,0
Francija	20,6	5,5	Švedska	25,0	12,0
Grčija	18,0	8,0	Španija	16,0	7,0
Velika Britanija	17,5	8,0	Slovenija	19,0	8,0

Akcize so posebni prometni davki (trošarine), s katerimi so obdavčeni natančno določeni izdelki, in to po močno zvišanih stopnjah. Z akcizami so običajno obdavčeni izdelki, po katerih je povpraševanje cenovno togo: tobak, alkoholne pijače in tekoča goriva.

4.2.3 Davek od kmetijstva

Davčna osnova Glede na davčno osnovo je kmetijska dejavnost lahko obdavčena na tri načine:

- davek na celotno premoženje kmetije
- dohodnina oziroma dejanski dohodek kmetije
- davek na katastrski dohodek.

Preglednica 4.10: Davek na dohodek iz kmetijstva v Sloveniji, 2000

Davčni zavezanec	Davčna osnova	Davčna stopnja
Lastnik kmetijskih zemljišč in gozdov (zemljišč, vpisanih v katastrski operat)	Katastrski dohodek kmetijskih in gozdnih zemljišč	0 % od osnove, ki znaša do 30 % povprečne letne plače v preteklem letu, 8 % od osnove, ki presega 30 % povprečne letne plače v preteklem letu 17 % plačuje oseba, ki nima stalnega prebivališča v R Sloveniji

Premoženje Obdavčevanje na podlagi celotnega premoženja kmetije temelji na podmeni, da je celotno premoženje kmetije najbolj objektivno merilo kmetijskega gospodarjenja. Ta način obdavčevanja spodbuja učinkovitost rabe premoženja. Davek na premoženje je fiksni davek in se kot tak ne prilagaja spremembam v kmetijskih dohodkih. Kmetijski dohodki pogosto iz objektivnih razlogov (padec tržnih cen pridelkov, slaba letina itd.) odstopajo od ocenjenih na podlagi premoženja. Poseben problem predstavlja tako obdavčevanje v primeru, ko rastejo cene kmetijskih zemljišč zaradi povpraševanja po njihovi ne-kmetijski rabi (za potrebe urbanizacije, za potrebe prostoračasovnih dejavnosti itd.). V takih razmerah izgubi vrednost kmetijskega premoženja vsakršno zvezo s kmetijskim dohodkom. Davčna bremena so bistveno višja, kot bi bila v primeru obdavčevanja kmetijskega dohodka.

Obdavčevanje po dejanskem dohodku je objektivna metoda ugotavljanja gospodarske aktivnosti na kmetiji. Dejanski dohodek kot davčna osnova zahteva natančno gospodarsko evidenco o pridelovanju in porabi na kmetiji. Uvajanje knjigovodstva na kmetijah je tako prvi pogoj za smotrno obdavčevanje kmetij.

Preglednica 4.11: Bilance zemljišč in katastrskega dohodka, Slovenija, 1998 (Geodetska uprava RS)

Šifra vrste rabe	Ime vrste rabe	Število parcel/delov	Površina v m ²	Katastrski dohodek, SIT
101	Njiva	1.088.632	2.506.494.413	8.552.663.596
102	Vrt	3.927	1.295.582	23.683.935
103	Plantažni sadovnjak	3.296	23.761.578	340.898.464
104	Ekstenzivni sadovnjak	263.669	361.104.514	883.688.794
105	Vinograd	154.712	216.001.107	1.345.167.484
106	Hmeljišče	3.249	16.714.947	260.663.673
107	Travnik	1.442.933	3.525.293.226	5.129.624.531
108	Barjanski travnik	18.481	88.819.745	100.489.524
109	Pašnik	534.805	2.078.556.226	494.109.004
110	Trstičje	3.401	12.049.347	1.976.243
111	Gozdna plantaža	592	7.205.537	19.239.364
112	Gozd	941.330	9.905.409.001	6.379.739.394
	Skupaj	4.459.027	18.742.705.223	23.531.944.006

Katastrski dohodek je dosegljivi dohodek glede na kakovost in lego zemljišč, ki ga je mogoče pridobiti s povprečno intenzivnostjo obdelave in gojenjem povprečno donosnih kultur. Davčni sistem, ki temelji na katastrskem dohodku kot davčni osnovi, ima svoje prednosti in pomanjkljivosti. Prednosti obdavčevanja po katastrskem dohodku so relativno objektivna davčna osnova (če je kataster ažuren), spodbujanje nadpovprečno intenzivne rabe prvin pridelovanja in preusmerjanja na pridelovanje donosnejših pridelkov. Slabosti obdavčevanja po katastrskem dohodku so v tem, da je davek fiksni, ne glede na dejanski dohodek kmetije, ki je lahko nižji od izračunanega katastrskega dohodka (padec tržnih cen, manjši pridelek zaradi neugodnih vremenskih razmer itd.). Drugi problem je ažurnost katastra. Neažuren kataster, ki ne odraža dejanskega stanja, popači davčno osnovo. Kmet bo za travnik plačal davek na njivo, ki je nekoč bila na parceli.

4.2.4 Davčna politika

Davčno politiko izvaja država s pomočjo davčnega sistema. Z njo učinkuje na agregatno povpraševanje, na varčevanje in na investiranje.

Država vodi ekspanzivno davčno politiko, če hkrati povečuje javne izdatke in znižuje davke. S tem spodbuja agregatno povpraševanje. Država vodi restriktivno davčno politiko, če hkrati znižuje javne izdatke in povečuje davke. S tem omejuje agregatno povpraševanje.

Tržnemu gospodarstvu najbolje prilagojen je nevtralni davčni sistem, ki temelji na enotnih davčnih stopnjah. S tem ne vpliva na strukturo privatnih spodbud. Ta je enaka, kot bi bila, če davka ne bi bilo. Tak sistem je lažje izvajati in nadzorovati.

4.3 DENAR IN DENARNA POLITIKA

4.3.1 Denar

Nastanek denarja

Denar se pojavi z nastankom menjalnega oziroma tržnega gospodarstva. Vendar se je le-to v svojih začetkih odvijalo v obliki, ki ni denarna. Prva oblika je bila neposredna menjava, ki jo je kasneje nadomestila verižna menjava blago za blago.

Neposredna menjava blago za blago:

B1 - B2 → 1 krava - 10 mernikov pšenice

Verižna menjava:

B1 - B2 - B3 -Bn → 1 krava - 10 mernikov pšenice - 2 ovci - - 1 ralo

Zaradi povečevanja količine in raznovrstnosti blaga je prodajalec na trgu za svoje blago vse težje našel kupca, ki bi bil hkrati tudi prodajalec zanj potrebnega blaga. Prodajalec krave, ki bi jo rad zamenjal za ralo, je vedno težje našel kupca, ki bi bil pripravljen svoje ralo zamenjati ravno za kravo. Menjava je postajala vse bolj zamotana in zamudna. Zato si je vsak želel svoje blago zamenjati za tisto blago, ki so ga ljudje radi sprejemali v zamenjavo. Na podlagi takega ravnanja se je postopoma določeno blago uveljavilo kot splošni menjalni posrednik oziroma splošni ekvivalent, v katerem so se izražale vse druge vrste blaga. Nastala je prva zgodovinska oblika denarja: blagovni denar. Menjava je pridobila naravo denarne menjave:

B1 - D - B2 → 1 krava - 1 zlatnik - 10 mernikov pšenice.

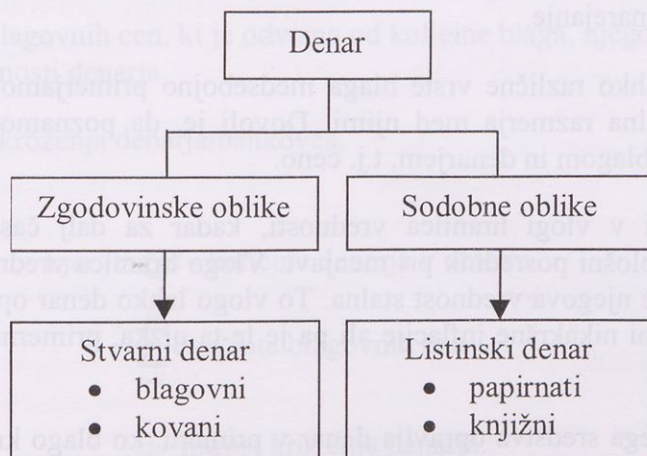
Denar je blago, ki opravlja vlogo splošnega ekvivalenta oziroma izraža vrednost vsem drugim blagovnim vrstam. Drugače povedano, denar je tisto blago, ki ga ljudje na splošno sprejemajo v plačilo. Denar je torej blago, ki ga ljudje sprejmejo kot splošnega posrednika v menjavi in kot splošno sredstvo plačevanja.

Definicija denarja

Kovani denar (zlatnike, srebrnike, bakrene kovance) je pri plačevanju postopoma zamenjal papirni denar. Vendar tudi ta denarna oblika ni bila primerna za vse vrste plačil (npr. plačilo velikega zneska). Zato se je razvil knjižni denar (imenovan tudi žiralni, skripturalni, prepisni ali depozitni denar). Knjižni denar je zapis v bančnih knjigah o imetju, ki ga imajo podjetja in posamezniki na računih poslovnih bank. Posredovanje plačevanja s to vrsto denarja oziroma sekundarni plačilni promet opravljajo poslovne banke.

Dematerializacija denarja

Osnovni tok razvoja denarja je njegova dematerializacija, ki poceni denarno poslovanje.

Slika 4.5: Vrste denarja

V gospodarstvu opravlja denar štiri poglavitne naloge:

Naloge denarja

1. je splošni posrednik pri menjavi
2. je hranilec vrednosti
3. je plačilno sredstvo

4. je sredstvo obračunavanja.

**Denar kot
splošni
posrednik pri
menjavi**

Z uveljavljanjem denarne menjave je denar postal splošni posrednik pri menjavah oziroma splošni menjalni posrednik. Da bi lahko denar opravljal nalogo splošnega menjalnega posrednika, mora ustrezati naslednjim pogojem:

- splošna sprejemljivost
- velika vrednost na enoto obsega in teže
- prenosljivost
- deljivost na manjše dele
- homogenost
- trajnost
- težavno ponarejanje.

Z denarjem lahko različne vrste blaga medsebojno primerjamo, ne da bi poznali menjalna razmerja med njimi. Dovolj je, da poznamo menjalno razmerje med blagom in denarjem, t.j. ceno.

**Denar kot
hranilec
vrednosti**

Denar nastopi v vlogi hranilca vrednosti, kadar za dalj časa preneha delovati kot splošni posrednik pri menjavi. Vlogo hranilca vrednosti lahko odigra le, če je njegova vrednost stalna. To vlogo lahko denar opravlja le v razmerah, ko ni nikakršne inflacije ali pa je le-ta nizka, primerno stalna in predvidljiva.

**Denar kot
plačilno
sredstvo**

Vlogo plačilnega sredstva opravlja denar v primeru, ko blago kroži, ne da bi hkrati krožil tudi denar ali pa ko kroži denar, ne da bi krožilo hkrati tudi blago. Pridelovalec krompirja da kupcu svoje blago na up. Krompir oziroma blago kroži, ne da bi krožil denar. Čez mesec dni, kupec pridelovalcu krompir dejansko tudi plača in s tem poravnava svoj dolg. V tem primeru kroži denar, ne da bi hkrati krožilo blago. Med pridelovalcem krompirja in njegovim kupcem se oblikuje upniško-dolžniško razmerje. Denar kot plačilno sredstvo omogoča razvoj upniško-dolžniških razmerij, ki jih spremlja razvoj denarnih nadomestkov (čeki, menice).

Vse poslovne transakcije njihovi udeleženci obračunavajo in beležijo v svojih poslovnih knjigah. Za to skrbijo knjigovodje in računovodje. Vsi posli so izraženi v denarni enoti (SIT, EUR, USD itd.), čeprav pri tem denar sploh ni prisoten.

4.3.2 Trg denarja

Količino ponujenega denarja ali tako imenovano (t.i.) ponudbo denarja sestavljata dva denarna agregata, M1 in M2. M1 ali denar, ki je dejansko v rabi pri denarnih transakcijah. M2 ali širši denar sestavljajo transakcijski denar M1 in vezani depoziti.

M 1: denar (tudi transakcijski denar) = bankovci in kovanci + depoziti na vpogled

M 2: širši denar (tudi kvasi ali skoraj denar) = M1 + vezani depoziti.

Količino denarja, ki je potrebna za normalno odvijanje menjave oziroma potrebno količino denarja v obtoku, določata:

- vsota blagovnih cen, ki je odvisna od količine blaga, njegove vrednosti in vrednosti denarja
- hitrost kroženja denarja/bankovca.

$$Qd = \frac{\sum_{i=1}^m c}{n}, \text{ kjer je: } Qd - \text{količina denarja v obtoku}$$

$$\sum_{i=1}^m c - \text{vsota blagovnih cen}$$

n - hitrost kroženja denarja.

Povpraševanje po denarju sestavljajo:

1. potrebe po denarju kot plačilnemu sredstvu ali transakcijsko povpraševanje
2. potrebe po denarju kot hranilcu vrednosti ali premoženjsko povpraševanje.

Transakcijsko povpraševanje je najpomembnejši vir povpraševanja po denarju. Izhaja iz potreb ljudi po gotovini ali čekih, s katerimi poravnajo

**Denar kot
sredstvo
obračuna**

**Tako
imenovana
ponudba
denarja**

**Količina
denarja v
obtoku**

**Povpraševanje
po denarju**

račune za izdelke in storitve. Temu povpraševanju zadošča M1. Premoženjsko povpraševanje sestavljajo obrestovani vezani depoziti.

Trg denarja

Z vidika bančnika je denar blago, ki se prodaja in kupuje kot vsako drugo blago. Prodajalci denarja ali posojilodajalci so tisti, ki imajo presežke denarja in bi želeli njegovo vrednost s posojanjem po določeni ceni še povečati. Kupci tega denarja ali posojilojemalci so tisti, ki jim lastnega denarja primanjkuje, ga pa iz različnih razlogov potrebujejo. Za uporabo posojevalčevega denarja so pripravljeni in zmožni plačati določeno ceno. Cena tega denarja so obresti. V teh poslih sodelujejo banke in drugi denarni posredniki. Banke in vsi drugi denarni posredniki sestavljajo trg denarja.

Obresti

Obresti so plačilo za uporabo denarja. Obrestna mera je količina obresti, izplačana v določenem času. Obrestna mera je lahko:

- r_n - nominalna obrestna mera
- $r_r = r_n - I$ - realna obrestna mera.

Nominalna obrestna mera za denar je odstotno razmerje med v denarju izraženim prihodkom od posojenega denarja in skupno vsoto posojenega denarja v danem časovnem obdobju.

Realna obrestna mera je nominalna obrestna mera, zmanjšana za stopnjo inflacije: $r_n - I$. Če je letna nominalna obrestna mera 16 %, bo ob 10 % stopnji inflacije realna obrestna mera 6 %.

Finančni presežki

Presežki denarja pri enih se lahko v tržnem gospodarstvu premeščajo k tistim, ki jim denarja, kapitala primanjkuje tudi s pomočjo posrednikov, ki se uvrščajo med nedenarne ustanove, kot so investicijske banke in drugi finančni posredniki. V tem primeru se prenos opravlja z vrednostnimi papirji. Razlika med obema oblikama prenosa, bančnimi krediti in vrednostnimi papirji, je v naslednjem:

- glavna značilnost kreditne oblike je dolžniško - upniško razmerje, ki je zgolj pogodbeno obveznost; gre za dvostransko upniško-dolžniško razmerje, kar pomeni, da je upnik ves čas kreditnega razmerja isti (upniško-dolžniško razmerje brez obličnosti)
- v primeru vrednostnih papirjev se upnik v razmerju lahko spreminja, kar pomeni, da gre za obličnost in večstranskost nastalega razmerja.

Vrednostni papirji imajo svoje poreklo v denarju kot plačilnem sredstvu. Prodajalec proda blago kupcu. Le-ta mu blaga ne plača takoj, temveč se pisno zaveže, da mu bo blago plačal kasneje. Listina, v katero prodajalec in kupec zapišeta prodajalčevo terjatev in kupčev dolg, je vrednostni papir. Vrednostni papir je pisna listina, s katero se izdajatelj zavezuje, da bo izpolnil na njej zapisano obveznost njenemu zakonitemu imetniku. Vrednostni papir mora ustrezati številnim pravnim in ekonomskim načelom.

Poreklo in značilnosti vrednostnih papirjev

Preglednica 4.12: Pravna in ekonomska načela, ki jim morajo zadostiti vrednostni papirji

Pravna načela	
• načelo pristnosti oziroma formalnosti	vrednostni papir je pisna listina
• načelo vsebovanja ali inkorporacije	pravice iz listine se uveljavljajo in prenašajo le z listino, ker obveznosti, terjatve in pravice ne morejo obstajati brez listine
• načelo o vsebini obveznosti	vsebina vrednostnih papirjev so določene pravice oziroma obveznosti premoženjske in obveznostno pravne narave
• načelo obveznosti izpolnitve	obveznost iz vrednostnega papirja se sme in mora izpolniti po njegovi predložitvi le zakonitemu imetniku listine
Ekonomska načela	
• načelo varnosti	listina vsebuje dolžnosti izdajatelja vrednostnega papirja do njegovega imetnika in s tem zagotavlja varnost naložbe vanj
• načelo rentabilnosti	donos, ki ga dobi imetnik vrednostnega papirja, mora biti večji od začetnega vložka vanj
• načelo likvidnosti	vrednostni papir mora biti vnovčljiv v vsakem trenutku

Vrednostne papirje delimo po vsebini, po upravičencu in po razmerju, ki ga vsebuje. Po vsebini se vrednostni papirji delijo na obveznostno pravne, ki vsebujejo določeno upnikovo terjatev (obveznica, blagajniški zapis, komercialni zapis, certifikat, ček, menica) in na stvarno pravne, ki vsebujejo določeno stvarno pravico (delnica). Po upravičencu se vrednostni papirji delijo na imetniške, pri katerih je upravičenec z listino izrecno imenovan, in prinosniške, kjer kot upravičenec velja njegov

Vrste vrednostnih papirjev

vsakokratni imetnik. Glede na razmerja se vrednostni papirji delijo na dolžniške vrednostne papirje (obveznica) in lastniške vrednostne papirje (delnica).

Obveznica Obveznica je listina, s katero se njen izdajatelj zaveže, da bo njenemu imetniku določenega dne izplačal v obveznici navedeni znesek. Izdajatelj obveznice se tako dejansko zadolži. Kupec obveznice z njenim nakupom dejansko kreditira njenega izdajatelja. Med izdajateljem in imetnikom nastane upniško-dolžniško razmerje.

Blagajniški zapis Blagajniški zapis je vrednostni papir, ki se glasi na določen denarni znesek, z določenim rokom dospelosti in določeno obrestno mero. Z njihovim izdajanjem in prodajo se zbirajo kratkoročna denarna sredstva.

Komercialni zapis Komercialni zapis je sredstvo zbiranja kratkoročnih denarnih sredstev, ki oblikujejo občasne vire financiranja. Uporabljajo jih predvsem podjetja.

Certifikat Certifikat ali potrdilo je listina o sredstvih, deponiranih pri banki ali drugi finančni organizaciji z rokom vračila, daljšim od enega leta. Tudi certifikati so namenjeni zbiranju denarnih sredstev.

Delnica Delnice izdajajo le delniške družbe, ki z njimi žele pridobiti trajna finančna sredstva za začetek nove ali razširitev že obstoječe dejavnosti. Kupec oziroma imetnik delnice je investitor, ki si z nakupom pridobi premoženjske pravice (npr. pravico do trajne udeležbe na dobičku - dividende, prednostno pravico pri nakupu novih delnic itd.) in članske pravice (npr. pravico do upravljanja, do nadzora nad delovanjem družbe itd.). Izraz delnica dejansko pomeni troje: del osnovne glavnice, ki ga prispeva delničar, listino oziroma vrednostni papir, ki dokazuje članske pravice v delniški družbi in glede na statut delniške družbe tudi vsoto članskih pravic in obveznosti.

Delnice se dele v tri skupine:

1. po vrstnem redu izdajanja: ustanoviteljske ali delnice prve emisije in delnice kasnejših emisij
2. po vsebini pravic: navadne delnice in prednostne delnice
3. glede na to, na koga se glasijo: imenske in prinosniške.

Prednostna delnica Prednostna ali ugodnostna delnica je podobna obveznici. Je lastniški vrednostni papir, ki predstavlja lastništvo nad delniško družbo, vendar v omejenem obsegu (ob likvidaciji se najprej izplačajo vsi upniki, tudi

lastniki obveznic, nato prednostni delničarji in šele nato navadni delničarji). Prednostna delnica je lahko kumulativna in participativna. Kumulativna prednostna delnica daje imetniku delnice pravico do realizacije kumulativnih neizplačanih dividend, preden so izplačane imetnikom navadnih delnic kakršne koli dividende. Participativna prednostna delnica daje imetniku poleg določene dividende tudi pravico do udeležbe pri delitvi dobička.

Borza je poseben, stalno organiziran trg kapitala oziroma vrednostnih papirjev, ki posluje na borznih sestankih, ob točno določenem času, na točno določenem kraju in po natančno določenih pravilih. Trgovanje na borzi poteka v obliki dražbe, na kateri dražbajo borzni mešetarji oziroma borzni posredniki. Le-ti si z nakupom sedeža na borzi pridobijo pravico, da na borzi trgujejo za tuj račun. Za svoje delo zaračunavajo provizijo. Borzni sestanek vodi zapriseženi borzni mešetar. Sama dražba poteka na ringu oziroma na parketu, kjer se srečujejo kupci in prodajalci ali pa elektronsko. Stroški borznega trgovanja se dele na mešetarino oziroma mešetarsko provizijo in borzno maržo. Borzna marža je polog, ki ga mora stranka položiti pri mešetarju, preden mu naloži borzni posel.

Borza vrednostnih papirjev

Vrednostni papir postane predmet borznega poslovanja po določenem postopku. Najprej ga priglasimo, pri čemer moramo v priglasitev ali prospekt vpisati podatke o listini in o izdajatelju. Nato priglasitev vložimo preko banke ali kakšne druge za to določene finančne ustanove, ki predhodno oceni boniteto izdajatelja in pravilnost vrednostnega papirja. Po objavi v borznem glasilu in preteku predpisanega roka pristojni organ borze sklepa o priglasitvi. Če z njo soglaša, izda sklep o priglasitvi, ki ga objavijo v borznem glasilu. Hkrati določi tudi najmanjšo količino (delnic) ali najnižjo vrednost (obveznic) vrednostnega papirja, s katerim je nato mogoče na borzi trgovati. Od tedaj naprej vrednostni papir kotira na borzi. Prva večja prodaja ali prvi večji nakup se zabeleži na tečajni listi oziroma tečajnici. Od tedaj naprej vrednostni papir notira.

4.3.3 Denarni ali monetarni sistem

Denarni ali monetarni sistem sestavljata dve vrsti denarnih ustanov: centralna banka kot denarna ustanova in poslovne banke kot denarne ustanove.

4.3.3.1 Centralna banka kot denarna ustanova

Naloge centralne banke

Centralna banka kot denarna ustanova ima tri naloge:

- izdajanje ali emisija denarja
- skrb za zunanjo likvidnost oziroma za likvidnost pri plačilih s tujino
- skrb za likvidnost države kot oblastne institucije, da lahko poravnava svoje obveznosti do podjetij in posameznikov.

Emisija denarja

Za izdajanje denarja je praviloma zadolžena v vsaki državi samo ena banka, ki skrbi, da je v obtoku primerna količina denarja. Zato jo imenujemo banka bank oziroma osrednja, centralna ali emisijska banka. Centralna banka je samostojna in opravlja svoje naloge v skladu z narodno-gospodarskimi interesi.

Denar prihaja v obtok v obliki kreditov, ki jih denarne ustanove posredujejo kreditojemalcem doma in v tujini. Centralna banka izdaja primarni denar na dva načina:

- s krediti tujini
- z domačimi krediti oziroma s krediti državi in s krediti poslovnim bankam.

Centralna banka s svojimi bankovci ali s primarnim denarjem kupuje zlato ali devize, ki so naprodaj. S tem se poveča devizno imetje v tujini in količina primarnega denarja v obtoku. Kreditiranje države je strogo omejeno le na obseg, ki je nujno potreben, da država časovno premosti razliko med proračunskimi izdatki in prejemki. Centralna banka kreditira državo tako, da kupuje državne obveznice. Kreditiranje poslovnih bank pa je kreditiranje v skrajni sili, ki poteka v dveh oblikah: v obliki kredita ali pa s prevzemanjem prenosnih naložb (npr. vrednostnih papirjev najtrdnjših podjetij).

Banka Slovenije

Banka Slovenije je bila kot centralna banka Republike Slovenije ustanovljena z zakonom 26. junija 1991. V prvih mesecih po ustanovitvi je opravljala naloge v okviru dinarskega denarnega sistema in skladno z enotno denarno politiko Narodne Banke Jugoslavije. Efektivni denarni nadzor je prevzela 8. oktobra 1991. leta ob uvedbi slovenske valute, tolarja z mednarodno oznako SIT.

Temeljne naloge Banke Slovenije so skrb za stabilnost tolarja in za splošno likvidnost plačevanja v državi in v tujino. Za uresničevanje teh nalog Banka Slovenije:

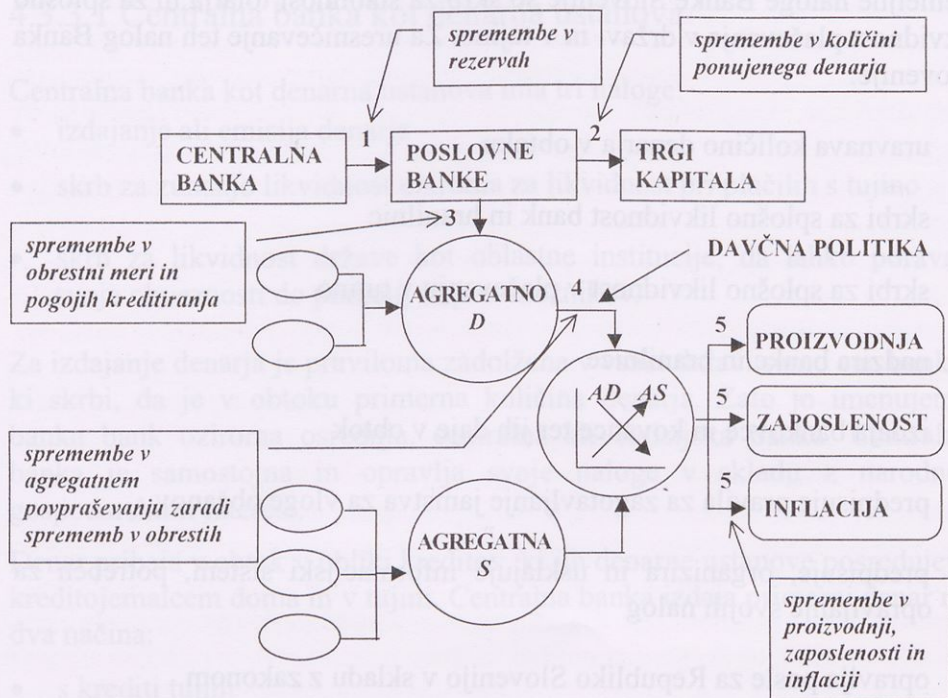
- uravnava količino denarja v obtoku
- skrbi za splošno likvidnost bank in hranilnic
- skrbi za splošno likvidnost v plačevanju v tujino
- nadzira banke in hranilnice
- izdaja bankovce in kovance ter jih daje v obtok
- predpisuje pravila za zagotavljanje jamstva za vloge občanov
- predpisuje, organizira in usklajuje informacijski sistem, potreben za opravljanje svojih nalog
- opravlja posle za Republiko Slovenijo v skladu z zakonom
- opravlja druge posle, določene z zakonom.

Organa Banke Slovenije sta Svet banke Slovenije in guverner. Svet sestavlja enajst članov: guverner Banke Slovenije, ki je tudi njegov predsednik, namestnik guvernerja in trije vice guvernerja ter šest članov iz vrst neodvisnih strokovnjakov. Guvernerja in člane sveta imenuje Državni zbor, ki mu je Banka Slovenije odgovorna. Pri izvajanju denarne politike in drugih nalog je Banka Slovenije neodvisna.

4.3.3.2 Denarna politika

Denarno politiko izvaja centralna banka, ki lahko vodi spodbujevalno ali stimulatивно in omejevalno ali restriktivno denarno politiko. V primeru spodbujevalne denarne politike količina denarja v obtoku narašča skladno s povpraševanjem po njem. V primeru omejevalne denarne politike količina denarja v obtoku narašča počasneje od povpraševanja po njem.

**Tip denarne
politike**

Slika 4.6: Učinki denarne politike na proizvodnjo, zaposlenost in inflacijo (Samuelson, Nordhaus, 1992)

Ukrepi denarne politike

Centralna banka izvaja denarno politiko z ukrepanjem na področju:

1. obvezne rezerve
2. eskontne mere
3. operacij na prostem trgu.

Obvezna rezerva

Z mero obvezne rezerve lahko centralna banka uravnava količino denarja v obtoku. Če želi izvajati stimulatívno denarno politiko, bo znižala mero obvezne rezerve. Nižja obvezna rezerva poslovnih bank v sistemu bo povečala njihovo posojilno sposobnost na podlagi danih depozitov. Učinek znižanja obvezne rezerve se kaže tudi v tem, da bo dana količina "novega" denarja, plasiranega v sistem, ustvarila večji depozit. Če se mera obvezne rezerve zniža z 12,5 % na 10 %, bo 1 000 SIT novega denarja ustvarilo dodaten depozit v višini 10 000 SIT in kreditni sklad v višini 9 000 SIT. Če centralna banka vodi restriktivno denarno politiko, bo, *ceteris paribus*, povečala obvezno rezervo.

Konec vsakega poslovnega dneva mora imeti vsaka poslovna banka pri centralni banki količino gotovine in depozitov, ki so enaki obvezni rezervi. Ker je zelo težko vsakodnevno natančno napovedati, kolikšne bodo te količine konec poslovnega dne, se kaj lahko zgodi, da poslovna banka ne izpolnjuje te svoje, z zakonom predpisane obveznosti. V takšnem primeru si poslovna banka sposodi nekaj denarja za depozit čez noč pri centralni banki po obrestni meri, ki se imenuje eskontna obrestna mera in jo določi centralna banka. V primeru, da poslovnim bankam ob koncu poslovnega dne primanjkuje 1 % obvezne rezerve, ki znaša za vse poslovne banke 8.000.000.000 SIT, si morajo le te izposoditi 80.000.000 SIT po 12 % letni obrestni meri, kar znaša 24.000 SIT obresti na noč.

Eskontna mera

Centralna banka, ki izvaja omejevalno denarno politiko, bo povečevala eskontno mero. Centralna banka, ki vodi spodbujevalno ali stimulatívno denarno politiko, bo eskontno mero zniževala. Če je eskontna mera 25 %, ob 23 % splošni obrestni meri na kredite, pomeni, da bo poslovna banka posojilo pri centralni banki stalo več, kot zasluži s krediti. Zato bo svojo kreditno dejavnost zmanjševala. Če se ob nespremenjeni obrestni meri na kredite 23 % eskontna mera zniža na 19 %, se poslovni banki splača zadolževati pri centralni banki. Zato bo svojo kreditno dejavnost širila.

S prodajo in nakupom državnih vrednostnih papirjev lahko centralna banka vpliva na količino ponujenega denarja, na višino kreditnega potenciala poslovnih bank ali na obrestno mero na trgu kapitala. V primeru spodbujevalne denarne politike bo centralna banka na borzi kupovala vrednostne papirje (obveznice, blagajniške zapise), ki jih izdajajo zasebni investitorji, poslovne banke, pokojninski skladi ali zavarovalniške družbe. S tem, da kupi obveznico, centralna banka dejansko plasira nov denar v sistem poslovnih bank. Ta denar se tako vključi v proces ustvarjanja denarja in se v njem pomnoži. Z nakupom obveznice na prostem trgu centralna banka poveča količino ponujenega denarja. V primeru omejevalne denarne politike bo centralna banka vrednostne papirje (obveznice, blagajniške zapise) prodajala. Z njihovo prodajo črpa denar iz obtoka in ga nadomešča z vrednostnimi papirji. S tem se po istem postopku, kot velja za ustvarjanje denarja, bančni depoziti zmanjšujejo.

Operacije na prostem trgu

Učinki denarne politike

Preglednica 4.13: Narodnogospodarski učinki spodbujevalne in omejevalne denarne politike

	Spodbujevalna denarna politika	Omejevalna denarna politika
Obrestna mera	pada	raste
Investicije in poraba	rastejo	padajo
Agregatno povpraševanje	raste	pada
Bruto domači proizvod	raste	pada
Cene	rastejo	padajo

Denarna politika vpliva tudi na obseg mednarodnega trgovanja. Spodbujevalna denarna politika vpliva na zniževanje obrestne mere, kar sproži odlive kapitala v tujino in poveča povpraševanje po tujih valutah. Ob drsečem tečaju se zniža relativna vrednost nacionalne valute. Domače blago se na tujih trgih poceni, kar spodbudi izvoz. Omejevalna denarna politika ima nasprotno učinke. Povečanje obrestne mere pritegne kapital v državo. Poveča se povpraševanje po nacionalni valuti in njena relativna vrednost narašča. S tem se domače blago na tujih trgih podraži, obseg izvoza pa zmanjša.

4.3.3.3 Poslovna banka kot denarna ustanova

Poslovne banke poslujejo s svojimi komitenti, fizičnimi in pravnimi osebami, ki imajo pri njej svoje blagajniške račune. Poslovna banka bo njihovo zaupanje uživala, če bo zagotovila dvojce:

- zamenljivost imetij na računih v gotovino
- plačilni promet s knjižnim denarjem.

Likvidnost poslovne banke

Likvidnost je sposobnost poslovne banke kot denarne ustanove, da poravnava svoje obveznosti na vpogled v denarju centralne banke, t.j. v denarju, ki je splošno sprejemljiv in ga poslovna banka sama ne more ustvarjati.

Posredovanje v plačilnem prometu

Poslovna banka posreduje plačilni promet tako, da po nalogu svojega komitenta prenaša imetje z njegovega računa (račun plačnika) na račun drugega (račun prejemnika). Če sta oba računa pri isti poslovni banki, lahko le-ta opravi prenos neposredno. Če sta računa pri dveh poslovnih bankah, mora plačnikova poslovna banka na prejemnikovo poslovno banko prenesti

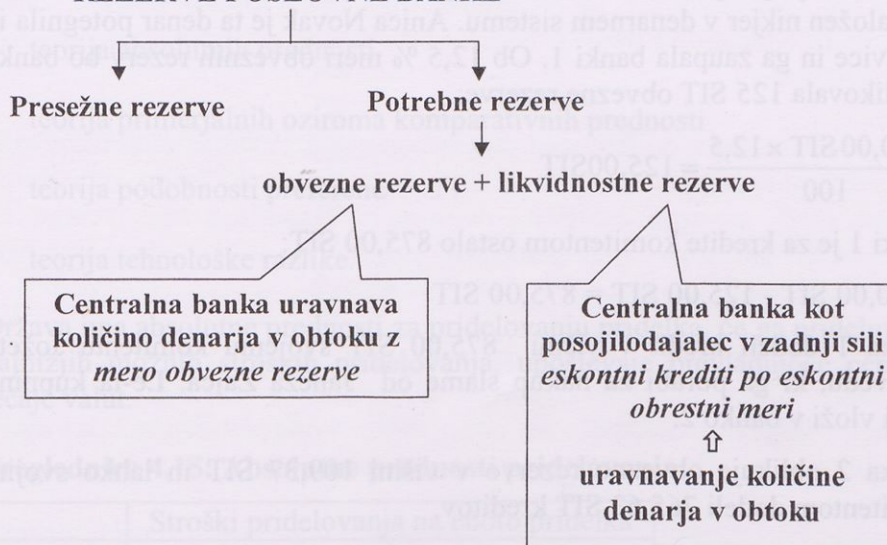
ustrezno količino svojega imetja pri centralni banki. Če tega ne stori, prejemnikova poslovna banka ne bo povečala njegovega imetja pri sebi oziroma svojih obveznosti na vpogled. Zato mora imeti gotovino in imetje tudi na računih centralne banke.

Likvidnostne rezerve so namenjene zamenljivosti knjižnega denarja za gotovino in za posredovanje plačilnega prometa. Z njimi poslovna banka zagotavlja svojo likvidnost. Obvezne rezerve so rezerve poslovne banke, ki jih predpiše centralna banka in jih poslovne banke morajo imeti na posebnem računu pri centralni banki oziroma na t.i. računu obveznih rezerv. Obvezne rezerve so namenjene:

Rezerve poslovne banke

1. zmanjševanju učinka ustvarjanja oziroma multiplikacije kreditov in denarja pri poslovnih bankah
2. vplivu centralne banke na kreditno aktivnost poslovne banke in s tem na količino knjižnega denarja v obtoku
3. pridobivanju sredstev centralne banke, ki jih le-ta lahko posodi državi ali po njenih navodilih za namene, ki so z vidika celotnega gospodarstva pomembnejši od tistih, za katere bi se sicer porabili.

REZERVE POSLOVNE BANKE

Slika 4.7: Rezerve poslovnih bank in ukrepi centralne banke

**"Ustvarjanje"
denarja v
poslovnih
bankah**

Preglednica 4.14: Primer "ustvarjanja oziroma multiplikacije knjižnega denarja in bančnih kreditov z 12,5 % obvezno rezervo (prirejeno po Goodwin in Drummond, 1982)

v SIT

	Začetni depozit	Obvezna rezerva	Krediti komitentom
Banka 1	1 000,00	125,00	a 875,00
Banka 2	a 875,00	109,37	b 765,63
Banka 3	b 765,63	95,70	c 669,93
Banka 4	c 669,93	83,74	č 586,19
Banka 5	č 586,19	73,27	d 512,92
Banka 6	d 512,92	64,11	e 448,81
Banka 7	e 448,81	56,10	f 392,71
Banka 8	f 392,71	49,08	g 343,63
Banka 9	g 343,63	42,95	h 300,68
Banka 10	h 300,68	37,58	263,10
Skupaj 10 bank	5 895,50	736,90	5.158,60
Skupaj 25 bank	7 716,51	964,47	6.752,04
Skupaj vse banke	8.000,00	1.000,00	7.000,00

V banko 1 je prispelo 1000 SIT svežega denarja oziroma denarja, ki še ni bil naložen nikjer v denarnem sistemu. Anica Novak je ta denar potegnila iz nogavice in ga zaupala banki 1. Ob 12,5 % meri obveznih rezerv bo banka 1 oblikovala 125 SIT obvezne rezerve:

$$\frac{1000,00 \text{ SIT} \times 12,5}{100} = 125,00 \text{ SIT}$$

Banki 1 je za kredite komitentom ostalo 875,00 SIT:

$$1\,000,00 \text{ SIT} - 125,00 \text{ SIT} = 875,00 \text{ SIT}$$

Banka 1 dodeli kredit v višini 875,00 SIT svojemu komitentu Jožetu Medvedu, ki ga porabi za nakup slame od Janeza Zajca. Le-ta kupnino takoj vloži v banko 2.

Banka 2 oblikuje obvezno rezervo v višini 109,37 SIT in lahko svojim komitentom dodeli 765,63 SIT kreditov.

$$\frac{875,00 \text{ SIT} \times 12,5}{100} = 109,37 \text{ SIT}$$

$$875,00 \text{ SIT} - 109,37 \text{ SIT} = 765,63 \text{ SIT}$$

Ko proces zajame zadnjo banko, banko 10, je začetni depozit 1000,00 SIT narasel na 5.895,50 SIT skupnega depozita v vseh 10 bankah. 10 bank je oblikovalo skupaj 4.895,50 SIT presežka nad začetnim depozitom. Če bi bilo v proces vključenih 25 bank, bi skupni depoziti, vključno z začetnim, znašali že 7.716,51 SIT.

Splošni obrazec, po katerem izračunavamo vsoto v poslovnih bankah »ustvarjenega« denarja, je:

$$\text{Količina v poslovnih bankah »ustvarjenega« denarja} = \frac{\text{začetni novi depozit}}{\text{mera obvezne rezerve}} \times 100$$

Iz navedenega obrazca je razvidno, da lahko centralna banka nadzoruje t.i. ponudbo denarja z emisijo novega denarja (začetni novi depozit) in z mero obvezne rezerve.

4.4 ZUNANJETRGOVINSKA POLITIKA

4.4.1 Mednarodna trgovina

Mednarodna trgovina je sestavina mednarodnih gospodarskih odnosov. Zajema uvoz, izvoz ter tranzit blaga in storitev med državami. Razloge za medsebojno trgovanje držav pojasnjujejo štiri različne teorije:

- teorija absolutnih prednosti
- teorija primerjalnih oziroma komparativnih prednosti
- teorija podobnosti preferenc
- teorija tehnološke razlike.

Država ima absolutne prednosti za pridelovanju pridelka, če ga prideluje ob najnižjih možnih stroških pridelovanja, upošteva prevladujoče cene in tečaje valut.

Preglednica 4.15: Absolutne prednosti pridelovanja

	Stroški pridelovanja na enoto pridelka	
	pridelek a	pridelek b
Država A	5 000	100
Država B	6 000	80

Razlogi za zunanjo trgovino

Teorija absolutnih prednosti

Država A ima absolutne prednosti v pridelovanju pridelka a, država B pa v pridelovanju pridelka b. Če trgovina med tema dvema državama poteka popolnoma svobodno, se bo država A specializirala na pridelovanje pridelka a in ga izvažala. Podobno bo ravnala država B. Specializirala se bo na pridelovanje in izvoz pridelka b.

Teorija komparativnih prednosti

Teorija komparativnih oziroma primerjalnih prednosti razlaga mednarodno trgovino s pomočjo komparativnih oziroma primerjalnih stroškov pridelovanja pridelka.

Preglednica 4.16: Komparativne prednosti proizvodnje

	Stroški pridelovanja na enoto pridelka	
	pridelek a	pridelek b
Država A	5 000	100
Država B	6 000	200

V državi A znašajo stroški pridelovanja pridelka b $1/50$ stroškov pridelovanja pridelka a, v državi B pa le $1/30$. Pridelek b je v državi A komparativno oziroma primerjalno cenejši kot v državi B. Pridelek a je v državi B primerjalno cenejši kot v državi A. V državi A stane enota pridelka a 50 enot pridelka b, v državi B pa le 30 enot pridelka b. Obe državi sta motivirani za medsebojno trgovanje. Koliko bosta z njim pridobili je odvisno od domače porabe pridelka in od menjalnih razmerij ("terms of trade").

Teorija podobnosti v preferencah

Teorija podobnosti v preferencah poizkuša pojasniti mednarodno trgovanje z diferenciranimi izdelki. Izhaja iz tega, da si porabniki želijo več izbire. Pridelek mora ustrezati zahtevam določenega domačega trga, vendar se mora od drugih istovrstnih pridelkov razlikovati toliko, da porabnike odvrča od drugih, konkurenčnih pridelkov na trgu.

Teorija tehnološke razlike

Teorija tehnološke razlike razlaga pojav mednarodne trgovine z razlikami v tehnologijah med državami. Razvita gospodarstva izvažajo tehnološko zahtevne izdelke, medtem ko manj razvita gospodarstva izvažajo tehnološko manj zahtevne izdelke (surovine, polizdelke).

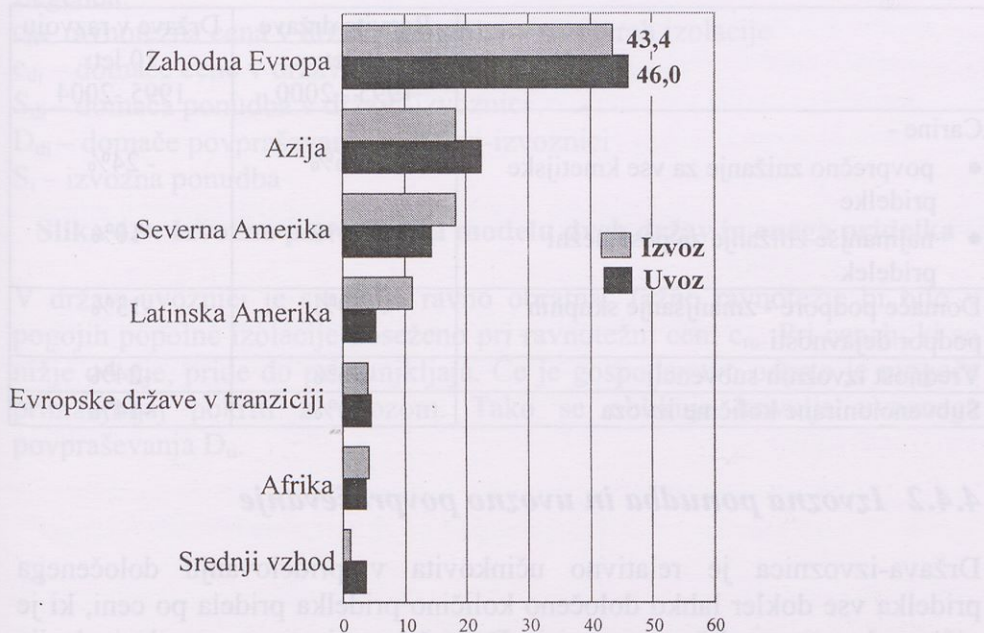
Mednarodna trgovina s kmetijskimi pridelki

S teorijo komparativnih prednosti je mogoče v veliki meri pojasniti mednarodno trgovino s kmetijskimi pridelki, ki so praviloma homogeni oziroma malo diferencirani.

Načelo komparativnih prednosti izhaja iz razlik med razmerami za pridelovanje med posameznimi državami. Države se razlikujejo glede:

- obsega in kakovosti ponudbe prvin pridelovanja
- možnosti in sposobnosti za kombiniranje prvin pridelovanja pri pridelovanju istovrstnih pridelkov
- možnosti in sposobnosti za razporejanje prvin pridelovanja na različne pridelke
- gibljivosti prvin pridelovanja.

Veliko prvin pridelovanja je na območju določene države nespremenljivih (relief, kakovost zemljišč, klima itd.) ali pa je njihova meddržavna gibljivost omejena (delovne moči), kar ohranja razlike med državami v razmerah pridelovanja.

Slika 4.8: Sestava svetovne trgovine s kmetijskimi pridelki po območjih, 1999, %

Komparativni stroški in komparativne prednosti se z razvojem spreminjajo, zaradi česar se spreminjajo tudi tokovi zunanje trgovine. Dosedanji potek zunanje trgovine s kmetijskimi pridelki kaže naslednje značilnosti:

- čim višja je stopnja gospodarskega razvoja, tem večja je zunanje trgovinska aktivnost kmetijstva

- številne razvite države so postale posebne vrste ponovni izvozniki (re-eksporterji) kmetijskih pridelkov: uvažajo kmetijske surovine in jih predelane ali oplemenitene izvažajo
- gospodarsko nerazvite države so v mednarodni kmetijski trgovini udeležene z relativno skromnim deležem, vendar je njihova odvisnost od razmer na mednarodnem trgu relativno velika
- po obdobju krepitve agrarnega protekcionalizma oziroma zaščite domačega kmetijstva pred mednarodno konkurenco, je prišlo v 90-tih letih 20. stoletja do njegovega zmanjševanja.

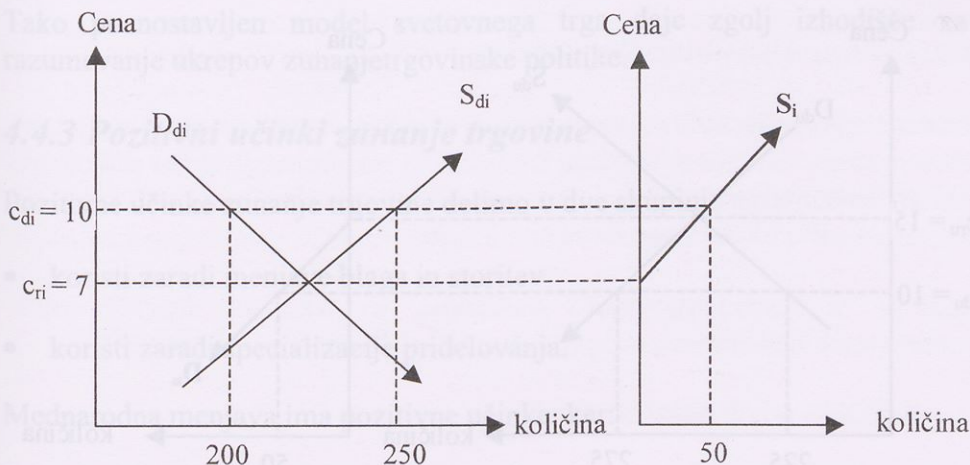
Preglednica 3.17: Rezultati Urugvajskega kroga pogajanj na področju kmetijstva, 1999 (WTO)

	Razvite države	Države v razvoju
	6 let: 1995 - 2000	10 let: 1995 -2004
Carine -		
• povprečno znižanje za vse kmetijske pridelke	- 36%	- 24%
• najmanjše znižanje za posamezni pridelek	-15%	-10%
Domače podpore - zmanjšanje skupnih podpor dejavnosti	-20%	-13%
Vrednost izvoznih subvencij	-36%	-24%
Subvencionirane količine izvoza	-21%	-14%

4.4.2 Izvozna ponudba in uvozno povpraševanje

Izvozna ponudba

Država-izvoznica je relativno učinkovita v pridelovanju določenega pridelka vse dokler lahko določeno količino pridelka pridelava po ceni, ki je nižja od cene v državi-uvoznici. Domači trg je v razmerah izolacije uravnotežen pri ceni c_{ri} . Ob cenah, ki so višje od te cene, bo domača ponudba presegala domače povpraševanje. Presežek je v razmerah odprtega gospodarstva moči prodati v državo-uvoznico. Če velikost presežka, ki ga je mogoče izvoziti, odraža relativne cene pridelka, se oblikuje krivulja izvozne ponudbe S_i .

Legenda:

c_{ri} – ravnotežna cena v državi-izvoznici v razmerah izolacije

c_{di} – domače cene v državi-izvoznici

S_{di} – domača ponudba v državi-izvoznici

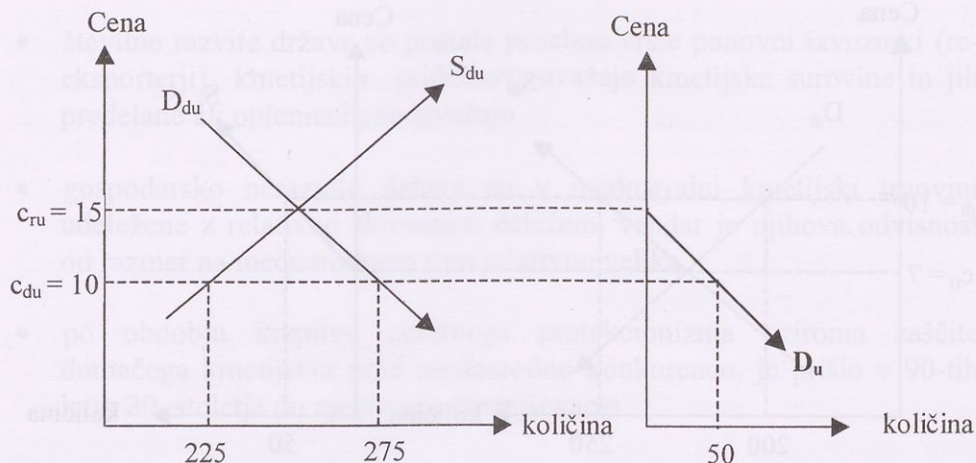
D_{di} – domače povpraševanje v državi-izvoznici

S_i – izvozna ponudba

Slika 4.9: Izvozna ponudba na modelu dveh držav in enega pridelka

V državi-uvoznici je situacija ravno obratna. Tržno ravnotežje bi bilo v pogojih popolne izolacije doseženo pri ravnotežni ceni c_{ru} . Pri cenah, ki so nižje od nje, pride do primanjkljaja. Če je gospodarstvo odprto je mogoče primanjkljaj pokriti z uvozom. Tako se oblikuje krivulja uvoznega povpraševanja D_u .

**Uvozno
povpraševanje**

Legenda:

c_{ru} – ravnotežna cena v državi-izvoznici v razmerah izolacije

c_{du} – domače cene v državi-izvoznici

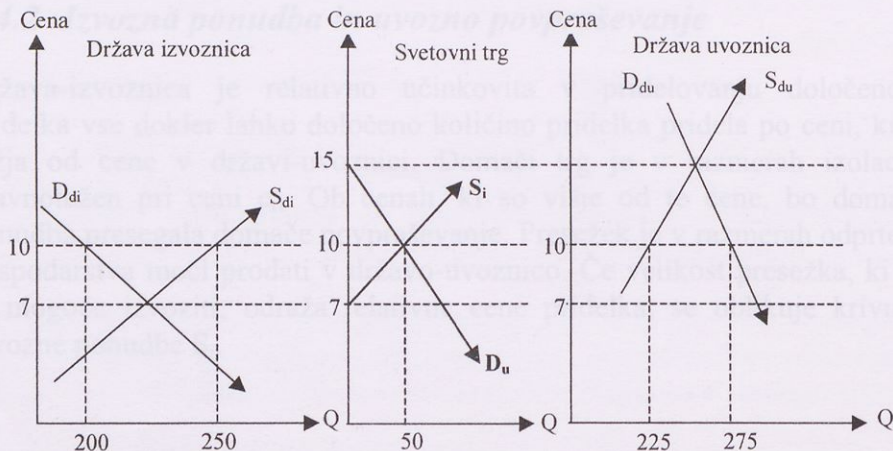
S_{du} – domača ponudba v državi-izvoznici

D_{du} – domače povpraševanje v državi-izvoznici

D_u – uvozno povpraševanje

Slika 4.10: Uvozno povpraševanje na modelu dveh držav in enega pridelka

Krivulja izvozne ponudbe kaže, koliko je država-izvoznica pripravljena izvoziti. Krivulja uvoznega povpraševanja kaže, koliko je država-izvoznica pripravljena uvoziti. Njuno soočanje in usklajevanje se odvija na svetovnem trgu.

Slika 4.11: Svetovni trg na primeru dveh držav in enega pridelka

Tako poenostavljen model svetovnega trga daje zgolj izhodišče za razumevanje ukrepov zunanjetrgovinske politike.

4.4.3 Pozitivni učinki zunanje trgovine

Pozitivne učinke zunanje trgovine delimo v dve skupini:

- koristi zaradi menjave blaga in storitev
- koristi zaradi specializacije pridelovanja.

Mednarodna menjava ima pozitivne učinke, ker:

1. državi omogoča, da se izogne domačim omejitvam pri pridelovanju
2. kupcem omogoča dostop do blaga, ki bi bilo sicer zanje nedostopno
3. omogoča pestrejšo izbiro blaga na domačem trgu
4. relativno nižje tuje cene povečajo domačo kupno moč.

**Koristi zaradi
mednarodne
menjave**

Zunanja trgovina prispeva k specializaciji pridelovanja, ker:

- vzpodbuja naložbe v razširitev tistih dejavnosti oziroma izdelkov in pridelkov, ki imajo primerjalno nižje stroške
- dejavnost, ki je izrazito izvozno usmerjena, vzpodbudi razvoj komplementarnih dejavnosti in njihovo specializacijo
- spodbuja premeščanje prvin pridelovanja iz dejavnosti, ki so manj učinkovite, v dejavnosti, ki so bolj učinkovite.

**Koristi zaradi
specializacije
pridelovanja**

Z razvojem mednarodne trgovine država izvaža obilne vire in uvaža omejene. Z naraščanjem izvozne dejavnosti raste domače povpraševanje po obilnih domačih virih in s tem, ceteris paribus, njihove cene. Z uvozom država teži k zniževanju donosov relativno omejenih domačih virov. Z naraščanjem zunanje trgovine se tako izenačujejo tudi cene izdelkov oziroma pridelkov. Ker hkrati narašča učinkovitost pridelovanja, je izguba v dohodku omejenih virov manjša od zaslužka obilnih virov. Na ravni celotnega gospodarstva se z naraščanjem zunanje trgovine povečujeta agregatni dohodek in fizični obseg proizvodnje. Položaj posameznih dejavnosti pa je odvisen od razvoja zunanjetrgovinskih tokov.

4.4.4 Zunanjetrgovinska politika

Razlogi za zunanjetrgovinsko ukrepanje

Zunanjetrgovinsko politiko lahko razumemo kot skupek ukrepov na ravni države, ki so namenjeni urejanju trgovinskih odnosov z drugimi državami. Ukrepi zunanjetrgovinske politike preoblikujejo svoboden pretok blaga in storitev. Lahko jih zavirajo ali pa spodbujajo.

Razlogi za zunanjetrgovinsko ukrepanje, ki tako ali drugače ureja zunanjetrgovinske odnose države z drugimi državami, so zelo različni:

- zaščita novih domačih dejavnosti
- zaščita domačih cen
- zaščita domačih dejavnosti pred bolečim ekonomskim prilagajanjem
- zaščita pred nelojalno tujo konkurenco
- uravnavanje plačilne bilance države
- izboljšanje mednarodnih menjalnih razmerij
- povečanje domačega dohodka
- interesi državne varnosti
- zdravstveno - sanitarna zaščita in interesi varstva okolja.

Zaščita novih domačih dejavnosti

Gospodarske dejavnosti, ki se v državi uvajajo na novo, je pred tujo konkurenco mogoče zaščititi s t.i. zaščitno carino, ki izravna nižje cene ponudbe tujih konkurentov z višjimi domačimi cenami. Domači porabniki izdelkov dejavnosti, ki je zaščiten z zaščitno carino, dejansko to dejavnost subvencionirajo, vse dokler se ne postavi na noge. Pri tem obstaja tveganje, da taka dejavnost nikoli gospodarsko ne dozori (primer tega je bila zaščita avtomobilske industrije v SFR Jugoslaviji).

Zaščita domačih cen

Zaščita domačih cen nad ravniyo mednarodnih oziroma svetovnih cen zahteva aktivno politiko bodisi na strani uvoza bodisi na strani izvoza. Zaščitna cena, ki je višja od mednarodne cene, spodbuja domačo ponudbo in zavira domače povpraševanje. Če je na domačem trgu primanjkljaj, je za zaščito domače cene potrebno nadzorovati uvoz. Če je na domačem trgu presežek, je za zaščito domače cene potrebno nadzorovati izvoz. Ohranjanje domače cene nad mednarodno oziroma svetovno ceno pridelka s pomočjo

ukrepov zunanjetrgovinske politike je bilo glavno orodje agrarnega protekcionalizma v 20. stoletju.

Posledica gospodarskega razvoja je tudi nenehno spreminjanje vzorcev absolutnih in komparativnih prednosti. Temu so podvržene predvsem t.i. tradicionalne dejavnosti, kadar jih prične ogrožati uvoz. Cenejši uvoz znižuje domače cene. Temu se morajo domači ponudniki prilagoditi. Pri tem imajo na voljo tri možnosti:

- da povečajo učinkovitost svojega gospodarjenja na konkurenčno raven
- da se zadovoljijo z nižjimi dohodki
- da dejavnost opustijo.

Procesi prilagajanja novim razmeram na trgu so težji in bolj boleči v dejavnostih, za katere so značilne manj mobilne prvine pridelovanja oziroma izdelovanja (npr. kmetijstvo, gozdarstvo). Ohranitev takih dejavnosti zahteva zelo aktivno politiko uvoza.

Za nelojalno tujo konkurenco gre v primeru:

- dumpinškega uvoza
- subvencioniranega uvoza.

O dumpinškem uvozu govorimo, kadar je določen pridelek ali izdelek uvožen v posamezno državo po ceni, ki je nižja od njegove normalne vrednosti. Pri dumpinškem uvozu gre za poslovno politiko posameznega gospodarskega subjekta (resda ob vsaj tihi podpori države). Pri subvencioniranem uvozu gre vedno za politiko države (od katere imajo vselej koristi ali škodo posamezni gospodarski subjekti, odvisno od tega, ali subvencijo prejemajo, ali pa so deležni negativnih učinkov subvencioniranega uvoza). Zaščita pred tako nelojalno tujo konkurenco je nekoč zajemala premostitvene dajatve, kvote in posebne omejitve, danes pa se pri tem države poslužujejo predvsem mednarodnih pravnih sredstev.

Primanjkljaji oziroma deficiti v plačilni bilanci zmanjšujejo zaupanje v gospodarsko moč države in v njeno nacionalno valuto, kar zmanjšuje konkurenčnost njenega gospodarstva. Zato je potrebno ta deficit zmanjšati. Najpogostejši ukrep je omejevanje uvoza. Zaradi omejevanja uvoza se zmanjšajo prihodki tujih zunanjetrgovinskih posrednikov. Ti na omejevanje uvoza odgovorijo z zmanjšanim izvoznim povpraševanjem ali pa se v celoti preusmerijo na druge dobavitelje. Lahko pa se tudi zgodi, da se na tako ukrepanje odzovejo enako, z omejevanjem uvoza, tudi druge države.

Zaščita domačih dejavnosti pred bolečim ekonomskim prilagajanjem

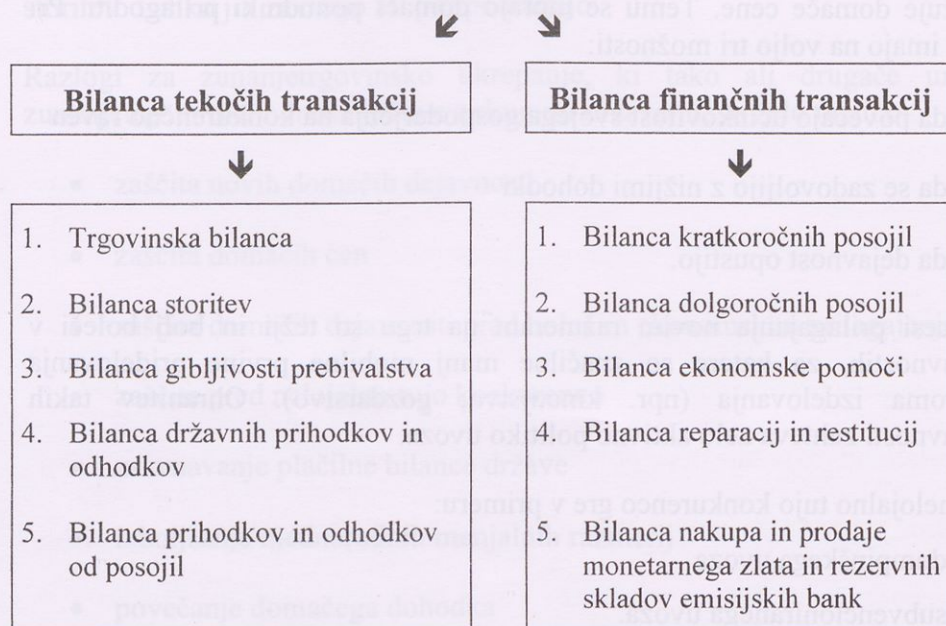
Zaščita pred nelojalno tujo konkurenco

Uravnavanje plačilne bilance države

**Plačilna
bilanca
države**

Plačilna bilanca države je, po definiciji Mednarodnega denarnega sklada, sistematičen pregled ekonomskih transakcij neke države s tujino v določenem času, najpogosteje v 1 letu.

Plačilna bilanca države

Slika 4.12: Plačilna bilanca države

**Bilanca tekočih
transakcij**

Bilanca tekočih transakcij vsebuje prihodke in odhodke od menjave blaga, opravljanja storitev in drugih operacij. Sestavljajo jo:

1. Trgovinska bilanca, kjer je izvoz prihodek, uvoz pa odhodek.
2. Bilanca storitev (storitve v prometu, kjer so prihodki plačila tujih uporabnikov domačih prometnih sredstev in odhodki plačila domačih uporabnikov tujih prometnih sredstev; zavarovanje s premijami kot prihodki in nadomestili škod kot odhodki; druge storitve kot so avtorske pravice, industrijska lastnina itd.).
3. Bilanca gibljivosti prebivalstva, kjer se v prihodke prištevajo prihodki od turizma, nakazila zdomcev, izseljencev itd., v odhodke pa izdatki naših državljanov, ki potujejo v tujino.
4. Bilanca državnih prihodkov in odhodkov, ki zajema prihodke in odhodke diplomatske in konzularne dejavnosti v tujini.

5. Bilanca prihodkov in odhodkov od posojil, kjer med prihodke prištevamo obresti in odplačilo glavnice za posojila tujini, med odhodke pa obresti in odplačilo glavnice ter obresti za posojila iz tujine.

Bilanca finančnih transakcij zajema vse oblike mednarodnega financiranja države. Sestavljajo jo:

1. Bilanca kratkoročnih posojil, predvsem kratkoročnih izvozno-uvoznih posojil.
2. Bilanca dolgoročnih posojil, kjer se v aktivo štejejo posojila in krediti, ki jih država sprejme iz tujine, v pasivo pa posojila in krediti, ki jih tujini odobri.
3. Bilanca ekonomske pomoči, ki vsebuje pomoč javne ali zasebne narave, ki jo država prejema ali daje.
4. Bilanca vojnih odškodnin (reparacij) in povračil (restitucij), ki vsebuje povračilo škode, storjene v času vojne.
5. Bilanca nakupa in prodaje monetarnega zlata in rezervnih skladov emisijskih bank, kjer se med izdatke prištevajo nakup in vzdrževanje monetarnega zlata, med prihodke pa prodaja zlatih rezerv.

Zunanjetrgovinska menjalna razmerja so eno od meril konkurenčnosti gospodarstva ene države z gospodarstvi drugih držav.

Zunanjetrgovinska menjalna razmerja oziroma »terms of trade« izražajo razmerje med uvoznimi in izvoznimi cenami:

$$\text{Indeks "terms of trade"} = \frac{\text{Indeks uvoznih cen}}{\text{Indeks izvoznih cen}} * 100$$

Zunanjetrgovinska menjalna razmerja se izboljšujejo, če uvozne cene naraščajo ob nespremenjenih izvoznih cenah. Zunanjetrgovinska menjalna razmerja se izboljšujejo tudi v primeru, če se izvozne cene znižujejo ob nespremenjenih uvoznih cenah. Zunanjetrgovinska menjalna razmerja se slabšajo, če se uvozne cene znižujejo ob nespremenjenih izvoznih cenah oziroma, če izvozne cene naraščajo ob nespremenjenih uvoznih cenah.

Bilanca finančnih transakcij

Izboljšanje mednarodnih menjalnih razmerij

Povečanje proračunskih prihodkov	Prihodki od carin in drugih zunanjetrgovinskih dajatev se stekajo neposredno v državni proračun. Zanimivi so tudi zato, ker jih je zelo lahko in enostavno pobirati.
Interesi državne varnosti	Države so zaradi interesov državne varnosti pripravljene ohranjati neučinkovite gospodarske dejavnosti, ki ne ustrezajo njihovim komparativnim prednostim (hrana, energija, jeklo itd.). Vzdrževanje teh dejavnosti znižuje gospodarsko učinkovitost v celoti. Vendar so te žrtve v primerjavi s koristmi nepomembne. Poseben problem pri tem je presoja, katere dejavnosti so dejansko strateške in v kolikšni meri. Primer tega je kmetijstvo, ki je zaradi t.i. narodno – obrambnih interesov zaščiteno pred tujo konkurenco v obsegu, ki daleč presega njegov strateški pomen.
Zdravstveno – sanitarna zaščita in interesi varstva okolja	Zdravstveno-sanitarna zaščita in varstvo okolja postajajo vse pomembnejši ukrepi, s katerimi države uravnavajo svojo zunanjo trgovino, predvsem uvoz. Ukrepi s tega področja tako prevzemajo vlogo carin. Carinske ovire se znižujejo, kar je posledica mednarodnih pogajanj v okviru Splošnega sporazuma o trgovini in carinah oziroma Svetovne trgovinske organizacije. Zahtevi po zdravstveno-sanitarni zaščiti in varstvu okolja sta razumljivi in ju je pri uravnavanju zunanjetrgovinskih tokov potrebno upoštevati. Vendar se ti ukrepi vse pogosteje uporabljajo za zaščito šibkega ekonomskega zdravja neučinkovitih dejavnosti, tudi kmetijstva.

4.4.5 Ukrepi zunanje trgovinske politike

Ukrepe zunanjetrgovinske sestavljajo ukrepi na področju uvoza in na področju izvoza. Ti so:

- uvozna/izvozna carina
- količinska omejitev uvoza/izvoza ali uvozna/izvozna kvota
- uvozno/izvozno dovoljenje,
- zdravstveno-sanitarni predpisi
- variabilne uvozne dajatve
- subvencioniranje izvoza
- pospeševanje zunanje trgovine z izboljšanjem normativnega, finančnega in institucionalnega okolja.

Učinkovitost zunanjetrgovinskih ukrepov presojamo glede na to, ali spodbujajo ali zavirajo svobodno in učinkovito trgovanje na mednarodnem oziroma svetovnem trgu.

Uvozna carina je davek na tuje blago, ko to vstopi v domače gospodarstvo. **Carina** Namenjena je izenačevanju višje cene domače ponudbe in nižje cene uvozne ponudbe blaga. Od njene višine je odvisna intenzivnost zaščite domačih pridelovalcev. Izvaja se v dveh oblikah:

- fiksna carinska stopnja: carina se zaračunava v enaki višini na enoto blaga za vse količine uvoženega blaga
- "ad valorem" carina: carina se zaračunava kot odstotek na mednarodno ceno enote blaga.

Izvozna carina je namenjena povečanju cene domače izvozne ponudbe. Namenjena je omejevanju izvoza blaga iz države. Zato je razumljivo, da se zelo redko uporablja.

Uvozna kvota je v mednarodnem trgovanju glavni instrument necarinskih ovir. Predstavlja fizično omejitev (izražena je vedno kot količina) obsega tujega blaga, ki ga je moč uvoziti v danem časovnem obdobju. Uvedba uvozne kvote povzroči, da je uvoz količinsko manjši, kot bi bil v razmerah svobodne trgovine. Uvedba izvozne kvote povzroči, da je izvoz količinsko manjši, kot bi bil v razmerah svobodne trgovine.

Kvota

Uvozne carine in uvozne kvote spadajo med klasičen orodja zunanjetrgovinske politike. Zagotavljajo zaščito domačih pridelovalcev, carine pa tudi proračunske prihodke. Splošni učinki uvoznih carin in uvoznih kvot so si podobni:

Učinki uvoznih carin in uvoznih kvot

- domače cene rastejo
- domača proizvodnja se povečuje
- domača poraba se zmanjšuje
- zmanjšujejo se svetovne cene in svetovni uvoz.

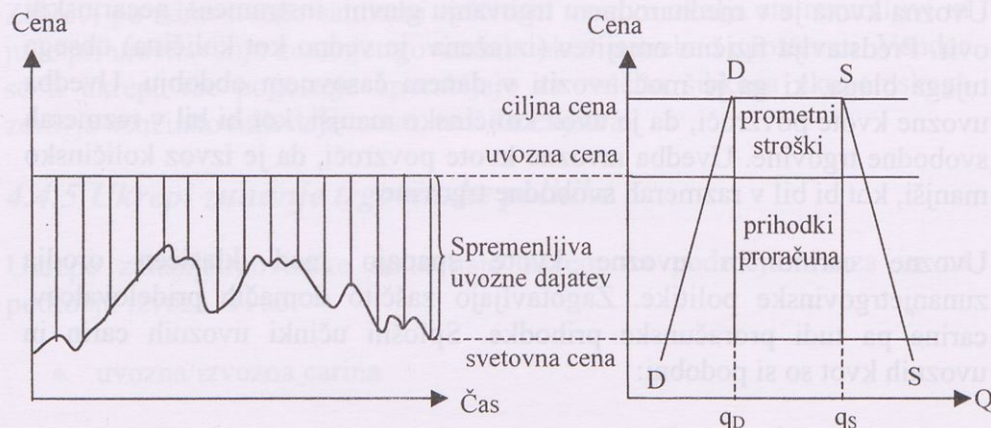
Ukrepa se razlikujeta predvsem po načinu izvajanja. Carino vgradijo uvozniki v svoje stroške oziroma v lastno ceno, s katero nastopajo na trgu in se mu z njo tudi prilagajajo. Uvozno kvoto oziroma pravico do določene količine uvoza pa mora država sama razdeliti med zainteresirane uvoznike.

Delitev lahko poteka administrativno – kvota se razdeli med zainteresirane uvoznike po vnaprej natančno določenih merilih. Delitev kvote lahko poteka v obliki licitacije in prodaje najboljšemu ponudniku. Mogoča je tudi kombinirana metoda, ki vsebuje tako elemente administrativne delitve kot tudi licitacije.

Z uvoznimi carinami in uvoznimi kvotami pridobijo domači proizvajalci zaščenega blaga, proizvajalci nadomestkov, vse dejavnosti, ki proizvajajo za potrebe proizvodnje zaščenega blaga, vsi, ki si pridobe uvozne kvote, in državni proračun. Oškodovani pa so domači porabniki, domača uvozna trgovina in tuji izvozniki.

Spremenljive uvozne dajatve

Spremenljive uvozne dajatve so sestavina ohranjanja zaščitne domače cene. Njihova naloga je, da preprečujejo vpliv zunanjetrgovinskih tokov na domačo zaščitno ceno. Predstavljajo posebno vrsto uvozne carine, ki v celoti in tekoče premosti razliko med višjo domačo zaščitno ceno in nižjo ceno uvozne ponudbe. Zaradi tega se morajo tekoče prilagajati vsem kratkoročnim nihanjem v svetovnih cenah. Od tod njihova spremenljivost.

Slika 4.13: Sistem variabilnih uvoznih dajatev na primeru skupne kmetijske politike Evropske zveze

Spremenljive uvozne dajatve v celoti prekinajo vpliv svetovnega trga na domači trg. V primeru, da jih vpelje država - velika uvoznica, prenašajo na svetovni trg nihanja domače ponudbe in domačega povpraševanja.

Spremenljive uvozne dajatve so enostavno in učinkovito sredstvo zaščite domačih cen. Ker prekinjajo vpliv svetovnega trga na domači trg, zagotavljajo stabilne domače cene. Zaradi možnih letnih nihanj v domači

ponudbi lahko na ta način ustaljene domače cene vplivajo na nestabilnost kmetijskega dohodka.

S spremenljivimi uvoznimi dajatvami pridobijo domači pridelovalci in državni proračun, prizadeti pa so porabniki.

Koristi in bremena so pri spremenljivi uvozni dajatvi razdeljeni enako kot pri uvozni carini. Vendar je bila med tema dvema ukrepoma, vse do 1994. leta, ko je bil sklenjen Urugvajski krog mednarodnih pogajanj o trgovini in carinah, bistvena razlika. Ta razlika je izvirala iz njihovega različnega obravnavanja v mednarodnih zunanjetrgovinskih pogajanjih.

Uvozna carina učinkuje na zunanjetrgovinske tokove neposredno. Zato je bila vedno predmet dvostranskih ali večstranskih mednarodnih zunanjetrgovinskih pogajanj. Spremenljive uvozne dajatve pa so bile uvedene kot ukrep za zaščito domače cene. Ker so veljale za ukrep na domačem trgu, niso bile vključene v mednarodna zunanjetrgovinska pogajanja. Če bi se pogajali o spremenljivih uvoznih dajatvah, bi taka mednarodna pogajanja pomenila poseganje v domačo gospodarsko oziroma kmetijsko politiko in ne več zgolj v zunanjetrgovinsko politiko države. Zato so države, ki so uporabljale sistem spremenljivih uvoznih dajatev, predvsem Evropska zveza, dolgo odklanjale vsako možnost mednarodnih pogajanj na tem področju.

Proporcionalne uvozne kvote se uporabljajo praviloma za relativno izenačene (homogene) pridelke, predvsem surovine. Ponudba na domačem trgu se oblikuje tako, da se združujeta domači in dražji pridelek (sladkor izdelan v Sloveniji) z uvoženim in cenejšim (sladkorjem izdelanim v ZDA). Povprečna cena pridelka na domačem trgu je tako višja od svobodne cene, vendar nižja od tiste, ki bi se oblikovala pod sistemom uvoznih carin ali kvot. Kolikšna bo pri tem ukrepu zaščita domačih pridelovalcev, je odvisno od deleža uvoženega pridelka v celotni ponudbi pridelka. Čim večji je ta delež, tem manjša je zaščitna učinkovitost proporcionalne uvozne kvote.

»Prostovoljna« uvozna kvota zunanjetrgovinski ukrep, ki ga izvaja tuji dobavitelj oziroma izvoznik na zahtevo države – uvoznice. Določi, koliko pridelka bo v določenem časovnem obdobju izvozil na določen tuji trg, npr. v Slovenijo. Tako izvoznik sam omeji svoj izvoz na obseg, ki je nižji, kot bi bil ob svobodnem trgovanju. Razlogi za tako "prostovoljno" omejevanje vstopa na tuji trg so:

Razlika med uvozno carino in spremenljivo uvozno dajatvijo

Proporcionalne uvozne kvote

»Prostovoljna« uvozna kvota

- politični in drugi neekonomski razlogi
- ekonomske koristi izvoznih agencij oz. podjetij
- strah izvoznikov pred omejitvenimi zunanjetrgovinskimi ukrepi države – uvoznice.

Tuji dobavitelj - izvoznik se boji, da bi v primeru, ko sam ne bi »prostovoljno« omejil svojega izvoza v državo – uvoznico, ta ne sprejela še bolj omejujočih uvoznih kvot ali drugih podobnih zunanjetrgovinske ukrepov.

Ekonomske koristi izvozniških agencij ali podjetij izvirajo iz tega, da kupujejo domače blago po ceni, ki je nižja, kot je cena na prodajnem trgu. V državi - uvoznici so cene višje, ker je obseg uvoza manjši, kot bi bil v razmerah svobodne trgovine. Zato so tudi cene, ki jih za pridelek dobi dobavitelj – izvoznik, nižje.

Omejevanje uvoza z administrativnimi ukrepi

Omejevanje uvoza z različnimi predpisi deluje predvsem tako, da obremenjuje uvoz z dodatnimi stroški bodisi neposredno (dodatna administracija) bodisi neposredno (zastoji v prometu blaga zaradi administrativnih postopkov). Ukrepi te vrste so zelo številni:

- zdravstveno-sanitarni predpisi
- uvozna dovoljenja in postopki pri njihovem pridobivanju
- vnaprejšnji depoziti kot zagotovilo za naročila za uvoženo blago
- vnaprejšnje plačevanje notranjih posrednih davkov
- zahteve glede velikosti embalaže in materiala, iz katerega je izdelana
- predpisi o trženju in označevanju proizvodov
- standardi
- diskriminacija uvoza pri vladnih nakupih
- spremembe pri carinskem vrednotenju uvoženega blaga
- zamotani carinski postopki in carinske deklaracije

- zahteve po predložitvi in ocenitvi vzorcev blaga, itd.

Čeprav so njihovi učinki različni, ti ukrepi v vsakem primeru ovirajo mednarodno trgovanje.

Mednarodno gospodarsko povezovanje držav je namenjeno povečanju učinkovitosti njihovih gospodarstev. Običajno se povezovanje začne na področju zunanje trgovine, z medsebojno odpravo carin in se nato razvija do oblikovanja skupnega trga. Tudi razvojna pot Evropske zveze je potekala tako: od gospodarske skupnosti preko skupnega trga do zelene politične integracije

Mednarodne gospodarske povezave držav

	Odprava notranjih carin	Skupne zunanje carine	Svoboden pretok blaga, kapitala in ljudi	Harmonizacija gospodarskih politik	Politična integracija
Območje svobodne trgovine					
Carinska zveza					
Skupni trg					
Ekonomska zveza					
Politična zveza					

Slika 4.14: Mednarodne gospodarske povezave držav

4.4.6 Svetovna trgovinska organizacija

Vse štiri ključne sklope ukrepov zunanjetrgovinske politike so različne države uporabljale na različne načine in različno intenzivno. Sistem je postal popolnoma nepregleden, vse večji pa so bili tudi njegovi učinki na izkrivljanje svetovnega trga. To pa so bili ključni razlogi za začetek meddržavnih pogajanj o zunanji trgovini.

Splošni sporazum o trgovini in carinah (General Agreement on Trade and Tariffs - GATT) je bil kot vladna mednarodna organizacija ustanovljen 1948. leta. Cilj organizacije je bil vzpostaviti odprt, stabilen in pregleden sistema mednarodnega trgovanja na podlagi stalnih pogajanj o odpravljanju zunanjetrgovinskih ovir oziroma o liberalizaciji zunanje trgovine, kar naj bi

Splošni sporazum o trgovini in carinah

pospešilo povečanje obsega mednarodne menjave, investicij in zaposlenosti.

Preglednica 4.18: Krogi pogajanj v okviru Splošnega sporazuma o trgovini in carinah (WTO)

Leto	Kraj oziroma ime	Predmet pogajanj	Število držav
1947	Ženeva	Carine	23
1949	Annecy	Carine	13
1951	Torquay	Carine	38
1956	Ženeva	Carine	26
1960 - 61	Ženeva: Dillon-ov krog	Carine	26
1964 - 67	Ženeva: Kennedy-ev krog	Carine in protidumpinški ukrepi	62
1973 - 79	Ženeva: Tokijski krog	Carine, ne-carinski ukrepi, »krovni« sporazumi	102
1986 - 94	Ženeva: Urugvajski krog	Carine, ne-carinski ukrepi, pravila, storitve, intelektualna lastnina, poravnava sporov, tekstil, KMETIJSTVO, ustanovitvev Svetovne trgovinske organizacije itd.	123

**Načela
delovanja**

Splošni sporazum o trgovini in carinah je deloval na podlagi štirih načel:

- načelo nediskriminacije
- načelo nacionalne obravnave
- načelo recipročnosti
- načelo preglednosti.

Načelo nediskriminacije temelji na klavzuli največjih ugodnosti. Vsaka država-članica postane avtomatično upravičena do vseh prednosti oziroma ugodnosti, ki jih druga država-članica zagotavlja katerikoli drugi državi. Izjema je le načelo prednostne obravnave (preferencialnega tretmana), ki velja v primeru carinske zveze in območja svobodne trgovine. Načelo nacionalne obravnave (nacionalnega tretmana) pomeni, da tuje blago na nacionalnem trgu ne sme biti obravnavano manj ugodno kot enako doma proizvedeno blago. Načelo recipročnosti pomeni, da mora država-članica, ki je deležna določenih ugodnosti s strani druge države-članice, tej državi nuditi enake ugodnosti. Načelo preglednosti zahteva, da mora biti zaščita

domače proizvodnje zaobsežena v carinskih tarifah (drugi necarinski ukrepi niso dovoljeni).

Svetovna trgovinska organizacija (World Trade Organisation – WTO) je bila, kot naslednica Splošnega sporazuma o trgovini in carinah, ustanovljena januarja 1995. leta. O njeni ustanovitvi so se dogovorili v sklopu Urugvajskega kroga pogajanj (1986 – 1994). Med njenimi ustanoviteljicami je tudi Slovenija. Organizacija ima sedež v Ženevi in predstavlja prostor za zunanjetrговinska pogajanja. Njene ključne naloge so:

Svetovna trgovinska organizacija

- vodenje trgovinskih pogajanj
- vodenje nacionalnih zunanjetrговinskih sporov
- opazovanje in spremljanje (monitoring) zunanje trgovine
- tehnična pomoč in usposabljanje v državah v razvoju
- sodelovanje z drugimi mednarodnimi organizacijami.

Svetovna trgovinska organizacija je, kot številne druge mednarodne vladne organizacije (Mednarodni denarni sklad, Svetovna banka pa tudi Organizacija Združenih narodov za prehrano in kmetijstvo), tarča številnih kritik. Najbolj pogosto ji očitajo, da:

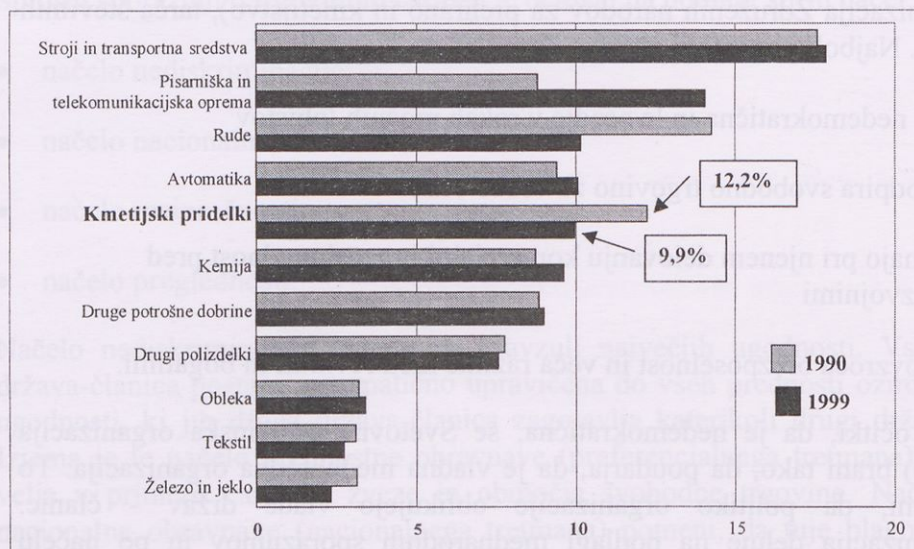
- je nedemokratična in le orodje v rokah močnih lobistov
- podpira svobodno trgovino za vsako ceno
- imajo pri njenem delovanju komercialni interesi prednost pred razvojnimi
- povzroča brezposelnost in večja razlike med revnimi in bogatimi.

Pred očitki, da je nedemokratična, se Svetovna trgovinska organizacija (STO) brani tako, da poudarja, da je vladna mednarodna organizacija. To pomeni, da politiko organizacije oblikujejo vlade držav - članic. Organizacija deluje na podlagi mednarodnih sporazumov in po načelu konsenza: odločitve sprejemajo članice soglasno. Pravila delovanja organizacije so rezultat medsebojnih pogajanj vlad držav - članic, ki jih morajo potrditi tudi parlamenti držav - članic. Majhnim državam, ki se pritožujejo, da na delovanje organizacije nimajo nikakršnega vpliva, dajo

vedeti, da bi bil brez Svetovne trgovinske organizacije njihov vpliv na dogajanja še manjši.

Na STO so naslovljeni tudi očitki, da vztraja na svobodni trgovini za vsako ceno. Ugovarjajo jim s tem, da je organizacija le prostor, kjer vlade medsebojno usklajujejo in določajo pravila zunanjetrgovinske liberalizacije. Zato so ti očitki neutemeljeni. Podobno velja za očitke o zanemarjanju razvojnih interesov. Predstavniki STO poudarjajo, da je izhodišče njenega delovanja trajnostni razvoj. Pri tem se še posebej sklicujejo na 20. člen Splošnega sporazuma o trgovini in carinah, ki dovoljuje državam, da zavarujejo zdravje ljudi, živali in rastlin ter neobnovljive naravne vire. Poudarjajo tudi, da organizacija pri svojem delu upošteva in spoštuje *Codex alimentarius* oziroma skupna določila Organizacije ZN za kmetijstvo in prehrano ter Svetovne zdravstvene organizacije o kakovosti in varnosti živeža.

Predstavniki STO opozarjajo na kompleksnost zveze med zunanjo trgovino in brezposelnostjo oziroma socialnim razlikovanjem. Priznavajo pa, da lahko v razmerah prilagajanja na liberalizacijo mednarodnih trgovinskih tokov pride do večje brezposelnosti. Kako velik je ta problem, je odvisno od učinkovitosti posameznih držav pri prilagajanju na nove razmere (<http://www.wto.org>, 15.3.01).

Slika 4.15: Sestava svetovne trgovine po skupinah blaga, 1990 in 1999, %

Vsi navedeni »za« in »proti« Svetovni trgovinski organizaciji odražajo **Globalizacija** sodobna previranja, ki jih sproža t.i. globalizacija.

Moderen kapitalizem se je razvil v sistemu nacionalnih držav. Medsebojno trgovanje in investiranje je bilo pomembno, vendar so ga izvajala podjetja, ki so imela domicil »doma«. Nekatera podjetja so imela podjetja v drugih državah, vendar so jih nadzorovala od »doma«. Država oziroma vlada je nadzorovala ključne gospodarske dejavnike in oblikovala podobo gospodarstva. Sistem nacionalnih gospodarstev pa se sedaj hitro spreminja. Računalniške, komunikacijske in transportne tehnologije so zmanjšale razdalje in omogočile proizvodnjo in menjavo na globalni ravni. Podjetja se globalizirajo iz več razlogov: da bi zmanjšala stroške in povečala trge, se izognila davkom, si pridobila znanja in vire, se zavarovala pred tečajnimi in drugimi tveganji. Država oziroma vlada jih lahko vse manj nadzoruje, s tem pa se zmanjšuje tudi njena zmožnost, da nadzoruje »domače« gospodarstvo. Vse to kaže, da pri globalizaciji ne gre le za gospodarski vidik, temveč tudi za socialne in politične vidike. Zato je globalizacijo razumeti kot hitro naraščanje čezmejne gospodarske, socialne in tehnološke izmenjave v razmerah kapitalizma (Globalization...., 2001).

Razumevanje globalizacije kot izraza sodobnega kapitalizma temelji na njenih t.i. neo-liberalističnih izhodiščih in načelih: gospodarstvo naj uravnava tržne sile, država pa naj poskrbi zgolj za ugodne razmere za gospodarjenje in infrastrukturo; javna podjetja naj se privatizirajo; zakonodaje, ki ureja gospodarstvo, naj bo čim manj, čim manj naj bo tudi nadzora cen in subvencij; izdatki države za izobraževanje, zdravje in socialno varnost naj se zmanjšajo; konkurenca naj bo ključna oblika odnosov med podjetji, med delavci ter med delavci in stroji; proizvodnja naj bo usmerjena na svetovni trg; domače gospodarstvo naj ne bo deležno nikakršne zunanjetrgovinske zaščite, zato naj bodo carine čim nižje in zunanja trgovina svobodna; delovna mesta naj bodo organizirana tako, da se lahko čim hitreje prilagajajo razmeram na trgu.

PETI DEL

JAVNO USMERJANJE KMETIJSKEGA RAZVOJA

5.1 Kmetijstvo v gospodarskem razvoju

5.2 Kmetijska politika

5.3 Pregled sistema ukrepov za uravnavanje dohodka kmetijskih gospodarstev

5.4 Usmerjanje trajnostnega razvoja kmetijstva

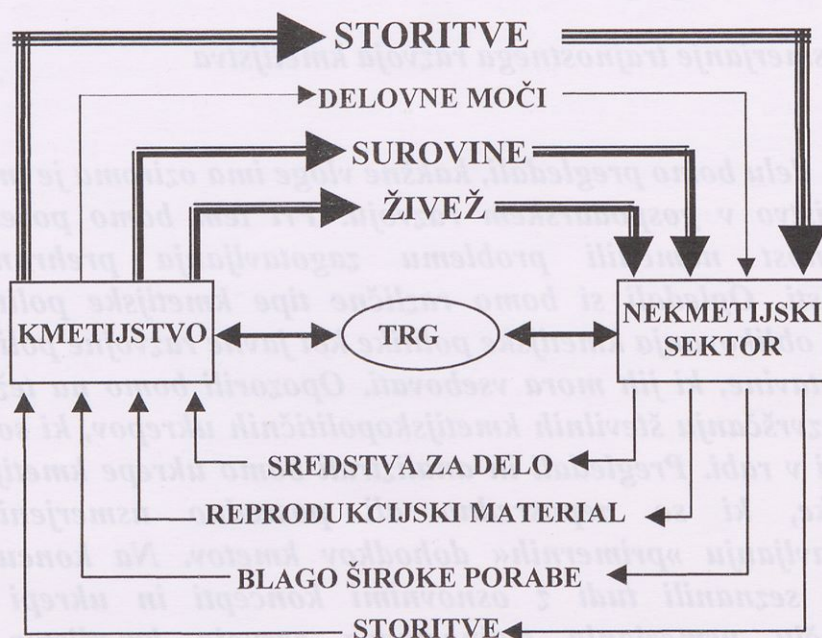
V tem delu bomo pregledali, kakšne vloge ima oziroma je imelo kmetijstvo v gospodarskem razvoju. Pri tem bomo posebno pozornost namenili problemu zagotavljanja prehranske varnosti. Ogledali si bomo različne tipe kmetijske politike, način oblikovanja kmetijske politike kot javne razvojne politike in sestavine, ki jih mora vsebovati. Opozorili bomo na težave pri razvrščanju številnih kmetijskopolitičnih ukrepov, ki so ali so bili v rabi. Pregledali in analizirali bomo ukrepe kmetijske politike, ki so neposredno ali posredno usmerjeni k zagotavljanju »primernih« dohodkov kmetov. Na koncu se bomo seznanili tudi z osnovnimi koncepti in ukrepi na področju usmerjanja trajnostnega razvoja kmetijstva in podeželja.

5.1 KMETIJSTVO V GOSPODARSKEM RAZVOJU

5.1.1 Vloga kmetijstva v gospodarstvu

Tehnična in družbena delitev dela

Vse do industrijske revolucije je bilo kmetijstvo dominantna gospodarska dejavnost. Intenziven razvoj družbene delitve dela, temelječ in izhajajoč iz intenzivnega razvoja trga in rastočih gospodarskih zmožnosti in zmogljivosti, je imel za posledico, da so se od kmetijstva ločile in popolnoma osamosvojile številne gospodarske dejavnosti. Domače izdelovanje obleke in obutve sta nadomestili tekstilna in obutvena industrija. Izdelovanje kmetijskega orodja je nadomestila industrija kmetijskih strojev in podobno. Velik del prvin za razvoj teh dejavnosti je prispevalo kmetijstvo. Ker se je v procesu družbene delitve dela zmanjševala samozadostnost oziroma avtarkija kmetijstva, so se med njim in drugimi dejavnostmi stkale številne vezi, ki jih ponazarjamo z razmerjem vhodov in izhodov oziroma s t.i. input-outpt razmerji.

Slika 5.1: Input-ouput razmerja med kmetijskim in nekmetijskim sektorjem gospodarstva

Kolikšna je vloga kmetijstva v gospodarstvu neke države običajno prikažemo z naslednjimi kazalci:

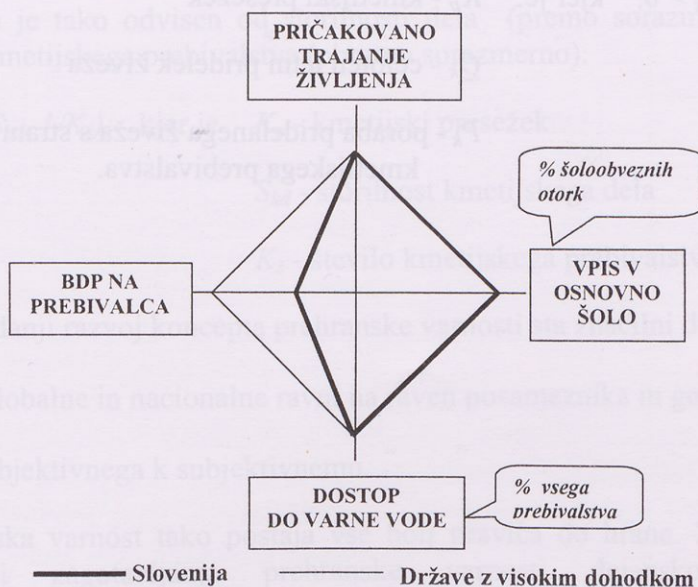
Kazalci vloge kmetijstva

- delež kmetijstva v prebivalstvu in aktivnem prebivalstvu
- delež kmetijstva v bruto domačem proizvodu
- delež kmetijstva v gospodarskih naložbah
- delež kmetijstva v zunanjetrgovinski menjavi.

Pri uporabi teh kazalcev je potrebno upoštevati, da vloge in pomena kmetijstva v gospodarstvu ne ponazarjajo v celoti, saj ne upoštevajo, da je pridelovanje živeža še vedno v celoti v domeni kmetijstva. Poleg tega pa ne kažejo na številne pozitivne zunanje učinke te dejavnosti, ki pa z razvojem postajajo pri oceni vloge in pomena kmetijstva v gospodarstvu in v gospodarskem razvoju vedno pomembnejši.

Zato tudi ni več primerno, da stopnjo razvoja neke države izrazimo z deleži kmetijstva v narodnogospodarskih agregatih: čim manjši so ti deleži, tem razvitejša je država. Sodoben pristop k merjenju stopnje razvitosti kaže t.i. razvojni diamant.

Razvojni diamant

Slika 5.2: Primerjava stopnje razvoja Slovenije s skupino držav z visokim dohodkom, 1989/99 (WTO)

Primerjava razvojnih diamantov Slovenije in skupine držav z visokim dohodkom kaže, da Slovenija, kljub nižjemu bruto domačemu proizvodu dosega razvite države pri drugih treh kazalcih razvoja.

5.1.2 Pridelovanje živeža

Kmetijski presežek

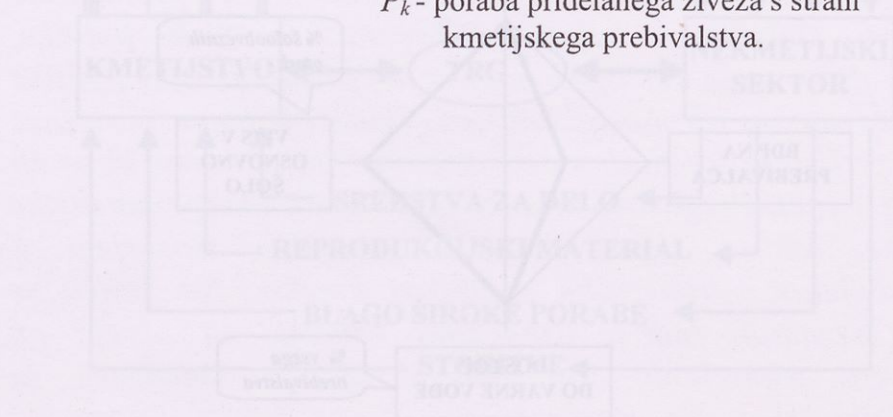
Temeljna naloga kmetijstva je še vedno zagotoviti zadostne količine živeža za potrebe kmetijskega prebivalstva oziroma potreben kmetijski pridelek. Zagotoviti pa mora tudi zadostne količine živeža za nekmetijsko prebivalstvo oziroma presežen pridelek. Z vidika gospodarskega razvoja in nalog ter vloge kmetijstva v tem razvoju je zanimiv predvsem presežen pridelek. V zgodnjih obdobjih kmetijskega in tudi gospodarskega razvoja pridelovalci pridelajo praviloma toliko, kot sami porabijo ali le nekoliko več. Za kmetijstvo je značilno samozadostno oziroma avtarkično gospodarjenje: kar pridelajo sami tudi porabijo.

Presežen kmetijski proizvod oziroma kmetijski presežek mora ustrezati spremembam v gospodarski sestavi družbe oziroma spremembam v številu kmetijskega prebivalstva in v njihovih dohodkih. Če naj kmetijstvo prispeva k gospodarskemu razvoju, mora biti pridelovanje živeža večje od njegove porabe s strani kmetijskega prebivalstva:

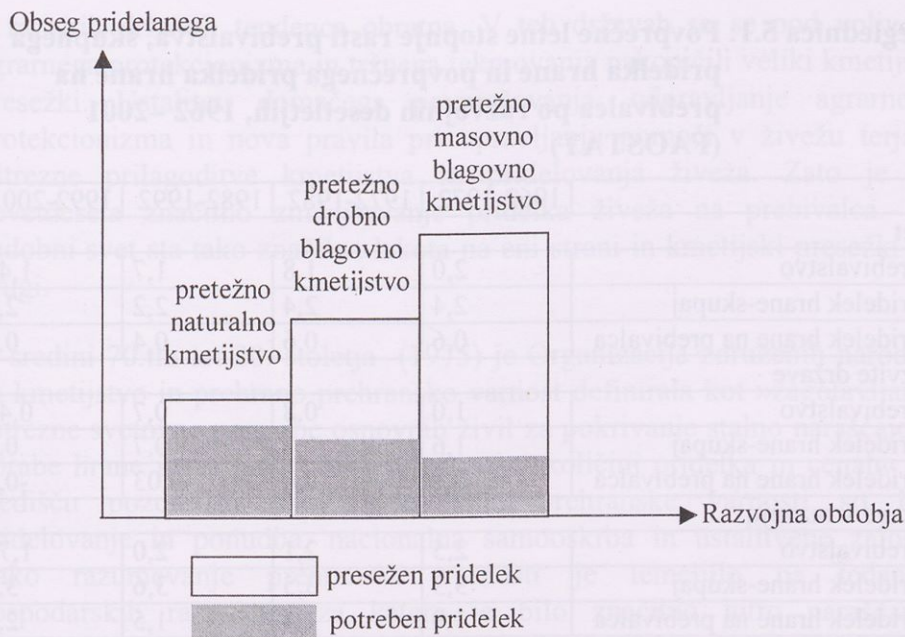
$K_p = Q_k - P_k > 0$; kjer je: K_p - kmetijski presežek

Q_k - celoten letni pridelek živeža

P_k - poraba pridelanega živeža s strani kmetijskega prebivalstva.

Slika 5.1: Inovativni razvoj in med kmetijsko in nekmetijsko gospodarstvo

Slika 5.3: Potreben in presežen kmetijski pridelek

Kmetijski presežek bo pozitiven le v primeru, če je povprečna storilnost kmetijskega prebivalstva večja od povprečne porabe živeža s strani aktivnega in vzdrževanega kmetijskega prebivalstva. Obseg kmetijskega presežka je tako odvisen od storilnosti dela (premo sorazmerno) in od števila kmetijskega prebivalstva (obratno sorazmerno):

$$K_p = f(S_{kd}, 1/K_s); \text{ kjer je } K_p - \text{kmetijski presežek}$$

S_{kd} - storilnost kmetijskega dela

K_s - število kmetijskega prebivalstva

Za dosedANJI razvoj koncepta prehranske varnosti sta značilni dve smeri:

- od globalne in nacionalne ravni na raven posameznika in gospodinjstva
- od objektivnega k subjektivnemu.

Prehranska varnost tako postaja vse bolj pravica do hrane. Zato so tudi problemi zagotavljanja prehranske varnosti dejansko problemi uresničevanja pravice do hrane kot ene temeljnih človekovih pravic.

**Prehranska
varnost**

Preglednica 5.1: Povprečne letne stopnje rasti prebivalstva, skupnega pridelka hrane in povprečnega pridelka hrane na prebivalca po razvojnih desetletjih, 1962 –2001 (FAOSTAT)

	1962-1972	1972-1982	1982-1992	1992-2001
Svet				
prebivalstvo	2,0	1,8	1,7	1,4*
pridelek hrane-skupaj	2,4	2,4	2,2	2,2
pridelek hrane na prebivalca	0,6	0,6	0,4	0,8
Razvite države				
prebivalstvo	1,0	0,8	0,7	0,4*
pridelek hrane-skupaj	1,6	1,3	0,7	0,1
pridelek hrane na prebivalca	0,8	0,6	-0,03	-0,3
Države v razvoju				
prebivalstvo	2,5	2,1	2,0	1,7*
pridelek hrane-skupaj	3,3	3,5	3,6	3,7
pridelek hrane na prebivalca	1,0	1,4	1,5	2,0

*1992-2000

Preglednica 5.2: Prebivalstvo držav v razvoju glede na dnevno užite kalorije na prebivalca, 1961/63-1988/90 (FAO, 1995)

	Dnevno užite kalorije na prebivalca-triletno povprečje				Prebivalstvo, mil.			
Kalorij dnevno	1961/63	1969/71	1979/81	1988/90	1962	1970	1980	1989
Države v razvoju								
pod 2000	1810	1960	1900	1784	1581	1046	197	123
2000-2100	2045	2030	2100	2040	114	746	771	211
2100-2300	2210	2200	2180	2225	176	338	483	1425
2300-2500	2400	2395	2345	2405	196	230	1234	212
2500-2700	2655	2560	2655	2635	38	176	103	1327
2700-3000	2785	2870	2780	2795	14	55	293	286
nad 3000	3045	3265	3070	3120	21	24	190	365
vse	1950	2120	2330	2470	2141	2616	3271	3850
Razvite države	3030	3200	3290	3400	989	1074	1168	1242
Svet	2290	2430	2580	2700	3130	3690	4439	5192

Naraščanje svetovnega prebivalstva se postopno umirja. K temu so prispevale tudi razvojno usmerjene in mednarodno koordinirane politike prebivalstva. V drugi polovici 20. stoletja se je stopnja rasti prebivalstva v državah v razvoju skoraj prepolovila, kar je skupaj z nekoliko hitrejšim naraščanjem pridelovanja hrane prispevalo k hitrejši rasti pridelovanja živeža na prebivalca. To je prispevalo k blažitvi, ne pa tudi k odpravi lakote. Medtem ko so države v razvoju pospeševale pridelovanja živeža, je

v razvitih državah tendenca obratna. V teh državah so se pod vplivom agrarnega protekcionizma in tržnega tekmovanja nakopičili veliki kmetijski presežki. Ustalenie domačega povpraševanja, odpravljanje agrarnega protekcionizma in nova pravila pri upravljanju pomoči v živežu terjajo ustrezne prilagoditve kmetijstva in pridelovanja živeža. Zato je za devetdeseta značilno zmanjševanje pridelka živeža na prebivalca. Za sodobni svet sta tako značilna lakota na eni strani in kmetijski presežki na drugi.

V sredini 70. let 20. stoletja (1975) je Organizacija združenih narodov za kmetijstvo in prehrano prehransko varnost definirala kot »zagotavljanje ustrezne svetovne ponudbe osnovnih živil za pokrivanje stalno naraščajoče porabe hrane in za preprečevanje nihanj v količini pridelka in cenah«. V središču pozornosti pri zagotavljanju prehranske varnosti so bili pridelovanje in ponudba, nacionalna samooskrba in ustalitvene zaloge. Tako razumevanje prehranske varnosti je temeljilo na tedanjih gospodarskih razmerah, za katere je bilo značilno hitro naraščanje kmetijskih cen in tudi cen vseh drugih surovin, predvsem nafte (prvi naftni šok). Naraščajoče svetovne cene kmetijskih pridelkov so številne države vzpodbudile, da so nacionalno samooskrbo s hrano opredelile kot najpomembnejši cilj pri usmerjanju razvoja kmetijstva.

Stopnjo samooskrbe s kmetijskim pridelkom izračunamo na zelo preprost način:

$$\% \text{ samooskrbe} = (\text{količina pridelanega} / \text{količina porabljenega}) \times 100$$

Država doseže samooskrbo s hrano tedaj, ko sama pridelava vse, kar porabi. Zadostna lastna pridelava pa zagotavlja tudi prehransko varnost. Prvi problem pri tem je, da tako razumevanje samooskrbe predpostavlja popolno samozadostnost kmetijstva pri zagotavljanju prvin pridelovanja. Država ima dovolj lastnih virov, da pridelava vse, kar potrebuje. Za sodobne kmetijske sisteme je tudi v največjih in najbogatejših državah značilna višja ali nižja stopnja uvozne odvisnosti.

Glede na razmere, v katerih je bila samooskrba opredeljena kot način zagotavljanja prehranske varnosti, je razumljivo, da je bil ključni argument za tako ravnanje »*terms of trade*« oziroma zunanjetrgovinska menjalna razmerja.

Utemeljevanje samooskrbe z zunanjetrgovinskimi menjalnimi razmerji gradi na dveh predpostavkah:

Prehranska varnost in samooskrba

Problemi samooskrbe kot metode za zagotavljanje prehranske varnosti

1. Ocene politikov in podjetnikov o pričakovanem gibanju svetovnih cen se bistveno razlikujejo. Ker so napovedi politikov bolj gotove, je prav, da z vladnimi ukrepi spodbudijo potrebne spremembe.
2. Podjetniške odločitve o rabi prvin pridelovanja ne upoštevajo družbeno relevantnega razmerja med sedanjimi stroški in prihodnjimi koristmi.

V primeru pričakovane rasti svetovnih kmetijskih cen se zastavlja vprašanje, ali naj država-uvoznica uvede kmetijsko politične ukrepe, s katerimi se bo na tako prihodnost pravočasno pripravila.

Pristaši samooskrbe bodo zagovarjali stališče, da mora v takem primeru vlada nemudoma ukrepati in s sistemom posebnih intervencij spodbujati domače pridelovanje in omejevati uvoz. Rastoči domači pridelek bo nadomestil uvoz.

Ugovori proti takemu sklepanju so zelo preprosti. V primeru, da bodo svetovne cene rasle, se bodo, v razmerah svobodne trgovine, domači pridelovalci odzvali z rastočim obsegom pridelka. Zato ni nikakršnega razloga za posege države.

Poseganje države je mogoče utemeljiti tudi drugače. Pridelovanje je v danem obdobju rezultat poslovnih odločitev iz predhodnega obdobja. Tudi prilagajanje na nove tržne razmere ne more biti opravljeno na mah. Med poslovno odločitvijo in njeno realizacijo je določen časovni odlog, ki ga v veliki meri določajo biološke zakonitosti rasti in razvoja. Od tod vtis, da so pridelovalci slabši napovedovalci tržnih gibanj od politikov. Zato morajo prav ti zagotoviti tako razmestitev prvin pridelovanja, ki bo ustrezala pričakovanim razmeram.

Problem »napačne« podjetniške odločitve o rabi prvin pridelovanja je posebej pereč v primeru kmetijskih zemljišč. Rabe kmetijskih zemljišč res ni mogoče enostavno prilagajati spremembam v menjalnih razmerjih na svetovnem trgu. Če naj bo obseg kmetijskih zemljišč v nekem prihodnjem obdobju, ko je pričakovati rast kmetijskih cen, optimalen, potem je delež zemljišč, namenjenih kmetijstvu, glede na sedanjo raven cen neprimeren. Odločitev o rabi kmetijskih zemljišč mora zato temeljiti na presoji prihodnjih koristi in sedanjih stroškov. Tak način utemeljevanja samooskrbe je v rabi predvsem, kadar cene na svetovnem trgu padajo.

Podjetniške presoje sedanjih stroškov in prihodnjih koristi temeljijo na gibanju tržne obrestne mere. Razmestitev prvin pridelovanja, ki upošteva gibanje tržne obrestne mere, podcenjuje prihodnje družbene koristi.

Potrebna je taka korekcija izračuna, ki bo v rabo prvin pridelovanja vnesla tudi element družbene koristi. Na tem mestu vstopi v sistem premislekov o samooskrbi argument prehranske varnosti.

Prehranska varnost kot razlog za samooskrbo izhaja iz trditve, da je živež ključna in najpomembnejša človekova potreba, ki ji mora biti zadoščeno. Zato je država-uvoznica, ki ne more kupiti hrane, v slabšem položaju kot država-izvoznica, ki je ne more prodati. Politika prehranske varnosti, ki je izgovor za smooskrbo, je neke vrste politika zavarovanja. Država se odloči, da bo vsako leto plačala nekoliko več za hrano v zameno za večjo gotovost dobav.

Stoletja je bila Švedska zaradi svoje nevtralne drže v precejšnji mednarodni izolaciji. Zaradi tega so se Švedi sprijaznili s tem, da morajo ohraniti minimalno raven kmetijskega pridelovanja ob višjih cenah, ne glede na razmere na svetovnem trgu. Po letu 1945 so pričeli ugotavljati, da raven kmetijske proizvodnje presega potrebe v izjemnih razmerah in da je del stroškov samooskrbe nepotreben. Vlada je ponovno izračunala minimalen obseg pridelovanja. Najprej pa je določila, kaj razume pod izjemnimi razmerami: obdobje treh let, ko ni mogoč nikakršen uvoz. Nato so v enotah energije izračunali tako potrebni pridelek kot tudi potrebno raven prehrane. Ugotovili so, da bi v tako opredeljenih izjemnih razmerah lahko preživel ob 20 % zmanjšanju porabe, ki se mu mora prilagoditi tudi obstoječi kmetijski produktivni potencial. Prvih 10 % bi prihranili z dejanskim zmanjšanjem porabe. Drugih 10 % pa bi pridobili s preusmeritvijo od živinoreje na poljščine, kar bi več kot odtehtalo uvoz. Ker so Švedi vzeli prehransko varnost kot prehransko varnost in ne kot kmetijskopolitični izgovor, so brez večjih kmetijskih pretresov vstopili v Evropsko zvezo.

**Švedska
izkušnja s
samooskrbo**

Kljub prevladi samooskrbe, ki je bila značilna predvsem za države-članice Evropske gospodarske skupnosti, so bila vse glasnejša opozorila, da samooskrba ni zagotovilo za prehransko varnost. Kot osrednji problem prehranske varnosti se je vse bolj kazala dostopnost do hrane. Dostop do hrane pa ima dve razsežnosti:

- dostop do prvin pridelovanja oziroma problem ponudbe
- delitev ustvarjenega oziroma problem povpraševanja.

V skladu s tem je 1986. leta Svetovna banka prehransko varnost opredelila kot »nemoten dostop vseh ljudi do zadostne količine hrane, ki je potrebna za aktivno ter zdravo življenje«. V koncept prehranske varnosti tako

vstopata pravica do hrane in aktivno in zdravo življenje kot merilo uresničevanja te pravice.

V zvezi s tem se je zastavilo vprašanje, kdo je tisti, ki mora biti prehransko varen. Samooskrba je kot subjekt prehranske varnosti opredelila »narod« oziroma »državljan«. Pravica do hrane je izpostavila posameznika. Pri tem so raziskovalci ugotavljali, da je dostop do hrane odvisen od nadzora, ki ga ima posameznik nad viri gospodinjstva in od njegovega dostopa do dohodkov gospodinjstev.

**Mreža
prehranske
varnosti**

Preglednica 5.3: Norme potrebne energije za odrasle osebe glede na raven fizične aktivnosti (FAO, 2000)

	Približna dnevno potrebna količina energije odrasle osebe		
	Majhna aktivnost ¹ (kcal)	Zmerna aktivnost ² (kcal)	Velika aktivnost ³ (kcal)
Moški (višina 1,71 m)*			
najnižja, še sprejemljiva telesna teža (54 kg)	2335	2682	3164
najvišja, še sprejemljiva telesna teža (73 kg)	2786	3199	3775
Ženska (višina 1,59m)*			
najnižja, še sprejemljiva telesna teža (47 kg)	1846	1941	2154
najvišja, še sprejemljiva telesna teža (63 kg)	2223	2337	2594

¹ Majhna aktivnost: sedenje z uporabo avtomatskih naprav oziroma orodij;

² Zmerna aktivnost: lažja fizična dela (npr. delo v predelovalni industriji, zunajsezonska dela v kmetijstvu);

³ Velika aktivnost: težka in občasno naporna dela (delo v kmetijstvu, v rudarstvo, v železarnah ipd.). Nižji ljudje imajo lahko manjše potrebe po energiji, višji pa večje.

Norma temelji na gradivu: Report of the Joint FAO/WHO/UNU Expert Consultation on Energy and Protein Requirements, 1985.

Konvencionalni pristopi k prehranski varnosti so temeljili na t.i. objektivnih merilih:

- ciljna raven porabe
- poraba manj kot 80 % standarda povprečnega vnosa energije dnevno, ki ga določi Svetovna zdravstvena organizacija (WHO – World Health Organization)
- redna, gotova in prehransko ustrezna ponudba živeža.

Ta t.i. objektivna merila se nenehno spreminjajo. Zato se je zastavilo vprašanje njihove objektivnosti. Prehranske potrebe posameznika so odvisne od starosti, zdravja, velikosti, dela, naravnega okolja in obnašanja. Vsakršno izračunavanje povprečij je v bistvu vrednostna sodba oziroma neko subjektivno merilo. Raziskovalci so si zastavili vprašanje, kdo potemtakem ve, koliko je prav? Odgovor je kaj preprost: tisti, za katerega gre. Prebivalstvo, ki je predmet skrbi za prehransko varnost, mora imeti tudi nekaj besede pri njenem določanju in udejanjanju. Prehrana ima več razsežnosti: tehnično kakovost, prilagojenost lokalnim navadam, kulturno sprejemljivost in tudi dostojanstvo človeka, njegovo avtonomijo in samoopredelitev. Prehranska varnost mora tako zajeti vse razsežnosti prehrane. Zato je prehranska varnost dejansko večciljni sistem. Pri njenem opredeljevanju in izvajanju morajo imeti več besede tisti, ki naj bi jim bila prehranska varnost namenjena. Naloga politike pri tem je, da prepozna in razume vire prehranske negotovosti in oblikuje različne strategije za različne razmere in okoliščine. Strategije morajo biti zasnovane in izvajane tako, da bodo posameznikom in gospodinjstvom dajale možnost izbire, ki bo prispevala k samoopredelitvi in avtonomiji v razvoju strategij preživetja. Podporni administrativni sistem mora biti odprt in dojemljiv za pobude ljudi ter decentraliziran. Pri tem velja opozoriti, da je preživetje koncept, ki je širši od prehranjevanja. Ne gre samo za golo preživetje od danes do jutri, temveč za varno in trajno življenje.

Danes velja, da so dežela in ljudje prehransko varni tedaj, ko njihov prehranski sistem deluje na način, ki odpravi strah, da bi ne bilo kaj jesti. Prehranska varnost je dosežena tedaj, kadar imajo revni in ranljivi, posebej ženske in otroci ter tisti, ki živijo na marginalnih območjih, nemoten in gotov dostop do zelene hrane.

V razvitih tržnih gospodarstvih je osnovni problem prehranske varnosti prekomerno hranjenje prebivalstva. Ljudje jedo preveč, imajo slabe prehranske navade, živež pogosto ni kakovosten niti varen, veliko je bolezni, ki jih povzroča preobilno oziroma nepravilno prehranjevanje itd. Kljub temu da je hrane dovolj, prehranska varnost ni dosežena. FAO namreč razume prehransko varnost kot stanje, ko imajo vsi ljudje stalno fizični, družbeni in ekonomski dostop do zadostnega, varnega in polnovrednega živeža, ki ustreza njihovim prehranskim potrebam in željam in jim omogoča aktivno ter zdravo življenje. Zato v teh okoljih grade sistem prehranske varnosti pod okriljem prehranske in zdravstvene politike.

Program zagotavljanja prehranske varnosti

Kmetijstvo je v tem primeru le eden od številnih členov verige prehranske varnosti, ki ni skrb kmetijske politike. Kmetijska politika se v to verigo vključuje le kot sestavina usmerjanja ponudbe živeža.

Odpravljanje prehranske negotovosti

Po ocenah FAO se konec 20. stoletja 826 milijonov ljudi oziroma kar 14 % vsega svetovnega prebivalstva sooča s prehransko negotovostjo. Prehranska negotovost je stanje, ko ljudje nimajo gotovega dostopa do zadostnih količin varnega in polnovrednega živeža, ki bi ga potrebovali za normalno rast in razvoj ter aktivno in zdravo življenje. Do prehranske negotovosti lahko pride zaradi tega, ker živeža ni na razpolago, ker ljudje nimajo potrebne kupne moči, ker ni sistema razpečevanja oziroma ta slabo deluje ali pa ker gospodinjstva razpoložljivega živeža ne znajo prav izrabiti. Prehranska negotovost je lahko trajna, sezonska ali pa prehodna.

Večina razlogov za prehransko negotovost je osredotočena v državah v razvoju, kjer je ljudi, ki nimajo dovolj jesti, kar 791 milijonov oziroma 18 % vsega prebivalstva. Prehransko negotovost poznajo tudi razvite industrijske države in države v tranziciji, kjer se s prehransko negotovostjo srečuje 34 milijonov ljudi.

Preglednica 5.4: Napoved obsega podhranjenosti v državah v razvoju (FAO, 2000)

	Delež v vsem prebivalstvu, %			Število ljudi, v mil.		
	1996-98	2015	2030	1996-98	2015	2030
Podsaharska Afrika	34	22	15	186	184	165
Severna Afrika (Bližnji vzhod)	10	8	6	36	38	35
Južna Amerika in Karibi	11	7	5	55	45	32
Kitajska in Indija	16	7	3	348	195	98
Druge države v Aziji	19	10	5	166	114	70
Države v razvoju	18	10	6	791	576	400

Prizadevanja za odpravo prehranske negotovosti v sodobnem svetu, ki so povzeta v Rimski deklaraciji o svetovni prehranski varnosti (FAO, 1996) temelje na nekaj ključnih točkah:

- najširša participacija ljudi in enakopravnost spolov
- odprava revščine in boljša izraba razpoložljivega živeža
- večnamensko kmetijstvo kot način udejanjanja trajnostnega razvoja
- poštena in nepristranska svetovna trgovina
- pomoč v primeru nesreč, ki bo spodbujala obnovo in razvoj
- naložbe v človeške vire in trajnostni razvoj prehranskih virov
- redno spremljanje razmer in mednarodno sodelovanje.

Odprava prehranske negotovosti terja spremembe v političnem, družbenem in naravnem okolju, s katerimi bodo ustvarjene najbolj primerne razmere za odpravo lakote in za trajni mir. Pri oblikovanju takih razmer je ključnega pomena polno in enakopravno sodelovanje žensk in moških, kar je edino zanesljiv način zagotavljanja trajne prehranske varnosti za vse. V takem okolju bo mogoče uvajanje in izvajanje ukrepov za izkoreninjenje revščine ter neenakosti. To bo prispevalo k lažji ekonomski ter fizični dostopnosti do prehransko primerne in varne hrane vsem in vedno in k boljši izrabi razpoložljivega živeža.

K primerni in zanesljivi ponudbe živeža na ravni gospodinjstev, držav, širših območij in sveta v celoti lahko pomembno prispevajo trajnostne prehranske in kmetijske, pa tudi gozdarske in ribiške politike ter politike razvoja podeželja, ki temelje na večnamenskosti kmetijstva. Zagotavljanju prehranske varnosti je potrebno prilagoditi tudi zunanjetrgovinske politike, še posebej na področju trgovanja s hrano in kmetijskimi pridelki. Sistem svetovne trgovine bi moral biti tržno usmerjen in nepristranski.

Prehranska negotovost se bo zmanjšala tudi s preprečevanjem naravnih nesreč in nesreč, ki jih povzroči človek oziroma s pripravo nanje. Pomoč v hrani v primeru nuje pa mora biti posredovana na načine, ki bodo spodbujali obnovo in razvoj virov za zadovoljevanje prihodnjih potreb. Pri tem ima pomembno vlogo ustrezno usmerjanje javnih in zasebnih naložb v spodbujanje razvoja človeških virov, trajnostnih sistemov pridelovanja hrane in razvoja podeželja.

5.1.3 Pridelovanje surovin

Kmetijstvo je tudi pomemben dobavitelj surovin za predelovalno industrijo. Glavni prejemnik je živilska industrija, ki predela in doda vrednost pridelkom, ki so namenjeni prehrani prebivalstva. Zato je danes živilska industrija sestavni del ponudbe živeža.

**Surovine za
živilsko
industrijo**

Surovine kmetijskega porekla za neprehranske namene (naravna vlakna, kože in podobno) se srečujejo z močno konkurenco umetnih nadomestkov. Hkrati s tem poteka zelo intenzivno raziskovanje novih rab tradicionalnih kmetijskih surovin, kot so npr. raziskovanja na področju bioenergije in podobno.

**Surovine za
druge
industrije**

5.1.4 Delovne moči

V začetnih odbojih gospodarskega razvoja je kmetijstvo glavni vir delovnih moči, potrebnih za razvoj drugih gospodarskih dejavnosti. Intenzivnost

**Depopulacija
kmetijstva**

deagrarizacije je odvisna od stopnje agrarne prenaseljenosti in od absorpcijske sposobnosti nekmetijskih dejavnosti. Ker so oportuniteni stroški kmetijskih delovnih moči primerjalno nizki, lahko deagrarizacija vodi v depopulacijo kmetijstva oziroma kmetijskih območij. Posledica tega so t.i. demografsko ogrožena območja oziroma območja praznjenja. Ta območja se zaradi tega uvrstijo na področje javnega usmerjanja kmetijskega in regionalnega razvoja.

Pospeševanje razvoja nekmetijskega sektorja s pomočjo prelivanja virov iz kmetijstva v druge, nekmetijske dejavnosti, poteka tudi s prelivanjem v kmetijstvu ustvarjene nove vrednosti oziroma akumulacije v druge dejavnosti, s čimer se poveča njihova naložbena sposobnost. Prelivanje ustvarjene nove vrednosti iz kmetijstva v druge dejavnosti poteka s pomočjo politike nizkih cen kmetijskih pridelkov in visokih cen drugih izdelkov (politika limitiranih cen kmetijskih pridelkov). Podobne učinke lahko dosežemo s progresivno davčno politiko na področju kmetijstva.

Črpanje virov iz kmetijstva za pospeševanje razvoja drugih dejavnosti lahko postane tudi omejitveni dejavnik njihovega razvoja. To velja predvsem v razmerah, kjer je kmetijstvo poglavitni trg. Siromašenje kupne moči kmetijstva oži trg izdelkov novih dejavnosti.

5.1.4.1 Agrarna prenaseljenost v teoriji gospodarskega razvoja

Eno od pomembnih vprašanj, s katerimi se je teorija gospodarskega razvoja srečevala v svojih začetnih obdobjih, je bilo, kako spremeniti gospodarsko sestavo, v kateri prevladuje kmetijstvo oziroma kako kmetijstvo čim bolje izrabit za pospeševanje gospodarskega razvoja. Pri tem sta se zastavljali dve vprašanji:

- ali so bistvene spremembe v globalni gospodarski sestavi možne brez predhodnih sprememb v kmetijstvu?
- ali so bistvene spremembe v globalni gospodarski sestavi možne brez predhodno izoblikovanih razvojnih jeder nekmetijskega sektorja, ki s svojim razvojem vzvratno vplivajo na razvoj kmetijstva?

Stališče, da je mogoče spodbuditi gospodarski razvoj brez predhodnih sprememb v kmetijstvu, je vsebovano v klasičnem modelu gospodarskega razvoja. Stališče, da so za spodbujanje gospodarskega razvoja nujne predhodne spremembe v kmetijstvu, pa je izhodišče neoklasičnega modela.

Klasični model temelji na predpostavki o agrarni prenaseljenosti. V kmetijstvu je del celotnega delovnega kontingenta, za katerega je značilna prikrita brezposelnost. To pomeni, da k obsegu kmetijske proizvodnje ničesar ne prispevajo, njihovo vzdrževanje pa v celoti bremeni kmetijstvo. Če bi kmetijstvo zapustili in se zaposlili drugod, se obseg kmetijske proizvodnje ne bi zmanjšal, pa tudi potrebe po živežu se ne bi povečale. Kmetijstvo postane tako vir delovnih moči za razvoj drugih dejavnosti. Intenzivnost razvoja je v tem primeru odvisna zgolj od razpoložljivih sredstev za pre zaposlovanje tega, v kmetijstvu odvečnega, delovnega kontingenta v drugih dejavnostih.

Klasični model

Za razliko od klasičnega modela izhaja neoklasični model iz predpostavke, da ni agrarne prenaseljenosti. Vsi, ki delajo v kmetijstvu, so polno zaposleni, prispevajo k obsegu kmetijske proizvodnje in med njimi ni prikrite nezaposlenosti. To pomeni, da bi pre zaposlitev delovnih moči iz kmetijstva v druge dejavnosti zmanjšala obseg kmetijske proizvodnje in razpoložljivega živeža. Za spreminjanje gospodarske sestave je najprej potrebno povečati storilnost dela v kmetijstvu in ustvariti določen kmetijski presežek ter s tem omogočiti, da se del kmetijskega delovnega kontingenta lahko pre zaposli v drugih dejavnostih. Intenzivnost gospodarskega razvoja je v tem primeru odvisna od sprememb v kmetijstvu.

Neoklasični model

Opisana modela razvoja se bistveno razlikujeta po vlogi, ki jo pripisujeta kmetijstvu v gospodarskem razvoju. V klasičnem modelu ima kmetijstvo popolnoma pasivno vlogo. Predstavlja zgolj vir delovnih moči in drugih potrebnih virov za razvoj drugih dejavnosti, predvsem industrije. Neoklasični model vidi vlogo kmetijstva popolnoma drugače. Kmetijstvo igra v spodbujanju razvoja odločilno vlogo. Razvoj kmetijstva je vzvod za razvoj celotnega gospodarstva.

5.1.5 Zasnova večnamenskega kmetijstva

V zadnji tretjini 20. stoletja se je pod vplivom tehničnih in tehnoloških inovacij, naraščajočih negativnih zunanjih učinkov kmetijstva na naravno okolje ter kmetijskih presežkov na eni in lakote na drugi strani, pričela intenzivna razprava o ključnih vzvodih in modelih kmetijskega razvoja v prihodnosti. V teh razpravah se je izkristalizirala zasnova trajnostnega (tudi vzdržnega) razvoja kmetijstva in podeželja, ki je danes mednarodni standard, ki so ga dolžne pri snovanju svojih razvojnih strategij upoštevati vse države, vladne in nevladne organizacije. Njegovo dosedanje udejanjanje je pomembno prispevalo k identifikaciji in boljšemu razumevanju vezi med kmetijstvom in podeželjem, zunanjimi ustanovami

Trajnostni razvoj in multi-funkcionalnost kmetijstva

in tržnimi silami, kar daje osnovo za novo razumevanje vloge kmetijstva v gospodarskem in družbenem razvoju.

Sinergija Pri večnamenskosti kmetijstva, ki izvira iz trajnostnega razvoja kmetijstva in podeželja, gre za splet vseh okoljskih, gospodarskih in socialnih nalog (funkcij). Zasnova večnamenskosti kmetijstva izhaja iz spleta pridelkov in storitev, ki izvirajo iz kmetijstva in kmetijske rabe zemljišč. Omogoča razumevanje kombinacije potencialne sinergije in bilance učinkov (pozitivnih in negativnih), ki so potrebni za trajnostni razvoj kmetijstva in podeželja.

Gospodarska, okoljska in socialna funkcija kmetijstva Kmetijstvo opravlja danes tri ključne naloge: gospodarsko, okoljsko in socialno. Vse te tri funkcije so medsebojno povezane. Njihov relativni pomen je odvisen od strateške izbire na lokalni in nacionalni ravni. Zato so v središču razvoja večnamenskega kmetijstva socialna struktura in institucije.

Kmetijstvo ima lahko na naravno okolje pozitivne ali negativne učinke. Zasnova večnamenskosti omogoča optimiranje vezi med pridelovanjem oziroma rejo ter naravnim okoljem (biološka pestrost, naravni viri). Tudi v (post)industrijskih državah ima kmetijstvo (hrana in živež, vlakna in druge surovine) ter zanj vezane storitve (financiranje, trženje, transport, zavarovanje itd.) še vedno pomemben delež v ustvarjenem bruto domačem proizvodu. Gospodarski pomen kmetijstva je odvisen od zrelosti trga in ravni institucionalnega razvoja. Ohranjanje in pospeševanje razvoja podeželskih skupnosti je osnova za ohranjanje tradicionalnih kmetijsko-okoljskih sistemov in za izboljšanje kakovosti življenja ljudi na podeželju, predvsem mladih. Po drugi strani pa so kapitalizacija lokalnega znanja in utrjevanje vezi med lokalnimi in zunanjimi viri strokovnega znanja, informacij in nasvetov bistvenega pomena za prihodnji obstoj podeželskih skupnosti.

5.2 KMETIJSKA POLITIKA

5.2.1 Tipi kmetijske politike

"Ex post" in "ex ante" delovanje Kmetijska politika je javna razvojna politika na področju kmetijstva. Kot vsaka druga javna politika, ki uravnava določeno gospodarsko dejavnost, je lahko reaktivna ali aktivna ali pa vsebuje značilnosti ene in druge. Reaktivna kmetijska politika se odziva na negativne učinke gospodarskega razvoja oziroma gospodarske sestave. Zanja je značilno delovanje »potem«

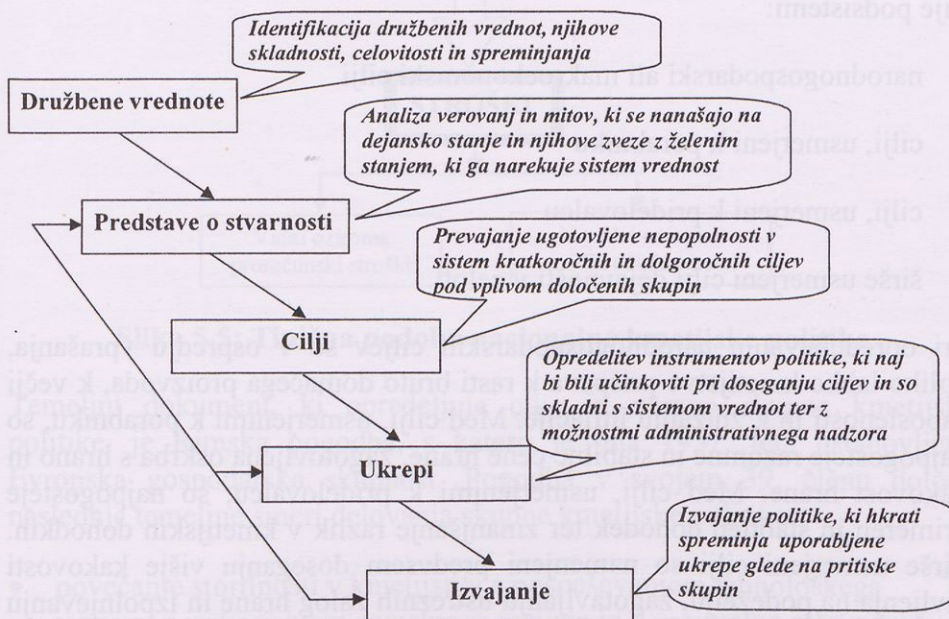
(*ex post*). V tem primeru je usmerjena v upočasnitev oziroma odlaganje prilagajanja dejavnosti na spremembe v gospodarskem okolju in blažitev posledic teh sprememb za pridelovalce. Aktivna kmetijska politika deluje »vnaprej« (*ex ante*). Usmerjena je v čim bolj učinkovito prilagajanje kmetijstva na spreminjajoče se gospodarske okoliščine v danem institucionalnem okviru. Primer prvega tipa kmetijske politike so različne podpore pridelovalcem in pridelovanju, primer drugega pa ukrepi na področju pospeševanja konkurenčnosti posameznih pridelovalcev in dejavnosti v celoti.

5.2.2 Oblikovanje kmetijske politike

Kmetijska politika se oblikuje v političnem procesu. V razmerah parlamentarne demokracije v procesu oblikovanja sodelujejo naslednji subjekti:

Subjekti oblikovanja

- politične stranke
- parlament
- vlada.

Slika 5.4: Model oblikovanja kmetijske politike

Politične stranke tekmujejo na volitvah s svojimi programi, ki vsebujejo bolj ali manj različne družbene vrednote, predstave o stvarnosti in želene cilje. Program stranke, ki v tej tekmi zmaga, ker povzema prevladujoče oziroma večinske družbene vrednote, predstave o stvarnosti in želene cilje, postavi temeljno zasnovo politike. Parlament v parlamentarni proceduri potrdi to zasnovo kot splošno zavezujočo pravno normo, npr. zakon o kmetijstvu, nacionalni program ali strategijo razvoja kmetijstva itd. Izvedbeni načrti in izvajanje sprejetega so naloga vlade.

5.2.3 Sestavine kmetijske politike

Kmetijska politika mora biti pregledna. Zato mora vsebovati naslednje štiri sestavine:

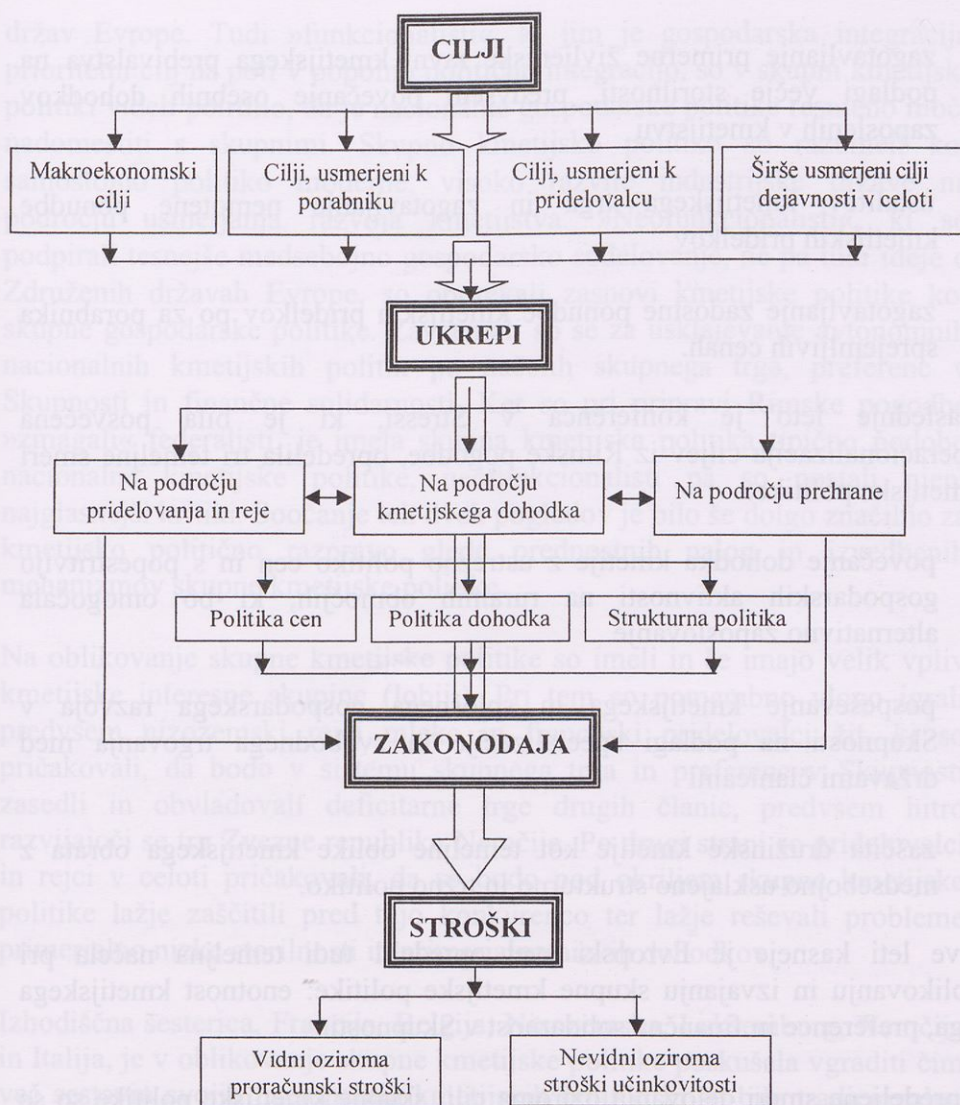
- cilje
- ukrepe
- predpise
- stroške.

Cilji kmetijske politike

Cilji kmetijske politike so rezultat prevladujočih družbenih vrednot, zaznav o stanju in želenih sprememb stanja. Cilje kmetijske politike sestavljajo trije podsistemi:

- narodnogospodarski ali makroekonomski cilji
- cilji, usmerjeni k porabniku
- cilji, usmerjeni k pridelovalcu
- širše usmerjeni cilji dejavnosti v celoti.

Pri opredeljevanju narodnogospodarskih ciljev so v ospredju vprašanja, koliko lahko kmetijstvo prispeva k rasti bruto domačega proizvoda, k večji zaposlenosti in k znižanju inflacije. Med cilji, usmerjenimi k porabniku, so najpogostejše razumne in stabilne cene hrane, zagotovljena oskrba s hrano in kakovost hrane. Med cilji, usmerjenimi k pridelovalcu, so najpogostejše primeren in stabilen dohodek ter zmanjšanje razlik v kmetijskih dohodkih. Širše usmerjeni cilji so namenjeni predvsem doseganju višje kakovosti življenja na podeželju, zagotavljanju ustreznih zalog hrane in izpolnjevanju mednarodnih obveznosti.

Slika 5.5: Tipična podoba nacionalne kmetijske politike

Temeljni dokument, ki opredeljuje cilje in naravo skupne kmetijske politike, je Rimska pogodba, s katero je bila 1957. leta ustanovljena Evropska gospodarska skupnost. Pogodba v svojem 39. členu določa naslednje temeljne smeri delovanja skupne kmetijske politike:

- povečanje storilnosti v kmetijstvu s pospeševanjem tehnološkega razvoja, z usmerjanjem socialnega razvoja in z optimalno rabo prvin pridelovanja, predvsem dela

Izvorni cilji skupne kmetijske politike Evropske unije

- zagotavljanje primerne življenjske ravni kmetijskega prebivalstva na podlagi večje storilnosti, predvsem povečanje osebnih dohodkov zaposlenih v kmetijstvu
- ustalitev kmetijskega trga in zagotavljanje nemotene ponudbe kmetijskih pridelkov
- zagotavljanje zadostne ponudbe kmetijskih pridelkov po za porabnika sprejemljivih cenah.

Naslednje leto je konferenca v Stressi, ki je bila posvečena operacionalizacija ciljev iz Rimske pogodbe, opredelila tri temeljne smeri kmetijske politike:

- povečanje dohodka kmetije z ustrezno politiko cen in s popestritvijo gospodarskih aktivnosti na ruralnih območjih, ki bo omogočala alternativno zaposlovanje
- pospeševanje kmetijskega in splošnega gospodarskega razvoja v Skupnosti na podlagi specializacije in svobodnega trgovanja med državami članicami
- zaščita družinske kmetije kot temeljne oblike kmetijskega obrata z medsebojno usklajeno strukturno in tržno politiko.

Dve leti kasneje je Evropski svet opredelil tudi temeljna načela pri oblikovanju in izvajanju skupne kmetijske politike: enotnost kmetijskega trga, preference in finančna solidarnost v Skupnosti.

Opredeljene smeri delovanja oziroma cilji skupne kmetijske politike so se oblikovali in kasneje razvijali pod vplivom številnih različnih družbenih, gospodarskih in političnih dejavnikov. Pri tem je šlo predvsem za različne poglede na vsebino evropskega združevanja, za politično moč kmetijskih interesnih skupin, za nacionalne kmetijske politike in njihove tradicionalne usmeritve, za razlike v sestavi in učinkovitosti kmetijskih sistemov in podobno.

Združevanje v Evropsko skupnost naj bi zahodno Evropo emancipiralo v enakopravnega partnerja v družbi svetovnih velesil na podlagi ekonomskega in političnega sodelovanja ter povezovanja. Pri tem je »federalistom«, ki jim je bilo politično združevanje prednostni cilj, skupna kmetijska politika pomenila pomemben korak naprej v snovanju Združenih

držav Evrope. Tudi »funkcionalisti«, ki jim je gospodarska integracija prioritetni cilj na poti v popolno politično integracijo, so v skupni kmetijski politiki videli potrdilo, da je nacionalne gospodarske politike resnično moči nadomestiti s skupnimi. Skupno kmetijsko politiko so razumeli kot samostojno politiko moderne, visoko razvite industrijske države na področju usmerjanja razvoja kmetijstva. »Neofunkcionalisti«, ki so podpirali tesnejše medsebojno gospodarsko sodelovanje, ne pa tudi ideje o Združenih državah Evrope, so oporekali zasnovi kmetijske politike kot skupne gospodarske politike. Zavzemali so se za usklajevanje avtonomnih nacionalnih kmetijskih politik po načelih skupnega trga, preferenc v Skupnosti in finančne solidarnosti. Ker so pri pripravi Rimske pogodbe »zmagali« federalisti, je imela skupna kmetijska politika tipično podobo nacionalne kmetijske politike, neofunkcionalisti pa so postali njeni najglasnejši kritiki. Soočanje teh dveh pogledov je bilo še dolgo značilno za kmetijsko politično razpravo glede prednostnih nalog in izvedbenih mehanizmov skupne kmetijske politike.

Na oblikovanje skupne kmetijske politike so imeli in še imajo velik vpliv kmetijske interesne skupine (lobiji). Pri tem so pomembno vlogo igrali predvsem nizozemski rejci mleka in francoski pridelovalci žit, ki so pričakovali, da bodo v sistemu skupnega trga in preferenc v Skupnosti zasedli in obvladovali deficitarne trge drugih članic, predvsem hitro razvijajoči se trg Zvezne republike Nemčije. Po drugi strani so pridelovalci in rejci v celoti pričakovali, da se bodo pod okriljem skupne kmetijske politike lažje zaščitili pred tujo konkurenco ter lažje reševali probleme primerjalno nizke storilnosti in primerjalno nizkih dohodkov.

Izhodiščna šesterica, Francija, Belgija, Nizozemska, Luksemburg, Nemčija in Italija, je v oblikovanje skupne kmetijske politike poskušala vgraditi čim več sestavin svojih nacionalnih kmetijskih politik, ki so bile tradicionalno usmerjene v posebno podpiranje domačega pridelovanja in prireje ter njegovo zaščito pred tujo konkurenco. Tako je agrarno protekcionistična politika velikega dela zahodne Evrope 19. stoletja vplivala na snovanje skupne kmetijske politike, v njeni tržni in strukturni sestavini (Tracy, 1996).

Na oblikovanje ciljev in ukrepov skupne kmetijske politike so vplivali značilni razvojni obrazci nacionalnih kmetijstev, ki so povzemali tako njihovo gospodarsko naravo, kot tudi naravne razmere. Za severno, v izvoz in živinorejo usmerjeno kmetijstvo, katerega tipičen predstavnik je bilo nizozemsko kmetijstvo, so bili značilni visoka intenzivnost pridelovanja in prireje, visoki pridelki in ekonomski učinki po enoti zmogljivosti in

vloženega dela, odlična proizvodna in tržna organiziranost ter strokovna usposobljenost pridelovalcev. Severno, avtarkično kmetijstvo, ki je bilo značilno predvsem za severno Francijo in Nemčijo, je bilo v primerjavi s prvim tipom kmetijstva manj specializirano in tudi manj intenzivno. Ob tem je dosegalo relativno visoke pridelovalne in ekonomske rezultate na enoto vloženega dela in relativno nižje na enoto zmogljivosti, predvsem na hektar kmetijskega zemljišča. Za kmetijstvo mediteranskega območja, kjer je v sestavi kmetijske proizvodnje prevladovala rastlinska proizvodnja, je bila značilna nizka storilnost dela in drugih prvin pridelovanja ter nizki kmetijski dohodki.

Kmetijsko-politični cilji R Slovenije na začetku devetdesetih

Slovenija je svojo pot v popolnoma samostojno usmerjanje kmetijskega razvoja začela s t.i. eko-socialno razvojno paradigmo, katere ključni nosilci naj bi bile družinske kmetije, in ki naj bi jo povzemali naslednji cilji (Ministrstvo, 1992):

- stabilno pridelovanje kakovostne in čim cenejše hrane ter zagotavljanje prehranske varnosti Slovenije
- ohranjanje poseljenosti in kulture krajine, ohranjanje kmetijske zemlje (ohranitev proizvodnega potenciala za čas motene oskrbe), varstvo kmetijskih zemljišč in voda pred onesnaženjem in nesmotrno rabo
- trajno povečevanje konkurenčne sposobnosti kmetijstva
- zagotavljanje paritetnega dohodka nadpovprečno produktivnim pridelovalcem.

Ukrepi kmetijske politike

Ukrepe kmetijske politike lahko členimo v dve veliki skupini:

- ukrepi na področju usmerjanja tehniško - tehnoloških razmerij
- ukrepi na področju družbenoekonomskih razmerij.

Prvo skupino sestavljajo ukrepi na področju pridelovanja in reje, kamor sodijo predvsem standardi pridelka in tehnološki standardi. Pomembna področja tovrstnega ukrepanja so selekcije kulturnih rastlin in domačih živali, njihova reprodukcija, rodovništvo, genske banke, semenarstvo, uvajanja novih sort kmetijskih rastlin itd.

Klasifikacija ukrepov: OECD

Drugo skupino sestavlja veliko število ukrepov, ki posegajo na zelo različna področja. Zato ni enotne razvrstitve teh ukrepov. Organizacije za ekonomsko sodelovanje in razvoj (OECD = Organization for Economic

Cooperation and Development) razvršča ukrepe, s katerimi razvita tržna gospodarstva izvajajo agrarni protekcionizem oziroma posebej podpirajo kmetijstvo, v štiri značilne skupine ukrepov.

1. Ukrepi za podporo tržni ceni: sistem dveh cen, premije, uvozne kvote, carine in uvozne dajatve, upravljanje domačega povpraševanja, upravljanje ponudbe (kvote pridelovanja, praha), monopolne organizacije (tržni redi, organizacije za nadzorovanje uvoza).
2. Ukrepi za neposredno podporo pridelovalčevega dohodka: neposredna plačila.
3. Ukrepi za posredno podporo pridelovalčevega dohodka: kapitalske dotacije, kreditne olajšave, subvencioniranje prvin pridelovanja, zavarovanje, skladiščenje.
4. Drugi ukrepi za podporo kmetijstva: raziskovanje, svetovanje, izobraževanje, nadzorovanje, prometne olajšave, davčne olajšave, podpore predelovanju in trženju ter pospeševanje regionalnega razvoja.

Svetovna trgovinska organizacija je pri pregledovanju ukrepov kmetijske politike glede na njihovo skladnost s pravili svobodnega trgovanja le-te členila v naslednje značilne skupine:

- podpore cene pridelka
- podpore stroškov vhodnih materialov
- podpore kreditiranja
- zaloge za zagotavljanje prehranske varnosti
- necarinske ovire
- neposredna plačila
- podpore v javnih dobrinah (svetovanje, izobraževanje, raziskovanje, infrastruktura, trženje in skladišča).

Skupna kmetijska politika Evropske zveze ali unije (EU) členi svoje ukrepe na t.i. tržnocenovno politiko in strukturno politiko. V prvo sodijo različne oblike neposredne podpore tržni ceni in posredne podpore dohodka, v drugo pa vsi ukrepi posrednih podpor dohodka in drugih podpor dejavnosti oziroma območju.

**Klasifikacija
ukrepov:
STO**

**Klasifikacija
ukrepov: EU**

**Klasifikacija
ukrepov:
Slovenija**

Ukrepi za doseganje ciljev eko-socialnega razvoja so bili razdeljeni na pet skupin (Ministrstvo, 1992):

- Politika varstva zdravja ljudi, živali, rastlin in okolja: nadzorovanje, informiranje, zakonodaja.
- Strukturna politika: varstvo kmetijskih zemljišč, razvoj podeželja, povečanje proizvodnih enot, razvoj območij s težjimi pridelovalnimi razmerami.
- Proizvodna politika: prehranska varnost prebivalstva, usklajenost prehranske bilance, naravnim danostim in tržnim možnostim prilagojena alokacija pridelovanja, trajno ohranjanje proizvodnega potenciala zemlje, ekološko neoporečno kmetovanje.
- Tržnocenovna politika: cenovna politika, zunanjetrgovinska politika, intervencijski odkup in kmetijske tržne rezerve, pospeševanje prodaje kmetijskih pridelkov in tržnega mehanizma.
- Politika na drugih, za razvoj kmetijstva pomembnih področjih: izobraževanje, raziskovalna dejavnost, veterinarstvo, kmetijsko združništvo, kmetijska nadgradnja, normativna ureditev kmetijstva, živilstva in veterinarstva, informacijski sistem, davčna politika.

Konkretni ukrepi na področju uravnavanja kmetijskih cen in dohodkov ter trgov kot tudi na področju strukture se spreminjajo. Zato je potrebno najprej poznati njihove splošne pojavne oblike in značilnosti in šele nato konkretne oblike njihovega udejanjanja v različnih razmerah.

**Agrarni
protekcionizem**

Agrarni protekcionizem je poseben tip kmetijske politike, katere cilj je zaščita dohodkov domačih kmetov s podporo tržni ceni pridelka na domačem trgu ob omejevanju dostopa tujih konkurentov na domači trg s carinami in uvoznimi dajatvami. Domača tržna cena je višja od ravnotežne cene oziroma od cene, ki bi bila na trgu, če država ne bi izvajala agrarnega protekcionizma. Agrarni protekcionizem koristi pridelovalcem in javnim financam (prihodki od uvoznih carin in dajatev), njegova bremena pa v celoti nosijo potrošniki, ki pridelke kupujejo po višji ceni.

**Direktna
oziroma
neposredna
plačila**

Direktna oziroma neposredna plačila premoščajo razliko med želeno ceno kmetijskega pridelka in tržno ceno, ki jo za pridelek plača potrošnik. Trg pridelka deluje nemoteno, cene pri pridelovalcu se z neposrednimi plačili dvignejo na želeno raven, potrošnik pa kupuje pridelek po normalni tržni ceni.

**Omejevanje
ponudbe**

Kratkoročno omejevanje ponudbe poteka v obliki interventnega odkupa s preusmerjanjem ali uničenjem pridelkov. Zaradi zmanjšanja ponudbe se

cene pri pridelovalcu kratkoročno zvišajo. Stroške ukrepa nosi proračun oziroma davkoplačevalci ter potrošniki. Enak učinek ima uvedba predpisov o minimalnih standardih kakovosti pridelka.

Trajno omejevanje ponudbe poteka v obliki zemljiške kvote ali pridelčne (proizvodne) kvote in v obliki posebnih dovoljenj za pridelovanje. Trajno zmanjšanje ponudbe povzroči trajno višjo raven cen, ceteris paribus. Breme ukrepa v celoti nosijo potrošniki.

Zmanjšanju rabe prvin pridelovanja sta namenjena ekstenziviranje pridelovanja oziroma reje in obvezna praha, ki vodita v manjšo ponudbo zaradi manjše porabe prvin pridelovanja, kar vodi v višje tržne cene pridelkov, ceteris paribus.

Zmanjšanje rabe prvin pridelovanja

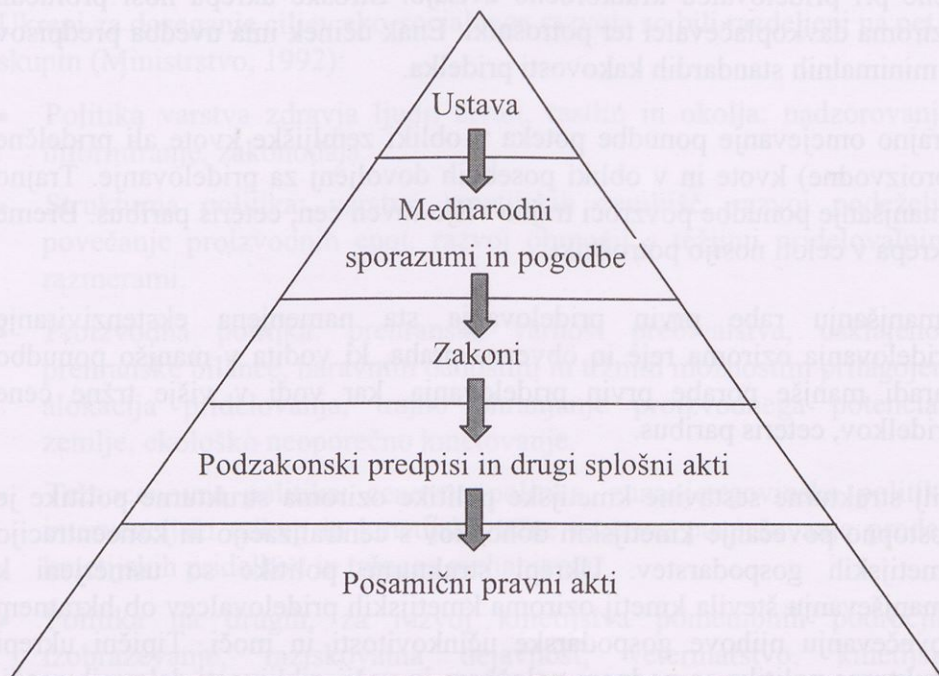
Cilj strukturne sestavine kmetijske politike oziroma strukturne politike je postopno povečanje kmetijskih dohodkov s centralizacijo in koncentracijo kmetijskih gospodarstev. Ukrepi strukturne politike so usmerjeni k zmanjševanju števila kmetij oziroma kmetijskih pridelovalcev ob hkratnem povečevanju njihove gospodarske učinkovitosti in moči. Tipični ukrepi strukturne politike so podpore naložbam in večji gibljivosti delovnih moči. Med te ukrepe sodijo tudi ukrepi za pospeševanje razvoja podeželja.

Usmerjanje kmetijske sestave

Zakonodaja mora ustrezati zahtevam pravnega reda, za katerega valja, da je hierarhično struktuiran in notranje usklajen. To pomeni, da morajo biti:

Zakonodaja

- predpisi (pravni akti) nižje veljave usklajeni s predpisi (pravnimi akti) višje veljave
- posamični predpisi (pravni akti) skladni s splošnimi predpisi (pravnimi akti).

Slika 5.6: Hierarhična struktura in medsebojna skladnost splošnih in posamičnih pravnih aktov v Sloveniji (prirejeno po Avsec, 1998)

**Pravni red
Slovenije na
primeru Zakona
o kmetijstvu**

1. Predpisi, ki so podlaga za sprejem predpisa: Ustava republike Slovenije
2. Predpisi, na katere predpis vpliva:
 1. *Odlok o uvedbi finančnih intervencij za zagotavljanje primerne in uravnotežene ponudbe kmetijskih pridelkov in živil na trgu v letu 2000*
 2. *Odlok o višini in načinu plačevanja povračila za stroške kontrole kakovosti kmetijskih in živilskih proizvodov v zunanjetrgovinskem prometu*
 3. *Uredba o uvedbi finančnih intervencij za ohranjanje in razvoj kmetijstva ter proizvodnje hrane za leto 2000*
 4. *Zakon o industrijski lastnini*
 5. *Zakon o kmetijskih zemljiščih*
 6. *Zakon o tehničnih zahtevah za proizvode in o ugotavljanju skladnosti*
 7. *Odlok o kmetijskih in živilskih proizvodih in njihovih izdelkih, ki so pod kontrolo kakovosti v zunanjetrgovinskem prometu*
 8. *Uredba o določitvi tržnega reda za žita letine 2000*

9. *Zakon o finančnih intervencijah v kmetijstvo, proizvodnjo in ponudbo hrane*
10. *Zakon o kontroli kakovosti kmetijskih in živilskih proizvodov v zunanjetrgovinskem prometu*
11. *Zakon o ukrepih za zagotavljanje prireje, predelave in oskrbe z mlekom in mlečnimi izdelki*

3. Podrejeni predpisi: 75 uredb, odredb in pravilnikov (npr. Uredba o kriterijih za določitev območij z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost, Odredba o označevanju in registraciji drobnice, Pravilnik o kakovosti kumar ipd.).
4. Zakonodaja ES, povezana s predpisom: popolna uskladitev nacionalnega pravnega reda s pravnim redom Evropske zveze je potrební pogoj za sprejem države v Evropsko zvezo. Zato so v predpristopnem obdobju navedene tudi direktive Evropske zveze, ki so povezane z ustreznim domačim zakonom.

Evropska zveza je tako imenovana supranacionalna politično-gospodarska struktura. Zato sta pravni red in pravo v odnosu do držav - članic neodvisna, nadrejena in neposredno uporabna.

Pravni red Evropske zveze

Neodvisnost prava pomeni, da so pravila, ki jih sprejemajo organi Evropske zveze, veljavna za vse članice, ne da bi jih potrdili še nacionalni parlamenti. Nadrejenost oziroma primarnost prava pomeni, da pravila, sprejeta na ravni Evropske zveze, prevladajo nad pravili, vsebovanimi v pravnih redih držav članic. Neposredna uporabnost pomeni, da pravila evropskega prava že sama ustvarjajo pravice in obveznosti subjektov pravnega reda. Zato morajo izpolnjevati naslednje pogoje:

- določbe morajo biti take, da vsebujejo jasno obveznost države - članice
- vsebina norme mora biti takšna, da lahko povzroči t.i. neposredne učinke
- ne sme obstajati potreba po dodatnem normativnem urejanju organa Evropske zveze ali države-članice glede istega vprašanja
- norma mora biti nepogojna oziroma morajo biti pogoji že izpolnjeni; državam - članicam ne sme biti prepuščena nikakršna svoboda glede izpolnjevanja obveznosti te norme.

Poleg pogodb, ki so v Evropski zvezi primarni pravni viri in kot taki nadomeščajo ustavo, sodijo v pravni red Evropske zveze še sekundarni pravni viri:

- uredbe
- direktive
- odločbe
- priporočila in mnenja.

Uredbe so splošno uporabne, v celoti obvezne in neposredno uporabne v vseh državah - članicah. Direktive so prav tako pravni akti obvezne narave, vendar zavezujejo le države, ne pa tudi neposredno posameznikov. Tudi države zavezuje le, kar zadeva rezultat, ki ga je potrebno doseči. Ta rezultat mora biti vgrajen v nacionalno zakonodajo. Izbira načina in metode za njegovo doseganje pa je prepuščena državi. Odločbe so po svoji naravi individualni pravni akti, naslovljeni na posamezne subjekte, ki jih tudi zavezujejo. Priporočila in mnenja služijo pojasnjevanju in niso zavezujoči.

Stroški kmetijske politike

Celotne stroške kmetijske politike sestavljajo vidni in nevidni stroški. Vidni oziroma proračunski stroški so vsi javni izdatki države pri izvajanju kmetijske politike. Po načelu preglednosti morajo biti prikazani v proračunu oziroma zaključnem računu proračuna. Ti stroški v celoti bremenijo davkoplačevalce. Nevidni stroški so tisti stroški kmetijske politike, ki izvirajo iz izkrivljanja trga oziroma negospodarne alokacije prvin pridelovanja in pridelkov oziroma virov. Ti stroški bremene kupce kmetijskih pridelkov. Ukrepi, ki zmanjšujejo učinkovitost pridelovanja, pa na dolgoročno bremenijo tudi pridelovalce.

Preglednica 5.5: Nevidni stroški kmetijske politike po tipičnih ukrepih

Ukrep	Vpliv na učinkovitost pridelovanja	Dolgoročni stroški
Podpore cene pridelka	zelo negativen: veliko izkrivljanje trga in napačna alokacija virov	visoki
Neposredna podpora dohodka	zmerno negativen: napačna alokacija virov	visoki
Podpore stroškov vhodnih materialov	zelo negativen: napačna alokacija virov	visoki
Podpore kreditiranja	pozitiven: relativno učinkovita alokacija virov	-
Javne dobrine	pozitiven: učinkovita alokacija virov in minimalni učinki na izkrivljanje trga	-

Višino vseh sredstev, ki se prelivajo v korist pridelovalcem, ocenimo z ekvivalentom skupnih podpor pridelovalcem - PSE (PSE: Producer Subsidy

Equivalent) in z nominalnim koeficientom zaščite pridelovalcev - NACp (NACp: Nominal Assistance Coefficient on Production). Na enak način ocenimo tudi podpore kmetijske politike, ki so namenjene porabnikom kmetijskih pridelkov. Pri tem uporabimo ekvivalent skupnih podpor porabnikom - CSE (CSE: Consumer Subsidy Equivalent) in nominalni koeficient zaščite porabnikov - NACc (NACc: Nominal Assistance Coefficient on Consumption).

Izračun PSE vključuje ukrepe na področju tržnocenovnih podpor in druge ukrepe države, ki z neposrednimi in posrednimi podporami dohodku vplivajo na prihodek kmetije.

$PSE = Q(Pd - Pw) + D - L + B$ kjer je:

Q – skupna količina pridelka

Pd – pridelovalčeva domača cena

Pw – referenčna cena pridelka oziroma
cena pridelka na svetovnem trgu

D – direktna plačila

L – dajatve pridelovalcem

B – druge posredne in neposredne
proračunske podpore.

Nominalni koeficient zaščite pridelovalcev kaže razmerje med efektivno domačo ceno za pridelovalca in svetovno ceno.

$$NACp = \frac{PWnc + PSEu}{PWnc}$$

kjer je:

$PWnc$ - referenčna cena pridelka oziroma
cena pridelka na svetovnem trgu

$PSEu$ - ekvivalent skupnih podpor
pridelovalcem = PSE za
pridelek/količina pridelka.

Ekvivalent skupnih podpor porabniku meri letni obseg prenosa sredstev od porabnikov kmetijskih pridelkov k njihovim pridelovalcem in od davkoplačevalcev k porabnikom.

**Ekvivalent
skupnih podpor
pridelovalcem**

**Nominalni
koeficient
zaščite
pridelovalcev**

**Ekvivalent
skupnih
podpor
porabniku**

$$CSE = C(P_c - P_w) + G$$

kjer je:
 C – skupna količina pridelka
 P_c – domača cena za porabnika
 P_w – referenčna cena pridelka oziroma cena pridelka na svetovnem trgu
 G – proračunske podpore porabi.

**Nominalni
koeficient
zaščite
porabnikov**

Nominalni koeficient zaščite porabnikov kaže razmerje med efektivno domačo ceno za porabnika in svetovno ceno.

$$NACc = \frac{PW_{nc} + CSEu}{PW_{nc}}$$

kjer je:
 PW_{nc} – referenčna cena pridelka oziroma cena pridelka na svetovnem trgu
 $CSEu$ – ekvivalent skupnih podpor pridelovalcem = CSE za pridelek/količina pridelka

**Ekvivalent
skupnih
podpor
pridelovalcem**

Ekvivalent skupnih podpor pridelovalcem - TSE (TSE: Total Subsidy Equivalent) meri skupen letni prenos sredstev od davkoplačevalcev in porabnikov k pridelovalcu, ki so posledica ukrepov za podporo kmetijstvu, ne glede na cilje in njihov vpliv na proizvodnjo, dohodek ali na porabo kmetijskih pridelkov, zmanjšan za proračunske prihodke iz naslova kmetijske politike (OECD, 1987, OECD, 1995).

Preglednica 5.6: Kazalci in struktura skupnih podpor slovenskemu kmetijstvu (OECD, 2001)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998p	1999e
Ocena skupnih podpor (TSE)								
milijon SIT	23.244	23.466	33.466	44.590	41.486	56.442	70.096	79.272
milijon USD	286	207	260	376	307	353	422	436
milijon Euro	221	177	220	291	245	313	376	409
TSE kot delež v BDP (%)	2,3	1,6	1,8	2,0	1,6	1,9	2,2	2,3
Struktura TSE v %								
Ocena skupnih podpor (TSE)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ocena podpor proizvajalcem	93,5	91,9	92,5	93,9	92,4	90,9	91,5	91,2
od tega								
Tržno-cenovna podpora	73,2	73,3	77,8	80,5	75,1	75,1	77,7	77,7
Proračunske podpore	20,4	18,6	14,7	13,4	17,3	15,8	13,8	13,5
Splošne storitve	6,3	8,1	7,5	6,0	7,6	8,8	8,2	8,5
Transferji od davko - plačevalcev k porabnikom	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,3	0,3	0,3

p-začasno, e-ocena

5.3 PREGLED SISTEMA UKREPOV ZA URAVNAVANJE DOHODKA KMETIJSKIH GOSPODARSTEV

5.3.1 Primerjalen, tudi primeren oziroma pariteten dohodek

Zasnova paritetnega dohodka oziroma dohodka, ki ne odstopa bistveno od splošne ravni dohodka, izhaja iz paritetne kupne moči.

**Paritetna
kupna moč**

Preglednica 5.7: Primer paritetne kupne moči

Kmet je za vrednost hektolitra mleka ali tone klavne govedi ali tone pitanih prašičev kupil naslednjo količino moških srajc ali moških nizkih čevljev:

	Za hektoliter mleka		Za tono klavne govedi		Za tono pitanih prašičev	
	moške srajce, kos	moški nizki čevlji, par	moške srajce, kos	moški nizki čevlji, par	moške srajce, kos	moški nizki čevlji, par
1965	22	12	139	74	116	66
1970	14	9	100	66	103	68
1975	16	9	83	51	84	52
1980	18	8	110	48	17	47
1985	13	6	78	39	74	37
1986	12	6	69	36	71	37

Vir: XV. redni občni zbor Zadružne zveze Slovenije, Ljubljana, 1987, str. 15

Logika paritetne kupne moči je: če je kmet leta 1965 za hektoliter mleka kupil 22 moških srajc oziroma 12 parov nizkih moških čevljev, naj bi enako razmerje veljalo tudi leta 1986. Deset let kasneje, 1996. leta, je kmet za hektoliter mleka lahko v Sloveniji kupil le še 7 moških srajc. Če bi hoteli ohraniti kupno moč, izraženo v moških srajcah, bi se morala odkupna cena mleka skoraj podvojiti.

Ugovor zoper to logiko povzema naslednje vprašanje: Zakaj naj bi se dobrine zamenjevale še vedno v enakem razmerju kot prej, tudi če ura nekmetijskega dela sedaj izdela več (manj) teh dobrin? Če je storilnost ure kmetijskega dela v primerjavi s storilnostjo nekmetijskega dela sedaj večja kot prej, bi vezanje efektivnih pridelovalčevih cen za nespremenjeno paritetno kupno moč vodilo v dvig kmetijskih cen in s tem, ceteris paribus, v kmetijske presežke.

Primeren dohodek lahko opazujemo tudi z vidika vlog, ki jih ima kmet. Kot delavec na lastni kmetiji naj bi prejemal primerno oziroma primerljivo mezdo. Kot lastniku zemljišč mu pripada zemljiška renta. Kot lastniku in

**Primeren
dohodek**

upravljalcu kapitala pa še dobiček. Zato bi moralo določanje ravni dohodka kmetije zajemati vse te vire zaslužka.

5.3.2 Neposredna podpora dohodka kmetijskega gospodarstva

Neposredna podpora dohodka s pomočjo tržnocenovne politike

Dohodek oziroma prihodek kmetovalca je odvisen od količine prodanega pridelka in od cene, ki jo doseže pri prodaji svojega pridelka na trgu. Zato ukrepi na področju količine ponudbe pridelkov in ukrepi na področju cen kmetijskih pridelkov učinkujejo hkrati tudi na dohodke kmetovalcev.

Ukrepi tržnocenovne politike so namenjeni bodisi ustalitvi cen kmetijskih pridelkov bodisi njihovem zvišanju. Cilj ustalitve cen je predvsem preprečevanje neželenih nihanj dohodkov pridelovalcev. Vendar pa z ustalitvijo cen ni mogoče ustaliti dohodka. Nihanja v ponudbi (sezona, dobra ali slaba letina) se bodo ob ustaljeni ceni odrazili v nihanjih v dohodku: večji obseg ponudbe bo v takih razmerah povečal dohodek pridelovalca, manjši obseg ponudbe pa ga bo znižal, ceteris paribus. Za doseganje stabilnega dohodka pridelovalcev je tako potrebno tržno ceno pridelka v primeru, ko se zelo zniža, neposredno dvigniti. Če pa se tržna cena pridelka zelo poveča, jo je potrebno neposredno znižati. Tako ustalitev tržnih cen kmetijskih pridelkov je mogoče izpeljati le z administrativnimi sredstvi: določi se želena raven cene, ki se ne sme spreminjati. Višina zelene tržne cene je praviloma določena z želeno ravno paritetnega dohodka pridelovalcev.

5.3.2.1 Ukrepi za ustalitev cene kmetijskih pridelkov

Ukrepa, s katerima je dejansko mogoče ustaliti ceno pridelka, sta dva:

- premostitvene zaloge
- najnižja dopustna tržna cena.

Premostitvene zaloge

Premostitvene zaloge delujejo tako, da predstavljajo bodisi dodatno povpraševanje bodisi dodatno ponudbo. V primeru presežne ponudbe se zaloge polnijo z odkupovanjem pridelkov. Odkup pridelkov za polnjenje zaloga predstavlja dodatno povpraševanje, s čimer se zmanjša pritisk na zniževanje cene pridelka. V obdobjih, ko ponudbe ni dovolj, se zaloge praznijo s prodajo pridelkov iz zaloga. Odprodaja pridelka iz zaloga predstavlja dodatno ponudbo, s čimer se zmanjša pritisk na povečanje cene pridelka. V prvem primeru gre za zaščito pridelovalca, v drugem pa za zaščito porabnika.

Polnjenje in praznjenje zalog omogoči, da se cene v primeru tržnega presežka preveč ne znižajo in v primeru tržnega primanjkljaja preveč ne zvišajo. Osnovni problem pri tem ukrepu je pravilno postavljanje cene: odkupne v primeru polnjenja zalog in prodajne v primeru praznjenja zalog. Ukrep učinkuje na večjo stabilnost cene kmetijskega pridelka, ne spreminja pa ravni cene niti za pridelovalca niti za porabnika. Stroške tega ukrepa nosijo davkoplačevalci (stroški vzdrževanja zalog in upravljanja z njimi), pridelovalci (v primeru tržnega primanjkljaja) in potrošniki (v primeru tržnega presežka).

V to skupino ukrepov sodi tudi interventni odkup pridelka. Pri tem gre za kratkoročen ukrep, ki je namenjen preprečevanju padca tržne cene pridelka pod neko njeno najnižjo raven s kratkoročnim omejevanjem ponudbe. Tako odkupljen obseg pridelka se lahko preusmeri na druge trge ali pa se uniči.

**Interventni
odkup
pridelka**

Dolgotrajna raba tega ukrepa za zmanjšanje trajnega tržnega presežka povzroča velike težave. Če se za tak način odloči država, ki je pomembna izvoznica, bo s plasiranjem vedno večjih presežkov vplivala na svetovni trg, kjer bodo zaradi te dodatne ponudbe cene padale. V tem primeru govorimo o pozunanjenju kmetijskega problema. Presežna ponudba se lahko umakne s trga tudi tako, da se plasira kot pomoč v živežu. V tem primeru govorimo o t.i. nekomercialnih plasmajih. Tudi pomoč v živežu je lahko samo kratkotrajen ukrep, ki premosti stisko v izrednih razmerah. Če je npr. neka država stalna prejemnica pomoči v živežu, si ne bo dovolj prizadevala, da bi z lastnimi viri prehranila svoje prebivalstvo.

Ponudba pridelka se lahko kratkoročno zniža tudi z uvedbo standardov kakovosti. Ker se pridelkov, ki jim ne ustrezajo, ne sme prodajati, se ponudba kratkoročno zniža. Na podoben način delujeta tudi omejevanje uvoza oziroma posebne uvozne dajatve, če veljajo le v obdobju, ko bi bile zaradi presežne domače ponudbe v primeru uvoza tržne cene še veliko nižje.

**Kratkoročno
omejevanje
ponudbe**

Pri ukrepih za ustalitev cene je najbolj pomembno, da vzdržujejo tržno ceno na ravni, ki ne vzpodbuja pridelovanja. Z njimi dosežemo bolj ustaljene tržne cene, ki so hkrati nekoliko višje tako za pridelovalce kot za kupce. Stroški ukrepa bremenijo davkoplačevalce. Del bremena lahko nosijo tudi pridelovalci, kadar gre za posebne dajatve za sofinanciranje umika pridelka s trga s preusmerjanjem ali uničevanjem.

**Raven
ustalitve cen**

Zaradi velikega vpliva narave obsega kmetijskega pridelovanja ni mogoče popolnoma ustaliti. Zato je politika ustalitve cen pogosto zgolj izgovor za politiko dviga tržne cene kmetijskega pridelka na raven, ki naj bi

porabnikom zagotovila nemoteno oskrbo s živežem s pomočjo t.i. samooskrbe, pridelovalcem pa primeren oziroma pariteten dohodek, ne glede na stanje na trgu in ne glede na njihovo učinkovitost.

5.3.2.2 Ukrepi za podporo tržne cene pridelka

Ukrepi za podporo tržne cene se delijo v dve skupini:

- posredna podpora tržne cene oziroma uravnavanje ravni tržne cene v skladu s tržno kavzalnostjo
- neposredna podpora tržne cene oziroma subvencioniranje cene pridelka pri pridelovalcu.

Posredna podpora tržne cene pridelka

Ukrepi posredne podpore tržne cene izhajajo iz dejstva, da znižanje ponudbe poveča tržno ceno oziroma zvišanje ponudbe tržno ceno zniža, ceteris paribus. Kolikšna bo v tem primeru sprememba tržne cene, je odvisno od cenovne elastičnosti povpraševanja.

Kmetijski problem pritiska cene kmetijskih pridelkov navzdol, zato se v skupino metod, ki uravnavajo tržno ceno v skladu s tržno kavzalnostjo, uvrščajo ukrepi za srednjeročno in dolgoročno omejevanje ponudbe:

- ukrepi za trajno omejevanje ponudbe: kvote zemljišč ali pridelkov in dovoljenja za pridelovalce
- ukrepi za zmanjšanje rabe prvin pridelovanja: ekstenziviranje pridelovanja, obvezna praha in preusmerjanje prvin pridelovanja v druge dejavnosti.

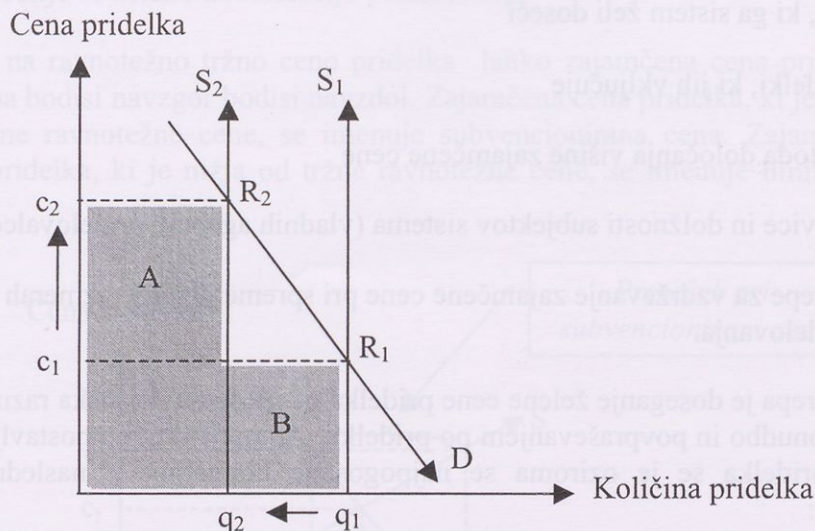
Trajno omejevanje ponudbe

Ukrepi za trajno omejevanje ponudbe trajno manjšajo obseg ponudbe in povzročijo trajno zvišanje cen. Njihova poglavitna slabost je v tem, da omejujejo samostojnost pridelovalcev pri poslovnih odločitvah. V primeru, da se kvote delijo administrativno in jih ni moč prodajati in kupovati, bo prišlo do zamrznitve strukture pridelovanja. V tem primeru je tudi upravljanje s kvotami zamotano. Pridelovalčeve cene bodo v tem primeru višje. Višje bodo tudi cene za porabnika, ki nosijo celotno breme tega ukrepa.

Ekstenziviranje

Zmanjšanje rabe prvin pridelovanja ima za posledico zmanjšanje obsega pridelka oziroma ponudbe in posledično dvig njegove cene, ceteris paribus. Ekstenziviranje pomeni manjše naložbe na enoto zmogljivosti. Obvezna praha pomeni, da kmet dela svojih polj ne sme obdelati. Izgube mu v prvem

in drugem primeru nadomesti država. Breme ukrepa zato nosijo v glavnem davkoplačevalci. V primeru, da pride do substitucije med prvinami pridelovanja (obvezna praha za koruzo in hkratno uvajanje visoko rodnih sort koruze), se lahko predvideni učinki ukrepa izničijo. Kolikšna bo v tem primeru cena za pridelovalca in za porabnika, je odvisno od sprememb v obsegu pridelka. Preusmerjanju prvin pridelovanja, ki postanejo v procesu ekstenziviranja odveč, so namenjeni različni programi razvoja dopolnilnih dejavnosti na kmetiji in novih dejavnosti na podeželju.

Slika 5.7: Omejevanje obsega pridelka

Krivulja S_1 kaže ponudbo pred omejitvijo obsega pridelka. Krivulja S_2 je krivulja ponudbe po omejitvi. Po sprejetju ukrepov, ki omejujejo obseg pridelka, se njegova cena dvigne s c_1 na c_2 . Če je povpraševanje cenovno slabo elastično oziroma neprožno, bodo z ukrepom kmetje veliko pridobili, saj se bodo povečali njihovi prihodki in tudi dohodki, ker so ob nižjem obsegu pridelka tudi stroški pridelovanja nižji. Če pa je cenovna elastičnost povpraševanja visoka, kmetje z ukrepom ne bodo pridobili. Učinkovitost ukrepov, ki zmanjšujejo obseg pridelka, da bi s tem dvignili ceno pridelka, je odvisna od cenovne elastičnosti povpraševanja.

Neposredna podpora tržni ceni je namenjena vzdrževanju cene, ki jo dobi pridelovalec za svoj pridelek, na ravni, ki je višja od ravnotežne tržne cene pridelka. Izvaja se na dva načina:

**Neposredna
podpora
tržne cene**

- z zajemčeno oziroma institucionalno ali administrativno ceno

- z nadomestnim plačilom oziroma s sistemom dveh cen.

Pri neposredni podpori tržne cene gre za dopolnilno plačilo, s katerim država premosti razliko med povprečno tržno ceno pridelka in ceno, ki jo pridelovalcem jamči država oziroma zjamčeno ceno.

Zajamčena cena pridelka

Zajamčena cena pridelka je oblika neposredne javne oziroma administrativne intervencije na trgu kmetijskega pridelka. Sistem zjamčene cene mora vsebovati naslednje sestavine:

- cilj, ki ga sistem želi doseči
- pridelki, ki jih vključuje
- metoda določanja višine zjamčene cene
- pravice in dolžnosti subjektov sistema (vladnih agencij, pridelovalcev)
- ukrepe za vzdrževanje zjamčene cene pri spremembah v razmerah pridelovanja.

Cilji zajamčene cene

Cilj ukrepa je doseganje želene cene pridelka ne glede na dejanska razmerja med ponudbo in povpraševanjem po pridelku. Administrativno postavljanje cene pridelka se je oziroma se najpogosteje utemeljuje z naslednjimi razlogi:

- samooskrba z živežem
- stabilne gospodarske razmere za razvoj kmetijstva
- zelena raven dohodkov pridelovalcev
- dostopnosti živeža za porabnike.

Pridelki z zajamčeno ceno

V sistem zjamčene cene so običajno vključeni pridelki, ki ustrezajo naslednjih zahtevam:

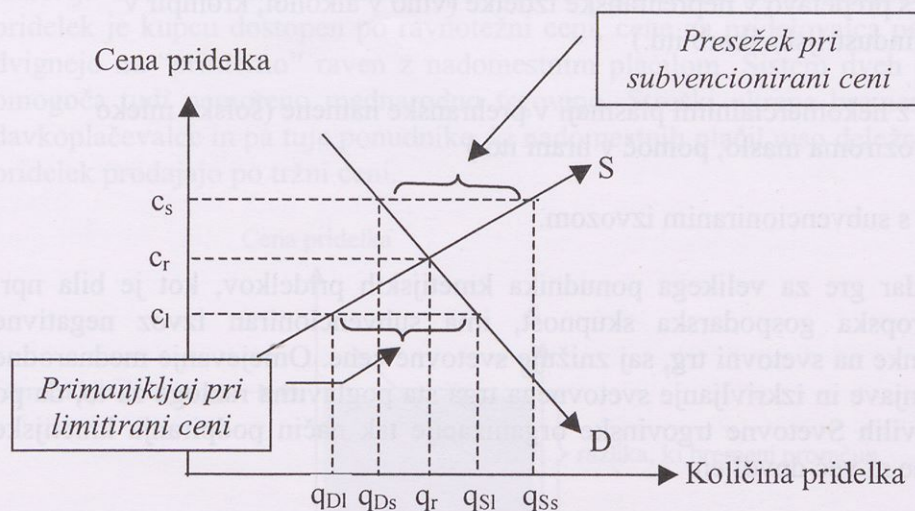
- pomembni so za prehrano prebivalstva
- veliko število pridelovalcev je odvisno od njih
- njihovo pridelovanje zahteva velika infrastrukturna vlaganja.

Tipičen predstavnik prve skupine pridelkov so žita. Mleko se v Sloveniji uvršča tako v prvo kot v drugo skupino. V tretjo skupino sodijo pridelki, ki se pridelujejo na osušenih oziroma namakanih zemljiščih.

Višina zjamčene cene je zelo odvisna od ciljev sistema zjamčene cene. Najnižja možna raven je zjamčena cena, ki je enaka lastni ceni, kar pomeni, da vključuje le materialne stroške pridelovanja in amortizacijo osnovnih sredstev. Zjamčena cena, ki je na ravni cene proizvodnje, vključuje poleg lastne cene še davke in želeni dohodek pridelovalca. Zjamčena cena, ki je na ravni prodajne cene, vključuje poleg cene proizvodnje še željeno akumulacijo pridelovanja.

**Višina
zjamčene
cene**

Glede na ravnotežno tržno ceno pridelka lahko zjamčena cena pridelka odstopa bodisi navzgor bodisi navzdol. Zjamčena cena pridelka, ki je višja od tržne ravnotežne cene, se imenuje subvencionirana cena. Zjamčena cena pridelka, ki je nižja od tržne ravnotežne cene, se imenuje limitirana cena.

Slika 5.8: Subvencionirana in limitirana cena kmetijskega pridelka

Subvencionirana cena, ki je višja od ravnotežne cene, zavira povpraševanje. Ker srednjeročno in dolgoročno spodbuja ponudbo, prihaja na trgu pridelka do presežne ponudbe. Limitirana cena, ki je nižja od ravnotežne cene, srednjeročno in dolgoročno zavira ponudbo. Ker spodbuja povpraševanje, prihaja na trgu pridelka do presežnega povpraševanja. Politika subvencioniranih cen kmetijskih pridelkov je bila značilna za Evropsko

**Subvencionirana
in limitirana cena**

gospodarsko skupnost do začetka osemdesetih let 20. stoletja. Politika limitiranih cen je bila značilna za države s socialističnim gospodarstvom, ki so z nizkimi cenami kmetijskih pridelkov prelivale akumulacijo iz kmetijstva v industrijo oziroma ščitile življenjsko raven delavcev.

Ohranjanje subvencionirane cene

Ohranjanje subvencionirane cene je mogoče le v razmerah zaprtega gospodarstva. Zato je ta način intervencije na domačem trgu tesno povezan z zunanjetrgovinsko politiko države. Ustrezno visoke carine, uvozne dajatve in uvozne kvote zmanjšajo ali celo onemogočijo konkurenčnost tujih ponudnikov na domačem trgu. Zaradi zmanjšanja uvoza se zmanjša količina ponudbe, kar omogoča ohranjanje visokih cen. Breme tega ukrepa nosijo domači potrošniki in tuji ponudniki. Ker subvencionirane cene spodbujajo ponudbo in zavirajo povpraševanje, se začno kopičiti presežki pridelkov. Teh presežkov se je mogoče znebiti na tri načine:

- z uničenjem (odvoz na smetišče, sežiganje itd.)
- s predelavo v neprehranske izdelke (vino v alkohol, krompir v industrijski škorb itd.)
- z nekomercialnimi plasmaji v prehranske namene (šolsko mleko oziroma maslo, pomoč v hrani itd.)
- s subvencioniranim izvozom.

Kadar gre za velikega ponudnika kmetijskih pridelkov, kot je bila npr. Evropska gospodarska skupnost, ima subvencioniran izvoz negativne učinke na svetovni trg, saj znižuje svetovne cene. Omejevanje mednarodne menjave in izkrivljanje svetovnega trga sta poglobljena razloga za to, da po pravilih Svetovne trgovinske organizacije tak način podpiranja kmetijske cene ni več dovoljen.

Evropska gospodarska skupnost in svetovni trg sladkorja

Primer učinka zaščite domačega kmetijstva na svetovni trg je skupna kmetijska politika Evropske gospodarske skupnosti na področju sladkorja v drugi polovici šestdesetih let 20. stoletja.

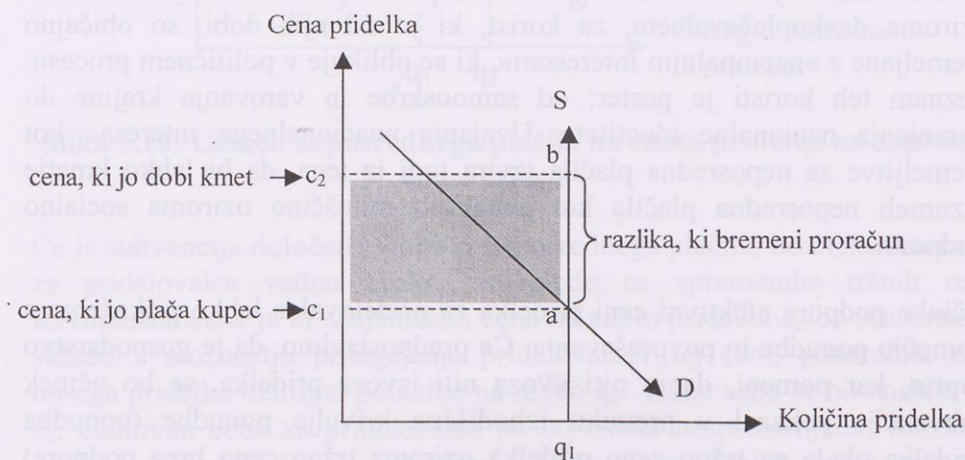
Spodbujanje pridelovanja sladkorne pese je v obdobju 1962-1970 v tedanji EGS povečalo obseg pridelka za 27 %, s 6,8 mil. ton na 8,3 mil. ton. Poraba sladkorja se je v tem obdobju povečala za 10 %, s 5,9 mil. ton na 6,6 mil. ton. Primanjkljaj sladkorja se je spremenil v presežek, ki je znašal 1,7 mil. ton. Svetovna cena sladkorja oziroma cena sladkorja na Londonski blagovni borzi je bila 1968. leta 20 britanskih funtov (GBP) na tono. V Evropski gospodarski skupnosti pa je bila cena 90 GBP/t. Kljub temu se je

močno povečal izvoz sladkorja iz Skupnosti: leta 1969 so izvozili 0,5 mil. ton, leta 1970 pa že 1,5 mil. ton. Sladkor so lahko izvažali le ob visokih subvencijah izvoza, s katerimi so pokrili razliko med višjo domačo in nižjo svetovno ceno. Ta dodatna ponudba sladkorja je potisnila cene sladkorja na svetovnem trgu navzdol in s tem znižala dohodke številnih držav v razvoju, ki so živele od prodaje sladkorja iz sladkornega trsa. Neto zaslužek Skupnosti od izvoza sladkorja je znašal 1 milijardo USD, kar je natanko toliko, kolikor so porabili za pomoč v živežu državam v razvoju. Poleg tega so 600 tisoč ton sladkorja porabili za krmo, kar je terjalo dodatne stroške predelave. Na ta način je prišlo do sprememb tudi na trgu krme.

Ukrep podpore cene z nadomestnim plačilom zagotavlja pridelovalcu ceno, ki je višja od ravnotežne cene (c_2), medtem ko porabnik kupuje pridelek po ravnotežni ceni (c_1). Razliko krije država iz proračuna. Višino proračunskih izdatkov kaže območje c_1c_2ab .

**Nadomestno
plačilo oziroma
sistem dveh
cen**

Prednost tega načina podpore cene pridelka je v tem, da ne ovira oziroma izkrivlja delovanja trga pridelka neposredno. Trg pridelka deluje normalno, pridelek je kupcu dostopen po ravnotežni ceni, cene za pridelovalca pa se dvignejo na "primerno" raven z nadomestnim plačilom. Sistem dveh cen omogoča tudi nemoteno mednarodno trgovino. Stroški ukrepa bremenijo davkoplačevalce in pa tuje ponudnike, ki nadomestnih plačil niso deležni in pridelek prodajajo po tržni ceni.

Slika 5.9: Nadomestno plačilo oziroma sistem dveh cen

Prednost sistema dveh cen je tudi v tem, da omogoča natančen vpogled v stroške ukrepa za posamezen pridelek in tudi v skupne proračunske stroške ukrepa. Zato v celoti ustreza načelu preglednosti.

Pomanjkljivost ukrepa je v tem, da so proračunski stroški visoki, zamotano pa je tudi njegovo izvajanje. Zato je ukrep primeren le pod določenimi pogoji. Da je ukrep izvedljiv in njegovi proračunski stroški sprejemljivi, mora biti število kmetov dovolj majhno in njihova izobrazba dovolj visoka, da lahko vodijo potrebne evidence.

Neposredna plačila

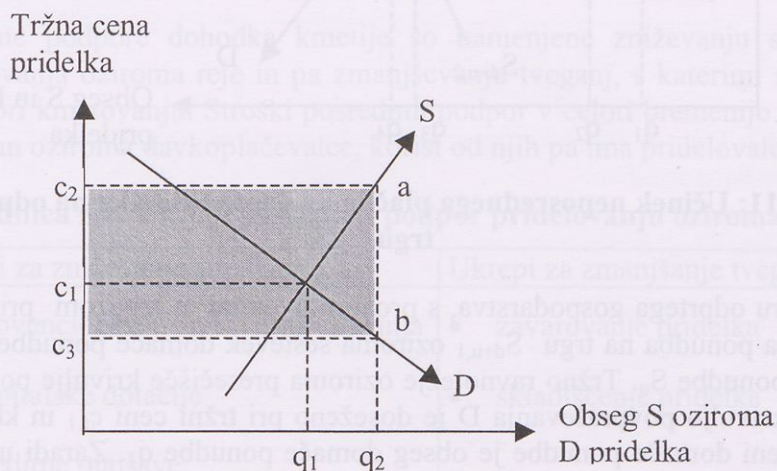
Neposredna plačila so oblika izvajanja sistema dveh cen. Neposredno plačilo poveča dohodek kmetijskega gospodarstva do neke primerne ravni, ki je višja od ravni dohodka, ki bi ga pridelovalec pridobil na trgu. Neposredno plačilo se izplačuje na enoto zmogljivosti (hektar zemljišča, glavo živine). S tem se posredno poveča efektivna cena pridelka oziroma kmetov dohodek od kmetovanja. Sistem neposrednih plačil bremeni v celoti proračun. Kolikšna bodo ta bremena je odvisno od ravni tržne cene in ravni primerne dohodka. Obseg proračunskih izdatkov je premo sorazmeren z ravno primerne dohodka in obratno sorazmeren z ravno tržne cene. Čim nižja je raven primerne dohodka in čim višja je raven tržne cene pridelka, tem manjši bodo javni izdatki za neposredna plačila. In obratno. Čim višja je raven primerne dohodka in čim nižja je raven tržne cene pridelka, tem večji bodo javni izdatki za neposredna plačila.

Neposredna podpora dohodka je ukrep, ki omogoča državi, da spreminja tržno razdelitev dohodkov v skladu s svojimi cilji na področju dohodkov prebivalstva. Ker gre izključno za proračunski strošek, velja pri tem ukrepu načelo »dam-daj«. Koristi, ki jih v tem primeru nudi kmetijstvo državi oziroma davkoplačevalcem, za korist, ki jo od njih dobi, so običajno utemeljene z »nacionalnim interesom«, ki se oblikuje v političnem procesu. Seznam teh koristi je pester: od samooskrbe in varovanja krajine do ohranjanja nacionalne identitete. Uvajanje »nacionalnega interesa« kot utemeljitve za neposredna plačila izvira tudi iz tega, da bi lahko kmetje razumeli neposredna plačila kot nekakšno miloščino oziroma socialno podporo.

Model trga pridelka v razmerah posredne in neposredne podpore tržni ceni pridelka

Učinke podpore efektivni ceni pridelka za pridelovalca lahko prikažemo s pomočjo ponudbe in povpraševanja. Če predpostavimo, da je gospodarstvo zaprto, kar pomeni, da ni niti uvoza niti izvoza pridelka, se bo učinek subvencije pokazal v premiku izhodiščne krivulje ponudbe (ponudba pridelka glede na tržno ceno pridelka oziroma tržno ceno brez podpore) navzdol. Če je subvencija določena v stalnem znesku na enoto pridelka, je njen učinek razviden iz navpične razdalje med obema krivuljama. Sečišče nove krivulje ponudbe s krivuljo povpraševanja predstavlja novo tržno ravnotežje. Če sta ponudba in povpraševanje cenovno elastična, bo novo ravnotežje doseženo ob nižji ceni in večjem obsegu pridelka v primerjavi z izhodiščnim. V tem primeru bo cena, ki jo prejme pridelovalec, višja od

ravnotežne cene na trgu brez subvencije. Pri tem pa cena ne bo vsebovala celotne subvencije. Intenzivnost spremembe tržne cene in tržne količine je odvisna od cenovne elastičnosti ponudbe in povpraševanja. Čim manjši sta cenovni elastičnosti ponudbe in povpraševanja, tem manjše bodo spremembe tržne cene in tržne količine pridelka. Če je ponudba cenovno toga, se tržna cena in količina pridelka ne bosta spremenili. V tem primeru bodo kmetje v celoti izkoristili subvencijo. Če je povpraševanje cenovno toga, se bo tržna cena znižala za višino subvencije. V tem primeru s subvencijo kmetje ne bodo pridobili ničesar. Ker cenovna elastičnost ponudbe kmetijskega pridelka s časom narašča, bo korist od subvencije za kmete kratkoročno večja kot dolgoročno. Dolgoročno se bo zaradi subvencije povečal obseg pridelovanja, kar bo povzročilo padec tržne cene.

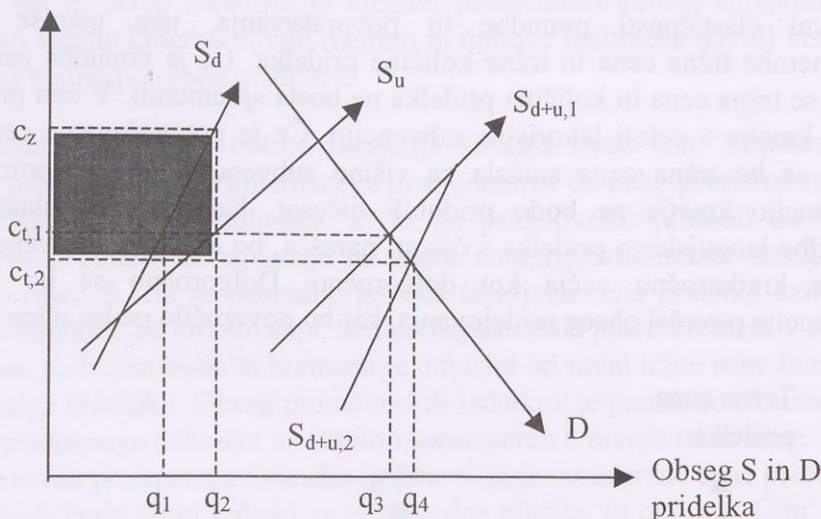

Slika 5.10: Učinek neposrednega plačila na enoto pridelka na zaprtem trgu

Če je subvencija določena v obliki neposrednega plačila, bo efektivna cena za pridelovalca vedno enaka, ne glede na spremembe tržnih cen. Ravnotežna cena je c_1 . Zajamčena cena na enoto pridelka c_2 bo sčasoma, v skladu z možnostjo prilagajanja pridelovalcev tej ceni, povzročila rast obsega pridelka oziroma ponudbe na raven q_2 . Tržna cena se bo znižala na c_3 , efektivna cena za pridelovalca pa bo ostala nespremenjena. Razdalja med a in b predstavlja neposredno plačilo na enoto pridelka, osenčeno polje pa celoten obseg nadomestnih plačil.

**Efektivna cena
za pridelovalca**

Tržna cena
pridelka

Slika 5.11: Učinek neposrednega plačila na enoto pridelka na odprtem trgu

V primeru odprtega gospodarstva, s prostim uvozom in izvozom pridelka, je celotna ponudba na trgu $S_{d+u,1}$ oziroma seštevek domače ponudbe S_d in uvozne ponudbe S_u . Tržno ravnotežje oziroma presečišče krivulje ponudbe $S_{d+u,1}$ s krivuljo povpraševanja D je doseženo pri tržni ceni $c_{t,1}$ in količini q_3 . Pri ceni domače ponudbe je obseg domače ponudbe q_1 . Zaradi uvedbe zajamčene cene c_z se domača ponudba poveča na q_2 . Ko domačo ponudbo q_2 prištejemo k uvozni ponudbi S_u , dobimo novo krivuljo celotne ponudbe $S_{d+u,2}$. V tem primeru je ravnotežna količina q_4 , obseg uvoza pa je $q_4 - q_2$. Osenčeno območje predstavlja celotno neposredno plačilo. Obseg spremembe v domači ponudbi je odvisen od spremembe cene in cenovne elastičnosti domače ponudbe. Znižanje tržne cene pridelka, ki ga povzroči povečanje domače ponudbe, bo tem manjše, čim večja sta cenovni elastičnosti domačega povpraševanja in uvozne ponudbe. Znižanje cene bo tem manjše, čim manjši je delež domače ponudbe v celotni ponudbi.

Povečanje zajamčene cene bo povečalo celoten znesek neposrednega plačila, ker je potrebo plačati višjo subvencijo na enoto pridelka ob večjem obsegu pridelka. Če se neposredno plačilo dvigne nad neko določeno raven, pride običajno do političnega pritiska, da se zmanjša. Skupen obseg neposrednih plačil se lahko zniža tako, da se zniža zajamčena cena ali da se zviša tržna cena s pomočjo nadzora uvoza.

Z ukrepi neposrednih podpor cene kmetijskega pridelka pridobijo pridelovalci, ki s svojim kmetovanjem zaslužijo več, kot bi z njim zaslužili na trgu. Na ta način v dejavnosti ostanejo pridelovalci, ki bi jih trg izločil. Zato ta ukrep učinkuje na agregatno ponudbo kmetijskega pridelka in na trg prvin pridelovanja. Iz tega je razvidno, da neposredna plačila niso tržno nevtralen ukrep oziroma ukrep, ki bi ne izkrivljajal kmetijskega trga, čeprav ne vplivajo neposredno na tržno ceno pridelka. Neposredna plačila zmanjšujejo učinkovitost agregatne ponudbe pridelka in zavirajo strukturne spremembe. Zmanjšata se gibčnost in prilagodljivost pridelovalcev in dejavnosti v celoti.

**Učinki na
kmetijski trg**

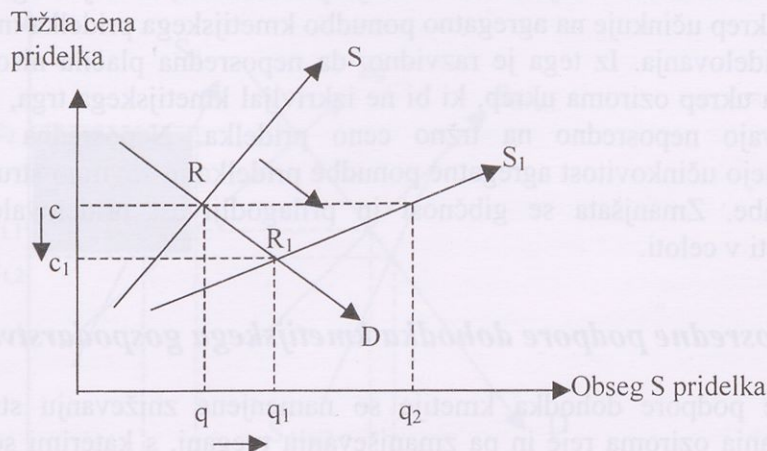
5.3.3 Posredne podpore dohodka kmetijskega gospodarstva

Posredne podpore dohodka kmetije so namenjene zniževanju stroškov pridelovanja oziroma reje in pa zmanjševanju tveganj, s katerimi se kmet sooča pri kmetovanju. Stroški posrednih podpor v celoti bremenijo državni proračun oziroma davkoplačevalce, korist od njih pa ima pridelovalec.

Preglednica 5.8: Ukrepi posrednih podpor pridelovanju oziroma reji

Ukrepi za zniževanje stroškov	Ukrepi za zmanjšanje tveganj
• subvencioniranje prvin pridelovanja • kapitalske dotacije • kreditne olajšave	• zavarovanje pridelka • skladiščenje pridelka

5.3.3.1 Ukrepi za zniževanje stroškov pridelovanja oziroma reje

Slika 5.12: Učinek ukrepov za zniževanje stroškov pridelovanja: sprememba ponudbe

Subvencioniranje prvin pridelovanja

Subvencija, ki jo kmet dobi od države na enoto prvine pridelovanja, zniža efektivno ceno te prvine za pridelovalca pri nespremenjeni tržni ceni prvine. Rezultat ukrepov za zniževanje stroškov pridelovanja je tako sprememba ponudbe, ki omogoča, da pridelovalci pri enaki ali nespremenjeni ceni ponudijo več pridelka in s tem ohranijo prihodek na isti ravni ali pa ga povečajo, ceteris paribus.

Kolikšen bo dejanski učinek ukrepov za zniževanje stroškov pridelovanja je odvisno od učinka sprememb ponudbe na tržne cene pridelkov in od učinkov sprememb v povpraševanju na tržne cene prvin pridelovanja.

Spremembe v ponudbi, ki so rezultat ukrepov za zniževanje stroškov, lahko povzročijo padec tržnih cen zaradi večjega obsega ponudbe. Po drugi strani pa ti ukrepi, predvsem v primeru kapitalstskih dotacij in kreditnih olajšav, prispevajo k večji cenovni elastičnosti oziroma gibčnosti ponudbe pridelka. Pridelovalci se lažje in hitreje prilagajajo spremembam na trgu.

Kako bo subvencioniranje prvin pridelovanja vplivalo na njihov trg, je odvisno od intenzivnosti in oblike konkurence v ponudbi prvin pridelovanja in od možnosti alternativne rabe prvine oziroma surovin za njeno izdelavo.

Kmetijska posojila

Posojilo oziroma kredit je imovinsko pravni odnos med posojilodajalcem (upnikom) in posojilojemalcem (dolžnikom). Posojilodajalec odstopi za določen čas in pod določenimi pogoji svoja prosta sredstva na razpolago

posojilojemalcu. Posojilojemalec je dolžan vrniti vsa posojena sredstva, povečana za vrednost obresti. Obresti predstavljajo zaslužek posojilodajalca od posojanja njegovih prostih sredstev. Pogoje in postopke pri dodeljevanju oziroma pridobivanju posojil določa posojilna oziroma kreditna politika.

Posojila členimo v več skupin glede na naravo sredstev, namen, način črpanja in zavarovanja ter čas črpanja.

Vrste posojil

Preglednica 5.9: Vrste posojil

Sodilo	Vrsta posojila
• po naravi sredstev	• blagovno • denarno
• po namenu	• potrošniško • gospodarsko * posojilo za osnovna sredstva oziroma investicijsko posojilo * posojilo za obratna sredstva
• po načinu črpanja	• enkratno • okvirno oziroma revolving
• po načinu zavarovanja	• hipotekarno - zavarovano z nepremičninami • lombardno - zavarovano z vrednostnimi papirji
• po roku odplačila	• kratkoročno - običajno do 1 leta • srednjeročno - običajno od 1 do 5 let • dolgoročno - več kot 5 let

Vir sredstev za posojila so prosta sredstva gospodarskih družb, prebivalstva in države oziroma sredstva, ki se ne porabijo za naložbe ali porabo takoj in tam, kjer so bila ustvarjena. Kroženje teh prostih sredstev poteka preko poslovnih bank ter hranilnic in posojilnic.

Sistem kmetijskih posojil ima več namenov:

- zagotavljanje neprekinjenega pridelovanja oziroma reje
- povečevanje učinkovitosti ter obsega in kakovosti pridelovanja oziroma reje
- zbiranje in osredotočanje prostih denarnih sredstev
- usmerjanje porabe posojil glede na njihov namen in učinkovitost.

Viri posojil

Sistem kmetijskih posojil

Če bi bil pridelovalec vezan le na lastna sredstva, bi moral pred novo setvijo nujno prodati ves pridelek ne glede na tržno ceno. Ker bi bile v tem primeru tržne cene pridelka zaradi presežka ponudbe nižje, bi si le težko zagotovil vsa potrebna sredstva. Podobno velja v primeru, ko želi izboljšati oziroma povečati svoje poslovanje. S pomočjo posojila to opravi hitreje in bolje, kar mu omogoča, da se lažje prilagaja razmeram na trgu in bolje zasluži.

Zbiranje, osredotočanje in usmerjanje posojil so področja sistema kmetijskih posojil, ki so pogosto umeščena pod okrilje kmetijske politike, saj se ravno na teh področjih najbolj pokažejo vsi problemi posojilne sposobnosti kmetijstva. Kmetijstvo je za kapital manj privlačno kot številne druge dejavnosti, zato je tudi dostop kmetov do posojil težji. Razlogi za to leže predvsem v počasnem obračanju kapitala v kmetijstvu, kar je vezano na naravni tok proizvodnih procesov in primerjalno velika proizvodna tveganja zaradi vpliva številnih dejavnikov (naravnih, družbenih, ekonomskih), na katere pridelovalci nimajo nobenega vpliva. K temu prispevata tudi razdrobljena sestava dejavnosti in kmetijski problem.

Podpore kmetijskim posojilom

Podpore kmetijskim posojilom so ukrep, ki spodbuja smotrno rabo virov. Z njimi je mogoče usmerjati tudi kmetijsko sestavo. Izvajajo se s pomočjo treh orodij:

- subvencioniranje obrestne mere
- rok odplačila
- odlog začetka odplačevanja posojila.

Subvencioniranje obrestne mere

Subvencioniranje obrestne mere deluje enako kot subvencioniranje drugih prvin pridelovanja: zniža stroške posojila za posojilojemalca, država pa posojilodajalcu krije razliko med obrestno mero, ki jo plača kmet, in tržno obrestno mero. Subvencije obrestni meri so običajno povezane z želenim namenom posojila.

Rok odplačila

Daljši rok odplačila je za posojilojemalca bolj ugoden od kratkoročnega, ceteris paribus. V tem primeru je letno odplačilo posojila manjše, kot bi bilo, če bi enako posojilo, seveda pod enakimi pogoji, odplačevali manj let. Zato sprememba kratkoročnih v dolgoročna posojila olajša kmetu breme dolga.

Odlog začetka odplačevanja

V kmetijstvu je pomembno tudi, kdaj mora posojilojemalec začeti odplačevati posojilo. Če posojilo porabi za napravo sadovnjaka, ki bo polno

rodnost dosegel čez štiri leta, bo posojilo s štiriletnim odlogom začetka odplačevanja veliko ugodnejše od enakega posojila, ki bi ga moral sadjar začeti odplačevati takoj.

Dotacije oziroma nepovratna sredstva so denarna sredstva, ki jih dobi kmetija z natančno določenim namenom in jih ni potrebno vrniti. Dotacije so namenjene predvsem spodbujanju naložb na kmetijah. Po svoji naravi so dotacije dodaten kmetov dohodek, ki ga je dolžan nameniti naložbam. Ker sredstev ni potrebno vrniti, lahko pride v tem primeru do negospodarne rabe sredstev. Zato ta ukrep terja natančno opredeljene pogoje za pridobitev dotacij in skrbno nadzorovanje njihove porabe.

Dotacije

Mirovanje odplačila dolgov in odpis dolgov so kmetijskopolitični ukrepi, ki so v rabi v primeru velikih naravnih nesreč ali trajnejših kmetijskih kriz. V primeru, da suša uniči pridelek, bo kmetu v pomoč, če mu tisto ali naslednje leto ne bo potrebno odplačevati dolgov. Vendar bo moral po izteku obdobja mirovanja odplačati celoten dolg, glavnico in obresti, ki so tekale tudi v obdobju mirovanja. K temu ukrepu so se zatele številne evropske države v času velike gospodarske krize na začetku 30. tih let 20. stoletja (Tracy, 1996). V tem času se je reševanja problema zadolženosti kmetij lotila tudi Kraljevina Jugoslavije, ki je izvedla prenos kmečkih dolgov z zasebnih bank na državno Priviligirano agrarno banko in hkrati opravila tudi delen odpis kmečkih dolgov. Tako so se dolgovi do 25.000 dinarjev zmanjšali za 50 %, dolgovi, ki so bili višji, pa so se zmanjšali za 30 % (Božić, 1974).

Mirovanje odplačila dolgov in odpis dolgov

Kmetje si poskušajo izboljšati svoj položaj z ustanavljanjem kreditnih zadrug, hranilno-posojilnih služb v okviru splošnih zadrug in pa kmetijskih bank.

Kmetijske kreditne zadrug

Najbolj znan model kmetijske kreditne zadruge je Raiffeisnova kreditna zadruka. Ta tip kreditne zadruge se prvič pojavi v 60. tih letih 19. stoletja v Nemčiji. Kmetje so te zadrug ustanavljali izključno za to, da bi si olajšali dostop do potrebnega kapitala. Temu cilju so bila prilagojena tudi zadrugna pravila oziroma načela. Zadruka je delovala brez članskih deležev. Jamstvo članov za poslovanje zadruge je bilo neomejeno: vsi člani so jamčili za poslovanje zadruge z vsem svojim premoženjem. V zadrugi je veljalo načelo medsebojnega nadzora porabe kredita, kar pomeni, da je bil kmet lahko član le ene zadruge. Zadruka je delovala po načelu nedeljivosti zadrugnih skladov, kar pomeni, da ni delila dobičkov, temveč je krepila zadrugne sklade.

Kmetijske banke

Primer kmetijske finančne ustanove je tudi Slovenska zadružna kmetijska banka, d. d., Ljubljana (<http://www.szkbanka.si>), ki je bila ustanovljena 18. januarja 1990 z namenom, da dopolni finančni sistem na področju kmetijstva, zadružništva in živilsko predelovalne industrije in kot nadgradnja zadružnih kmetijsko hranilnih služb. Prav tako pa naj bi ponovno oživila tradicijo uspešnih in varnih kmetijskih in zadružnih finančnih zavodov izpred druge svetovne vojne. Poslovno politiko banka podreja namenom in ciljem ustanovitve, s temeljno usmeritvijo podpore zadružništvu, opravlja pa tudi storitve za komitente iz drugih gospodarskih dejavnosti na območju cele Slovenije. Banka odobrava kmetom kratkoročne kredite za obdobje do 1 leta po 6 % realni obrestni meri ter dolgoročne kredite za dobo 1 do 5 let po 7,5 % realni obrestni meri (december 2001) za naslednje namene: osnovna dejavnost, izgradnja gospodarskih objektov, nakup osnovne črede in mehanizacije, nakup zemlje in urejanje zemljišč, ureditev trajnih nasadov in razvoj dopolnilnih dejavnosti.

Zanimiv je tudi primer sedanje globalne Rabobank International (<http://www.rabobank.com>), ki je bila ustanovljena na Nizozemskem pred sto leti kot zadružna banka, katere cilj je bil zagotavljanje posojil kmetom po primerni obrestni meri. Danes je to globalna banka, ki posluje po vsem svetu, je pa še vedno zvesta svojemu zadružnemu poreklu. Stara zadružna načela je preoblikovala v poslovno strategijo stranki prijaznega poslovanja in tesnega sodelovanja z lokalnimi skupnostmi. Kljub izjemno razvejeni mreži dejavnosti in storitev, sta v ospredju njenega poslovanja še vedno kmetijstvo in živilstvo.

5.3.3.2 Ukrepi za zmanjšanje tveganj

Zavarovanje

Zavarovanje je ustvarjanje gospodarske varnosti z izravnavanjem nevarnosti na podlagi zakona velikih števil. Zato lahko zavarovanje razumemo tudi kot prenašanje tveganj posameznikov na zavarovalca oziroma zavarovalnico, ki ob določenem nadomestilu prevzame dogovorjene škode, ki jih je utrpel zavarovanec. Zavarovalnica združuje tveganja zavarovancev, kar ji omogoča napovedovanje pričakovanih škod.

Zavarovanje, ki jo nudi zavarovalnica, je posebna storitev. Vidni del te storitve je povrnitev škode, ki jo zavarovalnica izplača zavarovancu v primeru, da do škode pride. Enako pomemben je njen nevidni del. Zavarovanec si z nakupom zavarovalne storitve zagotovi dogovorjeni obseg osebne ali gospodarske varnosti.

Preglednica 5.10: Osnovni zavarovalni pojmi (Boncelj, 1983)

Pojem	Vsebina
Zavarovalec	zavarovalnica oziroma zavarovalna družba, ki z zavarovancem sklene zavarovalno pogodbo
Zavarovanec	oseba ali gospodarska družba, katere interes ali premoženje je zavarovano z zavarovalno pogodbo
Sklenitelj zavarovanja	oseba ali gospodarska družba, ki z zavarovalnico sklene zavarovalno pogodbo za zavarovanje svojega premoženja oziroma interesa
Zavarovalna polica	osnovna oblika pogodbe med zavarovalnico in skleniteljem zavarovanja; vsebuje zavarovalno vsoto in zavarovalne pogoje
Zavarovalna vsota	najvišji znesek vrednosti zavarovanega predmeta ali interesa, do katerega zavarovalnica jamči v primeru škode
Zavarovalni pogoji	splošni in dopolnilni pogoji so del zavarovalne pogodbe
Zavarovana nevarnost	nevarnost, pred katero se sklenitelj zavarovanja želi zavarovati
Zavarovalna premija	cena zavarovalne storitve
Premijski stavek	določa, kolikšen del vrednosti zavarovanega predmeta ali interesa je potrebno plačati za zavarovanje
Škodni primer	nastanek škode zaradi zavarovane nevarnosti
Odškodnina	v skladu z zavarovalno pogodbo izplačani znesek ocenjene in obračunane škode
Franšiza	del odškodnine, ki jo v primeru nastanka škodnega primera, plača zavarovanec sam

Preglednica 5.11: Tveganja v kmetijstvu (Ray, 1981)

Kmetijska premoženjska tveganja	Kmetijska osebna tveganja
Naravna: vreme (požar in udar strele, toča, vihar, suša, pozeba, poplava), škodljivci, bolezni Socialna: kriminal (požig, kraja, poneverba), stavke, nemiri, vojne, spremembe v naravnem okolju, subjektivno tveganje kmeta Ekonomska: nihanja cen, nenadno razvrednotenje naložb, spremembe cen prvin pridelovanja	Tveganja kmetov in zaposlenih (naravna, socialna, nezaposlenost) Tveganja po tretji osebi (poškodbe po tretji osebi)

Kmetijska zavarovanja

Kmetijska zavarovanja, enako kot vsa druga zavarovanja, zagotavljajo pridelovalcem oziroma rejcem gospodarsko varnost z izravnavanjem nevarnosti. Od drugih zavarovanj se kmetijska zavarovanja razlikujejo po tem, da je dejavnost izpostavljena nevarnostim, na katere zavarovalnice in kmetovalci-sklenitelji zavarovanja nimajo veliko vpliva (naravne ujme ipd.). Razlike med kmetijskimi in drugimi vrstami zavarovanja so predvsem pri trajanju zavarovanja, načinu sklenitve zavarovanja in pri cenitvi škode.

Med kmetijskimi zavarovanji so še posebej pomembna zavarovanja posevkov in plodov ter živali, saj na pridelovanje in rejo močno vplivajo naravna tveganja, ki pogosto povzročajo škode na pridelku in premoženju. Zavarovanje posevkov in plodov krije škodo zaradi zmanjšane obsega oziroma kakovosti pridelkov in plodov, ki je nastala zaradi naravnih ujm. Zavarovanje živali krije škodo, ki nastane zaradi bolezni oziroma nezgode živali, v primeru zakola v sili ipd.

Kmetijska zavarovanja posevkov in plodov so si v različnih državah dokaj podobna. Pri zavarovalnicah je mogoče zavarovati intenzivne kmetijske kulture, ki so za določeno državo pomembne. Zavarovalnice praviloma povrnejo škodo, ki nastane zaradi manjšega obsega pridelka in le izjemoma škode, ki nastanejo zaradi manjše kakovosti pridelka.

Sofinanciranje zavarovalnih premij

Sofinanciranje zavarovalnih premij je ukrep, ki naj spodbuja kmete, da se v čim večji meri zavarujejo pred nevarnostjo škod in si s tem zagotovijo stabilnejši dohodek. Po drugi strani pa ta ukrep pomeni znižanje stroškov zavarovanja za pridelovalca.

V Evropski zvezi je oblikovanje in izvajanje sistema kmetijskih zavarovanj prepuščeno državam-članicam, ki pa morajo pri tem upoštevati zgornje meje subvencij za kmetijska zavarovanja iz javnih sredstev, ki jih določi Komisija Evropske zveze.

Sofinanciranje kmetijskih zavarovanj je v Evropski zvezi urejeno na tri načine:

- v primeru, da krije zavarovalna polica škode zaradi naravnih nesreč, škodljivcev in bolezni, krije kmet 20 % premije, 80 % premije pa sofinancira oziroma subvencionira država-članica
- v primeru, da je zavarovalna polica mešana in krije tudi nevarnosti, ki niso zajete v sistem državnih subvencij, se subvencija zniža na 50 % premije

- v primeru programov, ki spodbujajo skupno zdravstveno in kmetijstvo zavarovanje kmetov mora biti državna pomoč regresivna, ne sme presegati 30 % premije in lahko traja le do deset let.

V Združenih državah Amerike imajo kmetje možnost, da zavarujejo pridelke za več nevarnosti hkrati, lahko pa zavarujejo tudi posojila, ki jih potrebujejo za svojo tekočo proizvodnjo. Danes je že 70 % takšnih posojil zavarovanih s kmetijskim zavarovanjem, saj ta sistem omogoča kmetom lažji dostop do posojil. Posojilodajalec ve, da je zaslužek pridelovalca zagotovljen tudi v primeru, če bi mu pridelek zaradi naravnih nesreč, napadov bolezni ali škodljivcev propadel. V tem primeru bo posojilo lahko odplačal iz odškodnine, ki jo po dobil od zavarovalnice.

Povezovanje zavarovanja in posojil

Tudi v tem primeru gre za posredno podporo dohodka. Zavarovanje zmanjša tveganja, posojila pa omogočajo nemoten potek proizvodnega procesa in s tem doseganje želenega obsega in kakovosti pridelka.

Razvoj zadostnih in ustreznih skladišč (žitnih silosov, hladilnic za sadje in zelenjavo itd.) je izjemno pomemben dejavnik višine in stabilnosti dohodka pridelovalcev. Razlogov za to je več:

Skladiščenje

- kmetijske pridelke pridelujemo razpršeno, glede na klimatske, talne in druge naravne razmere, njihova poraba pa je osredotočena v mestih
- ker pridelke pridelujejo številni majhni pridelovalci, je potrebno te posamične količine pridelka zbrati in jih urediti, nato pa jih razpečati med številne porabnike
- sezonska narava pridelovanja terja posebno prilagajanje povpraševanju, ki se javlja vse leto
- kmetijski pridelki so hitro pokvarljivi in terjajo posebne načine transporta in skladiščenja.

Pot, ki jo opravi kmetijski pridelek od pridelovalca do kupca, ima štiri značilne etape: zbiranje, sortiranje, združevanje in razmeščanje.

Z zbiranjem pridelka se ukvarjajo kmetijske zadruge ali odkupna podjetja. Od posamičnih pridelovalcev odkupujejo pridelke take, kot so bili pridelani. Dobave pridelka posamičnih pridelovalcev združijo v večje dobave in jih hkrati tudi sortirajo. Sortiranje je postopek, v katerem odkupljeno količino pridelka razvrstijo v kakovostne razrede v skladu s predpisi in zahtevami kupca. Na ta način oblikujejo po kakovosti izenačene

dobave pridelka, ki so primerne za nadaljnjo prodajo v trgovini na debelo ali na drobno. Trgovci morajo tako pripravljeno ponudbo pridelka prilagoditi zahtevam končnih kupcev. Velike in po kakovosti izenačene dobave pridelka ponovno preoblikujejo v manjše dobave in jih razmestijo glede na zahteve končnih kupcev.

Za številne kmetijske pridelke je značilna sezonska sestavina pridelovanja in trženja. V sezoni prihajajo na trg v velikih količinah, obseg povpraševanja po njih pa se ne spremeni. Zato njihove cene začnejo drseti navzdol. Ob izteku sezone se dobave zmanjšajo in cene narastejo. S primernim skladiščenjem lahko pridelovalci uravnavajo dotok pridelka na trg, poskrbijo za njegovo bolj enakomerno ponudbo in s tem preprečijo preveliko sezonsko znižanje cen.

Javne podpore skladiščenju potekajo v obliki ugodnih posojil za njihovo izgradnjo in opremljanje (naložbe v osnovna sredstva) oziroma v obliki ugodnih posojil za obratna sredstva oziroma za financiranje zalog.

5.3.4 Naložbe

Vrste naložb Naložbe oziroma investicije členimo glede na tehnično sestavo v dve skupini:

- naložbe v osnovna sredstva
- naložbe v obratna sredstva.

Naložbe v osnovna sredstva zajemajo naložbe v kmetijske objekte, opremo, napravo dolgotrajnih nasadov (sadovnjakov, vinogradov), v plemensko živino ipd. Namenjene so zamenjavi dotrajanih (amortiziranih) osnovnih sredstev. V tem primeru gre za naložbe v enostavno reprodukcijo, saj z naložbami le nadomestimo izrabljena osnovna sredstva, da lahko sistem pridelovanja ohranimo na enaki ravni. Naložbe v razširitev in posodobitev osnovnih sredstev so naložbe v razširjeno reprodukcijo, saj omogočajo povečanje obsega oziroma učinkovitosti sistema pridelovanja. Naložbe v obratna sredstva zajemajo naložbe v zaloge reprodukcijskega materiala (rudninska gnojila, sadike, krma, gorivo ipd.) in zaloge pridelkov.

Učinkovitost naložb Učinkovitost naložbe merimo s kapitalnim koeficientom. Najbolj enostavna oblika merjenja učinkovitosti naložb je sočasni marginalni kapitalni koeficient.

$$k_i = \frac{I}{\Delta P} ; \text{ kjer je: } k_i - \text{sočasni marginalni kapitalni koeficient}$$

I – naložbe oziroma investicije

ΔP – sprememba obsega proizvodnje.

Če nas zanima, koliko so naložbe iz preteklega obdobja vplivale na povečanje sedanje proizvodnje, merimo učinkovitost naložb z tehnološkim oziroma odloženim kapitalnim koeficientom.

$$k_m = \frac{I_t - m}{P_t} ; \text{ kjer je: } k_m - \text{tehnološki kapitalni koeficient}$$

I – naložbe oziroma investicije

m – obdobje aktiviranja.

Na učinkovitost naložb vplivajo trije ključni dejavniki:

- tehnična sestava naložb
- stroški naprave in aktiviranja naložb
- izraba zmogljivosti.

Tehnična sestava naložb kaže razmerja med naložbami v različne skupine osnovnih sredstev (zgradbe in drugi gradbeni objekti, oprema, plemenska živina itd.). Naložbe v gradbene objekte imajo nižje kapitalne koeficiente kot naložbe v opremo, saj praviloma pomenijo le ustvarjanje pogojev za proizvodni proces. Naložbe v opremo izkazujejo večjo učinkovitost, saj pomembno prispevajo k storilnosti. Čim višji so stroški naprave in čim daljše je obdobje aktiviranja naložb tem nižji so kapitalni koeficienti. Aktiviranje naložb v sadjarstvo in vinogradništvo (naprava sadovnjaka in vinograda) je bistveno daljše kot aktiviranje naložb v vrtnarstvo (naprava steklenjaka). Ker so stroški izgradnje steklenjaka bistveno višji kot stroški naprave plastenjaka, bodo kapitalni koeficienti naložb v prvem primeru v primerjavi z drugim višji in učinkovitost naložb nižja. Zato je kapitalni koeficient kot merilo učinkovitosti naložb smiselno uporabiti le pri tehnološko primerljivih rešitvah. Pomemben dejavnik učinkovitosti naložb je izraba zmogljivosti, ki smo jih pridobili z naložbami. Če zmogljivosti ne uporabljamo v celoti, bo naložba vanje, ne glede na stroške naprave in obdobje aktiviranja, bistveno manj učinkovita, kot bi lahko bila.

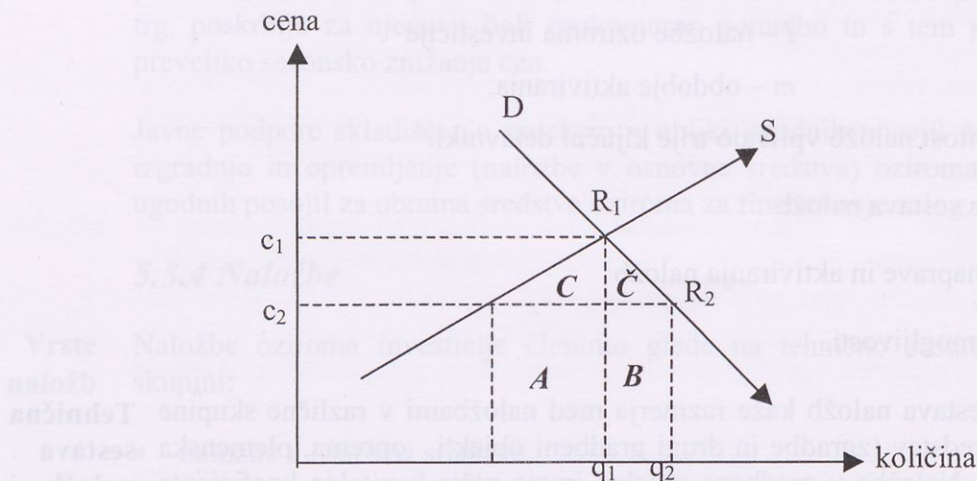
Tehnična sestava naložb

Osnovno podjetniško merilo učinkovitosti naložb je njihova rentabilnost oziroma razmerje med vloženimi sredstvi in doseženim dobičkom. Poleg podjetniških meril se v presojo naložb vključujejo tudi merila, ki upoštevajo

Podjetniška in družbena korist naložbe

splošne družbene koristi naložb. S tem se vzpostavlja zveza med podjetniškimi in narodnogospodarskimi naložbenimi motivi.

Primerjava podjetniških in družbenih koristi, ki jo prikazuje spodnja slika, velja za pridelovalca, ki z naložbo vpliva na trg pridelka, tako da se cena pridelka zniža, s čimer se poveča obseg povpraševanja, hkrati pa zmanjša ponudba vseh drugih konkurenčnih pridelovalcev. Oblikuje se novo tržno ravnotežje R_2 .

Slika 5.13: Podjetniške in družbene koristi od naložbe, ki poveča obseg pridelka

Z vidika kmetije je korist od naložbe - prihodek od več pridelka – območje $A+B$. Z vidika družbe je korist od naložbe večja in zajema območje $A+C+B+\check{C}$. Družbena korist od naložbe je večja od koristi naložbe za kmetijo za območje $C + \check{C}$, ki odraža vrednost prostih prvin pridelovanja pri drugih pridelovalcih. Ker ena kmetija pridelava več, lahko druge kmetije svoje prvine pridelovanja preusmerijo v druge rabe, ceteris paribus.

Tako imenovane prednostne naložbe

V javno usmerjanje razvoja kmetijstva sodijo tudi t.i. prednostne naložbe oziroma zelena področja vlaganj. Gre za to, da so vnaprej določeni nameni naložb, ki jih spremljajo tudi kmetijsko politične podpore v obliki posojil ali dotacij. Podobno velja tudi za naložbe v zelena območja, kot so hribovska območja, demografsko ogrožena območja itd.

V Sloveniji so v okviru politike socialistične preobrazbe kmetijstva veljala za prednostna naložbena področja:

- pridobivanje novih obdelovalnih zemljišč, usposabljanje obstoječih zemljišč za racionalno proizvodnjo in zmanjševanje razdrobljenosti parcelne in posestne sestave
- povečanje tržnega pridelovanja in prireje
- združevanje dela in sredstev med kmetijskimi organizacijami združenega dela ter med njimi in kmeti ter njihovimi združenji
- pridelovanje krme
- povečanje obsega trajnih nasadov
- zagotavljanje surovin za živilsko industrijo (Nenadič, 1998).

Primer določanja zelenih področij naložb na kmetijah je tudi Uredba o ukrepih kmetijske strukturne politike: Programa razvoja podeželja 2000-2006. Javnih podpor s strani Slovenije in Evropske zveze naj bi bile pod drugimi natančno določenimi pogoji deležne:

- a. naložbe s področja novogradnje ali obnove hlevov, vključno s pripadajočo opremo, izključno za različne proste reje za krave molznice in mlečno drobnico ter za rejo mesne govedi, drobnice in prašičev s pripadajočo opremo za krmljenje, molžo in izločke
- b. naložbe v spremljajoče objekte na kmetijskem gospodarstvu za krmo, izločke in odpadne vode
- c. naložbe v samostojna skladišča za krmo s pripadajočo opremo za potrebe lastne pridelave
- d. nakup specialne kmetijske mehanizacije v območjih z omejenimi dejavniki za kmetijstvo, ki je vezan na projekt posodobitve kmetijskega gospodarstva v zgornjih točkah a, b, in c. (Ministrstvo, 1998).

**Prednostne
naložbe v
slovensko
kmetijstvo**

5.3.5 Podpore s ponudbo javnih dobrin

Ponudba javnih dobrin

Ponudba javnih dobrin kot oblika posredne podpore dohodka ima splošne in dolgoročne učinke na stroške pridelovanja oziroma kakovost pridelka. Ta oblika podpore je namenjena izboljšanju razmer v celotni dejavnosti. Zato jih npr. v ZDA združujejo v t.i. infrastrukturno politiko. Ciljno področje je kmetijstvo v celoti in ne posamični kmetijski obrat. Stroški teh podpor v celoti nosi proračun.

Pod okrilje infrastrukturne politike na področju kmetijstva sodijo:

- izobraževanje in raziskovanje ter svetovanje
- nadzorovanje
- razvoj komunikacijske infrastrukture.

Zahtevne tehnologije pridelovanja in reje, dinamičen biotehniški napredek in vse bolj kompleksno okolje kmetovanja zahtevajo:

- visoko strokovno usposobljenega ter široko razgledanega in ustvarjalnega kmeta
- razvejen sistem raziskovalno-razvojnega dela
- učinkovit sistem prenosa izsledkov raziskovalno-razvojnega dela v sisteme pridelovanja oziroma reje na kmetijskih obratih.

Po stopnjah zahtevnosti in strokovnih usmeritvah razvejen sistem kmetijskega izobraževanja, ki je (so)financiran iz javnih sredstev, poveča dostopnost izobraževanja za kmete in zniža stroške delovnih moči na kmetiji.

Raziskovalno- razvojno delo

Raziskovalno-razvojno delo vodi v nove tehnologije, nove pridelke, nove pristope k upravljanju itd., ki povečujejo konkurenčno moč pridelovalcev in varnost potrošnikov. Zato javno financiranje raziskovalno-razvojnega dela pomembno prispeva k uspešnosti posameznih pridelovalcev in dejavnosti v celoti.

Kmetijsko svetovanje

Kmetijsko svetovanje kot javna služba omogoča sistematičen prenos rezultatov raziskovalno-razvojnega dela v sisteme kmetovanja. Posebno vlogo ima pri uvajanju in širjenju zelenih tehnologij oziroma tehnoloških

standardov kmetovanja, kjer pogosto dopolnjuje druge oblike kmetijsko-političnih podpor. Tak primer je uvajanje »ekološkega« kmetovanja.

Slovenska javna kmetijska svetovalna služba ima naslednje naloge:

- svetovanje v zvezi s tehnološkim, gospodarskim in okoljevarstvenim področjem opravljanja kmetijske dejavnosti
- svetovanje in pomoč pri izdelavi razvojnih načrtov za kmetijska gospodarstva
- svetovanje in pomoč pri uveljavljanju ukrepov kmetijske politike
- svetovanje in pomoč pri organizaciji in delovanju rejskih organizacij, organizacij pridelovalcev in drugih oblik proizvodnega združevanja kmetijskih pridelovalcev
- svetovanje na področju kmetijskih in s kmetijstvom povezanih predpisov (Zakon..., 2000).

Sistem kmetijskega nadzorovanja oziroma kmetijske inšpekcije je **Kmetijski nadzor** namenjen nadzorovanju izvajanja veljavne zakonodaje na področju:

- standardov pridelovanja oziroma reje
- standardov kakovosti pridelka
- izvajanja ukrepov kmetijske politike.

Učinkovit sistem kmetijske inšpekcije lahko pomembno prispeva k večjemu zaupanju potrošnikov, kar ugodno vpliva na položaj kmetov na trgu. Z njim država poskrbi za dosledno izvajanje pravnega reda na področju kmetijstva (načelo pravne države). Po drugi strani pa že samo načelo preglednosti terja od države učinkovit nadzor nad izvajanjem ukrepov kmetijske politike in z njimi povezane porabe javnih sredstev.

Javne podpore za razvoj komunikacijske infrastrukture zajemajo tako gradnjo cestnega omrežja kot tudi računalniško podprtega medmrežja. Namen teh podpor je izboljšati stvarno in virtualno dostopnost do poslovnih priložnosti. Primer razvoja kmetijske komunikacijske infrastrukture je npr. AgroWeb Slovenija (<http://www.agroweb.bf.uni-lj.si>), ki omogoča enostaven in hiter dostop do številnih virov vladnih in nevladnih informacij. Pomembna sestavina infrastrukturnih podpor je oblikovanje javnih tržnih

**Razvoj
komunikacijske
infrastrukture**

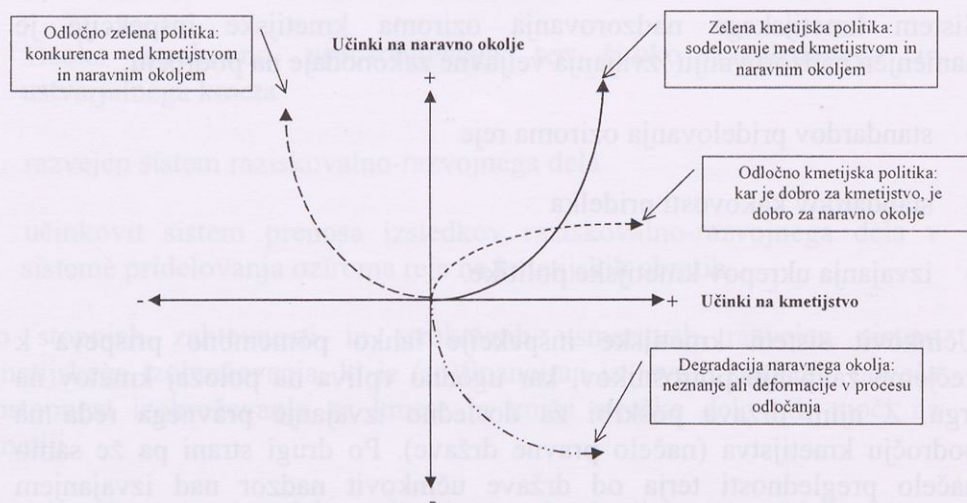
informativskih sistemov, ki prispevajo k hitrejšim in manj tveganim poslovnim odločitvam.

5.4 USMERJANJE TRAJNOSTNEGA RAZVOJA KMETIJSTVA

5.4.1 Razmerje med usmerjanjem kmetijstva in varovanjem naravnega okolja

Kmetijstvo in naravno okolje

Konec 20. stoletja je postajalo vse bolj očitno, da do tedaj ključna področja usmerjanja kmetijskega razvoja (obseg in storilnost pridelovanja in reje ter samooskrba z živežem) in ključna orodja (kapitalsko intenziven biotehniški napredek) ne dajejo več pravih proizvodnih rezultatov, hkrati pa povečujejo negativne zunanje učinke pridelovanja in reje na naravno okolje. Zato je naraščalo nasprotje med kmetijstvom in varovanjem naravnega okolja, med kmeti in varuhi narave. Kmetijstvo je dobilo oznako dejavnosti, ki onesnažuje brez meja in brez potrebe.

Slika 5.14: Razmerje med usmerjanjem kmetijstva in varovanjem naravnega okolja

Odločno zelena politika predpostavlja, da si kmetijstvo in varovanje naravnega okolja pri rabi naravnih virov konkurirata. V celoti zavrača možnost, da lahko dobra agronomska praksa zelo zniža negativne eksternalije pridelovanja in reje na naravno okolje.

Drugo skrajnost predstavlja odločno kmetijska politika, ki je popolnoma slepa za dejstvo, da ima kmetijstvo kot gospodarska dejavnost negativne zunanje učinke na naravno okolje. Kmetovanje naj bi kar samo po sebi pomenilo tudi varovanje naravnega okolja. Iz tega sledi, da je skrb za kmetijstvo hkrati tudi skrb za naravno okolje, skrb za naravno okolje pa postane priročna utemeljitev za agrarni protekcionizem. Po ocenah FAO (FAO, 1994) prihaja do »ekologizacije« kmetijskih politik predvsem zaradi domačih političnih pritiskov (naravovarstvena gibanja in stranke), proračunskih zadreg (naraščajoči stroški kmetijske politike) ter mednarodnih zunanjetrgovinskih pogajanj (postopno odpravljanje tradicionalnih ukrepov agrarnega protekcionizma). Primer tega je t.i. Mc Sheryeva reforma skupne kmetijske politike Evropske zveze konec osemdestih let 20. stoletja: hkrati z zmanjševanjem tržno-cenovnih podpor so se povečevale podpore iz naslova spodbujanja t.i. ekološkega kmetijstva (Tracy, 1993).

Zelena kmetijska politika, ki izhaja iz sodelovanja med kmetijstvom in naravnim okoljem, je vsebovana v politiki trajnostnega razvoja kmetijstva in podeželja, ki danes velja za mednarodno normo pri usmerjanju kmetijstva. Sklepni dokument svetovne konference o okolju (Agenda 21), ki je bila 1992 v Riu de Janero, je opredelil trajnostni razvoj kmetijstva in podeželja kot način doseganja najboljšega ravnotežja med storilnostjo in gospodarsko učinkovitostjo v kmetijstvu ter družbenimi in naravovarstvenimi zahtevami.

Zelena kmetijska politika

Preglednica 5.12: Problemski sklopi in področja delovanja za udejanjanje trajnostnega razvoja kmetijstva (FAO, 1994)

Problemski sklop	Področje delovanja
1. Prilagajanje politike in načrtovalske podpore	• analiza kmetijske politike • prehranska varnost • raba in upravljanje gozdov • trajnostna raba in upravljanje ribištva
2. Izboljšanje človeških virov in učinkovitosti ustanov	• usposabljanje in izobraževanje • kakovost prehrane in živeža • razvoj podeželskih gospodinjstev • sodelovanje v razvoju podeželja
3. Izboljšanje upravljanja z naravnimi viri	• ohranjanje in izboljšanje zemljišč • učinkovita raba vodnih virov • živalski genski viri • rastlinski genski viri
4. Ustrezna raba kmetijskih vložkov	• prehrana rastlin in rodovitnost tal • upravljanje s škodljivci in sredstvi za njihovo zatiranje • energija za razvoj podeželja in storilnost kmetovanja • uporaba in upravljanje tehnologije

**Trajnostni
razvojni
pristop**

Pri trajnostnem razvoju kmetijstva in podeželja ne gre za nekakšen poseben program, temveč za vsebinsko nov razvojni pristop, ki:

- je osredotočen na kmetovalke in kmetovalce
- pospešuje »trajnostno« intenziviranje pridelovanja in reje
- spodbuja mestno kmetijstvo
- spodbuja večjo izrabo informacijskih tehnologij
- spreminja prioritete na področju ohranjanja in rabe biološke pestrosti
- spodbuja oblikovanje trajnostnemu razvoju prilagojene kmetijske politike
- pospešuje ponovno uporabo odpadnih snovi in rabo organskih snovi v sistemih kmetovanja z nizkimi vložki
- pospešuje rabo lokalnih virov energije.

Kmetovalke in kmetovalci morajo biti ključne ciljne skupine in dejavni sooblikovalci usmerjanja razvoja, ki naj gradi na domačih, avtohtonih znanjih in tehnologijah.

**Osrednji položaj
kmetovalcev**

Trajnostno intenziviranje pridelovanja in reje pomeni spodbujanje naravnemu okolju prijaznih kmetijskih tehnologij in kmetovanje z nizkimi vložki.

**Trajnostno
intenziviranje**

Mestno oziroma urbano kmetijstvo je izjemno pomemben način za odpravo revščine in izboljšanje prehrane v hitro rastočih prestolnicah številnih držav v razvoju, kjer je prehranska negotovost največja. Tako se je npr. v Braziliji delež mestnega prebivalstva (stopnja urbanizacije) v obdobju 1970 – 1990 povečal s 55 % na 75 %. Pri tem se je v istem obdobju delež revnih, ki živijo v mestih, v celotni populaciji revnih povečal s 39 % na 54 % (FAO, 1998).

**Mestno
kmetijstvo**

Spreminjanje prioritet na področju ohranjanja in rabe biološke pestrosti je usmerjeno na spremembe v upravljanju z genskimi bankami, s kolobarjem itd. Namesto, da nastajajo vedno nove genske banke, bi bilo bolje, da se bolj skrbi za obstoječe. Namesto posebnih oziroma *ex situ* zbirk bi morali gene ohranjati na kmetiji oziroma *in situ*. To pa hkrati pomeni prehod z izenačenih sort na lokalne, neizenačene sortimente in bolj pester kolobar.

**Ohranjanje in
raba biološke
pestrosti**

Prilagajanje obstoječih kmetijskih politik zahtevam trajnostnega razvoja kmetijstva pomeni oblikovanje novih oblik partnerstva med državo in civilno družbo. Zato tudi osredotočenost na kmetovalce. Vendar gre pri tem tudi za številne nevladne organizacije, lokalne pobude in organizacije, ki so pomemben dejavnik učinkovitosti upravljalkega procesa. Da ne bi prišlo do deformacij v procesih odločanja, kar škodi tako kmetijstvu kot naravnemu okolju, je potrebno oblikovati primerne ustanove ter upravne in zakonske podlage.

**Trajnostnemu
razvoju
prilagojena
kmetijska
politika**

Druga smer potrebnih sprememb pri usmerjanju trajnostnega razvoja se nanaša na naložbe. Pridobivanje potrebnih finančnih virov za naložbe mora temeljiti na strateškem naložbenem načrtu, ki bo spodbujal povezovanje javnih in privatnih ter nacionalnih in lokalnih finančnih virov za naložbe. Država mora s svojimi politikami zagotoviti gospodarsko okolje, ki bo privlačno za vlagatelje (davčna politika, predpisi itd.).

5.4.2 Ukrepi za varovanje naravnega okolja

Usmerjanje trajnostnega razvoja kmetijstva je sistem z več cilji in z več področji delovanja. Eno od pomembnih področjih delovanja je varovanje naravnega okolja. Ukrepi na tem področju so namenjeni zniževanju negativnih zunanjih učinkov kmetijstva na naravno okolje na najnižjo možno raven. Pri tem so najbolj pogosto v rabi naslednji ukrepi:

- obveščanje in izobraževanje
- raziskovanje in razvoj
- tehnološki standardi
- ekološki davek
- ekološka plačila.

Obveščanje in izobraževanje

Obveščanje in izobraževanje sta prvenstveno namenjena seznanjanju kmetov z učinki njihovega pridelovanja na naravno okolje. Ukrep je sprejemljiv tako z vidika pridelovalcev kot z vidika varuhov okolja. Proračunski stroški so relativno majhni. Zaradi splošne sprejemljivosti in nizkih stroškov za državo je ukrep med politiki zelo priljubljen. Koliko bo ta ukrep učinkovit z vidika varstva okolja, je odvisno predvsem od tega, ali sta obveščanje in izobraževanje izhodišče za kolektivno delovanje pridelovalcev, ali pa sta namenjena zgolj preusmeritvi posameznega pridelovalca. V prvem primeru bodo učinki na varovanje naravnega okolja bistveno večji, kot v drugem.

Raziskovanje in razvoj

Raziskovanje in razvoj imata pomembno vlogo pri trajnostnem usmerjanju kmetijstva. Pri tem gre za razvoj t.i. dobre kmetijske prakse. Vendar so nekatere smeri kmetijskega okoljevarstvenega razvoja lahko tudi sporne. Tak primer so transgeni organizmi, za katere se je udomačilo ime genetsko spremenjeni oziroma modificirani organizmi (GMO). GMO so kmetijske rastline, katerim so s posebnimi biotehnološkimi postopki *in vitro* sprmenjeni geni, tako da ustrezajo določenim zahtevam npr. da so bolj odporne na bolezni oziroma škodljivce. Pri pridelovanju transgenih kmetijskih rastlin, ki so bolj odporne na bolezni in škodljivce, se zelo zmanjša poraba sredstev za varstvo rastlin (pesticidi), ki so pomemben vir kmetijskega onesnaževanja. Nasprotniki GMO opozarjajo na tveganja, ki jih ti organizmi pomenijo za ekosisteme, biolško pestrost, varnost živeža itd.

Tehnološki standardi

Tehnološki standardi oziroma standardi dobre agronomske prakse so predpisi, ki določajo, kako se sme oziroma mora pridelovati. Primera tehnološkega standarda so predpisani postopki integriranega pridelovanja

sadja (GIZ Sadjarstvo, 1999) in ekološkega kmetovanja (Ministrstvo, 1997).

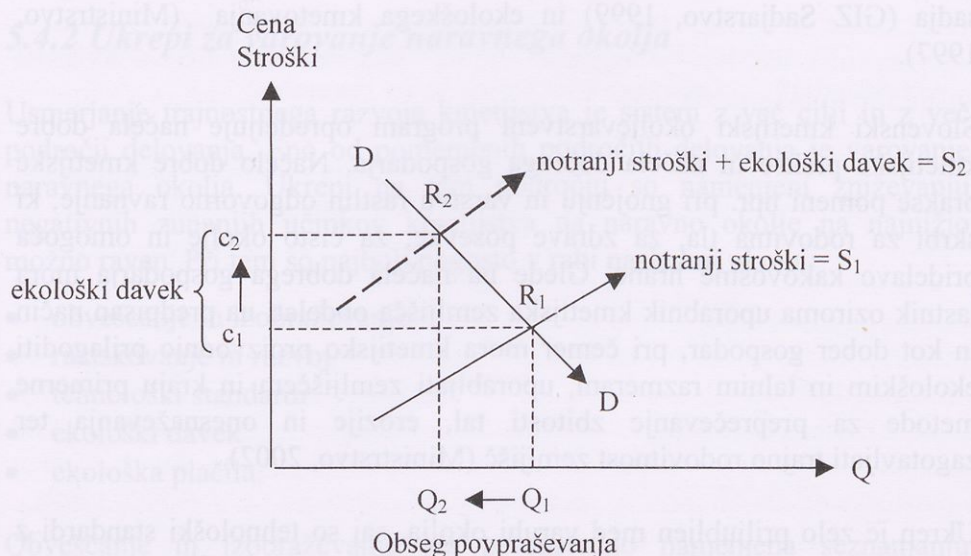
Slovenski kmetijski okoljevarstveni program opredeljuje načela dobre kmetijske prakse in načela dobrega gospodarja. Načelo dobre kmetijske prakse pomeni npr. pri gnojenju in varstvu rastlin odgovorno ravnanje, ki skrbi za rodovitna tla, za zdrave posevke, za čisto okolje in omogoča pridelavo kakovostne hrane. Glede na načela dobrega gospodarja mora lastnik oziroma uporabnik kmetijska zemljišča obdelati na predpisan način in kot dober gospodar, pri čemer mora kmetijsko proizvodnjo prilagoditi ekološkim in talnim razmeram, uporabljati zemljiščem in kraju primerne metode za preprečevanje zbitosti tal, erozije in onesnaževanja ter zagotavljati trajno rodovitnost zemljišč (Ministrstvo, 2002).

Ukrep je zelo priljubljen med varuhi okolja, saj so tehnološki standardi z vidika varovanja okolja zelo učinkoviti. Njihovo sprejemljivost s strani kmetov bistveno določajo čas in sredstva, ki so jim na razpolago za prilagajanje.

Varovanje naravnega okolja v razvitih tržnih gospodarstvih temelji na načelu »onesnaževalec plača«, ki izhaja iz treh ključnih podmen:

- vsako gospodarjenje povzroča poleg zasebnih, tržno ovrednotenih stroškov in učinkov tudi zunanje, tržno neovrednotene stroške (negativne eksternalije) in učinke (pozitivne eksternalije)
- trg je zmotljiv, ker ne omogoča ovrednotenja zunanjih stroškov in učinkov, tako da le-ti sodijo v tržne napake
- kljub temu, da na trgu ni moč ovrednotiti vseh stroškov, zunanjih in notranjih, jih je vendarle potrebno plačati.

**Ekološki
davek**

Slika 5.15: Ekološki davek

Tržni pridelovalec oblikuje svojo ponudbo glede na razmerje med tržno ceno pridelka in notranjimi stroški pridelovanja. Zaradi tržne napake negativnih zunanjih učinkov pridelovanja ne vključi v svojo poslovno odločitev.

Skladno z načelom »onesnaževalec plača« naj bi vsak onesnaževalec plačal stroške onesnaževanja naravnega okolja in stroške nadzorovanja onesnaževanja, ki ga v javnem interesu vpelje in izvaja država z zakonom, da bi zagotovila sprejemljive razmere v naravnem okolju. Pri tem država uporabi davčno politiko in vpelje poseben t.i. ekološki davek. Višino ekološkega davka določajo negativne eksternalije in stroški nadzorovanja onesnaževanja.

Ekološki davek plačujejo pridelovalci in ga kot svoj poslovni strošek vgradijo v svojo prodajno ceno. Na ta način se prej zunanji stroški ponotranjijo, lastna cena pridelka pa vsebuje vse (zunanje in notranje) stroške pridelovanja. Pridelovalec spremeni svojo ponudbo: pri nespremenjeni tržni ceni je pripravljen in zmožen ponuditi manj. Ob nespremenjenem povpraševanju (*ceteris paribus*) se bo tržna cena pridelka zvišala. Potrošniki se bodo na dvig tržne cene odzvali v skladu s splošnim zakonom povpraševanja. Potrošnik, ki lahko izbira med dražjo in cenejšo dobrino, bo izbral cenejšo, *ceteris paribus* (učinek nadomeščanja). Odločil se bo za pridelek, ki ga pridelujejo z nižjimi negativnimi eksternalijami.

Ekološki davek predstavlja rešitev varovanja naravnega okolja, ki je v skladu s tržno kavzalnostjo. Temelji na predpostavki popolnoma konkurenčnega trga in neomejene potrošnikove izbire.

Učinkovitost načela »onesnaževalec plača« je odvisna od:

- učinkovitosti delovanja tržnega mehanizma
- od cenovne elastičnosti povpraševanja
- od tega, kako in koliko ekološki davek odraža negativne eksternalije.

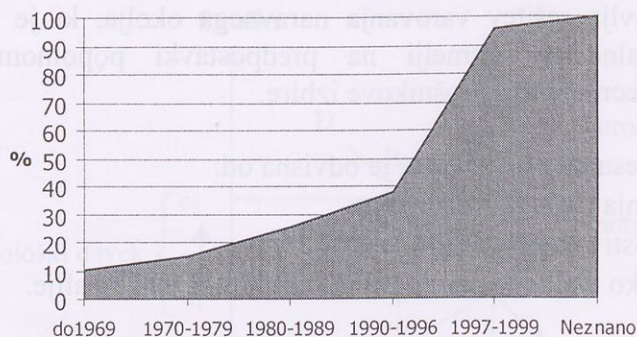
Učinek ekološkega davka na varovanje naravnega okolja je velik, zato ga varuhi naravnega okolja podpirajo. Pomeni tudi vir proračunskih prihodkov. Zato ga podpirajo tudi vlade. Za kmeta pomeni uvedba ekološkega davka povečanje stroškov pridelovanja in zmanjšanje njegove tržne konkurenčnosti ter dohodka, *ceteris paribus*. Breme, ki ga nosijo potrošniki, je odvisno od možnosti izbire in cenovne elastičnosti povpraševanja.

Ekološka plačila so podpore kmetovemu dohodku, ki so vezane na uvajanje trajnostne oziroma dobre agronomske prakse. Zato je njihov učinek na varovanje naravnega okolja odvisen od razmerja med izgubami zaradi prilagajanja na nove načine pridelovanja in višino podpore. Ker gre za podpore kmetovemu dohodku, vidijo nekateri v njih le drugo obliko agrarnega protekcionizma, ki sicer ne vpliva na trg pridelka, pač pa na trg prvin pridelovanja. Oporekajo mu tudi nekateri okoljevarstveniki, ki menijo, da tako v kmetijski rabi ostajajo naravni viri, predvsem zemljišča, ki bi jih sicer vrnil naravi. Podpore v celoti bremenijo proračun in lahko postanejo veliko breme za davkoplačevalce.

Anketa med slovenskimi ekološkimi kmetijami (Vadnal, Bratuša, Udovč, 2000) je pokazala, da je k naglemu širjenju ekološkega kmetovanja prispevalo napovedovanje in uvajanje javnih podpor ekološkemu kmetovanju.

Ekološka plačila

Problem ekoloških podpor na primeru Slovenije

Slika 5.16: Lorenzova krivulja števila anketiranih kmetij po obdobju prehoda na alternativne oblike kmetovanja, Slovenija, 1999

Preglednica 5.13: Višina možne podpore ekološkemu kmetijstvu na povprečni kmetiji po velikosti posesti in rabi zemljišč, Slovenija, 1999

	Vse kmetije	Do 5ha	5,1-10ha	10,1-15ha	Nad 15ha
Zemljišče, ha					
Njive	2,22	0,72	1,10	1,83	6,00
Sadovnjaki	0,29	0,29	0,34	0,36	0,09
Vinogradi	0,13	0,16	0,08	0,20	0,07
Travniki	11,14	1,97	5,87	9,54	30,76
Drugo	0,63	0,06	0,32	0,56	1,78
Skupaj	14,41	3,21	7,72	12,50	38,69
Podpora, SIT*					
Njive	133 376	43 464	66 285	109 862	359 978
Sadovnjaki	21 409	21 777	25 331	27 288	6 722
Vinogradi	9 733	12 295	6 300	14 692	5 000
Travniki	445 603	78 800	234 910	381 764	1 230 341
Drugo	-	-	-	-	-
Skupaj	610 121	156 335	332 826	533 606	1 602 041
Na hektar/	42 339	48 668	43 102	42 690	41 405

* izračunano na podlagi Uredbe o uvedbi finančnih intervencij za ohranjanje in razvoj kmetijstva ter proizvodnje hrane za leto 1999 (Uradni list RS, št.9,13.2.1999, str. 749), ki predvideva naslednjo višino sredstev na hektar: njive 60 000 SIT/ha; sadovnjaki 75 000 SIT/ha; vinogradi 75 000 SIT/ha; travniki 40 000 SIT/ha.

Javne podpore so imele pri odločitvah kmetov za ekološko kmetovanje bistveno večjo vlogo kot so jo bili pripravljeni priznati. Med kmetijami, ki so po Priporočilih začele kmetovati 1997. leta, je javne podpore kot razlog za začetek ekološkega kmetovanja navedlo le 5 % kmetij. Med kmetijami,

ki so po Priporočilih začele kmetovati 1999. leta, jih je ta razlog navedlo že 42 % kmetij. Med letom vstopa v kmetovanje po Priporočilih in javnimi podporami kot razlogom za alternativno kmetovanje je statistično značilna zveza ($\chi^2=11,857$; $SP=3$; $P=0,008$). Med drugimi razlogi, ki so jih anketirane kmetije navajale kot razloge za začetek alternativnega kmetovanja, in začetkom kmetovanja po Priporočilih ni bilo statistično značilne zveze.

Hipotetični izračun je pokazal, da bi povprečni kmetiji iz naslova podpor ekološkemu kmetovanju pripadalo okoli 600.000 SIT ali 42.000 SIT/ha na leto. Glede na odziv kmetov na ekološke podpore je mogoče soditi, da podpore več kot odtehtajo težave pri prilagajanju na nove načine pridelovanja in reje. Pri tem je potrebno upoštevati dvoje. V Priporočilih, ki so bila podlaga za podpore, ekološka raba travnatega sveta ni bila opredeljena. Po drugi strani pa Uredba o uvedbi finančnih intervencij za ohranjanje in razvoj kmetijstva ter proizvodnje hrane za leto 1999 ni predvidevala podpor za živinorejo, ki pa ji Priporočila zelo natančno predpisujejo obseg in način reje. Tako se zastavlja vprašanje, ali so bile javne podpore ekološkemu kmetijstvu res namenjene spodbujanju trajnostnega kmetijskega razvoja ali pa je šlo bolj za reševanje dohodkovnih problemov kmetij.

5.4.3 Kazalniki trajnostnega razvoja

Trajnostni razvoj je prvenstveno upravljalški problem, kar je potrebno upoštevati pri ugotavljanju in vrednotenju zunanjih učinkov. Ugotavljanje in vrednotenje zunanjih učinkov morata temeljiti na sistemu kazalnikov, ki omogočajo primerjalno ocenjevanje pozitivnih in negativnih zunanjih učinkov v razmerju do gospodarske rasti oziroma varovanja naravnega okolja.

Kmetijstvo gospodari s številnimi naravnimi viri (zemlja, voda, rastline itd.). Zato je varovanje naravnega okolja v njegovem gospodarskem interesu. Na območju, kjer ni več dovolj zdrave vode, ni mogoče gojiti domačih živali, na degradiranih tleh ni mogoče pridelovati kulturnih rastlin itd. Zato je upravljanje s naravnimi viri pomembna sestavina dolgoročnega zagotavljanja razmer za gospodarsko uspešno kmetovanje in pomembno dopolnilo poslovnim odločitvam, ki so po svoji naravi kratkoročne.

Ali je upravljanje z naravnimi viri usmerjeno trajnostno, je mogoče presoditi na podlagi naslednjih štirih meril (OECD, 2001):

Trajnostni razvoj kot upravljalški problem

Upravljanje z naravnimi viri

- obnovljivost vira
- nadomestljivost vira
- nosilnost vira
- reverzibilnost rabe.

Naravne vire, s katerimi razpolagamo, je potrebno izrabljati čim bolj učinkovito. Pri tem izraba obnovljivih virov ne sme biti večja od njihove dolgoročne sposobnosti obnove. Primer tega je namakanje kmetijskih zemljišč s podtalnico. Izrabo neobnovljivih virov je potrebno omejevati in se preusmeriti na rabo obnovljivih virov oziroma drugih sredstev in drugih oblik kapitala. S tega vidika je ekstenziviranje kmetijske proizvodnje ukrep, ki ni v skladu s trajnostnim razvojem kmetijstva in podeželja. Zemljišče ostaja v kmetijski rabi, čeprav bi ga lahko nadomestili z drugimi sredstvi (npr. z bolj storilnimi kultivarji poljščin). Izpusti onesnažil v okolje ne smejo presegati nosilnosti naravnih virov. Če je vir zelo občutljiv (npr. Kras) ali če se onesnažilo kopiči v organizmih (npr. pesticidi), izpustov sploh ne sme biti. Dovoljeni smejo biti samo takšni načini izrabe naravnih virov, ki dovoljujejo naravno obnovo ekosistemov. Med ireverzibilne rabe sodi npr. osuševanje mokrišč, da bi pridobili kmetijska zemljišča.

Od podatka do informacije

Učinkovitost varovanja naravnega okolja je bistveno odvisna od razvoja participativne demokracije. Vprašanja, povezana z varstvom okolja, se najuspešneje rešujejo s sodelovanjem vseh zainteresiranih državljanov. Spodbujanje javne zavesti in sodelovanja javnosti z dostopnostjo informacij o okolju je eno glavnih načel Deklaracije o okolju in razvoju iz Ria (Konferenca v Rio de Janeiru, 1992). Da brez participativne demokracije ni učinkovitega trajnostnega razvoja poudarja tudi Aarhuška konvencija oziroma Konvencija o dostopu do informacij, sodelovanju javnosti pri odločanju in dostopu do varstva pravic v okoljskih zadevah (Ministrstvo, 2001). Zaradi tega morajo biti kazalniki oziroma indikatorji oblikovani kot sredstvo sporazumevanja. Statistični, naravoslovni in tehnični podatki morajo biti oblikovani v informacije, ki so razumljivi vsem zainteresiranim.

Merila za pripravo kazalnikov

Kazalniki (indikatorji) trajnostnega razvoja morajo ustrezati naslednjim zahtevam:

- kazalnik mora biti problemsko usmerjen, kar pomeni, da mora odražati bistven problem

- kazalnik mora biti politično relevanten, kar pomeni, da ima ustrezno politično in upravljalno pomembnost
- kazalnik mora omogočiti načrtovanje in vnaprejšnje odločanje (prediktabilnost)
- kazalnik mora biti merljiv, kar pomeni, da ga je mogoče meriti s kvalitativnimi oziroma kvantitativnimi metodami.

Kazalnike trajnostnega razvoja delimo v tri skupine:

- opisni oziroma deskriptivni kazalniki
- združeni oziroma agregatni kazalniki
- institucionalni kazalniki.

**Tipi
kazalnikov**

Opisni kazalniki se nanašajo na različne individualne meritve obravnavanega predmeta, so faktografski in ugotovljeni z objektivnimi metodami ter namenjeni znanstveni rabi. Opisne kazalnike vsebujeta spodnji dve preglednici.

**Opisni
kazalniki**

Preglednica 5.14: Povprečna letna specifična aktivnost stroncija 90 in cezija 137 v mleku (SURs, 2000)

	Merilno mesto							
	Ljubljana		Kobarid		Murska Sobota ¹		Bohinjska Bistrica	
	globina		globina		globina		globina	
	0-5 cm	10-15 cm	0-5 cm	10-15 cm	0-5 cm	10-15 cm	0-5 cm	10-15 cm
1985	0,19	0,10	0,32	0,27	0,30	0,09	0,25	0,56
1986	0,28	20,78	0,81	65,81	0,38	17,40	0,43	25,11
1990	0,19	1,10	0,43	4,90	0,25	0,70	0,28	4,10
1995	0,12	0,45	0,24	1,70	0,20	0,31	0,17	2,40
1996	0,13	0,36	0,29	1,20	0,18	0,25	0,17	2,30
1997	0,10	0,12	0,15	0,55	0,13	0,25	0,13	2,10
1998	0,10	0,10	0,15	0,65	0,14	0,22	0,17	1,50
1999	0,09	0,25	0,16	0,33	0,15	0,21	0,14	1,30

Bq/l

¹ Analiza mlečnega prahu, preračunano na liter svežega mleka

Preglednica 5.15: Sestava bruto emisij plinov, ki zagrevajo ozračje, EU, 1994, v % po dejavnostih (Eurostat)

	CH ₄	N ₂ O	CO ₂	Skupaj CO ₂ ekvivalentov: 100-letni globalni potencial zagrevanja
Energetika	20	20	94	80
Industrija	0	33	4	6
Kmetijstvo	41	41	0	8
Spremenjena raba zemljišč in gozdarstvo	2	4	1	2
Odpadki	37	1	0	4
Skupaj	100	100	100	100

Združeni kazalniki

Primer združenih kazalnikov je t.i. *SCOPE* matrika indikatorjev, ki so jo razvili v okviru OECD, in ki vsebuje naslednje skupine kazalnikov:

- kazalniki naravnega okolja: indeks virov, indeks odplak, indeks življenja in indeks človeškega vpliva
- kazalniki socialnega razvoja: indeks brezposelnosti, indeks revščine, indeks bivališč in indeks človeških virov
- kazalniki gospodarskih razmer: rast bruto domačega proizvoda, prihranki, plačilna bilanca in javni dolg.

Njihova uporabnost je odvisna od razpoložljivosti potrebnih podatkov in od vsebinske smiselnosti združenega kazalnika.

Institucionalni kazalniki

Institucionalni kazalniki merijo učinkovitosti decentralizacije ter institucij na področju določanja ciljev, standardov izvajanja in nosilcev trajnostnega razvoja.

Preglednica 5.16: Področja in vsebine institucionalnih kazalnikov

Področje	Vsebina kazalnika
Upravljanje	• koordinacija, spodbude za izvajanje, hierarhične ravni
Finance	• viri, namenjeni biološki pestrosti, nadzor razmeščanja
Usposobljen kader	• profili usposabljanja, povečevanje usposobljenosti
Informacije	• mehanizmi izmenjave, opazovanje in ocenjevanje
Sprejemljivost	• participativnost, decentralizacija
Nadzorovanje	• standardi delovanja, ocenjevanje
Čas	• kratkoročno, dolgoročno
Raven	• državna, območna, vaška, občinska, občutljiva naravna območja
Izvajalci	• mednarodni, državni, lokalni

Usmerjanje trajnostnega razvoja kmetijstva najbolj pogosto temelji na PSO matriki. Pritisk (P) je vzvod, gonilna sila, ki oblikuje učinek na okolje. Stanje (S) je rezultat pritiska in pomeni razmere, ki prevladujejo, ko obstaja pritisk. Odziv (O) pomeni aktivnosti za blaženja pritiska in aktiviranje vzvodov za njegovo zmanjšanje oziroma odpravljanje.

PSO matrika

Preglednica 5.17: Matrika pritisk-stanje-odziv za trajnostno usmerjanje kmetijstva

Področje	Pritisk	Stanje	Odziv
Družba			
• enakost, sodelovanje, usposobljenost, socialna giblivosť, ohranjanje kulture			
Okolje			
• biološka pestrost, naravni viri, nosilnost ekosistema in njegova integriteta, čista zrak in voda			
Gospodarstvo			
• storitve, potrebe gospodinjstev, rast industrije in kmetijstva, učinkovita raba dela			

PSO matrika je osnovno izhodišče za kreiranje indikatorjev trajnostnega kmetijskega in gozdarskega razvoja v Sloveniji. Slovenska matrika se osredotoča predvsem na kakovost vode, klasifikacijo zemljišč in rodovitnost tal. Matrika ustreza načelom problemske usmerjenosti, politične pomembnosti in merljivosti. Ne ustreza pa načelu prediktabilnosti, ker ji manjka družbena razsežnost trajnostnega razvoja.

SLOVSTVO

- Adamič F. 1975. Razvojna obdobja slovenskega zadružništva. Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. Kmetijstvo, 24: 7-20
- Aleksandratos, N. (ur.) 1988. World Agriculture Toward 2000. An FAO Study. Rim, FAO: 476 str.
- Aleksandratos, N. (ur.) 1995. World Agriculture: Towards 2010. An FAO Study. Rim, FAO: 488 str.
- Avsec F. 1988. Organiziranost kmetijskega zadružništva v letih 1973-1988. Sodobno kmetijstvo, 21: 363-367.
- Avsec F. 1992. Evropska zadruga. Sodobno kmetijstvo, 25: 101-105.
- Avsec F. 1993. Od zadružnih načel k zadružnim vrednotam. Sodobno kmetijstvo, 26: 146-149.
- Avsec F. 1998. Prost pretok kmetijskih pridelkov in živil. Sodobno kmetijstvo, 31: 322-329
- Babu S. C. 1992. Improved Policies Through Food Security and Nutrition Monitoring. Conference Report. Food Policy, 17: 384-386.
- Baletič Z. 1972. Ekonomski proces i ekonomska teorija. Zagreb, Informator: 271 str.
- Ballinger N., Mabbs-Zeno C. 1992, Treating Food Security and Food Aid Issues at the GATT. Food Policy, 17: 264-276.
- Barbič A. 1992. Spremembe na podeželju in kmetijstvu srednje in vzhodne Evrope. Sodobno kmetijstvo, 25: 300-306.
- Barbič A. 1995. Opredeljevanje podeželja. Sodobno kmetijstvo, 28, 11: 498-504.
- Barbič, A., Udovč, A. 2001. Sustainable rural development policy in a country in transition: experiences of Slovenia. V: Policy Experiences With Rural Development in a Diversified Europe. 73rd EAAE Seminar, Ancona, 23-30 jun. 2001: 1-37.
- Barro R. J., Grill V. 1994. European Macroeconomics. The Macmillan Press LTD: 483 str.
- Beierlein J. G., Schneeberger K. C., Osborn D. D. 1986. Principles of Agribusiness Management. Englewood Cliffs, A Reston Book Prentice-Hall: 441 str.
- Benedictis M., Filipis F., Salvatici L. 1991. Between Scylla and Charibdys: Agricultural Economists' Navigation Around Protectionism and Free Trade. European Review of Agricultural Economics, 18: 311-337.

- Bojnec Š. 1992. Aktualna vprašanja kmetijske politike. *Sodobno kmetijstvo*, 25: 357-361.
- Boncelj J. 1983. Zavarovalna ekonomika. Maribor, Založba Obzorja: 352 str.
- Božić L. 1974. Agrarna politika. Sarajevo, Veselin Masleša: 668 str.
- Buck L., Lacy W.B. 1987. Biotehnologija in prestrukturiranje svetovne ureditve hrane. *Sodobno kmetijstvo*, 20: 305-308.
- Capstic M. 1970. The Economics of Agriculture. London, George Allen and Unwin LTD: 163 str.
- Čeferin E. 1988. O štirih vrstah lastnine v zadrugi. *Sodobno kmetijstvo*, 21: 150-154.
- Čeferin E. 1990. Republiške zveze kmetijskih zadrug na Slovenskem, od leta 1945 do 1990. *Sodobno kmetijstvo*, 23: 200-202.
- Černe F. 1994. O potrebi za razvijanjem nove institucionalne ekonomije. *Ekonomski revija*, 45: 161-168.
- Damijan J. 1993. Velikost države in gospodarska razvitost. *Slovenska ekonomska revija*, 44: 510-530.
- Dimitrović, T. 1994. Vloga države pri ustvarjanju konkurenčnih prednosti slovenskega gospodarstva. *Slovenska ekonomska revija*, 45: 178-185.
- Erjavec E., Rednak M., Majcen B., Volk T. 1998. Slovensko kmetijstvo in trgovinski sporazum Cefta. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano: 96 str.
- Erjavec, E. 1996. Ekonomske koristi in pomanjkljivosti kmetijskega združništva. *Sodobno kmetijstvo*, 29: 18-21.
- Fabinc I. 1979. Osnove teorije o mednarodnih odnosih. Ljubljana, Ekonomska fakulteta B. Kidriča: 291 str.
- Fabinc I. 1993. Od fraktalov do Maastrichta - Slovenija pred novimi izzivi. *Slovenska ekonomska revija*, 44: 123-130.
- FAO. 2000. A State of Food Insecurity 2000. Rim, FAO: 128 str.
- Fomer C., Keyzer M. A., Merbis M. D., Stolwijk H. J. J., Veenendaal P. J. J. 1995. The Common Agricultural Policy Beyond the MacSharry Reform. Elsevier Science B.V.: 347 str.
- Gliha S. 1976. Mala šola ekonomike kmetijstva. Ljubljana, Kmečki glas: 115 str.
- Gliha S. 1992. Stanje in tendence v razvoju kmetijstva v Evropi. *Sodobno kmetijstvo*, 25: 251-258.
- Gliha S. 1992. Stanje in tendence v razvoju kmetijstva v Evropi. *Sodobno kmetijstvo*, 25: 251-258.

- Gliha S., Rednak M. 1992. Ali lahko ekološki davki rešijo krizo v kmetijstvu EGS. *Sodobno kmetijstvo*, 25: 362-363.
- Gliha S., Štern V. 1985. Kmetijsko ekonomsko izrazoslovje. Ljubljana, Kmetijski inštitut Slovenije: 57 str.
- Gliha S. 1992. Aktualne naloge slovenskega kmetijstva. *Sodobno kmetijstvo*, 25: 292-295.
- Goodwin W. J., Drummonf H. E. 1982. *Agricultural Economics*. 2nd edition. Reston, A Prentice -Hall Company: 470 str.
- Grindle M. S., Paarlberg R. L. 1991. Policy Reform and Reform Myopia: Agriculture in Developing Countries. *Food Policy*, 16: 383-394.
- Hadživuković S. 1986. Agrarnoekonomska istraživanja: izvori podataka i metode analize. *Ekonomika poljoprivrede*, 33: 615-630.
- Halcrow H. G. 1984. *Agricultural Policy Analysis*. Mac-Graw-Hill, Inc.: 342 str.
- Hallam D. 1990. *Econometric Modeling of Agricultural Commodity Market*. Routledge: 191 str.
- Heibroner R. L. 1989. *Making of Economic Society*. The Prentice-Hall, Inc.: 256 str.
- Heilbroner R. L., Thurow L. C. 1981. *The Economic Problem*. 6th edition. Englewood Cliffs, A Prentice/Hall International, Inc.: 670 str.
- Helsing E. 1991. Nutrition Policies in Europe. *Food Policy*, 16: 371-382.
- Hribernik F. 1994. Ekološka zavest in ekološko ravnanje prebivalcev ruralnih okoljih. *Sodobno kmetijstvo*, 27: 4-10.
- Hrovatin A. 1997. Uvod v gospodarstvo-1.del. Ljubljana, Ekonomska fakulteta: 132 str.
- Hrovatin A. 1998. Uvod v gospodarstvo-2.del. Ljubljana, Ekonomska fakulteta: 162 str.
- ICA. 1989. Co-operative Values and Relation Between Co-operatives and the State. V: Working papers of a Seminar in New Delhi, 3-6 okt. 1989. Interantional Co-operative Alliance: 261 str.
- Ilešič M. 1985. Pravna ureditev Evropske gospodarske skupnosti. Ljubljana, Gospodarski vestnik: 305 str.
- Kajzer A. 1993. Sodobne teorije brezposelnosti. *Slovenska ekonomska revija*, 44: 437-450.
- Kenedy E., Haddad L. 1992. Food Security and Nutrition 1971-91: Lessons Learned and Future Priorities. *Food Policy*, 17: 2-6.
- Kladnik D. 1999. Leksikon geografije podeželja. Ljubljana, Inštitut za geografijo: 225 str.

- Konandreas P. (ur.) 1997. The Uruguay Round and Agriculture in Southern Africa: Implications and Policy Responses: Proceedings of an FAO/SADC Workshop Harare, Zimbabwe, 21-23 jan.1997. Rim, FAO: 223 str.
- Kos D. 1998. Postmoderni premiki in razvoj podeželja. Urbani izzivi, 9: 33-38.
- Kotar M., Vadnal K. 1998. What Kind of Agriculture and Forestry for the Next Century. V: Towards a Spatial Development Strategy for European Continent : Perspectives of Evolution of Rural Areas in Europe. Ljubljana, 24-25 sept. 1998. Council of Europe, Theme II: 39-51.
- Kovač B., Lavrač V., Merhar V., Mihelčič M. 1990. Politična ekonomija tržne družbe. Ljubljana, Opcija: 321 str.
- Kovačič M. 1991. Razvojna vprašanja zadružništva na Slovenskem. Sodobno kmetijstvo, 24: 197-200, 250-255.
- Kovačič M., Gosar L., Fabijan R., Perpar A. 1999. Razvojno – tipološka členitev podeželja v Republiki Sloveniji. Ljubljana, Biotehniška fakulteta - Oddelek za agronomijo, Inštitut za agrarno ekonomiko, v sodelovanju z Urbanističnim inštitutom: 54 str.
- Kovačič M., Udovč A. 2002. Struktura kmetij in njen vpliv na dohodkovni položaj kmetov v Sloveniji. Sodobno kmetijstvo, 35: 67-74.
- Kranjec M. 1989. Omejitveni dejavniki jugoslovanskega (slovenskega) kmetijstva. Ekonomska revija, 40: 207-226.
- Kranjec M. 1988. Politika intervencij v slovenskem kmetijstvu. Ljubljana, Inštitut za ekonomska raziskovanja: 96 str.
- Kraševac S. 1972. Človeštvo, kruh in lakota - včeraj, danes, jutri. Ljubljana, Državna založba Slovenije: 196 str.
- Kumar A. 1992. Zunanja trgovina in razvoj. IB revija 26: 90-97.
- Lang, R. 1972. Politička ekonomija. II, proširjeno in promenjeno izdanje. Zagreb, Informator: 718 str.
- Larsen, A. 1993. Economists and Politics. V: VIIth EAAE Congress: Plenary papers. Stresa: 1-6.
- Lukšič I. 1994. Liberalizem versus korporativizem. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče: 237 str.
- Maček J. 1988. Kmetijstvo in agronomske vede na pragu ekološke dobe. Sodobno kmetijstvo, 21: 15-19.
- Maček J. 1988. Oris ekoloških problemov v kmetijstvu. Sodobno kmetijstvo, 21: 99-103.
- Maček J. 1988. Oris razmerja med kmetijstvom in gozdarstvom v preteklosti. Sodobno kmetijstvo, 21: 403-412.

- Majcen B. 1994. Zunanjetrgovinska zaščita gospodarstva Republike Slovenije - analiza stanja po osamosvojitvi. Slovenska ekonomska revija, 45: 214-222.
- Malačič J. 1994. Obnavljanje in dolgoročna ponudba delovne sile v Sloveniji. Slovenska ekonomska revija, 45: 53-64.
- Marković, P. (ur.) 1980. Ekonomika poljoprivrede. Gornji Milanovac, Kulturni centar: 676 str.
- Marković, P. 1974. Migracije i promena agrarne strukture. Zagreb, Biblioteka Sociologija sela: 112 str.
- Maxwell S. 1996. Food security: a Post-modern Perspective. Food Policy, 21: 155-165.
- Meadows D. H. 1974. Meje rasti : poročilo za raziskavo Rimskega kluba o težavnem položaju človeštva. Ljubljana, Cankarjeva založba: 269 str.
- Merhar V. 2000. Ob dveh izzivih liberalistične globalizacije gospodarstva. Naše gospodarstvo, 46: 629-634.
- Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo. 1992. Strategija razvoja slovenskega kmetijstva. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo: 88 str.
- Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. 1998. Program reforme kmetijske politike 1999 – 2002. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano: 25 str.
- Münkner H. H. 1981. Co-operative Principles and Co-operative Law. 4th reprint. Marburg, Philipps Universität. Institute for Co-operation in Developing Countries: 153 str.
- Nenadič L. 1998. Sistem intervencij v kmetijstvo Slovenije. Magistrsko delo. Ljubljana, Biotehniška fakulteta: 119 str.
- Neuman M. J. M. 1993. Neodvisnost centralne banke kot predpogoj za stabilnost cen. Slovenska ekonomska revija, 44: 415-436.
- Nicolls J. R., Sargent M. J., Kloster B. I. 1992. National Food Trade Promotion Organization in the European Community. Food Policy, 17: 371- 383.
- Norčič O. 1990. Razvoj in temelji sodobne ekonomske misli. Ljubljana, Uradni list Republike Slovenije: 322 str.
- Nose M. 1989. Kmetijski trg Evropske gospodarske skupnosti. Sodobno kmetijstvo, 22: 410-415.
- Noū J. 1967. Studies in the Development of Agricultural Economics in Europe. Upsala, Almquist&Wikssels: 611 str.
- OECD. 1987. National Policies and Agricultural Trade. Pariz, OECD: 333 str.

- OECD. 1994. Creating Rural Indicators for Shaping Territorial Policy. Pariz, OECD: 93 str.
- OECD. 1995. Agricultural Policies. Markets and Trade in OECD Countries. Monitoring and Outlook. Pariz, OECD: 298 str.
- OECD. 2001. Pregled kmetijske politike. Slovenija. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano: 184 str.
- Peters G. H. (ur.) 1995. Agricultural Economics. Aldershot, Edvard Elgar Publishing Limited: 633 str.
- Petrin T. 1993. Industrijska politika in podjetništvo. Slovenska ekonomska revija, 44: 140-148.
- Petrin T., Dmitrovič T., Pretnar B., Antoničič B. 1994. Organizacija in struktura trga. 1. del- EF skripta. Ljubljana, Ekonomska fakulteta: 109 str.
- Piggott J., Cook M. 1993. Interantional Business Economics: A European Perspective. London & New York, Longman: 403 str.
- Poljoprivredna enciklopedija - 1. 1967. Zagreb, Jugoslovanski leksikografski zavod: 703 str.
- Poljoprivredna enciklopedija - 2. 1967. Zagreb, Jugoslovanski leksikografski zavod: 718 str.
- Ravbar, V. 1999. Vključevanje Slovenije v Evropsko unijo z vidika zunanjeekonomskega odnosov. Slovenska ekonomska revija, 50: 31-41.
- Ray P. K. 1981. Agricultural Insurance. Theory and Practice and Application to Developing Countries. Oxford, Pergamon press: 419 str.
- Rednak M., Gliha S., Volk T. 1994. Agrarnopolitični in ekonomski vidiki zemljiške politike v Sloveniji. V: Schlamberger V. (ur.) Kako izboljšati posestno strukturo v Sloveniji. IX. tradicionalni posvet kmetijske svetovalne službe, Bled, 21. in 22. nov. 1994. Ljubljana, Republiška uprava za pospeševanje kmetijstva: 5-16.
- Ribnikar I. 1987. Denarni sistem in denarna teorija. Ljubljana, Ekonomska fakulteta: 277 str.
- Ribnikar I. 1989. Uvod v finančno ekonomijo. Ljubljana, Pegaz, p. o.: 357 str.
- Ritson C. 1977. Agricultural Economics. Principles and Policy. London, Crosby Lokwood Staples: 409 str.
- Ritson C., Harvey D. 1991. The Common Agricultural Policy and the World Economy. Wallingford, CAB International: 344 str.
- Samuelson P. A. 1968. Ekonomika. Tehnika sodobne ekonomske analize. Ljubljana, Cankarjeva založba: 898 str.
- Samuelson P. A. 1975. Ekonomska čitanka. Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske: 632 str.

- Samuelson P. A., Nordhaus W. D. 1993. Macroeconomics. 14th edition. McGraw-Hill, INC.: 437 str.
- Schmitt G. 1991, Why Is the Agriculture of Advanced Western Economies Still Organized By Family Farm? Will This Continue To Be So In the Future? *European Review of Agricultural Economics*, 18: 443-458.
- Senjur M. 1991. Gospodarski razvoj in razvojna ekonomika, Ljubljana, Didakta: 375 str.
- Senjur M. 1999. Makroekonomija majhnega odprtega gospodarstva. Ljubljana, Ekonomska fakulteta: 502 str.
- Shepherd W. G. 1990. The Economics of Industrial Organization. Prentice-Hall: 566 str.
- Snoj M. 1997. Slovenski etimološki slovar. Ljubljana, Mladinska knjiga: 1135 str.
- Stanovnik J. 1982. Mednarodni gospodarski sistem - od dominacije k enakopravnosti. Ljubljana, Državna založba Slovenije: 609 str.
- Stipetič V. 1969. Poljoprivreda in privredni razvoj. Zagreb, Informator: 395 str.
- Stipetič V. 1964. Jugoslovensko tržište poljoprivrednih proizvoda. Tražnja, ponuda, spoljna politika i cijene. Beograd, Zadružna knjiga: 162 str.
- Stopar K., Bradač J. 1993. Znanstvene in tehnološke informacije v biotehniki. *Sodobno kmetijstvo*, 26: 196-199.
- Štern V. 1984. Ekonomika in organizacija kmetijskih gospodarstev. Splošni del. Ljubljana, VDO Biotehniška fakulteta, VTOZD za agronomijo: 127 str.
- Tajnikar M. 1991. Tri ključna področja za oživitev slovenskega gospodarstva. *Slovenska ekonomska revija*, 42: 204-212.
- Tajnšek T. 1991. Ekološki, zdravstveni in gospodarski vidiki pridelovanja biohrane. *Sodobno kmetijstvo*, 23: 451-453.
- Tangermann S. 1993. Aspects of Integration Between Western and Eastern Europe: West Looks East. V: VIIth EAAE Congress: Plenary papers. Stresa: 22-37.
- Thomsen F. L. 1951. Agricultural Marketing. 1nd edition. McGraw-Hill Book Company, INC.: 483 str.
- Thomsen F. L., Foot R. J. 1952. Agricultural Prices. 2nd edition. McGraw-Hill Book Company, INC.: 509 str.
- Tičar B. 1991. Borza. Organizacija & poslovanje. Ljubljana, Amamletti: 115 str.
- Toš N., Hafner-Fink M. 1998. Metode družboslovnega raziskovanja. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede: 217 str.
- Tracy M. 1993. "The Spirit of Stresa". V: VIIth EAAE Congress: Plenary papers. Stresa: 7-21.

- Tracy M. 1996. Država i poljoprivreda u zapadnoj Europi 1880-1988. Treće izdanje. Zagreb, Mate: 400 str.
- Turk B. J. 2000. Mnenje pravnika. Konflikt ali kooperacija. Pravo Evropske unije in slovenski pravni red. Evrobilten 18.
- Turk J. 1998. Agrarna ekonomika : teorija in aplikacije. Maribor, Fakulteta za kmetijstvo: 176 str.
- Turk J. 1999. Policy Analysis Matrix As an Appropriate Tool In Assessing the Extent Of Governmental Interventions In Agriculture Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. Kmetijstvo, 75/1: 69-77.
- Turk, J. 2001. Teoretične in empirične analize v agrarni ekonomiki. Maribor, Fakulteta za kmetijstvo: 225 str.
- Vadnal K. 1978. Temelji agrarne ekonomike : skripta. Ljubljana, Univerza Edvarda Kardelja, Biotehniška fakulteta - VTOZD za agronomijo: 78 str.
- Vadnal K. 1980. Investicije u poljoprivrednu proizvodnju SR Slovenije, Ekonomika poljoprivrede, 30: 201-215.
- Vadnal K. 1980. Značilnost naložbene dejavnosti. Sodobno kmetijstvo, 13: 373-378.
- Vadnal K. 1982. Neki aspekti efektivnosti investicija u poljoprivredu udruženog rada u SR Sloveniji. Ekonomika poljoprivrede, 32: 215-277.
- Vadnal K. 1985. Kmetijstvo 2000. Teorija in praksa, 11: 1322-1333.
- Vadnal K. 1986. Agrarnopolitički aspekti povečanja efikasnosti investicija u poljoprivredi. Ekonomika poljoprivrede, 36: 117-124.
- Vadnal K. 1987. Kmetijska politika Evropske gospodarske skupnosti. Sodobno kmetijstvo, 20: 299-303, 410-415, 457-463, 505-509.
- Vadnal K. 1988. Kmetijska politika Evropske gospodarske skupnosti. Sodobno kmetijstvo, 21: 6-11.
- Vadnal K. 1988. Kmetijski trg in trženje s kmetijskimi pridelki. Ljubljana, Biotehniška fakulteta - Agronomija: 226. str.
- Vadnal K. 1989. Kako kaže svetovni trg s kmetijskimi pridelki v prihodnjem desetletju. Sodobno kmetijstvo, 22: 17-20.
- Vadnal K. 1990. Kako do novih razvojnih strategij evropskega kmetijstva. Sodobno kmetijstvo, 23: 509-511.
- Vadnal K. 1990. Razvojni obrazci živinoreje v Sloveniji in Jugoslaviji. Sodobno kmetijstvo, 23: 156-161.
- Vadnal K. 1992. Prilagajanje kmetijske politike R Slovenije mednarodnem okolju. V: Nastajanje slovenske državnosti. Ljubljana. Slovensko politološko društvo: 105- 110.

- Vadnal K. 1994. Slovenia. V: Tracy, M. (ur.) East-West European Agricultural Trade: the Impact of Association Agreements. La Hutte, Agricultural Policy Studies: 91-97.
- Vadnal K. 1995. Agrarna ekonomika : študijsko gradivo. Ljubljana, Biotehniška fakulteta - Oddelek za agronomijo: 54 str.
- Vadnal K. Udovč A. 1995. Ekonomika okolja : študijsko gradivo za študente Krajinske arhitekture. Ljubljana, Biotehniška fakulteta - Oddelek za agronomijo. Inštitut za agrarno ekonomiko: 33 str.
- Vadnal K., Božič M., Nose M., Pajenk J., Zagožen F. 1989. Skupna kmetijska politika - izkušnje Evropske gospodarske skupnosti in izzivi Jugoslaviji. Sodobno kmetijstvo, 22: 297-305.
- Vadnal K., Božič M., Zdešar N. 1991. Kmetijsko politična analiza dejavnikov tehnološkega razvoja slovenskega kmetijstva. Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, 57: 235-248.
- Vadnal K., Gliha S. 1984. Ekonomika in organizacija kmetijske proizvodnje. Ljubljana, Državna založba Slovenije: 159 str.
- Vadnal K., Gliha S. 1984. Razvoj in raven storilnosti v slovenskem kmetijstvu. Sodobno kmetijstvo, 17: 197-199.
- Vadnal K. 1979. Moguči pravci razvoja jugoslovenskega zadrugarstva. Ekonomika poljoprivrede, 36: 309-322.
- Veselinovič D. (ur.) 1991. Borzni priročnik Ljubljanske borze. Ljubljana, Gospodarski vestnik: 292 str.
- Vučković M., Radić M. 1973. Ekonomika poljoprivrede sa zadrugarstvom. Beograd, Privredni pregled: 257 str.
- Vujević M. 1988. Uvodjenje u znanstveni rad u području društvenih znanosti. Zagreb, Informator: 134 str.
- Zadružni leksikon FNRJ. II. knjiga. 1975. Zagreb, Zadružna štampa: 325 str.
- Zakon o kmetijstvu. Uradni list R Slovenije: 54/2000
- Zdovc D. 2001. Zavarovanje kot orodje upravljanja s tveganjem. Magistrsko delo. Ljubljana, Biotehniška fakulteta: 153 str.

STVARNO KAZALO

- Agrarna ekonomika 16
 - definicije 16, 17
 - razvoj 13
- Agrarna prenaseljenost 106, 168
- Agrarni protekcionizem 86, 178
- Avtarkija 36, 158
- Biotehniški napredek 40
- Brezposelnost 105
- Bruto domači proizvod 104
- Cena 60
 - efektivna 195
 - limitirana 191
 - ravnotežna 82
 - relativna 16
 - sistem dveh cen 193
 - subvencionirana 191
 - zajamčena 190
- Centralna banka 126
 - eskontna mera 129
 - obvezna rezerva 128
 - operacije na prostem trgu 129
- Ceteris paribus 66, 75
- Codex alimentarius 152
- Davčna politika 118
- Davčni sistem 111
 - davčna osnova 112
 - davčna stopnja 112
 - davčni zavezanec 111
 - davek 111
 - od kmetijstva 116
 - na dodano vrednost 114
 - ekološki 217
- Davčno - denarni splet 109, 128
- Denar 118
 - knjižni 119
 - emisija 126
 - naloge 119
 - trg 121
- Denarna politika 127
- Denarni sistem 125
- Dotacija 201
- Država 102
 - agrarna 14
 - blaginje 102
 - ožja 103
- Ekologija 12
 - naravno okolje in kmetijstvo 212
 - biološka pestrost 215
- Ekološka plačila 219
- Ekonomija 12
 - obsega 55
- Eksternalije 100, 217
- Globalizacija 152
- Gospodarska uspešnost 39
 - dobičkonosnost 39
 - gospodarnost 39
 - splošno načelo gospodarske smotrnosti 41
 - storilnost 36
- Inflacija 108
 - stroškovna inflacija 109
 - povpraševanja 109
- Intenzivnost pridelovanja 40
 - ekstenziviranje 40, 188
 - trajnostno intenziviranje 215
- Interventni odkup pridelka 187
- Izobraževanje 210, 216
 - kmetijsko svetovanje 210
- Javne finance 110
- Javni sektor 103
- Kataster 32
 - katastrski dohodek 117
- Kmetija 53
- Kmetijska politika 170
 - cilji 172
 - in trajnostni razvoj 215
 - stroški 182
 - ukrepi 176
 - zelena 213

- Kmetijski nadzor 211
- Kmetijski presežek 158
- Kmetijski problem 85
 - pozunanjenje 187
 - tržnocenovna politika 177, 188
- Kmetijsko gospodarstvo 46
 - kmetijska gospodarska družba 46
 - kapitalska družba 48
 - osebna družba 47
 - povezane družbe 48
 - samostojni podjetnik 47
 - velikost 14, 55
- Kmetijsko prebivalstvo 34
 - aktivno prebivalstvo 33
 - deagrarizacija 33
 - delovni kontingent 33
 - vzdrževano prebivalstvo 33
- Kmetijsko trženje 91
 - naloge 93
 - orodja 93
 - sistem 92
- Kmetijsko zemljišče 31
- Kmetijstvo 24, 28
 - agrikultura 25
 - agronomija 12
 - mestno 215
 - poslovno 26
 - sonaravno 27
 - večnamensko 169
- Konjunktura 106
- Lastninski sistem 42
- Makroekonomski cilji 104
- Mednarodna trgovina 133
 - Splošni sporazum o trgovini in carinah 150
 - Svetovna trgovinska organizacija 149
- Naložbe 206
 - kapitalni koeficient 207
- Neposredna plačila 178, 194
- Obresti 122
- Oportunitetni stroški 44
- Pariteten dohodek 185
- Plačilna bilanca države 142
- Podeželje 29
 - ruralni kazalniki 30
- Ponudba 65
 - cenovna elastičnost 68
 - kratkoročno omejevanje 187
 - prilagodljivost 87, 89
 - skupna oz. agregatna 72
 - splošni zakon 66
 - sprememba obsega ponudbe 70
 - sprememba ponudbe 71
 - trajno omejevanje 188
- Poslovna banka 130
 - kmetijska banka 202
 - multiplikacija knjižnega denarja 132
- Posojilo 198, 205
- Povpraševanje 75
 - cenovna elastičnost 77
 - skupno oz. agregatno 79
 - splošni zakon 75
 - sprememba obsega povpraševanja 78
 - sprememba povpraševanja 78
- Prehranska negotovost 166
- Prehranska varnost 164
- Premostitvene zaloge 186
- Proizvodna funkcija 37
 - tehnološki standardi 217
- Prvine pridelovanja 31
 - delo 32
 - delovna moč 32, 167
 - naravni viri 31
 - nadomestljivost 222
 - nosilnost 222
 - obnovljivost 222
 - reverzibilnost rabe 222
 - izdelane prvine pridelovanja 35
 - predmeti dela 36
 - sredstva za delo 35
 - subvencioniranje 198
- Raziskovanje in razvoj 210, 216
 - agrarnoekonomsko 17
 - načela 18
 - načrt 20
- Razvojni diamant 157
- Razvojna politika 110
- Recesija 106
- Ristorno 50

Samooskrba 161

Trajnostni razvoj 27, 214

kazalniki 221

PSO matrika 225

kmetijstva in podeželja 27

pristop 214

usmerjanje 215

Transformacijska krivulja 42

Trg 15, 60

velikost 61

konkurenca 61, 98

Tržna kavzalnost 84

Tržna napaka 99

Tržno ravnotežje 16, 82

sprememba 83

Vladna napaka 102

Vrednostni papir 123

Zadruga 50

vrste 52

kreditna 201

zadružna načela 51

zadružne vrednote 51

Zakon o upadajočih donosih 14

Zakon redkosti 41

ekonomska dobrina 41

neekonomska dobrina 41

Zakonodaja 179

Zavarovanje 202, 205

Zunanjetrgovinska politika 140

"terms of trade" 143

ukrepi 144

izvoz 136

uvoz 137

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000357408

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

571 259

COBISS

ISBN 961-6275-10-0

9 789616 275101